

Издавачки савјет
(Publishing Council)

Никола Гојковић, проф. др Ђорђе Бубало,
Веселин Песторић, Биљана Ивановић, Невенка Митровић

Редакција
(Editorial Staff)

Веселин Песторић, Невенка Митровић, проф. др Ђорђе Бубало,
проф. др Илија Лалошевић, др Драго Шеровић,
мр Зорица Чубровић, др Горан Комар

Главни одговорни уредник
(Editor in Chief)
Веселин Песторић

Замјеник гл. и одг. уредника
(Assistant Editor)
Невенка Митровић

Власник и издавач
(Owner and Publisher)
ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег Нови

Адреса Редакције
(Editorial offices)
ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег Нови
Трг Херцег Стјепана 6

Tel. 031/321-900; Fax: 031/324-328; e-mail: biblhn@t-com.me
web: bibliotekahercegnovi.co.me

ISSN 0350-7769 (Print)
ISSN 2336-9868 (Online)

БОКА

35

**ЗБОРНИК РАДОВА
ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ**

**(A COLLECTION OF WORKS IN SCIENCE,
CULTURE AND ART)**

ХЕРЦЕГ НОВИ, 2015. ГОДИНА

САДРЖАЈ

Невенка МИТРОВИЋ

Бока и Бокелји у Гласу Црногорца (1873-1922) : библиографија 7

Илија ЛАЛОШЕВИЋ

Капије и пратећи објекти которске тврђаве 101

Катарина НИКОЛИЋ

Палацин Дабиновић – Љута : прилог познавању стамбене

архитектуре Доброте : II дио 145

Марија ЦРНИЋ ПЕЈОВИЋ

Основно образовање у сеоским насељима херцеговске општине

у 19. вијеку до отварања прве државне школе 1869. године : други дио 175

Милица КРИЖАНАЦ

Византијски новац из катедрале Светог Трипуна

у Котору: (Истраживања 1987-1999) 199

Љиљана СТОШИЋ

Лик Светог Христофора на бококоторским

иконама XVIII-XIX века 225

Зоран РАКИЋ

Фрагмент житијне иконе Свете Варваре у цркви Светог Ђорђа

у Сутвари (Горњи Грбаљ) 241

Драган МАРКОВИЋ

Бока Которска и Црна Гора у приповеткама Симе Матавуља 259

Јасминка ГРГУРЕВИЋ

Подни мозаик у цркви Св. Андрије Кримице, Доњи Грбаљ : конзерваторска

истраживања, анализа стања, предлог заштите и презентације 273

Драган РОГАНОВИЋ, Тамара БРАЈОВИЋ

Природне вриједности Врмца 293

Оливера ДОКЛЕСТИЋ

Пјешачки мостови старог херцеговског

града : (кроз анализу старих фотографија) 309

Саша НЕДЕЉКОВИЋ

Српска соколска жупа на Приморју 325

ГРАЂА

Небојша РАШО

Легат Николе Укропине 347

Горан МАКСИМОВИЋ

Девет необјављених писама Лазара Томановића упућених

Антонију Тони Хаџићу у Нови Сад у периоду између 1868. и 1906. године 369

Горан Ж. КОМАР

Прилог историји Топалске комунигади након пада Млетачке републике :

(документа Архива Хрватске академије знаности и умјетности) 385

Љубо МАЧИЋ

Архивски подаци о црквама, манастирима и свештенству у Боки Которској

у вријеме француске владавине (1807-1813) 395

ПРИКАЗИ

Милан МИЛАНОВИЋ

Кумбор : између историје и сјећања 425

Радомир В. ИВАНОВИЋ

Завичај као неисцрпна инспирација 431

Шпиро ВУКОВИЋ	
Један стари херцеговачко-бокелски погранични спор	437
IN MEMORIAM	
Радмило ПЕКИЋ	
Богумил Храбак (1927-2010)	443
Снежана ПЕЈОВИЋ	
Др Милош Милошевић	449
Зорица ЧУБРОВИЋ	
Светислав Вученовић (1928-2013)	455

Невенка МИТРОВИЋ

**БОКА И БОКЕЉИ У ГЛАСУ ЦРНОГОРЦА (1873-1922) :
библиографија**

ПРЕДГОВОР

Лист *Црногорац*, прве новине у Црној Гори, почео је да излази на Цетињу 23. јануара 1871. године. То је вријеме када је Црна Гора, "у журналистици и поезији приказивана као земља остварених народних снова о слободи и правди"¹. Програмска оријентација листа, усмјерена на буђење националне свијести и подстицање сународника у окружењу на борбу за ослобођење, била је разлог због којег су аустроугарске и турске власти забраниле његову дистрибуцију на својој територији, што је узроковало престанак публиковања 15. фебруара 1873. године. Након нешто више од мјесец дана, 23. априла Симо Поповић, у својству уредника и издавача, покреће *Глас Црногорца : лист за политику и књижевност* и у првом броју обавјештава читаоце „... ко познаје *Црногорац* познаће и *Глас Црногорца*“, алудирајући на задржавање исте програмске концепције. Међутим, чињеница да лист није забрањиван указује да су његови политички текстови писани у границама толеранције ригорозне цензуре држава у окружењу. *Глас Црногорца* је на Цетињу излазио до краја 1915. године када је угашен због ратних околности, а обновила га је влада краља Николе I Петровића Његоша у егзилу и публиковала од 1917-1922. године у мјесту Неји код Париза.

Посебно мјесто у журналистици друге половине 19. и првих деценија 20. вијека у Црној Гори и окружењу, *Глас Црногорца* завриједио је из више разлога: остварио је континуитет излажења готово пет деценија (1873-1922), са изузетком ратних година 1878. и 1916; публикована су

---

¹ Црногорска библиографија 1494-1994, Том 3, књ. 1, Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама (1835-1885), Радивоје Шукловић, стр. 6

2374 редовна броја, 3 ванредна и велики број додатака и прилога; Лист је уређивало 17 уредника; његови сарадници из Црне Горе и окружења представљају интелектуалну елиту времена у којем су живјели и стварали (Симо Поповић, Васа Пелагић, Љубомир Ненадовић, Лаза Костић, Јован Јовановић Змај, Симо Матавуљ, Валтазар Богишић, др Милан Јовановић Батут, Јефто Дедијер..., из Црне Горе: Никола I Петровић Његош, Јован Поповић Липовац, Радомир Кривокапић Орлински, др Петар Миљанић, Живко и Марко Драговић, Радоје Рогановић, Максим Шобајић, Андрија Јовићевић); више хиљада текстова, књижевних прилога, расправа, дописа..., у неколико установљених рубрика, документују политичка, друштвена, привредна и културна дешавања, национална превирања, свакодневни живот, а имајући у виду техничке могућности времена у којем је излазио, веома успјешно је информисао читаоце и о међународној политици и значајним догађајима у свијету.

Какав је углед *Глас Црногорца* имао међу Бокељима најбоље илуструје текст Стева В. Врчевића из Котора „Двострука радост обузе нас Србе Которане, када са добром срећом поче наново излазити дични “Глас Црногорца“; једно што ћемо из јуначке и оглашене Црне Горе преко овог листа примати миле нам вијести о њеном јунаштву, правичности, слободи и уређењу, друго што имамо сад ће да се обратимо ако нас туђе, а више пута и наше перо нападне”². Подсјећамо да је на прве новине Бока Которска чекала до 1908. године, када је покренут седмични лист *Бока* : *гласник за опће интересе Бокеља*.

Ријечи Стева В. Врчевића недвосмислено сугеришу на незавидан положај Бокеља и политичке, социјалне и културне прилике у Боки Которској у другој половини 19. и почетком 20. вијека. Док је аустроугарска власт учвршћивала позиције у Далмацији и Боки Которској, бокељски прваци предано су радили на организацији Покрета за привредни препород Боке Которске, а представници на Царевинском вијећу на најбољи начин заступали привредна, политичка и национална стремљења народа.

Детаљним увидом у садржај закључујемо да је *Глас Црногорца* био отворен за сараднике из Боке Которске, који су ту могућност свесрдно прихватили, упркос чињеници да аустроугарске власти нијесу благонаклоно гледале на црногорску штампу, као ни на њене сараднике из Боке Которске. Бокељи су објавили више стотина текстова: критичких приказа, књижевних остварења и превода, сакупљених народних пјесама, дописа различите тематике, огласа и јавних захвалница, ауторизованих, или потписаних иницијалима или псеудонимом. По квалитету и обиму објављених прилога издвајају се: Стефан Митров Љубиша, Вук Врчевић,

² Бока: гласник за опће интересе Бокеља, Котор, 1908-1909. године.

Дионисије Миковић, Вељко Радојевић, Филип Ј. Ковачевић, Саво Рачета..., а др Лазар Томановић и као дугогодишњи уредник, 1891-1903. године. У *Гласу Црногорца* Бокелџи су се истакли као посвећени сакупљачи народног стваралаштва (Дионисије Миковић, Вељко Радојевић, Филип Ј. Ковачевић), као преводиоци (Саво Рачета и Никола Ст. Љубиша), а бројни критички прикази наслова домаће и стране књижевности и позоришних представа, аутора др Лазара Томановића, представљају пионирски рад на пољу књижевне и позоришне критике.

Не смијемо заборавити дописнике из готово свих мјеста Боке Которске, углавном анонимне или потписане иницијалима, чији дописи садрже изузетно драгоцене податке за истраживаче политичког, економског и културног живота, али и истраживаче породичних историја у Боки Которској.

Најупечатљивије теме селектованих чланака су: жестоке полемике дописника из Боке Которске са задарским листовима *Далмата* и *Народни лист*; кампање локалних избора и избора за Царевинско вијеће; црквени живот, положај свештенства, прославе црквених празника; посјете значајних личности: Франца Јозефа I, краља Николе I Петровића Његоша...; покретање нових листова и књижевних часописа; стање Српске закладне поморске школе Ђуровић, Бошковић, Лакетић, рад добротворних друштава, которске читаонице, обнављање рада Српске читаонице у Херцег Новом, оснивање Прве бокелџке сеоске књижнице у Кутима (Зеленика); покушаји увођења војне обавезе; економска криза; Херцеговачко-бокелџки устанак; активности одбора за помоћ породицама прибјеглим у Црну Гору; употреба ћирилице у школама; биографске биљешке о бокелџским првацима: Лесу Павковићу, Шпиру Бјеладиновићу, Вуку Поповићу, Мићу Русовићу, Мату Мрши, Шпиру Познановићу, Шпиру Петровићу, Васу Папреници, Вуку Врчевићу, Константину Ивелићу...

Концепт Завичајне библиотеке збирке Боке Которске, сабраног, систематизованог и библиографски обрађеног писаног наслеђа, подразумијева континуирано ретроспективно и текуће библиографско истраживање свих врста библиотеке грађе, уз досљедну примјену утврђених критеријума селекције. У изради библиографије *Бока и Бокелџи у Гласу Црногорца* селектовали смо текстове чији су аутори по рођењу Бокелџи, или се тематски односе на регију Боке Которске.

Мотив да се упустимо у заиста мукотрпан, али за библиографа изазован посао, јесте покушај да се и с аспекта Бокелџа, сарадника *Гласа Црногорца*, свеобухватно сагледају политичке, привредне и културне прилике у Боки Которској и положај народа и егзистенцијални услови за вријеме аустроугарске управе, односно периода излажења листа. Прилози Бокелџа, упркос ригорозној цензури, углавном су осмишљени да упознају

јавност у окружењу са приликама у Боки Которској, да подстичу на буђење националне свијести и ангажовање Бокеља у смислу привредног и културног препорода, чувања народног стваралаштва и обичаја, рубрика Дописи представља вјерну слику аутентичног народног живота, а бројни некролози драгоцјени су подаци посебно за истраживаче породичних хроника. Ријечју, прилози у *Гласу Црногорца* незаобилазна су грађа за мултидисциплинарна истраживања Боке Которске.

Библиографско истраживање је реализовано *de visu*. Потешкоће у раду се првенствено односе на обим грађе, дијелом оштећене и тешко читљиве текстове, прилоге потписане иницијалима, понекад псеудонимом, или анонимне, као и на њихову разнородност и тематску неодређеност, што је додатно отежавало библиографску обраду, урађену по међународним стандардима, уз примјену детаљне предметизације и класификације библиографских јединица по систему Универзалне децималне класификације. Бројне прилоге, најчешће без наслова, који замјењује податак о мјесту и датум, употпуњују исцрпне анотације, дефинисане да ближе одреде тему прилога, идентификују аутора и кориснику обезбиједи потпуну и прецизну информацију. Библиографију прате ауторски и предметни регистар, који обезбјеђују већу информативност и ефикасније и лакше сналажење и коришћење селектоване библиографске грађе.

Циљ истраживања и израда библиографије *Бока и Бокељи у Гласу Црногорца* јесте да будућим истраживачима Боке Которске скрати пут до прецизне информације и презентује прилоге из релевантног извора, какав јесте *Глас Црногорца*, чији „многи подаци, поготову у недостатку архивске грађе, могу да послуже као историјски извори првог реда“.³

---

³ Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945, Др Нико Симов Мартиновић, Београд, Југословенски институт за новинарство, 1965.

**0 НАУКА И ЗНАЊЕ УОПШТЕ. НАУКА И ЗНАЊЕ. ОРГАНИЗАЦИЈА.
ИНФОРМАЦИЈЕ. ДОКУМЕНТАЦИЈА. БИБЛИОТЕКАРСТВО.
ИНСТИТУЦИЈЕ. ПУБЛИКАЦИЈЕ**

003 Системи писања и писма

003.349:373.31.5 (497.16 Бијела)

Ј. Н.

ЕРЦЕГ-НОВИ, 4. септембра / Ј. Н. // Год. 8, бр. 33 (1. септембар 1879), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Опомена школског надзорника учитељу из Бијеле због коришћења ћирилице.

1

003.349:373.31.5 (497.16 Бока Которска)

ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ // Год. 9, бр. 34 (23. август 1880), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Захтјев учитеља из Боке Которске да се одобри употреба ћирилице у школи.

2

01 БИБЛИОГРАФИЈА И БИБЛИОГРАФИЈЕ. КАТАЛОЗИ

015 Библиографије према мјесту

015 (497.16)

ДРАГОВИЋ, Марко

ПОКУШАЈ ЗА БИБЛИОГРАФИЈУ О ЦРНОЈ ГОРИ / Марко Драговић // Год. 15, бр. 24 (17. јун 1886), стр. 1-2 ; Год. 15, бр. 25 (24. јун 1886), стр. 2-3 ; Год. 15, бр. 26 (1. јул 1886), стр. 3 ; Год. 15, бр. 27 (8. јул 1886), стр. 2-3 ; Год. 15, бр. 31 (5. август 1886), стр. 1-3 ; Год. 15, бр. 49 (9. децембар 1886), стр. 1-2 ; Год. 15, бр. 50 (16. децембар 1886), стр. 1

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

Заступљена Бока Которска.

3-9

02 БИБЛИОТЕКАРСТВО

027 Опште библиотеке

027.022 (497.16 Котор)

Д.

ИЗ КОТОРА, на Богојављење / Д. // Год. 2 (4), бр. 3 (19. јануар 1874), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О раду которске читаонице (нередовном присуствовању састанцима, неприличном понашању у читаоници, о баловима ...).

10

027.022 (497.16 Котор)

КОТОР, 1. априла // Год. 9, бр. 14 (26. април 1880), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Због немара државне бирократије мјесецима не ради которска читаоница.

11

- 027.022 (497.16 Котор)
 КОТОР, 10. децембра // Год. 8, бр. 48 (15. децембар 1879), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 На годишњој скупштини Друштва читаонице Котор изабрана је нова управа, а за почасног члана изабран је др Светозар Милетић. 12
- 027.022 (497.16 Котор)
 КОТОР, 25. фебруара // Год. 3 (5), бр. 9 (3. март 1875), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Бискуп Маркић се одрекао чланства у библиотеци јер се противи организовању забава у вријеме поста. 13
- 027.022 (497.16 Котор)
 КОТОР, 29. децембра // Год. 9, бр. 1 (5. јануар 1880), стр. 3-4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Због избора Светозара Милетића за почасног члана аустроугарске власти воде истрагу против которске читаонице. 14
- 027.022 (497.16 Котор)
 ТРАЖИ СЕ ПОСЛУЖИТЕЉ --- // Год. 11, бр. 13 (28. март 1882), стр. 4
 Рубрика: ОГЛАС
 Оглас которске читаонице. 15
- 027.022 (497.16 Котор)
 У КОТОРУ, 10. новембра // Год. 2 (4), бр. 46 (18. новембар 1874), стр. 2-3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Прослава 25-годишњице которске читаонице. 16
- 027.022 (497.16 Херцег Нови)
 ЕРЦЕГНОВИ, 2. јануара // Год. 7, бр. 3 (15. јануар 1877), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Поново почела са радом Српска читаоница у Херцег Новом. 17
- 027.022 (497.16 Херцег Нови)
 ПРВА БОКЕЉСКО-СЕОСКА КЊИЖНИЦА // Год. 3 (5), бр. 1 (6. јануар 1875), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Прва бокељска сеоска књижница у Кутима (Зеленика). 18
- 050 Серијске публикације. Периодика**
- 050 (085)
 БОКА // Год. 42, бр. 32 (27. јул 1913), стр. 2
 Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
 Најава новог календара Бока за 1914. годину. 19

050 (085)

КАЛЕНДАР БОКА // Год. 43, бр. 1 (4. јануар 1914), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Изашао из штампе календар Бока за 1914. годину.

20

050 (085)

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС // Год. 41, бр. 30 (14. јул 1912), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
Најава новог календара Бока за 1913. год. у тиражу од 1500 примјерака.

21

050 (085)

МИКОВИЋ, Дионисије
КАЛЕНДАР БОКА / Дионисије Миковић // Год. 39, бр. 33 (31. јул 1910), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
Уредник и издавач игуман Дионисије Миковић најављује нови календар Бока за 1910. годину.

22

050 (085)

МИКОВИЋ, Дионисије
КЊИЖЕВНИ ОГЛАС // Год. 24, бр. 45 (4. новембар 1895), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Архимандрит Дионисије Миковић покреће први књижевни часопис у Боки Которској, Српски магазин.

23

050 (085)

МИКОВИЋ, Дионисије
НА ЗНАЊЕ / игуман Дионисије Миковић // Год. 24, бр. 49 (2. децембар 1895), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Уредник најављује објављивање часописа Српски магазин.

24

050 (085)

НОВИ РАТНИ УСПЈЕСИ ЦРНОГОРАЦА // Год. 41, бр. 51 (10. новембар 1912), стр. 6
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
Најава новог календара Бока за 1913. годину у тиражу од 1500 примјерака.

25

050 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ НА КЊИЖЕВНИ ЛИСТ НОВА ЗЕТА // Год. 17, бр. 52 (25. децембар 1888), стр. 4 ; Год. 18, бр. 2 (8. јануар 1889), стр. 4 ; Год. 18, бр. 1 (1. јануар 1889), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС
Др Лазар Томановић, у својству уредника, најављује покретање књижевног часописа Нова Зета.

26-28

050 (085)

СРПСКИ МАГАЗИН, годишњи часопис за 1896. // Год. 25, бр. 49 (30. новембар 1896), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Најава часописа Српски магазин за 1896.

29

050 (497.11) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ЉЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ / Т. // Год. 23, бр. 22 (28. мај 1894), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

30

050 (497.13) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

КАЛЕНДАР „ДУБРОВНИК” ЗА Г. 1902 / Т. // Год. 30, бр. 50 (8. децембар 1901), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ.

31

050 (497.13) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

КЊИЖЕВНИ ПРОГЛАС / Т. // Год. 30, бр. 52 (22. децембар 1901), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ поводом покретања листа Срђ у Дубровнику.

32

050(=163.41) (73)

БАЛКАН : Српски народни календар // Год. 40, бр. 2 (8. јануар 1911), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА

Српски народни календар Балкан (Њујорк) међу бројним удружењима у Америци помиње Српску бокелску заједницу.

33

06 ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ДРУГЕ ВРСТЕ САРАДЊЕ

061 Организације и други типови кооперације

061.2-053.81 (497.16 Бока Которска) (497.12 Дубровник) „1881”

КОТОР, на велику Госпојину // Год. 10, бр. 34 (23. август 1881), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

Скупштина омладине Дубровника и Боке Которске.

34

061.23:316.47-056.87 (497.16)

ГЛАВНИ ОДБОР ЗА ПОМАГАЊЕ ПОРОДИЦА ПРЕБЈЕГЛИХ У ЦРНУ ГОРУ --- : проглас // Год. 44, бр. 7 (5. фебруар 1915), стр. 3

Позив Главног одбора за помагање породица пребјеглих у Црну Гору у рату 1914-1915. из Босне, Херцеговине и Боке Которске.

35

061.23:316.47-056.87 (497.16)

ГЛАВНОМ ОДБОРУ ЗА ПОМАГАЊЕ ПОРОДИЦА ПРЕБЈЕГЛИХ У ЦРНУ ГОРУ --- // Год. 44, бр. 15 (21. март 1915), стр. 2

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Основан главни одбор за помагање породица из Босне, Херцеговине и Боке Которске.

36

061.23:316.47-056.87 (497.16)

ГЛАВНОМ ОДБОРУ ЗА ПОМАГАЊЕ ПОРОДИЦА ПРЕБЈЕГЛИХ У ЦРНУ ГОРУ --- // Год. 44, бр. 16 (28. март 1915), стр. 3 ; Год. 44, бр. 17 (54. април 1915), стр. 4 ; Год. 44, бр. 19 (18. април 1915), стр. 3 ; Год. 44, бр. 20 (25. април 1915), стр. 3-4 ; Год. 44, бр. 22 (9. мај 1915), стр. 3-4 ; Год. 44, бр. 24 (16. мај 1915), стр. 4 ; Год. 44, бр. 26 (30. мај 1915), стр. 3 ; Год. 44, бр. 29 (13. јун 1915), стр. 3-4 ; Год. 44, бр. 31 (20. јун 1915), стр. 4 ; Год. 44, бр. 32 (27. јун 1915), стр. 3-4 ; Год. 44, бр. 36 (25. јул 1915), стр. 3 ; Год. 44, бр. 39 (14. август 1915), стр. 3 ; Год. 44, бр. 44 (12. септембар 1915), стр. 2 ; Год. 44, бр. 45 (19. септембар 1915), стр. 2

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози за избјегле породице из Босне, Херцеговине и Боке Которске.

37-50

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

ЈОВАНОВИЋ, Милан

ПРИЛОЗИ НА БОЛНИЦУ ЗА СТРАДАЈУЋЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / др М[илан] Јовановић, Јефто Гојковић // Год. 3 (5), бр. 54 (16. децембар 1875), стр. 6
Прилози за болницу у Херцег Новом.

51

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

КОТОР, 1. маја // Год. 8, бр. 16 (5. мај 1879), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Одржана академија Друштва св. Ђорђе за прикупљање прилога за которску сиротињу.

52

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

КОТОР, 9. фебруара // Год. 2 (4), бр. 6 (16. фебруар 1874), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

Добротворна помоћ Бокеља исељеника намијењена Которској гимназији.

53

061.23:316.47-056.87 (497.16)

ПРАВИЛА ГЛАВНОГ ОДБОРА ЗА ПОМАГАЊЕ ПОРОДИЦА ПРЕБЈЕГЛИХ У ЦРНУ ГОРУ --- // Год. 44, бр. 7 (5. фебруар 1915), стр. 4

Правила главног одбора за помагање породица пребјеглих у Црну Гору у рату 1914-1915. год. из Босне, Херцеговине и Боке Которске.

54

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

ПРЕКО ВРЛОГА РОДОЉУБА --- / Марко В. Ђурковић // Год. 6, бр. 17 (10. април 1876), стр. 2

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Добровољни прилози за страдајуће Херцеговце из Одесе.

55

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

ПРИЛОЗИ ЗА ДЈЕЧИЈУ БОЛНИЦУ // Год. 37, бр. 23 (17. мај 1908), стр. 7

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози угледних Новљана за градску дјечију болницу на Цетињу, у спомен покојних књажевића Стевана и Станислава Петровић Његоша.

56

061.23:316.47-056.87 (497.16)

ПРИЛОЗИ ОДБОРУ ГОСПОЋА И ГОСПОЋИЦА ЗА ПОМОЋ ПРЕБЈЕГЛИМ ПОРОДИЦАМА --- // Год. 44, бр. 24 (16. мај 1915), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози за избјегле породице из Босне, Херцеговине и Боке Которске.

57

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

РАМАДАНОВИЋ, Илија

ДОБРОВОЉНИ ПРИЛОЗИ : сакупљени у свијету од одбора которскога у помоћ страдајућих Херцеговаца / Илија Рамадановић // Год. 3 (5), бр. 45 (10. октобар 1875), стр. 2

Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Котора.

58

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

РАМАДАНОВИЋ, Илија

ДРУГИ ИЗВЈЕШТАЈ ПРИЛОГА / Илија Рамадановић // Год. 3 (5), бр. 48 (1. новембар 1875), стр. 3-4

Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Котора, Столива, Прчања, Цариграда, Београда...

59

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

РАМАДАНОВИЋ, Илија

ПЕТИ ИЗВЈЕШТАЈ : добровољних прилога принесених овдашњем одбору у помоћ страдајућих Херцеговаца / Илија Рамадановић // Год. 6, бр. 11 (13. март 1876), стр. 2

Антун Луковић из Кардифа шаље Одбору за страдајуће Херцеговце 112 врећа жита и обућу.

60

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

РИСАН, 1. септембра / Одбор // Год. 3 (5), бр. 39 (11. септембар 1875), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Рисна.

61

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

РИСАН, 11. октобра / Одбор // Год. 3 (5), бр. 46 (18. октобар 1875), стр. 2

- Рубрика: ДОПИСИ
Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Рисна. 62
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
РИСАН, 18. септембра // Год. 3 (5), бр. 42 (22. септембар 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Добротворни прилози за народ Херцеговине. Списак приложника из Рисна. 63
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
РИСАН, 19. августа // Год. 3 (5), бр. 34 (22. август 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Основан Добротворни одбор за прикупљање помоћи народу Херцеговине. Списак приложника из Рисна. 64
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
РИСАН, 21. априла // Год. 6, бр. 21 (3. мај 1876), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Помоћ за страдајуће Херцеговце од рисанског одбора. Попис приложника који су упутили прилоге рисанском Одбору. 65
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
РИСАН, 28. августа / Одбор // Год. 3 (5), бр. 37 (1. септембар 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Рисна. 66
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
РИСАН, 9. марта / Одбор за страдајуће Херцеговце // Год. 6, бр. 10 (8. март 1876), стр. 1
Рубрика: ДОПИСИ
Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Рисна. 67
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
У КОТОРУ 12. августа // Год. 3 (5), бр. 32 (12. август 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Основан Добротворни одбор у Котору за помоћ народу Херцеговине. 68
- 061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)
ХЕРЦЕГ НОВИ, 16. септембра / Одбор // Год. 3 (5), бр. 42 (22. септембар 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Прикупљање добровољних прилога за народ Херцеговине. Списак приложника из Херцег Новог. 69

061.23:316.47-056.87 (497.16 Бока Которска)

ХЕРЦЕГ НОВИ, 6. августа // Год. 3 (5), бр. 31 (9. август 1875), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Основан добротворни одбор у Херцег Новом за помоћ народу Херцеговине: кнез Ђорђе Војновић, Јефто Гојковић, др Милан Јовановић, Љубо Комненовић и Јово Накићеновић.

70

061.23:316.47-056.87 (497.16 Котор)

Д.

КОТОР, 25. јануара / Д. // Год. 2 (4), бр. 4 (2. фебруар 1874), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Избор управе Друштва Св. Ђорђе у Котору. Нови предсједник је Саво Мариновић, а умјесто Шпира Јововића изабран Стефан М. Љубиша.

71

061.23:316.47-056.87 (73)

САН ФРАНЋИСКО (у Калифорнији) 20. јулија // Год. 1, бр. 19 (25. август 1873), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

У Сан Франциску основано „Добротворно друштво Славјана“. Капетан Божо Ђурановић из Крајине новске покљонио је друштву заставу.

72

061.2:271.22(=163.41)-726.3 (497.16)

Ч. Д.

БОГЕТИЋИ, 18. јуна 1902. год. / Ч. Д. // Год. 31, бр. 26 (28. јун 1902), стр. 2-3

Рубрика: ДОПИСИ

Писмо митрополита Митрофана Бана Свештеничком удружењу.

73

061.2:355.318.1(=163.41) (497.16 Котор)

КОТОР, 1. априла // Год. 3 (5), бр. 14 (7. април 1875), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Српској гарди је забрањено да учествује у свечаном дочеку цара Франца Јозефа I.

74

061.2:355.318.1(=163.41) (497.16 Котор)

КОТОР, 28. маја // Год. 19, бр. 23 (2. јун 1890), стр. 2-3

Рубрика: ДОПИСИ

Прослава Српске гарде.

75

061.75 Комеморације. Инаугурације. Годишњице. Јубилеји.

061.75 ВРЧЕВИЋ, Вук

СТОГОДИШЊИЦА ОД РОЂЕЊА ВУКА ВИТ. ВРЧЕВИЋА // Год. 40, бр. 10 (5. март 1911), стр. 1

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА

Биографска биљешка поводом стогодишњице од рођења Вука Врчевића.

76

- 061.75 СУНДЕЧИЋ, Јован
ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦА ПЈЕСНИЧКОГ РАДА Г. Ј. СУНДЕЧИЋА // Год.
27, бр. 11 (14. март 1898), стр. 4
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
- 77

070 Новине. Штампa

- 070 (497.16)
ВРЧЕВИЋ, Стеван В.
КОТОР, 21. фебруара / С. В. В. // Год. 8, бр. 7 (3. март 1879), стр. 2-3
Значај Гласа Црногорца за Боку Которску и задовољство Которана што је поново почео да излази.
- 78
- 070 (497.18 Далмација)
ИЗ БОКЕ на Варин-дан // Год. 8, бр. 47 (8. децембар 1879), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
У Задру покренут Српски лист, који ће уређивати Сава Бјелановић, а у одбору за управљање, између осталих су и Бокељи: прото Руцовић, Ст. Бјеладновић, Ј. Томановић, Јефто Гојковић и А. Теловић.
- 79
- 070(=163.41) (73) (085)
УЈЕДИЊЕНО СРПСТВО // Год. 38, бр. 6 (31. јануар 1909), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
У Чикагу Бокељ Иван Р. Паландачић публикује лист Уједињено српство у тиражу од 20000 примјерака.
- 80
- 070.421
ГОСП. К. Б. У КОТОРУ // Год. 8, бр. 40 (20. октобар 1879), стр. 4
Рубрика: ОДГОВОРИ УРЕДНИШТВА
Одговор уредника о објављивању пјесме младог пјесника Филипа Ј. Ковачевића.
- 81
- 070.421
ГОСП. М. П. Ш. У КОТОРУ // Год. 9, бр. 5 (2. фебруар 1880), стр. 4
Рубрика: ОД УРЕДНИШТВА
Образложење уредништва за необјављени текст.
- 82
- 070.421
ГОСП. П. Б. У КОТОРУ // Год. 9, бр. 5 (2. фебруар 1880), стр. 4
Рубрика: ОД УРЕДНИШТВА
Образложење уредништва за необјављени текст.
- 83
- 070.421
СЛАВНОЈ УПРАВИ ОПШТИНЕ КРТОЛСКЕ // Год. 9, бр. 4 (26. јануар 1880),
стр. 4

- Рубрика: ОДГОВОРИ УРЕДНИШТВА
Образложење уредништва за необјављени текст. 84
- 070.433
ИЗ СУТОРИНЕ, 6. јула // Год. 1, бр. 13 (14. јул 1873), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Допис о локалним догађајима. 85
- 070.433
КОТОР, 4. јануара // Год. 3 (5), бр. 1 (6. јануар 1875), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Именован предсједник читаонице у Котору Лазо А. Томановић и управитељ Шпиро Огњеновић. О раду Српског пјевачког друштва Јединство из Котора. У манастиру Прасквица убијен архимандрит Инокентије Павловић. 86
- 070.433
СПИРИТУС АСПЕР
ЕРЦЕГ-НОВИ, 12. априла / Spiritus asper // Год. 8, бр. 14 (21. април 1879), стр. 2
Рубрика: ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД
О актуелним дешавањима у Херцег Новом. 87
- 070.433
СТАРИ ЦРНОГОРАЦ
БОКА КОТОРСКА, 17. јуна 1892. / стари Црногорац // Год. 21, бр. 26 (27. јун 1892), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
У Рисну усидрен пароброд Јарослав. 88
- 070.433
Х.
БАОШИЋ, 1. новембра / Х. // Год. 9, бр. 45 (8. новембар 1880), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Актуелна дешавања у Баошићима. 89
- 070.447
БРАЋА КРИВОШИЈАНИ
ЉУБЕЗНА БРАЋО КОТОРАНИ : XXIII / Браћа Кривошијани // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 2
Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ
Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији. 90
- 070.447
БРАЋИ КОТОРАНИМА : XIII // Год. 8, бр. 28 (28. јул 1879), стр. 2
Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ
Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији. 91

070.447

БРАЋИ СРБИМА ГРАДА КОТОРА : XIV // Год. 8, бр. 28 (28. јул 1879), стр. 2-3

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

92

070.447

БРАЋИ СРБИМА КОТОРСКИМ : XII // Год. 8, бр. 28 (28. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

93

070.447

ВУКОТИЋ, Ђуро

ВЕЛЕШТОВАНИ Г. УРЕДНИЧЕ / Ђуро Вукотић // Год. 9, бр. 37 (13. септембар 1880), стр. 4

Рубрика: ИЗЈАВА

Реаговање учитеља Ђура Вукотића на текст објављен у бр. 34 Гласа Црногорца о захтјеву за употребу ћирилице у школама у Боки Которској.

94

070.447

ГЛАС ГРБЉАНА

Г. Г. ОКО НАРОДНОГ ЛИСТА : XVII / Глас Грбљана // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 1

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

95

070.447

ЕРЦЕГНОВИ, на Марков дан // Год. 8, бр. 16 (5. мај 1879), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

О одбијању задарског Народног листа да објави вијест о смрти угледног Новљанина Мата Мрше.

96

070.447

ЕРЦЕГОВИЋ, Лазар

ПОШТОВАНОМ ГОСПОДИНУ МАТУ --- / Лазар Ерцеговић // Год. 9, бр. 38 (20. септембар 1880), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Реаговање протопрезвитера Лазара Ерцеговића на текст учитеља М. Радимирија објављен у бр. 37 Гласа Црногорца.

97

070.447

ИЗ КОТОРА 2 Септ.[!] [2. септ.] // Год. 1, бр. 21 (8. септембар 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Реаговање на писање задарских листова Далмата и Народни лист послјије општинских избора у Котору.

98

070.447

ИЗ ЛУШТИЦЕ, 9. јула : IX // Год. 8, бр. 27 (21. јул 1879), стр. 2-3
 Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ
 Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

99

070.447

КОТОР, 12. августа // Год. 1, бр. 18 (18. август 1873), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Реаговање Народне странке на писање задарског листа Далмата поводом општинских избора у Котору.

100

070.447

КОТОР, 20. августа // Год. 1, бр. 19 (25. август 1873), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Реаговање на писање задарске Далмате поводом избора у Котору и петиције упућене властима у Задру и Бечу.

101

070.447

ЛАКИЋЕВИЋ, Драго
 СЛАВНОМ УРЕДНИШТВУ ГЛ. ЦРНОГОРЦА / Драго Лакићевић, Иво Лакићевић // Год. 9, бр. 10 (8. март 1880), стр. 4
 Рубрика: ПРИПОСЛАНО
 Реаговање председника и начелника кртољске општине на текст објављен у Гласу Црногорца бр. 7 из 1880. год. о убиству Ива Јокова Раичковића.

102

070.447

М.
 ИЗ ХЕРЦЕГНОВСКЕ КРАЈИНЕ, на Спасовдан / М. // Год. 6, бр. 25 (25. мај 1876), стр. 2
 Рубрика: ПРИПОСЛАНО
 Реаговање на политичке интриге против Стефана М. Љубише у задарском Народном листу.

103

070.447

МАРОВИЋ
 СЛАВНОМ УРЕДНИШТВУ ГЛ. ЦРНОГОРЦА / Маровић, Н. Радимир // Год. 9, бр. 7 (16. фебруар 1880), стр. 4
 Рубрика: ПРИПОСЛАНО
 Реаговање председника и начелника добротске општине на текст објављен у Гласу Црногорца бр. 5 из 1880. год. о убиству Ива Јокова Раичковића.

104

070.447

ОМЛАДИНА ДУБРОВАЧКА
 БРАЋИ КОТОРАНИМА : III / Омладина дубровачка // Год. 8, бр. 26 (14. јул

1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

105

070.447

РАДИМИРИ, Мато

ГЛАС ЦРНОГОРЦА ОД 23. АВГУСТА БР. 34 --- / М. Радимири // Год. 9, бр. 37 (13. септембар 1880), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Реаговање учитеља М. Радимирија на текст објављен у бр. 34 Гласа Црногорца о захтјеву за употребу ћирилице у школама у Боки Которској.

106

070.447

РИСАН, на Преображеније // Год. 8, бр. 30 (11. август 1879), стр. 1

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

107

070.447

СЛАВНОМ УРЕДНИШТВУ ГЛАСА ЦРНОГОРЦА : I // Год. 8, бр. 26 (14. јул 1879), стр. 1-2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

108

070.447

СРБИ БУДВАНИ

ПОШТОВАНОМ УРЕДНИШТВУ НАРОДНОГА ЛИСТА : VII / Срби Будвани // Год. 8, бр. 27 (21. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

109

070.447

СРБИ ЕРЦЕГНОВСКЕ ОПШТИНЕ

БРАЋИ СРБИМА У КОТОРУ : XIX / Срби ерцегновске општине // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 1-2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

110

070.447

СРБИ ЕРЦЕГНОВСКЕ ОПШТИНЕ

МИЛОЈ БРАЋИ СРБИМА У КОТОРУ : XXI / Срби ерцегновске општине // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

111

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

Г. Г. СТУБОВИМА НАРОДНОГ ЛИСТА / Срби Которани // Год. 8, бр. 25 (7. јул 1879), стр. 2

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба Буковчана.

112

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

Г. Г. СТУБОВИМА НАРОДНОГ ЛИСТА : IV / Срби Которани // Год. 8, бр. 26 (14. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

113

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

Г. Г. СТУБОВИМА НАРОДНОГ ЛИСТА : VI / Срби Которани // Год. 8, бр. 27 (21. јул 1879), стр. 1-2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

114

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

Г. Г. СТУБОВИМА НАРОДНОГ ЛИСТА : XI / Срби Которани // Год. 8, бр. 28 (28. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

115

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

КОТОР, 12. августа / Срби Которани // Год. 8, бр. 33 (1. септембар 1879), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Реаговање на писање задарског Народног листа против Срба у Котору.

116

070.447

СРБИ КОТОРАНИ

КОТОР, 31. јулија / Срби Которани // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

117

070.447

СРБИ КОТОРСКЕ ОПЋИНЕ

БРАЋИ СРБИМА У КОТОРУ : XXII / Срби которске опћине // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

118

070.447

СРБИ ПАШТРОВСКИ

ИЗ ПАШТРОВИЋА, 15. јула : VIII / Срби паштровски // Год. 8, бр. 27 (21. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

119

070.447

СРБИ РИСАНСКЕ ОПШТИНЕ

БРАЋИ СРБИМА У КОТОРУ : XX / Срби рисанске општине // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

120

070.447

СРБИ РИСАНСКИ

Г. Г. ОКО НАРОДНОГ ЛИСТА : II / Срби рисански // Год. 8, бр. 26 (14. јул 1879), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВЕ СРБА ДАЛМАТИНСКИХ

Реаговање на текстове задарског Народног листа против Срба у Далмацији.

121

070.447

ШЕРОВИЋ, Мијо

ИЗЈАВА И ОДГОВОР / Мијо Шеровић, Тодор Злоковић // Год. 1, бр. 17 (11. август 1873), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Реаговање на писање задарског листа Далмата поводом општинских избора у Котору.

122

070.447

ШЕРОВИЋ, Мијо

ЈЕДНА ЗА ВАЗДА / Мијо Шеровић, Тодор Злоковић // Год. 1, бр. 26 (13. октобар 1873), стр. 3

Одговор на писање задарског листа Далмата у којем учитељ Михајловић, који је службовао у Бијелој, увредљиво говори о Бокељима.

123

070.449.7

АГЕНЦИЈА УНГАРО-ХРВАТског АКЦИОНАРског ПАРОБРОДАРСКОг ДРУШТВА --- // Год. 28, бр. 8 (20. фебруар 1899), стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Управа пошта и телеграфа објављује да Агенција угарско-хрватског акционарског паробродског друштва у Котору даје повластице путницима.

124

070.449.7

АГЕНЦИЈА УНГАРО-ХРВАТског АКЦИОНАРског ПАРОБРОДАРСКОг ДРУШТВА --- // Год. 28, бр. 9 (27. фебруар 1899), стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Управа пошта и телеграфа објављује да Агенција угарско-хрватског акционарског паробродског друштва у Котору даје повластице путницима.

125

070.449.7

ВРЧЕВИЋ, Вук

ЗА НУЖНО ПОЧШТУЈЕМ ЈАВИТИ --- / Вук Врчевић // Год. 3 (5), бр. 46 (18. октобар 1875), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ

Вук Врчевић нуди заинтересованом издавачу свој рукопис о херцеговачкој буни.

126

070.449.7

ВРЧЕВИЋ, Вук

КАД СЕ ПО РАЗНИМ --- / Вук Врчевић // Год. 3 (5), бр. 41 (18. септембар 1875), стр. 2

Рубрика: ИЗЈАВА

Изјава Вука Врчевића да га нијесу утамничили Турци у Требињу.

127

070.449.7

ЂУРКОВИЋ, Марко В.

РИСАН, 11. децембра 1875 / Марко В. Ђурковић // Год. 3 (5), бр. 54 (16. децембар 1875), стр. 6

Марко В. Ђурковић, поморски капетан из Јошице о прикупљању помоћи за народ Херцеговине.

128

070.449.7

ЂУРКОВИЋ, Марко В.

У ПОТОЊЕМУ БРОЈУ ОГЛАШЕНОГА ГЛ. ЦРНОГОРЦА --- / Марко Васов Ђурковић // Год. 3 (5), бр. 54 (16. децембар 1875), стр. 6

Рубрика: ИЗЈАВА

Марко В. Ђурковић, поморски капетан из Јошице о прикупљању помоћи за народ Херцеговине.

129

070.449.7

ЗЕЦ, П. М.

РАЗНОСИ СЕ ГЛАС --- / П. М. Зец // Год. 2 (4), бр. 24 (24. јун 1874), стр. 4

Рубрика: ИЗЈАВА

Свештеници и чиновници грбаљске општине из оправданих разлога нијесу присуствовали инсталацији епископа Герасима Петрановића.

130

070.449.7

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

КЊАЖ. ЦРНОГОРСКОМ АГЕНТУ Г. ПЕРУ РАМАДАНОВИЋУ / Филип Ј. Ковачевић // Год. 23, бр. 31 (30. јул 1894), стр. 4

Рубрика: ОТВОРЕНО ПИСМО

Отворено писмо уредништва књаж. црногорском агенту Петру Рамадановићу који је уредно примао преплате за „Глас Црногорца”.

131

070.449.7

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ЦИЈЕЊЕНОМ Г. УРЕДНИКУ НОВЕ ЗЕТЕ / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 48 (24. новембар 1890), стр. 5

Рубрика: ОТВОРЕНО ПИСМО

Обраћање Вељка Радојевића из Херцег Новог уреднику Нове Зете.

132

070.449.7

РАМАДАНОВИЋ, Илија Г.

ВЕЛЕПОШТОВАНИ ГОСПОДИНЕ УРЕДНИЧЕ / Илија Георгијев Рамадановић // Год. 14, бр. 22 (9. јун 1885), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Питање Илије Георгијева Рамадановића уреднику Гласа Црногорца.

133

070.449.7

РАМАДАНОВИЋ, Петар

НА ЗНАЊЕ / Петар Рамадановић // Год. 12, бр. 4 (23. јануар 1883), стр. 4

Петар Рамадановић трговац из Котора обавјештава трговце да ће убудуће примати робу само за црногорски двор.

134

070.449.7

РАМАДАНОВИЋ, Петар

ПОШТОВАНИ ГОСПОДИНЕ УРЕДНИЧЕ / Петар Рамадановић // Год. 14, бр. 22 (9. јун 1885), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Питање Петра Рамадановића уреднику Гласа Црногорца.

135

070.449.7

ХАЈДУКОВИЋ, Илија

Г. ДИОНИСИЈУ МИКОВИЋУ / Илија Хајдуковић // Год. 16, бр. 42 (18. октобар 1887), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Примједбе на народну пјесму коју је објавио Дионисије Миковић у бр. 29/1887 Гласа Црногорца.

136

070.449.7

ЦВЈЕТКОВИЋ, Владимир

У ЦИЈЕЊЕНОМ ОВОМЕ ЛИСТУ БР. 45 --- / Владимир Цвјетковић // Год. 9, бр. 48 (29. новембар 1880), стр. 4

Рубрика: ИЗЈАВА

Реаговање Владимира Цвјетковића на текст под насловом Баошић, 1. новембра, објављен у бр. 45 Гласа Црногорца.

137

070.449.7:[0:347.238.8

ИЗНОСИ СЕ НА ЈАВНОМ ИНКАНТУ --- // Год. 28, бр. 12 (20. март 1899),
стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Општинска управа, по наредби Округног суда, објављује јавну продају куће у
Риједи Црнојевића, власника Илије Рачете из Котора.

138

070.449.7:[0:347.238.8

ИЗНОСИ СЕ НА ЈАВНОМ ИНКАНТУ --- // Год. 28, бр. 13 (27. март 1899),
стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Општинска управа објављује јавну продају куће у Риједи Црнојевића, власника
Илије Рачете из Котора.

139

070.449.7:[0:347.238.8

ПО НАРЕДБИ ОВДАШЊЕГ КЊАЖ. ОКРУЖ. СУДА --- // Год. 28, бр. 8 (20.
фебруар 1899), стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Општинска управа, по наредби Округног суда, објављује јавну продају куће у
Риједи Црнојевића, власника Илије Рачете из Котора.

140

070.449.7:[0:347.238.8

ПО НАРЕДБИ ОВДАШЊЕГ КЊАЖ. ОКРУЖ. СУДА --- // Год. 28, бр. 9 (27.
фебруар 1899), стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Општинска управа, по наредби Округног суда, објављује јавну продају куће у
Риједи Црнојевића, власника Илије Рачете из Котора.

141

1 ФИЛОЗОФИЈА. ПСИХОЛОГИЈА

172 Социјална етика.

172.16

БРАТСКИ ОДЗИВ // Год. 41, бр. 44 (6. октобар 1912), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Због рата са Бугарском др Јанковић из Херцег Новог ставио се на располагање
Црвеном крсту и наставио рад у цетињској болници.

142

172.16

ЉЕКАРИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ // Год. 42, бр. 6 (9. фебруар 1913), стр. 4

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Међу љекарима који су се добровољно пријавили поводом рата са Бугарском су:
др Душан Гузина из Рисна и др Ђорђе Марић из Херцег Новог.

143

177 Морал и друштво

177.3

М.

ЕРЦЕГ-НОВИ, 23. фебруара / М. // Год. 8, бр. 7 (3. март 1879), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Учестале клевете против начелника херцеговске општине Јефта Гојковића.

144

177.77

БИЗИ, Филип

МНОГОЦИЈЕЋЕНИ Г. УРЕДНИЧЕ / Филип Бизи // Год. 1, бр. 23-24 (22. септембар 1873), стр. 6
Занатлије из Котора захваљују цетињском проти Капичићу који се zaloжио за пренос посмртних остатака њиховог члана до Котора.

145

177.77

Г. НАЧЕЛНИКУ ЋАТОВИЋУ --- // Год. 9, бр. 5 (2. фебруар 1880), стр. 4
Јавна захвалност протојереја Стефана Перазића поводом смрти сина.

146

177.77

Г. НИКОЛИ ПОПОВИЋУ ЛЈЕКАРНИКУ У МЈЕСТУ // Год. 6, бр. 21 (3. мај 1876), стр. 2
Јавна захвалност Одбора за страдајуће Херцеговце апотекару Николи Поповићу за хуманитарни рад и помоћ страдајућим Херцеговцима.

147

177.77

Г. СТЕВАН СЕФЕРОВИЋ --- // Год. 3 (5), бр. 54 (16. децембар 1875), стр. 6
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
Јавна захвалност Добротворног одбора за страдајуће Херцеговце Стевану Сеферовићу из Сан Франциска за послати прилог за народ Херцеговине.

148

177.77

ЗА ВЕЛИКО УЧЕШЋЕ УКАЗАНО ПРИ ПОГРЕБУ МОГА МУЖА --- // Год. 7, бр. 6 (5. фебруар 1877), стр. 4
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
Захвалност Катине Ковачевић поводом смрти надзорника црногорских школа Шпира Ковачевића из Котора.

149

177.77

ИЗ КОТОРА НАМ ПИШУ // Год. 24, бр. 4 (21. јануар 1895), стр. 4
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Поводом смрти Митра Огњеновића из Котора, добротвора, који је Српској цркви завјештао 1000 фиорина и 1000 фиорина сиротињи.

150

- 177.77
 ЈАВЉАМ ОВУ ТУЖНУ ВИЈЕСТ --- // Год. 14, бр. 34 (1. септембар 1885),
 стр. 4
 Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
 Јавна захвалност породице поводом смрти Зорке Зековић из Котора.
151
- 177.77
 ЈОВАН ПЕТРОВИЋ МОЈ ЉУБЕЗНИ ОТАЦ --- // Год. 9, бр. 45 (8. новембар
 1880), стр. 4
 Јавна захвалност Шпира Петровића поводом смрти оца.
152
- 177.77
 КОТОР, 27. марта // Год. 8, бр. 11 (31. март 1879), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Јавна захвалност Которана поводом одласка љекара Михаила Михаиловића.
153
- 177.77
 НАКИЋЕНОВИЋ, Јово
 МОЈИМ БИРАЧИМА / Јово Накићеновић // Год. 8, бр. 12 (7. април 1879), стр.
 3
 Јавна захвалност Јова Накићеновића бирачима из бокешких општина који су га
 изабрали за посланика покрајинског сабора.
154
- 177.77
 НАШ ЗАИСТА ДУШЕВНИ ОПШТЕЉУБЉЕНИ Г. ВЛАДИКА ГЕРАСИМ ---
 // Год. 2 (4), бр. 17 (6. мај 1874), стр. 4
 Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ
 Свештеник Петар Миџор захваљује владици Герасиму Петрановићу за помоћ
 сиротињи из Брајића.
155
- 177.77
 ОВДАШЊА НАША ПАРОХИЈАЛНА ЦРКВА СВ. ВЕЛИКОМ. ГЕОРГИЈА
 --- // Год. 2 (4), бр. 38 (30. септембар 1874), стр. 4
 Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
 Православна општина ораовачка захваљује добротворима Крсту А. Рајцевићу и
 Нику П. Вукаловићу који су обновили цркву Св. Ђорђа.
156
- 177.77
 ПОД ПРИТИСКОМ ГОДИНА --- // Год. 2 (4), бр. 34 (2. септембар 1874), стр. 4
 Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
 Јавна захвалност професора Мата Мрше поводом смрти супруге.
157
- 177.77
 ПОТПИСАНА ОЖАЛОШЋЕНА ОБИТЕЉ --- // Год. 15, бр. 25 (24. јун 1886),
 стр. 4
 Јавна захвалност породице Жуткић поводом смрти кћерке Марије.
158

177.77

ПОШТО ЈЕ ТАКО ВОЉА БОЖЈА ХТЈЕЛА --- // Год. 11, бр. 22 (30. мај 1882), стр. 4

Јавна захвалност Илије Рамадановића поводом смрти кћерке Јулке.

159

177.77

ПРЕЧАСНИ ПРОТОПРЕЗВИТЕР КОТОРСКИ --- // Год. 9, бр. 6 (9. фебруар 1880), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност архимандрита Митрофана Бана упућена протопрезвитеру которском Лазару Ерцеговићу.

160

177.77

ПРЕЧЕСТНИ АРХИМАНДРИТ ЦЕТИЊСКИ --- // Год. 7, бр. 37 (30. јун 1877), стр. 2

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Митрофан Бан, игуман манастира Морача, захваљује на помоћи за рањенике владици Висариону Љубиши.

161

177.77

ПРИГОДОМ ПРЕРАНЕ СМРТИ --- // Год. 15, бр. 13 (30. март 1886), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Јавна захвалност Андрије и Ђорђине Сеферовић поводом смрти сина Александра.

162

177.77

ПРИЛИКОМ СМРТИ И ПОГРЕБА --- // Год. 30, бр. 7 (17. фебруар 1901), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Јавна захвалност Стефе Поповић поводом смрти супруга војводе Марка Миљанова.

163

177.77

ПРИЛИКОМ СМРТИ НИГДА НЕЗАБОРАВЉЕНОГА НАШЕГА ОЦА --- // Год. 32, бр. 4 (20. јануар 1903), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност породице Бан поводом смрти Ђура Бана из Грбља.

164

177.77

СА ТУЖНИМ СРЦЕМ ЈАВЉАМ --- // Год. 2 (4), бр. 26 (8. јул 1874), стр. 4

Јавна захвалност супруге поводом смрти Николе Радичевића из Котора.

165

177.77

СА ЧУВСТВОМ НАЈВЕЋЕ БЛАГОДАРНОСТИ --- // Год. 3 (5), бр. 12 (24. март 1875), стр. 4

Рубрика: ЗАХВАЛНОСТ

Јавна захвалност Шпира Петровића из Котора поводом смрти његовог петогодишњег сина Милоша.

166

- 177.77
СВИЈЕМА КОЈИ СЕ НАС СЈЕТИШЕ --- // Год. 9, бр. 30 (26. јул 1880), стр. 4
Јавна захвалност др Лазара Томановића поводом смрти супруге. **167**
- 177.77
СВИМА ИЗ МЈЕСТА --- // Год. 17, бр. 32 (7. август 1888), стр. 4
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛА
Јавна захвалност др Лазара Томановића поводом смрти Елене Радуловић, рођене Мрша. **168**
- 177.77
СВИМА МОЈИМА У ОДЕСИ --- // Год. 3 (5), бр. 7 (17. фебруар 1875), стр. 4
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ
Јавна захвалност Константина Јовановића поводом смрти студента филологије Доброслава Јовановића. **169**
- 177.77
СВИМА ОНИМА КОЈИ --- // Год. 7, бр. 37 (30. јун 1877), стр. 2
Јавна захвалност породице Драшковић из Котора поводом смрти брата. **170**
- 177.77
СВИМА ОНИМА КОЈИ --- // Год. 8, бр. 11 (31. март 1879), стр. 3
Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ
Јавна захвалност Ђура Зеновића поводом смрти Зорке Зеновић. **171**
- 177.77
СВОЈ БЛАГОРОДНОЈ ГОСПОДИ --- // Год. 12, бр. 52 (25. децембар 1883), стр. 3
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛА
Јавна захвалност породице Сундечић поводом смрти сина Велимира. **172**
- 177.77
СВОЈ ОНОЈ ГОСПОДИ --- // Год. 6, бр. 45 (1723. август 1876), стр. 2
Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛА
Јавна захвалност поводом смрти Шпира Бјеладиновића из Котора. **173**
- 177.77
СРОДНИЦИМА И СВИМА ПОЗНАНИЦИМА --- // Год. 8, бр. 40 (20. октобар 1879), стр. 4
Јавна захвалност Милоша Ђурановића са Каменара. **174**
- 177.77
СУЗНИМ ОЧИМА --- // Год. 18, бр. 3 (15. јануар 1889), стр. 4
Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ
Јавна захвалност Стева В. Врчевића поводом смрти сина Вука. **175**

177.77

ТРОНУТИ, ШТО ЈЕ НАЧИНОМ БАШ СРДАЧНИМ --- // Год. 6, бр. 66 (25. децембар 1876), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност поводом смрти свештеника Вука Поповића из Котора.

176

177.77

ТУЖНА И ОЖАЛОШЋЕНА СРЦА --- // Год. 28, бр. 47 (13. новембар 1899), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност поводом смрти угледног Бокеља Лазара Јововића у Сан Франциску.

177

177.77

ТУЖНИМ И РАСЦВИЈЕЉЕНИМ СРЦЕМ --- // Год. 10, бр. 7 (14. фебруар 1881), стр. 4

Јавна захвалност породице Рамадановић поводом смрти сродника.

178

177.77

У ВЕЛИКОЈ ЖАЛОСТИ --- // Год. 18, бр. 26 (25. јун 1889), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност Ђура Дулетића из Грбља поводом смрти оца Милеше.

179

177.77

У НАЈТЕЖИМ ЧАСОВИМА ОВЕ ГЛАДНЕ ГОДИНЕ --- // Год. 2 (4), бр. 14 (14. април 1874), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Свештеник Димитрије Зец захваљује владици Герасиму Петрановићу за помоћ сиротињи у Грбљу.

180

177.77

У НАШОЈ ВЕЛИКОЈ ЖАЛОСТИ --- // Год. 29, бр. 28 (15. јул 1900), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност породице поводом смрти протојереја Јована Сундечића.

181

177.77

У ПОМОЋ ИСПЛАТЕ НОВОГА ИКОНОСТАСА --- // Год. 4 (6), бр. 3 (17. јануар 1876), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Јавна захвалност приложницима за нови иконостас цркве Св. Саве на Савини.

182

177.77

У ЧАСУ НАЈВЕЋЕГ ОДУШЕВЉЕЊА --- // Год. 22, бр. 32 (7. август 1893), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Јавна захвалност поводом смрти Петра Мицора, протојереја из Паштровића.

183

177.77

ХВАЛА И ПРИЗНАЊЕ // Год. 38, бр. 4 (21. јануар 1909), стр. 4

Књижевник Мићун М. Павићевић захваљује Ивану Р. Паландачићу управитељу Уједињеног српства у Чикагу за вриједан дар на име публикавања његове књиге Брђанка.

184

177.77

ЦИЈЕЛОМ НАРОДУ ОПЋИНЕ КУЋАНСКЕ --- // Год. 2 (4), бр. 1 (5. јануар 1874), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА ЗАХВАЛА

Свештеник Стефан Перазиић захваљује Кућанима (Зеленика) за предусретљивост за вријеме његове свештеничке службе.

185

177.77 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

СВЕШТЕНСТВО И НАРОД православне епархије далматинске своје многозаслужноме архипастиру његовом високопреосвештенству високо достојном господину Никодиму / Т. // Год. 30, бр. 52 (22. децембар 1901), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

186

179 Различита етичка питања

179.8

ИЗ БОКЕ, 7. октобра // Год. 3 (5), бр. 47 (25. октобар 1875), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О Кости Ј. Грујићу, који се лажно представља као београдски адвокат, доктор права и први ађутант Љубибратића.

187

2 РЕЛИГИЈА. ТЕОЛОГИЈА

271.22(=163.41) Српска православна црква

271.22(=163.41) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ИСТОРИЈА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ од првијех десе-тина VII в. до наших дана Нићифора Дучића, архимандрита / Т. // Год. 23, бр. 32 (6. август 1894), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

188

271.22(=163.41) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ИСТОРИЈА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ од првијех десе-тина VII в. до наших дана Нићифора Дучића, архимандрита / Т. // Год. 23, бр. 33 (13. август 1894), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

189

271.22(=163.41) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

КАРЛОВАЧКО ВЛАДИЧАНСТВО : прилог историји српске православне цркве / Т. // Год. 23, бр. 7 (12. фебруар 1894), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

190

271.22(=163.41) (436-89) „1873”

ЕРЦЕГ-НОВИ, на св. Јована // Год. 1, бр. 12 (7. јул 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Православци из Херцег Новог придружују се протестима против установљења Буковинске митрополије.

191

271.22(=163.41) (436-89) „1873”

ТОМАНОВИЋ, Лазар

БОКА ПРЕМА НОВОЈ МИТРОПОЛИЈИ / Т. // Год. 1, бр. 10 (23. јун 1873), стр. 1

Негодовање у Боки Которској поводом покушаја установљења Буковинске митрополије.

192

271.22(=163.41) (436-89) „1873”

У ДАЛМАЦИЈИ И БОКИ КОТОРСКОЈ // Год. 1, бр. 3 (5. мај 1873), стр. 2

Покушај Владе у Бечу да установи Буковинску митрополију са потчињеним епархијама Далматинском и Бококоторском.

193

271.22(=163.41) (497.16 Михољска превлака) (049.3)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

МИХОЉСКИ ЗБОР У БОЦИ КОТОРСКОЈ / Т. // Год. 23, бр. 29 (16. јул 1894), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге Младена Црногорчевића.

194

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

МИТРОФАН ПО БОЖИЈОЈ МИЛОСТИ АРХИЕПИСКОП ЦЕТИЊСКИ и митрополит црногорски --- / Вишепоменути смирени митрополит црногорски Митрофан // Год. 29, бр. 9 (4. март 1900), стр. 1

Рубрика: ЗВАНИЧНИ ДИО

Окружница о наплати обреда и о увођењу редовних плата за свештенство.

195

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОДГОВОР ЦРНОГОРСКОГ МИТРОПОЛИТА Г. МИТРОФАНА на посланицу св. васеленске цариградске патријаршије // Год. 32, бр. 30 (12. јул 1903), стр. 1

О јединству Српске цркве, о односу са римокатолицима и протестантима, о промјени црквеног календара...

196

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОПИС МАНАСТИРА МОРАЧЕ / Митрофан Бан // Год. 4 (6), бр. 8 (21. фебруар 1876), стр. 3 ; Год. 4 (6), бр. 9 (28. фебруар 1876), стр. 2-3

197-198

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОПИС МАНАСТИРА МОРАЧЕ / Митрофан Бан // Год. 6, бр. 10 (8. март 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 11 (13. март 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 12 (март 1876), стр. 2

Подаци преузети из: Црногорска библиографија. Том 3 - књ. 1

199-201

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОПИС МАНАСТИРА МОРАЧЕ / Митрофан Бан // Год. 6, бр. 13 (20. март 1876), стр. 2

202

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОПИС МАНАСТИРА МОРАЧЕ / Митрофан Бан // Год. 6, бр. 14 (март 1876), стр. 2

Подаци преузети из: Црногорска библиографија. Том 3 - књ. 1

203

271.22(=163.41) (497.16)

БАН, Митрофан

ОПИС МАНАСТИРА МОРАЧЕ / Митрофан Бан // Год. 6, бр. 15 (1. април 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 16 (5. април 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 17 (10. април 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 18 (17. април 1876), стр. 2 ; Год. 6, бр. 19 (22. април 1876), стр. 2

204-208

271.22(=163.41)-463 (497.16 Пераст)

ПЕРАСТ, 2. марта // Год. 1, бр. 1 (21. април 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Црква Рођења Пресвете Богородице у Перасту, обновљена послије невремена, прилозима Бокеља из Одесе.

209

271.22(=163.41)-475.5

БАН, Митрофан

МИТРОПОЛИТ МИТРОФАН позивље своју духовну паству, да се влада по

- заповиједима Божијима препоручујући јој да чува свете велике и часне пости /
Смирени митрополит
Митрофан // Год. 16, бр. 7 (15. фебруар 1887), стр. 1-2
Рубрика: СЛУЖБЕНИ ДИО 210
- 271.22(=163.41)-475.5
БАН, Митрофан
МИТРОПОЛИТ МИТРОФАН, поздравља празником Рождества Христова,
часно свештенство и љубезни народ своје јепархије / Смирени митрополит
Митрофан // Год. 15, бр. 51 (23. децембар 1886), стр. 1
Рубрика: СЛУЖБЕНИ ДИО 211
- 271.22(=163.41)-557
ЕРЦЕГНОВИ, 27. јунија // Год. 1, бр. 12 (7. јул 1873), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Парастос Мићу Ломбардићу из Херцег Новог. 212
- 271.22(=163.41)-557
ИЗ БУДВЕ, на Марковдан // Год. 2 (4), бр. 17 (6. мај 1874), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Парастос свештенику Божидару Јанковићу у Будви. 213
- 271.22(=163.41)-557
КОТОР, 11. новембра // Год. 41, бр. 52 (17. новембар 1912), стр. 1
Рубрика: ИЗВЈЕШТАЈИ СА БОЛИШТА
Владика Боберић у Котору служио парастос за погинулу браћу у рату са
Бугарском. 214
- 271.22(=163.41)-557
ПИШУ НАМ ИЗ КОТОРА // Год. 19, бр. 7 (11. фебруар 1890), стр. 3
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Парастос епископа Стефана Кнежевића у Котору. 215
- 271.22(=163.41)-565.79 (497.16 Бока Которска)
КОТОР на св. Анђелину // Год. 8, бр. 29 (4. август 1879), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Прослава св. Неђеље у Жошици. 216
- 271.22(=163.41)-565.79 (497.16 Котор)
КОТОР, 16. јануара // Год. 8, бр. 3 (27. јануар 1879), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Прослава Савиндана у Котору којој су присуствовали епископ Герасим
Петрановић и викар католичке бококторске бискупије. 217

- 271.22(=163.41)-565.79 (497.16 Котор)
 КОТОР, 16. јануара // Год. 9, бр. 3 (19. јануар 1880), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Прослава Савиндана у Котору. 218
- 271.22(=163.41)-565.79 (497.16 Котор)
 П-Ћ.
 КОТОР, 16. јануара / П-Ћ. // Год. 20, бр. 5 (26. јануар 1891), стр. 2
 Рубрика: ДОПИСИ
 Прослава Савиндана у Котору. 219
- 271.22(=163.41)-565.79 (497.16 Херцег Нови)
 Н.
 ЕРЦЕГ-НОВИ, 18. августа / Н. // Год. 1, бр. 19 (25. август 1873), стр. 3-4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Прослава Госпођиндана у манастиру Савина. 220
- 271.22(=163.41)-726.1
 ЦЕТИЊЕ, 20. априла // Год. 14, бр. 15 (21. април 1885), стр. 1
 Рукоположење Митрофана Бана за митрополита. 221
- 271.22(=163.41)-726.1 (497.16 Бока Которска)
 КОТОР, 29. априла // Год. 2 (4), бр. 17 (6. мај 1874), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Владика Герасим Петрановић путује у Беч гдје ће га митрополит буковински увести у чин епископа. 222
- 271.22(=163.41)-726.3 (497.16 Бока Которска)
 ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ, на Видов-дан // Год. 1, бр. 11 (28. јун 1873), стр. 2-3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Незавидан економски положај свештенства у Боки Которској. 223
- 271.22(=163.41)-726.3 (497.16 Бока Которска)
 ЈЕДАН ПРАВОСЛАВНИ ПОП
 ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ, 26. јула / Један православни поп // Год. 3 (5), бр. 30 (2. август 1875), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 О незавидном економском положају православног свештеника у Боки Которској и ношењу мантије. 224
- 271.22(=163.41)-726.3 (497.16 Котор)
 КОТОР, 3. јула // Год. 10, бр. 28 (12. јул 1881), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Свештеник Христофор Ломбардић ће службовати у Котору. 225

**3 ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ. СТАТИСТИКА. ПОЛИТИКА.
ЕКОНОМИЈА. ТРГОВИНА. ЗАКОН. ВЛАДА. ВОЈНА ПИТАЊА.
СОЦИЈАЛНО СТАРАЊЕ. ОСИГУРАЊЕ. ОБРАЗОВАЊЕ. ФОЛКЛОР**

314 Демографија

314.743 (73)

ИСЕЉАВАЊЕ У СЈЕВЕРНУ АМЕРИКУ // Год. 28, бр. 45 (30. октобар 1899),
стр. 4

Рубрика: РАЗНЕ БИЉЕШКЕ

Исељавање у Сјеверну Америку.

226

314.9 (497.18)

СТАНОВНИШТВО У ДАЛМАЦИЈИ // Год. 41, бр. 40 (18. септембар 1912),
стр. 1-2

Заступљени подаци о Боки Которској.

227

314.9 (497.18) „1875”

КОТОР, 15. јунија // Год. 3 (5), бр. 24 (23. јун 1875), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О националној структури становништва у Далмацији.

228

316 Социологија

316.7 (497.16) „1874”

О.

КОТОР, 4. јануара / О. // Год. 2 (4), бр. 1 (5. јануар 1874), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Утисци дописника из Котора о друштвеним и културним приликама на Цетињу
1874. године.

229

316.7(=163.41) (497.16 Прчањ)

У КОТОРУ, на Благовијести // Год. 9, бр. 13 (29. март 1880), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Православни житељи Прчања немају цркву, гробље и школу.

230

323 Унутрашњи послови. Унутрашња политика

323 (497.16 Бока Которска) „1881”

ЦЕТИЊЕ, 13. новембра // Год. 10, бр. 46 (14. новембар 1881), стр. 1

Црногорска влада о политичком стању у Боки Которској.

231

323 (497.16 Бока Которска) „1884”

Н.

БОКА КОТОРСКА, 23. марта / Н. // Год. 13, бр. 13 (25. март 1884), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Политичке прилике у Боки Которској.

232

- 323 (497.16 Котор)
У.
ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ, 19. јулија / У. // Год. 1, бр. 15 (28. јул 1873), стр. 3-4
Рубрика: ДОПИСИ
О националној и вјерској неслози у Котору. 233
- 323(=163.41/.42) (497.16 Бока Которска) „1874”
О.
КОТОР, 30. децембра / О. // Год. 2 (4), бр. 1 (5. јануар 1874), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Примјери националне и вјерске нетрпеливости у Боки Которској 1874. године. 234
- 323.13(=163.41) (497.16 Бока Которска+497.15) „1882”
ВОЈЕВАЊЕ У КРИВОШИЈАМА И ХЕРЦЕГОВИНИ // Год. 11, бр. 13 (28. март 1882), стр. 1
Немири у Кривошијама и Херцеговини. 235
- 323.13(=163.41) (497.16 Бока Которска+497.15) „1882”
КРИВОШИЈЕ И ХЕРЦЕГОВИНА // Год. 11, бр. 2 (10. јануар 1882), стр. 2-3
Немири у Кривошијама и Херцеговини. 236
- 323.13(=163.41) (497.16 Бока Которска+497.15) „1882”:[070 (57)
„РУС” О УСТАНКУ ХЕРЦЕГОВАЧКО-КРИВОШИЈСКОМ --- // Год. 11, бр. 8 (21. фебруар 1882), стр. 1-3
Московски лист Рус о Херцеговачко-бокелском устанку. 237
- 323.13(=163.41)(497.16 Бока Которска+497.15) „1882”:[327 (497.16)
ОПЕТ СУ ПОЧЕЛИ ЛИСТОВИ АУСТРОУГАРСКИ --- // Год. 11, бр. 6 (13. фебруар 1882), стр. 1
Аустроугарска штампа о односу Црне Горе према Херцего-вачко-бокелском устанку. 238
- 323.13(=163.41) (497.16 Бока Которска+497.15) „1882”:[327 (497.16)
ЦЕТИЊЕ, 16. фебруара // Год. 11, бр. 7 (17. фебруар 1882), стр. 1
Црна Гора и Херцеговачко-бокелски устанак. 239
- 323.13(=163.41) (497.16 Бока Которска+497.15) „1882”:[327 (497.16)
ЦЕТИЊЕ, 6. марта // Год. 11, бр. 10 (7. март 1882), стр. 1
О устанку у Херцеговини и Кривошијама. 240
- 323.1:9
МИЏОР, Стефан
НАЦИОНАЛНИ КАРАКТЕР У ХЕРОДОТОВОЈ ИСТОРИЈИ / Стефан Миџор
// Год. 29, бр. 42 (21. ОКТОБАР 1900), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК 241

- 323.268(=511.141) (497.16 Котор)
КОТОР, 17. септембра // Год. 7, бр. 62 (1. октобар 1877), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Политичке провокације војника мађарске националности у Котору. 242
- 323.268(=511.141)+394.2 (497.16 Котор)
КОТОР, 29. августа // Год. 7, бр. 55 (1. септембар 1877), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Народно весеље поводом побједи књаза Николе Петровића Његоша и ослобођења
Никшића од Турака. Политичке провокације војника мађарске националности у
Котору. 243
- 324 Избори. Плебисцити. Референдуми**
- 324 (497.16 Котор) „1873”
ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ, 8. августа // Год. 1, бр. 17 (11. август 1873), стр. 3-4
Рубрика: ДОПИСИ
Противници Народне странке незадовољни резултатом избора агитују против
власти. 244
- 324 (497.16 Котор) „1873”
ИЗ КОТОРА, 27. јула // Год. 1, бр. 16 (4. август 1873), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Изабрана власт у Котору. 245
- 324 (497.16 Котор) „1873”
КОТОР, 10. новембар // Год. 1, бр. 31 (17. новембар 1873), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Након општинских избора у Котору изабран је трочлани одбор и начелник
Општине Спиро Бјеладиновић. 246
- 324 (497.16 Котор) „1873”
КОТОР, 18. јунија // Год. 1, бр. 10 (23. јун 1873), стр. 2-3
Рубрика: ДОПИСИ
Предизборне страначке активности у Котору. 247
- 324 (497.16 Котор) „1873”
КОТОР, 28. јунија // Год. 1, бр. 12 (7. јул 1873), стр. 2-3
Рубрика: ДОПИСИ
Предизборне политичке активности у Котору. 248
- 324 (497.16 Котор) „1873”
КОТОР, 29. новембра // Год. 1, бр. 33 (3. децембар 1873), стр. 3-4
Рубрика: ДОПИСИ
Надлежне власти потврдиле резултате избора у Котору. 249

- 324 (497.16 Котор) „1873”
 КОТОР, 3. новембра // Год. 1, бр. 30 (10. новембар 1873), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Резултати општинских избора у Котору су потврђени, упркос петицији и жалбама упућеним у Загреб и Беч.
 250
- 324 (497.16 Котор) „1873”
 КОТОР, 6. августа // Год. 1, бр. 17 (11. август 1873), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 Противници Народне странке незадовољни резултатима избора упућују петицију властима у Задру и Бечу.
 251
- 324 (497.16 Котор) „1873”
 НОВА ОПШТИНА КОТОРСКА // Год. 1, бр. 15 (28. јул 1873), стр. 1-2
 Побједа Народне странке на општинским изборима у Котору.
 252
- 324 (497.16 Котор) „1873”
 Ч.
 КОТОР, 11. јунија / Ч. // Год. 1, бр. 9 (16. јун 1873), стр. 2-4
 Предизборне страначке активности у Котору.
 253
- 324 (497.16 Котор) „1873”
 Ч.
 КОТОР, 17. јулија / Ч. // Год. 1, бр. 14 (21. јул 1873), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Предизборне страначке активности у Котору.
 254
- 324 (497.16 Котор) „1877”
 О.
 КОТОР, 3. априла / О. // Год. 7, бр. 15 (9. април 1877), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Предизборне страначке активности у Котору.
 255

325 Сеобе. Колонизација

- 325.254 (497.5+497.16 Бока Которска) „1882”
 ВРБИЦА, Машо
 СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД О ИЗДРЖАВАЊУ УСТАШКОГ РОБЉА БОКЕШКОГ И ХЕРЦЕГОВАЧКОГ --- / М. Врбица // Год. 11, бр. 34 (15. август 1882), стр. 1-2
 Статистика избјеглих лица из Боке Которске и Херцеговине у Црну Гору.
 256
- 325.254 (497.5+497.16 Бока Которска) „1882”
 СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД О ИЗДРЖАВАЊУ УСТАШКОГ РОБЉА

БОКЕШКОГ И ХЕРЦЕГОВАЧКОГ --- // Год. 11, бр. 32 (8. август 1882), стр. 1
Статистика избјеглих лица из Боке Которске и Херцеговине у Црну Гору.

257

327 Међународни односи. Свјетска, глобална политика. Међународни послови. Спољна политика

327 (4)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

В. ЕМАНУИЛ У БЕЧУ / Т. // Год. 1, бр. 25 (6. октобар 1873), стр. 1

258

327 (497.16:436-89) „1908”

ДРАГОВИЋ, Живко

ГОВОР НАРОДНОГ ПОСЛАНИКА Г. ПРОФ. ЖИВКА ДРАГОВИЋА, којим је одговорио на изјаву г. министра предсједника дра Л. Томановића, поводом његове интерпелације / Живко Драговић // Год. 37, бр. 6 (2. фебруар 1908), стр. 8
Рубрика: НЕСЛУЖБЕНИ ДИО

259

327 (497.16:436-89) „1908”

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ГОВОР МИНИСТРА-ПРЕДСЈЕДНИКА Г. ТОМАНОВИЋА у Народној скупштини о питању Босне и Херцеговине / Лазар Томановић // Год. 38, бр. 2 (10. јануар 1909), стр. 3-4

260

327 (497.16:497.11) „1919”

КО ЈЕ ИЗДАЈНИК // Год. 47, бр. 69 (8. мај 1919), стр. 1-2

„Отворено писмо београдској „Самоуправи” и Николи Пашићу бившем министру и предсједнику Србије и њеном првом делегату на Конференцији мира”.

261

327 (497.16:497.11) „1909”

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ОДГОВОР ПРЕДСЈЕДНИКА МИНИСТАРСКОГ САВЈЕТА --- / Лазар Томановић // Год. 37, бр. 5 (29. јануар 1908), стр. 2-3
Поводом одбијања Србије да испоручи Црној Гори црногорске држављане осумњичене за анархистичко дјеловање.

262

328 Парламенти. Представљање народа. Владе

328 (436-89) „1873”

БОКА КОТОРСКА // Год. 1, бр. 26 (13. октобар 1873), стр. 3

Рубрика: НОВОСТИ

Стефан М. Љубиша изабран за народног посланика у Царевинском вијећу.

263

328 (436-89) „1873”

ИЗ КОТОРА НАМ ПИШУ, 4. марта // Год. 20, бр. 11 (9. март 1891), стр. 2

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Радослав Квекић изабран за посланика сеоских општина которског изборног среза за Царевинско вијеће.

264

328 (436-89) „1873”

СРБИ ПОСЛАНИЦИ У БЕЧУ // Год. 36, бр. 21 (5. мај 1907), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

У Боки је на изборима за народног посланика у Бечу изабран Михаил Бјеладиновић из Котора.

265

328 (436-89) (063)

Т. - С.

БЕЧ, 1. априла / Т. - С. // Год. 2 (4), бр. 14 (14. април 1874), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Стефан М. Љубиша на Царевинском вијећу изложио предлоге корисне за далматинске Србе.

266

328 (436-89) (063) „1874”

ДАЛМАЦИЈА // Год. 2 (4), бр. 11 (23. март 1874), стр. 4

Рубрика: НОВОСТИ

Стефан М. Љубиша је на Царевинском вијећу предложио увођење ћирилице у школама у Далмацији. Царевинско вијеће одобрило 126000 ф. за путеве у Боки.

267

328 (436-89) (063) „1874”

Т. С.

БЕЧ, 15.(27.) марта / Т. С. // Год. 2 (4), бр. 12 (30. март 1874), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Иступања заступника из Далмације на сједницама Царевинског вијећа у Бечу.

268

331 Рад. Запосленост. Посао. Економија рада. Организација рада

331 (085)

ПОШТОВАНОМ ГРАЂАНСТВУ ЦЕТИЊСКОМ --- // Год. 18, бр. 32 (6. август 1889), стр. 4

Рубрика: ОБЈАВА

Стане Мршуља из Котора нуди услугу преношења терета од Котора до Цетиња.

269

336 Финансије

336.225-64 (497.16 Бока Которска)

К.

ИЗ ГРБЉА, 1. априла / К. // Год. 9, бр. 14 (5. април 1880), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

О пореским обрачунима на штету обвезника из Грбља.

270

338 Привредна ситуација. Економска политика. Управљање привредом. Економско планирање. Производња. Услуге. Цијене

338 (497.18)

ПРИВРЕДНИ ПОКРЕТ НА ПРИМОРЈУ // Год. 34, бр. 43 (29. октобар 1905), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Оснивање привредних задруга у већини бокешких мјеста, Бокешке штедионице у Котору и Српске кредитне задруге у Херцег Новом.

271

338.14 (497.15 Херцеговина)

ХЕРЦЕГ-НОВИ, 16. фебруара // Год. 4 (6), бр. 8 (21. фебруар 1876), стр. 1

Рубрика: ДОПИСИ

Тешко економско стање становништва у Херцеговини послије устанка 1875. године.

272

338.14 (497.16 Бока Которска) „1873”

БОКА КОТОРСКА, 20. новембра // Год. 1, бр. 32 (26. новембар 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Тешко економско стање у Боки и региону.

273

338.14 (497.16 Бока Которска) „1873”

КОТОР, 12. децембра // Год. 1, бр. 35 (17. децембар 1873), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Због тешког економског стања у Боки Которској цар је одредио помоћ за Далмацију и Боку Которску од 150 000 фиорина.

274

338.14 (497.16 Бока Которска) „1879”

БОКА КОТОРСКА, 18. новембра // Год. 8, бр. 45 (24. новембар 1879), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Начелници свих бокешких општина са састанка у Котору су упутили молбу цару за помоћ јер Боки пријети глад.

275

338.14 (73)

НАШОЈ БРАЋИ ПРЕКО ОКЕАНА // Год. 36, бр. 56 (8. децембар 1907), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Апел листа Српска независност, који публикују Бокељи у Америци, сународницима у домовини да не долазе у Америку због привредне кризе.

276

- 338.14+316.7 (497.16 Бока Которска) „1873”
 ИЗ БОКЕ, 18. маја // Год. 1, бр. 6 (26. мај 1873), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Привредна и културна заосталост Боке Которске за вријеме аустроугарске управе.
 277
- 338.14+316.7 (497.16 Бока Которска) „1880”
 ЈЕДАН ПУТНИК
 ИЗ КОТОРА, на месне покладе / Један путник // Год. 9, бр. 9 (1. март 1880), стр. 3
 Рубрика: ДОПИСИ
 О тешким економским и културним приликама у Боки Которској.
 278
- 338.48 (497.13) (049.32)
 ТОМАНОВИЋ, Лазар
 ВОЋ КРОЗ ДУБРОВНИК и околна мјеста / Т. // Год. 22, бр. 34 (21. август 1893), стр. 3
 Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
 Приказ књиге.
 279
- 338.488.2:640.412 (497.18)
 ШИШКА, Франо
 ХОТЕЛСКО ПИТАЊЕ У ДАЛМАЦИЈИ / Франо витез Шишка // Год. 42, бр. 25 (8. јун 1913), стр. 2-3
 О изградњи хотела Бока у Херцег Новом.
 280
- 339 Трговина. Међународни економски односи. Свјетска економија**
- 339 (085)
 ЦРНОГОРСКИ ШОМАК --- // Год. 7, бр. 15 (9. април 1877), стр. 4
 Рубрика: ОГЛАС
 Оглас трговца Стијепа Греговића из Кастел Ластве.
 281
- 339:646 (085)
 ЗА ПРОЉЕЋЕ И ЛЈЕТО ХАЉИНА // Год. 7, бр. 10 (5. март 1877), стр. 4 ; Год. 7, бр. 11 (12. март 1877), стр. 4 ; Год. 7, бр. 12 (19. март 1877), стр. 4 ; Год. 7, бр. 13 (26. март 1877), стр. 4 ; Год. 3 (5), бр. 45 (10. октобар 1875), стр. 2 ; Год. 3 (5), бр. 46 (18. октобар 1875), стр. 2
 Рубрика: ОГЛАС
 Карло Флоренино оглашава продају одјеће.
 282-287
- 34 ПРАВО. ПРАВНИ СИСТЕМИ**
340 Право. Правни системи
- 340.141 (497.16 Бока Которска)
 ВРЧЕВИЋ, Вук

ПРИМЈЕРИ ЊЕГДАШЊИХ ПРОСТО НАРОДНИХ ПИСМА : до постанка царског законика у Херцеговини / Вук Врчевић // Год. 1, бр. 33 (3. децембар 1873), стр. 1-3

Рубрика: ПОДЛИСТАК

О примјерима обичајног права у Црној Гори, Херцеговини и Боки Которској

288

341 Међународно право

341.382 (497.16) „1919”

ПЛАМЕНАЦ, Јован С.

ЦРНА ГОРА ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈОМ МИРА / Јован С. Пламенац // Год. 47, бр. 71 (1. јун 1919), стр. 3-4

289

342 Јавно право. Уставно право. Управно право

342.742 (497.16 Бока Которска) „1875”

ЛАНДВЕР У БОКИ КОТОРСКОЈ // Год. 3 (5), бр. 26 (7. јул 1875), стр. 1-2

Реаговање на писање задарског листа Земљак о увођењу ландвера за Боку Которску.

290

342.742 (497.16 Бока Которска) „1875”

ХЕРЦЕГ-НОВИ, 2. јула // Год. 3 (5), бр. 26 (7. јул 1875), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

О увођењу војне службе за Бокеље у вријеме аустроугарске управе.

291

342.742 (497.16 Бока Которска) „1881”

С.

ЕРЦЕГ НОВИ, 10. фебруара / С. // Год. 10, бр. 7 (14. фебруар 1881), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

О увођењу војне обавезе за Бокеље за вријеме аустро-угарске управе.

292

342.742 (497.16 Бока Которска) „1881”

ЦЕТИЊЕ, 20. новембра // Год. 10, бр. 47 (21. новембар 1881), стр. 1

Црногорска влада о увођењу војне обавезе у Боки Которској.

293

343 Кривично право. Кривична дјела

343.611 (497.16 Доброта)

КОТОР, 29. јануара // Год. 9, бр. 5 (2. фебруар 1880), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

Капетан Божо Дабиновић убио је Ива Јокова Раичковића, родом из Кртола.

294

347 Грађанско право

347.6 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

О ПОЛОЖАЈУ ПОРОДИЦЕ И НАСЉЕДСТВА У ПРАВНОЈ СИСТЕМИ :
студија В. Богишића / Т. // Год. 23, бр. 10 (5. март 1894), стр. 2-3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

295

35 ЈАВНА УПРАВА

35.083.1/.53 (497.16)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

РАСПИС : свим државним надлештвима / Л. Томановић // Год. 39, бр. 45 (2.
октобар 1910), стр. 1

О поштовању радног времена и радних обавеза.

296

351.756 (497.16 Котор) „1834”

ГАВРИЛОВИЋ, Андра

ВУК КАРАЦИЋ У КОТОРУ / Андра Гавриловић // Год. 43, бр. 6 (1. фебруар
1914), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Полицијски извјештаји из 1834. године о посјети Вука Караџића Котору.

297

**352 Најнижи степен управе. Локална управа. Општинска управа.
Локална власт**

352 (497.16 Бока Которска)

О.

КОТОР, 16. децембра / О. // Год. 1, бр. 36 (24. децембар 1873), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Примједбе грађана на рад општинске управе у Котору.

298

352 (497.16 Будва)

МАИНЕ, 8. јула // Год. 9, бр. 30 (26. јул 1880), стр. 3

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Покушај Маина, Побора и Брајића да се издвоје из будванске општине.

299

352 (497.16 Котор)

К.

КОТОР, 10. новембра / К. // Год. 9, бр. 46 (15. новембар 1880), стр. 4

Рубрика: ДОПИСИ

Томо Липовац изабран за начелника которске општине.

300

- 352 (497.16 Котор)
КОТОР, 20. децембра // Год. 12, бр. 52 (25. децембар 1883), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Изабрана општинска власт у Котору. 301
- 352 (497.16 Котор)
О.
КОТОР, 1. августа / О. // Год. 7, бр. 48 (8. август 1877), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
У Котору изабран начелник Томо Липовац и градска управа. 302
- 352 (497.16 Котор)
П.
КОТОР, 17. октобра / П. // Год. 9, бр. 45 (8. новембар 1880), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Изабрана општинска управа у Котору. 303
- 355 Војна питања уопште**
- 355.1 (049.32)
ТОМАНОВИЋ, Лазар
УПУТСТВА ВОЈНИЧКОМ СТАРЈЕШИНСТВУ за васпитање војске у војеном духу и дисциплини : саставио командир Митар Б. Мартиновић / Т. // Год. 29, бр. 6 (12. фебруар 1900), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге. 304
- 355.4 (497.16 Котор) „1914”
БОМБАРДОВАЊЕ КОТОРСКИХ УТВРЂЕЊА // Год. 43, бр. 56 (8. октобар 1914), стр. 1
Рубрика: НЕСЛУЖБЕНИ ДИО
У ратним операцијама оштећено утврђење Врмац код Котора. 305
- 355.4 (497.16 Котор) „1914”
СА НАШЕГА БОЈИШТА // Год. 43, бр. 58 (13. октобар 1914), стр. 1
Рубрика: НЕСЛУЖБЕНИ ДИО
У ратним операцијама оштећено утврђење Врмац код Котора. 306

37 ВАСПИТАЊЕ. ОБРАЗОВАЊЕ. НАСТАВА**373 Врсте општеобразовних школа**

- 373.51 (497.16 Котор)
КОТОР, 18. новембра // Год. 1, бр. 32 (26. новембар 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О раду которске гимназије, управника Лука Зоре и прилогу Луке Трипковића за набавку наставних средстава.

307

373.5:271.22(=163.41) (497.16 Цетиње) (049.1)

У БОГОСЛОВИЈИ ЦЕТИЊСКОЈ --- // Год. 2 (4), бр. 28 (22. јул 1874), стр. 4 ; Год. 2 (4), бр. 29 (29. јул 1874), стр. 4 ; Год. 2 (4), бр. 30 (5. август 1874), стр. 4

Рубрика: СТЕЧАЈ

Висарион Љубиша ректор цетињске богословије објављује слободно радно мјесто за учитеља.

308-310

373.5:656.61 (497.16 Херцег Нови)

ГОЈКОВИЋ, Јефто

СЛАВНОМ УРЕДНИШТВУ ГЛАСА ЦРНОГОРЦА // Год. 8, бр. 49 (22. децембар 1879), стр. 4

Рубрика: ПРИПОСЛАНО

Реаговање на текст о пропадању Српске закладне поморске школе Бошковић, Ђуровић, Лакетић у Херцег Новом.

311

373.5:656.61 (497.16 Херцег Нови)

ЕРЦЕГ НОВИ, 26. новембра // Год. 8, бр. 46 (1. децембар 1879), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

О пропадању и небризи Српске закладне поморске школе Бошковић, Ђуровић, Лакетић.

312

39 ЕТНОЛОГИЈА. ОБИЧАЈИ. ФОЛКЛОР

392 Обичаји, навике, понашање у свакодневном животу

392 (497.16 Херцег Нови)

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ЈЕДАН НАРОДНИ ОБИЧАЈ СЕЛА ПОДА У ОПШТИНИ ХЕРЦЕГ НОВСКОЈ / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 25 (16. јун 1890), стр. 1

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

Биљешка о обичају установљеном према тестаменту Леса Павковића, добротвора из Херцег Новог, да послје Васкрса момци села Поди заиграју коло и попију вино за упокој његове душе.

313

393 (047)

АНКА ТРИПКОВИЋ : рођена грофица Ивановић // Год. 1, бр. 31 (17. новембар 1873), стр. 4

У Трсту преминула Анка Трипковић, по рођењу грофица Ивановић.

314

393 (047)

ВРЧЕВИЋ, Стеван В.

ПОРОДИЦА СЛАВНОГ СРПСКОГ СПИСАТЕЉА ВУКА ВРЧЕВИЋА --- /

- Стево В. Врчевић // Год. 15, бр. 39 (30. септембар 1886), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Пренос посмртних остатака Вука Врчевића у Котор. 315
- 393 (047)
ДАНА 11. АПРИЛА --- // Год. 14, бр. 14 (14. април 1885), стр. 4
Вијест о смрти Крста Петковића из Грбља. 316
- 393 (047)
ДАНАС У 5 САТИ --- // Год. 18, бр. 3 (15. јануар 1889), стр. 4
Рубрика: ЧИТУЉА
Вијест о смрти Тома Липовца, поморског капетана и начелника которске општине. 317
- 393 (047)
ДАНАС У ПОДНЕ --- // Год. 11, бр. 35 (22. август 1882), стр. 4
Вијест о смрти Вука Врчевића. 318
- 393 (047)
ЗАДАРСКИ СРПСКИ ГЛАС --- // Год. 19, бр. 41 (6. октобар 1890), стр. 4
Рубрика: ЧИТУЉА
У Задру преминуо Стево Гојковић, родом из Херцег Новог. 319
- 393 (047)
ИЗ КОТОРА НАМ ПИШУ // Год. 23, бр. 2 (8. јануар 1894), стр. 4
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
У Котору преминуо народни првак Стефан Бјеладиновић. У Херцег Новом преминуо катихета Христофор Ломбардић. 320
- 393 (047)
ЈОВО ТОМАНОВИЋ // Год. 45, бр. 12 (1. мај 1917), стр. 2
Рубрика: ВИЈЕСТИ И НОВОСТИ
У Америци је умро угледни Бокељ Јово Томановић. 321
- 393 (047)
КОВАЧЕВИЋ, Ђорђе В.
САН ФРАНЦИСКО, 14. октобра 1899. / Ђорђе В. Ковачевић // Год. 28, бр. 45 (30. октобар 1899),
стр. 1-2
Рубрика: ДОПИСИ
У Сан Франциску преминуо Лазар Јововић, угледни Бокељ и добротвор. 322
- 393 (047)
КОТОР, 23. јула // Год. 16, бр. 30 (26. јул 1887), стр. 3
Рубрика: ДОПИС
Вијест о смрти књижевника Ђорђа Срдића из Котора. 323

393 (047)

НИКО С. ЉУБИША // Год. 47, бр. 65 (1. март 1919), стр. 2
 Биографска биљешка о Нику С. Љубиши, професору, поводом смрти. Преминуо у Паризу.

324

393 (047)

НИКОЛА СТЕФАНОВИЋ // Год. 28, бр. 3 (16. јануар 1899), стр. 3
 Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
 Вијест о смрти Николе Стефановића, начелника општине Котор и посланика далматинског сабора.

325

393 (047)

ОЧЕВИДАЦ
 У КРТОЛАМА, 15. октобра / Очевидац // Год. 19, бр. 43 (20. октобар 1890), стр. 2
 Рубрика: ДОПИСИ
 У Кртолима се утопио Марко Калуђеровић из Ћеклића.

326

393 (047)

ПРИЈАТЕЉИ ПОКОЈНИКА
 КОТОР, 2. јула / Пријатељи покојника // Год. 2 (4), бр. 26 (8. јул 1874), стр. 2
 Рубрика: ДОПИСИ
 Биљешка поводом смрти Николе Радичевића, добротвора и члана Српског пјевачког друштва Јединство (Котор).

327

393 (047)

ПРИЛИКОМ СМРТИ НАШЕГ НИГДА НЕЗАБОРАВЉЕНОГ ФИЛИПА ВРЧЕВИЋА --- // Год. 42, бр. 39 (24. август 1913), стр. 6
 Вијест о смрти Филипа Врчевића.

328

393 (047)

ПРОТО ПЕТАР МИЏОР // Год. 22, бр. 29 (17. јул 1893), стр. 4
 Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
 Петар Миџор, протојереј из Паштровића упокојио се на излету поводом прославе Ободске штампарије на Ободу.

329

393 (047)

РИСАН, 18. фебруара // Год. 2 (4), бр. 7 (23. фебруар 1874), стр. 4
 Рубрика: ДОПИСИ
 Вијест о смрти угледног Ришњанина Илије Ћатовића. Говор на сахрани је држао парох Стево Перaziћ.

330

393 (047)

СРДИЋ, Ђорђе
 ПОШТОВАНИ Г. УРЕДНИЧЕ / Ђорђе Срдић // Год. 2 (4), бр. 16 (27. април 1874), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Вијест о смрти Николе Томашића (Томажео) у Фиренци. Дописник објављује писмо Томашића на италијанском језику из 1847. године. У Котору на Ђурђевдан 1874.

331

393 (047)

У КОТОРУ, 26. августа // Год. 2 (4), бр. 34 (2. септембар 1874), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Вијест о смрти супруге професора Мата Мрше.

332

393 (047)

У НАЈЉЕПШЕМ ЦВИЈЕТУ МЛАДОСТИ --- // Год. 17, бр. 11 (13. март 1888), стр. 4

Рубрика: ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Поводом смрти Леса Крстовог Греговића.

333

393 (047)

ФИЛИП ВРЧЕВИЋ // Год. 42, бр. 37 (17. август 1913), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Вијест о смрти Филипа Врчевића.

334

393 (047)

ЦЕТИЊЕ, 8. фебруара // Год. 30, бр. 6 (9. фебруар 1901), стр. 2-3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

У Херцег Новом преминуо војвода Марко Миљанов.

335

393 (047) (73)

СА СПРОВОДА ПОГИНУЛИХ ЦРНОГОРАЦА У АМЕРИЦИ // Год. 40, бр. 1 (1. јануар 1911), стр. 8

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

336

394 Јавни живот.

394.2 (497.16 Котор)

КОТОР, 1. септембра // Год. 7, бр. 57 (8. септембар 1877), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Народно весеље поводом побједи књаза Николе Петровића Његоша и ослобођења Никшића од Турака.

337

394.2 (497.16 Котор)

КОТОР, 15. априла // Год. 8, бр. 14 (21. април 1879), стр. 2

Рубрика: ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

У Котору прослављен сребрни пир цара и царице.

338

- 394.4 (497.16 Грбаљ)
ИБРИЈСКИ
КРАЉЕВ ДАН У ГРБЉУ / Ибријски // Год. 43, бр. 56 (8. октобар 1914), стр. 1-2
Рубрика: НЕСЛУЖБЕНИ ДИО
Прослава рођендана краља Николе Петровића Његоша у Грбљу. **339**
- 394.4 (497.16 Котор)
П. В.
ПРОСЛАВА КРАЉЕВА РОЂЕН-ДАНА У БУДВИ / П. В. // Год. 43, бр. 54 (3. октобар 1914), стр. 2
Рубрика: НЕСЛУЖБЕНИ ДИО
Прослава рођендана краља Николе Петровића Његоша у Будви. **340**
- 394.4 (497.16 Пераст)
БОКА КОТОРСКА, на Св. Стефана Архиђакона, 1890. // Год. 20, бр. 2 (5. јануар 1891), стр. 1-2
Рубрика: ДОПИСИ
Свечани дочек црногорског брода „Јарослав” у Перасту. **341**
- 394.4 (497.16 Херцег Нови)
ХЕРЦЕГ НОВИ, 1. августа // Год. 2 (4), бр. 30 (5. август 1874), стр. 3-4
Рубрика: ДОПИСИ
Епископу Герасиму Петрановићу није приређен свечани дочек у Херцег Новом поводом инсталације у епископски чин. **342**
- 394.44 (497.16 Бока Которска)
ГОСТИ ИЗ БОКЕ И ДУБРОВНИКА // Год. 25, бр. 35 (24. август 1896), стр. 4
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Њ. К. В. принц напуљски је примио угледне личности из Боке и Дубровника. **343**
- 394.44 (497.16 Котор)
НЕКОЛИКО СРБА
У КОТОРУ, 10. јунија / Неколико Срба // Год. 8, бр. 22 (16. јун 1879), стр. 2-3
Кнез Војновић Ужички посетио Котор. **344**
- 394.44 (497.16 Котор)
П.
КОТОР, 22. фебруара / П. // Год. 14, бр. 7 (24. фебруар 1885), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Сусрет књаза Николе I Петровића Његоша у Котору са аустријским престолонаследником Рудолфом и надвојвоткињом Стефанијом. **345**
- 394.44 (497.16 Котор)
Ш. П.
КОТОР, 15. фебруара / Ш. П. // Год. 14, бр. 6 (17. фебруар 1885), стр. 3

- Рубрика: ДОПИСИ
Посјета Котору царевиња Рудолфа са супругом надвојвоткињом Стефанијом. **346**
- 394.44 (497.16 Кртоли)
КРТОЛИ, 17. јунија // Год. 1, бр. 11 (28. јун 1873), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Епископ Герасим Петрановић у посјети Кртолима. **347**
- 394.44 (497.16 Рисан)
РИСАН, 1. јулија // Год. 2 (4), бр. 26 (8. јул 1874), стр. 2-3
Рубрика: ДОПИСИ
Посјета епископа Герасима Петрановића Рисну. **348**
- 394.44 (497.16 Херцег Нови)
МИЈАЈЛОВИЋ, Стефо
ЕРЦЕГ НОВИ, на Спасов-дан / Стефо Мијајловић // Год. 18, бр. 25 (17. јун 1889), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Сјећање на посјету књегиње Милене Петровић Његош цркви Св. Спаса на Топлој 1867. године. **349**
- 394.46
УРОШ ТРОЈАНОВИЋ // Год. 33, бр. 1 (1. јануар 1904), стр. 3
Цетињска читаоница је у Зетском дому организовала комеморацију поводом смрти пјесника Уроша Тројановића. **350**
- 394.46 (497.16 Котор)
У КОТОРУ // Год. 21, бр. 7 (15. фебруар 1892), стр. 2
Дочек посмртних остатака књегиње Даринке Петровић Његош у Котору. **351**
- 394.46:[0:929.731 (497.16 Котор)
СПРОВОД Њ. СВЈ. КЊАЖЕВИЋА СТАНИСЛАВА // Год. 36, бр. 59 (29. децембар 1907), стр. 1-2
Спровод књажевића Станислава, сина књаза Мирка Петровића Његоша у Котору, уз највеће почести по наређењу цара Франца Јосифа. **352**
- 394.9 (497.16 Бока Которска)
ЂУРОВИЋ, Јозе Л.
ПРЧАЊ, 8. априла / Јозе Л. Ђуровић // Год. 3 (5), бр. 14 (7. април 1875), стр. 4
Неслога између Српске гарде и Бокешке морнарице поводом дочека Франца Јозефа у Котору. **353**
- 394.9 (497.16 Бока Которска)
ИЗ БОКЕ, 7. априла // Год. 3 (5), бр. 15 (12. април 1875), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ

Посјета цара Франца Јозефа Боки Которској прилика да се прикаже тешко економско стање.

354

394.9 (497.16 Бока Которска)

ИЗ КОТОРА, 18. марта // Год. 3 (5), бр. 12 (24. март 1875), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Свечани дочек цара Франца Јозефа у Котору.

355

394.9 (497.16 Бока Которска)

ЦАР У БОКИ // Год. 3 (5), бр. 15 (12. април 1875), стр. 1

Свечани дочек цара Франца Јозефа у Боки Которској и поздравни говор Ст. М. Љубише, представника сабора.

356

394.9 (497.16 Котор)

КОТОР, 22. априла // Год. 3 (5), бр. 17 (28. април 1875), стр. 2

Рубрика: ДОПИСИ

Свечани дочек књаза Николе Петровића у Котору и његов сусрет са аустријским царем Францом Јозефом.

357

394.9 (497.16 Котор)

КОТОР, 22. априла // Год. 3 (5), бр. 17 (28. април 1875), стр. 1-2

Рубрика: ДОПИСИ

Свечани дочек цара Франца Јозефа у Котору и поздравни говор Ш. Бјеладиновића, општинског начелника.

358

394.9 (497.16 Котор)

ПИШУ НАМ ИЗ КОТОРА // Год. 20, бр. 21 (18. мај 1891), стр. 3

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Царица Евгенија, удова Наполеона III, посјетила Котор.

359

394.9 (497.16 Котор)

У КОТОРУ, 2. јулија[!] [Јунија] // Год. 1, бр. 8 (9. јун 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

Црногорски књаз и књегиња допутовали аустријским војним паробродом у Котор, гдје су им начелник Шпиро Бјеладиновић и которска Српска гарда приредили свечани дочек.

360

394.9 (497.16) „1873”

КАСТЕЛ-ЛАСТВА, У ПАШТРОВИЋЕ, 10. јунија // Год. 1, бр. 11 (28. јун 1873), стр. 3-4

Рубрика: ДОПИСИ

Епископ Герасим Петрановић посјетио Паштровиће.

361

395 Друштвени церемонијали

395.82

ИЗ КОТОРА : Њ. Св. Књазу Николи I // Год. 6, бр. 37 (26. јул 1876), стр. 2
 Рубрика: СА БОЈНОГА ПОЉА
 Угледни Которани честитају књазу Николи Петровићу Његошу побједу на Вучјем долу.

362

395.82

ИЗ КОТОРА : Њ. Св. Књазу Николи I // Год. 6, бр. 37 (26. јул 1876), стр. 2
 Рубрика: СА БОЈНОГА ПОЉА
 Рођаци из Котора честитају књазу Николи Петровићу Његошу побједу на Вучјем долу.

363

395.82

ИЗ РИСНА : Њезиној Свјетлости Књагињи Милени / Алексије Теловић // Год. 6, бр. 37 (26. јул 1876), стр. 2
 Рубрика: СА БОЈНОГА ПОЉА
 У име Ришњана начелник општине Алексије Теловић честита књагињи Милени Петровић Његош побједу књаза Николе Петровића Његоша на Вучјем долу.

364

395.82 (497.16 Бока Которска)

ЧЕСТИТКЕ УСЉЕД ОСВОЈЕЊА НИКШИЋА : Његовој Свјетлости књазу Николи I // Год. 7, бр. 57 (8. септембар 1877), стр. 2
 Честитке књазу Николи Петровићу Његошу од угледних Бокеља поводом ослобођења Никшића од Турака.

365**5 МАТЕМАТИКА И ПРИРОДНЕ НАУКЕ****551 Општа геологија. Метеорологија. Климатологија**

551.578.4 (497.16 Бока Которска)

ИО О. М.

ПИШУ НАМ ИЗ КОТОРА / ИО о. м. // Год. 20, бр. 4 (19. јануар 1891), стр. 4
 Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
 Сњијег у Боки Которској.

366**6 ПРИМЈЕЊЕНЕ НАУКЕ. МЕДИЦИНА. ТЕХНОЛОГИЈА****61 МЕДИЦИНСКЕ НАУКЕ**

61-053.8 (085)

ЗЕЦ, Крсто

ГРБАЉ, из Пелинова 25. маја 1882. / Крсто Зец // Год. 11, бр. 23 (6. јун 1882), стр. 4

Рубрика: ОГЛАС

Препорука за Мића Ј. Суботића из Котора због успјешног лијечења.

367

614 Јавно здравство и хигијена.

614.4 (497.16 Котор)

И.

КОТОР, 29. августа / И. // Год. 1, бр. 21 (8. септембар 1873), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О потреби предузимања мјера заштите од евентуалне појаве колере.

368

614.841 (497.16 Пераст)

ПЕРАСТ, 26. рујна // Год. 1, бр. 23-24 (22. септембар 1873), стр. 5

Рубрика: ДОПИСИ

Вијест о великом шумском пожару у Столиву и Лепетанима.

369

614.885 (497.16)

ЦРВЕНИ КРСТ // Год. 41, бр. 44 (6. октобар 1912), стр. 3-4

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози Црвеном крсту Црне Горе. Заступљени приложници из Боке Которске.

370

614.885 (497.16)

ЦРВЕНИ КРСТ // Год. 41, бр. 45 (11. октобар 1912), стр. 4

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози за Црвени крст Црне Горе из Рисна.

371

614.885 (497.16)

ЦРВЕНИ КРСТ // Год. 41, бр. 50 (3. новембар 1912), стр. 4

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози Црвеном крсту Црне Горе из Паштровића, Будве, Ораховца...

372

614.885 (497.16)

ЦРВЕНИ КРСТ // Год. 41, бр. 51 (10. новембар 1912), стр. 5

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози Црвеном крсту Црне Горе из Херцег Новог.

373

614.885 (497.16)

ЦРВЕНИ КРСТ // Год. 41, бр. 52 (17. новембар 1912), стр. 6 ; Год. 41, бр. 53 (24. новембар 1912), стр. 3-4 ; Год. 41, бр. 54 (1. децембар 1912), стр. 4 ; Год. 42, бр. 1 (5. јануар 1913), стр. 4, Год. 42, бр. 2 (12. јануар 1913), стр. 3-4 ; Год. 42, бр. 5 (1. фебруар 1913), стр. 4 ; Год. 42, бр. 19 (27. април 1913), стр. 4 ; Год. 41, бр. 55 (8. децембар 1912), стр. 4

Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози Црвеном крсту Црне Горе. Заступљени приложници из Боке Которске.

374-381**625 Нискоградња у копненом транспорту**

625.711.3 (497.16 Бока Которска)

ТРОШАК ЗА ГРАЂУ ПУТОВА У БОКИ И У ОСТАЛОЈ ДАЛМАЦИЈИ // Год.

2 (4), бр. 12 (30. март 1874), стр. 1-2
Финансирање изградње путева у Боки Которској.

382

655 Графичка индустрија. Штампарство. Издавачка дјелатност. Трговина књигама

655.15 (497.16 Цетиње) „1493”

ТОМАНОВИЋ, Лазар

О ЦЕТИЊСКОЈ ШТАМПАРИЈИ / Л. Томановић // Год. 22,
бр. 35 (28. август 1893), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

383

655.15 (497.16) „1493”

ТОМАНОВИЋ, Лазар

О ОБОДСКО-ЦЕТИЊСКОЈ ШТАМПАРИЈИ : предавање др Л. Томановића о
500-годишњици Гутенберговој на ученом скупу у Мајнцу / Л. Томановић // Год.
29, бр. 26 (1. јул 1900), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК

384

655.421 (085)

ПЈЕСМА КОСОВСКОГ БОЈА // Год. 8, бр. 18 (19. мај 1879), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Књижара Шпира Петровића публиковала је Пјесму косовског боја.

385

655.421 (085)

ЧАСТ МИ ЈЕ ЈАВИТИ --- // Год. 3 (5), бр. 21 (2. јун 1875), стр. 4 ; Год. 3 (5),
бр. 22 (9. јун 1875), стр. 4 ; Год. 3 (5), бр. 23 (16. јун 1875), стр. 4

Рубрика: ОГЛАСИ

У књижари Шпира Петровића се могу купити књиге и слике, издања књижаре
Јовановић.

386-388

656 Транспортне и поштанске услуге.

656.022.5 (497.16 Бока Которска)

ОБЈАВА // Год. 31, бр. 5 (2. фебруар 1902), стр. 4

Обавјештење Гл. Управе пошта и телеграфа о поласцима пароброда на линији
Трст-Котор и дилижансе Цетиње-Котор.

389

656.6 (47)

ИЗ ОДЕСЕ, 18. априла // Год. 2 (4), бр. 18 (13. мај 1874), стр. 3

Рубрика: ДОПИСИ

О поморству Русије. Капетан Богдан Милиновић послјије бродолома постаје
управитељ кавкаских добара великог кнеза Михаила.

390

7 УМЈЕТНОСТ. РЕКРЕАЦИЈА. ЗАБАВА. СПОРТ**739 Умјетничка обрада метала**

739.1 (085)

ОГЛАС // Год. 15, бр. 23 (10. јун 1886) стр. 4 ; Год. 15, бр. 26 (1. јул 1886), стр. 4

Рубрика: ОГЛАСИ

Златарска радња Богдана Калуђеровића у Котору.

391-392**792 Позориште. Сценска умјетност. Драмска извођења**

792 (497.16)

ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ, 15. марта // Год. 13, бр. 12 (18. март 1884), стр. 2-3
Бокељи подржавају изградњу позоришта Зетски дом на Цетињу.**393**

792.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 9 (26. фебруар 1894), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Критика позоришне представе *Бидо* Јанка Веселиновића.**394**

792.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 12 (19. март 1894), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Критика позоришних представа играних у Зетском дому.

395

792.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 14 (2. април 1894), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Критика позоришне представе *Царев дан* Р. Рогановића.**396**

792.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 15 (9. април 1894), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Критика Холтајеве позоришне представе *Ловорика и просјачки штап* [!].**397**

792.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 20 (14. мај 1894), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Критика позоришне представе *Ђурађ Кастриот Скендербег* Јована Стерије Поповића.**398**

- 792.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ПОЗОРИШТЕ / Т. // Год. 23, бр. 21 (21. мај 1894), стр. 1-2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Критика позоришне представе *Пјесник с Нила*, игране у Зетском дому [!]. **399**
- 792.09 (497.16 Котор)
(Р.)
КОТОР, 26. марта 1889. / (Р.) // Год. 18, бр. 15 (9. април 1889), стр. 2
Рубрика: ДОПИСИ
Гостовање позоришне дружине Ђ. Јовановића у Котору. **400**
- 792.09 (497.16 Котор)
ТОМАНОВИЋ, Лазар
КОТОР, 22. јулија[!] [јунија] / Т. // Год. 2 (4), бр. 25 (1. јул 1874), стр. 4
Рубрика: ДОПИСИ
Позоришна представа у Котору у извођењу позоришног друштва Ф. Иличића. **401**
- 792.09 (497.16 Херцег Нови)
БОКЕЗ
„БАЛКАНСКА ЦАРИЦА” У ЕРЦЕГ-НОВОМЕ / Бокез // Год. 23, бр. 1 (1. јануар 1894), стр. 3-4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Позоришна критика. **402**
- 792.09 (497.16 Херцег Нови)
ХЕРЦЕГ-НОВИ, 5. јула // Год. 2 (4), бр. 26 (8. јул 1874), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Гостовање позоришног друштва Ф. Иличића у Херцег Новом. **403**

8 ЈЕЗИК. ЛИНГВИСТИКА. КЊИЖЕВНОСТ

811.163.41 Српски језик

- 811.163.41'271.14
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
ПРОГРАМ Ц. К. ВЕЛИКОГА ДРЖАВН. ГИМН. У ДУБРОВНИКУ 1888 И 1889 ГОД. / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 42 (13. октобар 1890), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ И ПРОСВЈЕТА
О непоштовању граматичких правила. Полемика са М. Драгојевићем. **404**
- 811.163.41'271.14
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
БРАНИЧ СРПСКОГ ЈЕЗИКА / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 23 (2. јун 1890), стр.3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
О непоштовању граматичких правила.

405

82 КЊИЖЕВНОСТИ

82 (085)

ВРЧЕВИЋ, Стеван В.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС / Стево В. Врчевић // Год. 28, бр. 5 (30. јануар 1899),
стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Најава књиге *Пошљедња писма Јакова Ортиса* од Уга Фоскола.

406

82 (085)

НОВЕ КЊИГЕ // Год. 31, бр. 17 (27. април 1902), стр. 2-3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Најава књиге Бесједе, митрополита Митрофана Бана.

407

82 (085)

ПЈЕСМЕ СРПСТВО --- // Год. 11, бр. 51 (12. децембар 1882), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Филип Ј. Ковачевић позива претлатнике за пјесме „Српство”.

408

82 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ : на Приповијести Стјепана Митрова Љубише //
Год. 11, бр. 25 (20. јун 1882), стр. 4 ; Год. 11, бр. 26 (27. јун 1882), стр. 6 ; Год. 11,
бр. 27 (4. јул 1882), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАСИ

Књижара браће Јовановић најављује књиге Стефана М. Љубише.

409-411

82 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ : на Три главне народне свечаности // Год. 11, бр.
53 (23. децембар 1882), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Најава књиге Вука Врчевића у издању Књижаре браће Јовановић.

412

82 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ // Год. 16, бр. 31 (2. август 1887), стр. 4 ; Год. 16,
бр. 34 (23. август 1887), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАСИ

Константин Ф. Денда најављује књигу *Опера* Младена Младенковића.

413-414

82 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ : списи Стефана Митрова Љубише // Год. 16, бр.
49 (6. децембар 1887), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАСИ

Најава сабраних дјела Стефана М. Љубише.

415

82 (085)

ПОЗИВ НА ПРЕ[Т]ПЛАТУ СРПСТВО : пјесме Филипа Ј. Ковачевића // Год. 11, бр. 48 (21. новембар 1882), стр. 4 ; Год. 11, бр. 49 (28. новембар 1882), стр. 4 ; Год. 11, бр. 47 (14. новембар 1882), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Најава књиге Филипа Ј. Ковачевића.

416-418

82 (085)

ПОШЉЕДЊА ПИСМА ЈАКОВА ОРТИСА // Год. 28, бр. 11 (13. март 1899) стр. 4 ; Год. 28, бр. 12 (20. март 1899), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Најава књиге Уга Фоскола *Пошљедња писма Јакова Ортиса*.

419-420

82 (085)

ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА // Год. 7, бр. 10 (5. март 1877), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ

Оглас поводом публиковања књиге *Причања Вука Дојчевића* Стефана М. Љубише.

421

82 (085)

ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА : од Стевана М. Љубише // Год. 7, бр. 11 (12. март 1877), стр. 4 ; Год. 7, бр. 12 (19. март 1877), стр. 4 ; Год. 7, бр. 13 (26. март 1877), стр. 4

Рубрика: ОГЛАС

Оглас поводом публиковања књиге *Причања Вука Дојчевћа* Стефана М. Љубише.

422-424

82 (085)

ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА // Год. 7, бр. 28 (30. мај 1877), стр. 2 ; Год. 7, бр. 40 (11. јул 1877), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ

Оглас поводом публиковања књиге *Причања Вука Дојчевћа* Стефана М. Љубише.

425-426

82 (085)

СПИСИ СТЕПАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ : свеска прва // Год. 17, бр. 10 (6. март 1888), стр. 4 ; Год. 17, бр. 11 (13. март 1888), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАСИ

Најава нове књиге Стефана М. Љубише.

427-428

82 (085)

СРПСКО-ПРАВОСЛАВНО БОКОКОТОРСКО ВЛАДИЧАНСТВО // Год. 36, бр. 18 (14. април 1907), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА

Најава књиге Дионисија Миковића, Српско-православно бококоторско владичанство коју је наградила Српска краљевска академија наука.

429

82 (085)

СТЕФАНОВИЋ ВИЛОВСКИ, Тодор

ДЈЕЛА СТЈЕПАНА М. ЉУБИШЕ / Тодор Стефановић Виловски // Год. 9, бр. 27 (5. јул 1880), стр. 4 ; Год. 9, бр. 28 (12. јул 1880), стр. 4 ; Год. 9, бр. 29 (19. јул 1880), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Оглас за публикување дјела Стефана М. Љубише.

430-432

821.131.1 Италијанска књижевност

821.131.1-1

АЛЕАРДИ, АЛЕАРДО

СВЈЕТЛОСТ И ЉУБАВ / Алеарди ; [превео] Саво Ст. Рачета // Год. 21, бр. 39 (26. септембар 1892), стр. 1-2

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

433

821.161.1 Руска књижевност

821.161.1-1

ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич

ВАЗДУШНА ГОЛЕМ-ЛАЂА / Лермонтов ; [превео] Саво Ст. Рачета // Год. 20, бр. 50 (7. децембар 1891), стр. 2

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

434

821.161.1-1

ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич

ГАРУН / Лермонтов ; [превео] Саво Ст. Рачета // Год. 20, бр. 38 (14. септембар 1891), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

435

821.161.1-1

ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич

МЦИРИ : поема / М. ИО. Лермонтова ; [превео] Ник. Ст. Љубиша // Год. 28, бр. 7 (13. фебруар 1899), стр. 2 ; Год. 28, бр. 8 (20. фебруар 1899), стр. 1 ; Год. 28, бр. 9 (27. фебруар 1899), стр. 2-3 ; Год. 28, бр. 10 (6. март 1899), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК

436-439

821.163.41 Српска књижевност

821.163.41 (497.16) (091)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

КЊИЖЕВНОСТ У ЦРНОЈ ГОРИ ТОКОМ XIX ВИЈЕКА / Т. // Год. 30, бр. 1 (4. јануар 1901), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

440

- 821.163.41-1
.....Ћ
ЂАЧКА КОРАЧНИЦА : посвећена праху Бранкову / .....ћ // Год. 10, бр. 15 (12. април 1881), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
Котор, 1881. 441
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
БОГУ : молитва зрела момка / Филип Ј. Ковачевић //
Год. 10, бр. 31 (2. август 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 442
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
КИТИЦА ЦВИЈЕЋА : за успомену Л.М.Д. / Ф. Ј. Ковачевић // Год. 8, бр. 38
(6. октобар 1879), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 443
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
НА ЈЕДНОМЕ ГРОБУ / Филип Ј. Ковачевић // Год. 19, бр. 12 (18. март 1890),
стр. 1
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
Поводом смрти Зорке Карађорђевић, кћери краља Николе. 444
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
НА МЈЕСЕЧИНИ / Ф. Ј. Ковачевић // Год. 11, бр. 36 (29. август 1882), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 445
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
НЕВЕСИЊКА У Х ПЈЕСАМА : пјесма шеста / спјевао Ф. Ј. Ковачевић // Год.
15, бр. 10 (9. март 1886), стр. 1-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 446
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
ПЈЕСНИК / Ф. Ј. Ковачевић // Год. 11, бр. 6 (13. фебруар 1882), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 447
- 821.163.41-1
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
ПОЗДРАВ ЦРНОЈ ГОРИ / Ф. Ј. Ковачевић // Год. 10, бр. 32 (9. август 1881),
стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 448

- 821.163.41-1
 МИКОВИЋ, Дионисије
 ЊЕНОЈ СВЈЕТЛОСТИ КЊАГИЊИЦИ --- / Дионисије Миковић // Год. 18, бр. 29 (16. јул 1889), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 449
- 821.163.41-1
 РАДОЈЕВИЋ, Вељко
 ГЛЕДАЛА СИ --- / Вељко // Год. 18, бр. 51 (17. децембар 1889), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 450
- 821.163.41-1
 РАДОЈЕВИЋ, Вељко
 ЗРЊУ Р. БРЊАСИЋУ / Вељко // Год. 19, бр. 8 (18. фебруар 1890), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 451
- 821.163.41-1
 РАДОЈЕВИЋ, Вељко
 ПОГИНУЛИМ БОРЦИМА НА ГРАХОВЦУ Г. 1858. / Вељко // Год. 19, бр. 25 (16. јун 1890), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 452
- 821.163.41-1
 РАДОЈЕВИЋ, Вељко
 ПОЗДРАВ ЦРНОЈ ГОРИ / Вељко // Год. 20, бр. 5 (26. јануар 1891), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 453
- 821.163.41-1
 РОГАНОВИЋ, Радоје
 ПОГЛЕД С „ПРИЛИПА” : посвећено младом српском пјеснику Дионисију Миковићу / Радоје Црногорац // Год. 19, бр. 8 (18. фебруар 1890), стр. 1
 Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 454
- 821.163.41-1
 РОГАНОВИЋ, Радоје
 СРПСКОМ ПЈЕВАЧКОМ ДРУШТВУ „ЈЕДИНСТВУ” У КОТОРУ / Радоје Црногорац // Год. 18, бр. 42 (15. октобар 1889), стр. 3
 Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
 Пјесма посвећена 50-годишњици рада Друштва. 455
- 821.163.41-1
 СРДИЋ, Ђорђе
 ВЕЛИКОМЕ УМУ НА КЊИЖЕВНОМ ПОЉУ --- / Ђорђе Срдић // Год. 2 (4), бр. 35 (7. септембар 1874), стр. 3
 Рубрика: ПОДЛИСТАК
 У Котору, 2. септембра 1874. године. 456

- 821.163.41-1
СРДИЋ, Ђорђе
СРПСКОЈ ТРУБИ / Ђ. Срдић // Год. 6, бр. 30 (1. јул 1876), стр. 2
У Котору, 7. септембра 1875. 457
- 821.163.41-1
СУНДЕЧИЋ, Перо
КРЕМЉУ / Петар Сундечић // Год. 12, бр. 1 (2. јануар 1883), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 458
- 821.163.41-1
СУНДЕЧИЋ, Перо
НА ВРМЦУ / Љубенко // Год. 9, бр. 1 (5. јануар 1880), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 459
- 821.163.41-1
СУНДЕЧИЋ, Перо
НА ГРОБУ ЂУРЕ ЈАКШИЋА / П[еро] С[ундечић] // Год. 9, бр. 47 (22. новембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 460
- 821.163.41-1
СУНДЕЧИЋ, Перо
ОМЛАДИНИ / Петар Ј. Сундечић // Год. 10, бр. 33 (16. август 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 461
- 821.163.41-1
СУНДЕЧИЋ, Перо
СУЗА / П. С. ...ћ // Год. 10, бр. 26 (28. јун 1881), стр. 2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 462
- 821.163.41-1
ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Нико С.
ЊЕЗИНУ ВИСОЧАНСТВУ КЊАГИЊИ ЈЕЛЕНИ ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ на дан вјенчања јој са његовим височанством Виктором Еманујилом наследником италијанским / Нико С. Црногор-чевић // Год. 25, бр. 47 (16. новембар 1896), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА 463
- 821.163.41-1:398
КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
ЈУНАЧКЕ СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ : из збирке Филипа Ј. Ковачевића / [сакупио] Филип Ј. Ковачевић // Год. 16, бр. 44 (1. новембар 1887), стр. 2-3 ; Год. 16, бр. 45 (8. новембар 1887), стр. 1-4 ; Год. 17, бр. 7 (14. фебруар 1888), стр. 1-3

; Год. 17, бр. 8 (21. фебруар 1888), стр. 1-4 ; Год. 16, бр. 43 (25. октобар 1887), стр. 1-4

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

464-468

821.163.41-1:398

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ : из збирке Филипа Ј. Ковачевића / [сакупио] Филип Ј. Ковачевић // Год. 16, бр. 5 (1. фебруар 1887), стр. 2-3 ; Год. 16, бр. 23 (7. јун 1887), стр. 1-3 ; Год. 16, бр. 24 (14. јун 1887), стр. 2-3 ; Год. 16, бр. 26 (28. јун 1887), стр. 3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

469-472

821.163.41-1:398

МИКОВИЋ, Дионисије

БОЈ ЗА СУТОРМАНОМ : српска народна пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 17, бр. 6 (7. фебруар 1888), стр. 1-2

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

473

821.163.41-1:398

МИКОВИЋ, Дионисије

БОЈ У СОЗИНИ : српска народна пјесма из збирке калуђера Дионисија Миковића / Дионисије // Год. 17, бр. 49 (4. децембар 1888), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

474

821.163.41-1:398

МИКОВИЋ, Дионисије

ЖЕНИДБА ЋЕТКА ВЛАСТЕЛИНОВИЋА : српска народна пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 17, бр. 41 (9. октобар 1888), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

475

821.163.41-1:398

МИКОВИЋ, Дионисије

ЗИДАЊЕ МАНАСТИРА ПОД КУЧОМ ПЛАНИНОМ : српска народна пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 17, бр. 45 (6. новембар 1888), стр. 1-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

476

821.163.41-1:398

МИКОВИЋ, Дионисије

ОСВЕТА ЛАЗА МИЧЕТИЋА : српска народна пјесма из збирке Дионисија

- Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 18, бр. 47 (19. новембар 1889), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 477
- 821.163.41-1:398
МИКОВИЋ, Дионисије
ПОХАРА СЕЛА МИЉЕВЦА : српска народна пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 18, бр. 46 (12. новембар 1889), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 478
- 821.163.41-1:398
МИКОВИЋ, Дионисије
РЋАВА СВЕКРВА : српска народна пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 17, бр. 42 (16. октобар 1888), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 479
- 821.163.41-1:398
МИКОВИЋ, Дионисије
СВЕТИ ЂОРЂЕ : из непечатане збирке српскијех народнијех пјесама Дионисија Миковића управитеља манастира Бање / калуђер Дионисије // Год. 16, бр. 46 (15. новембар 1887), стр. 1-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 480
- 821.163.41-1:398
МИКОВИЋ, Дионисије
ХАЈДУК РАЈИЧ И БАРАНИН МУЈО : срп. народ. пјесма из збирке Дионисија Миковића / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 17, бр. 38 (18. септембар 1888), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 481
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
БРАТОУБИЦА / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 21 (19. мај 1890), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 482
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
ЉУБА НЕВЈЕРНИЦА / Вељко Р. // Год. 18, бр. 39 (24. септембар 1889), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 483
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
МАРКО КРАЈЕВИЋ И СЕСТРИЋ МУ ДРАГИША ВОЈВОДА / [сакупио]

- Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 8 (18. фебруар 1890), стр. 1
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **484**
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
НОВЉАНИН АЛИЈА И НЕЈАКИ ЛИМУН / Вељко Радојевић // Год. 18, бр. 43 (22. октобар 1889), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **485**
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
РАДОСТ И ЖАЛОСТ ИЗНЕНАДА : народне пјесме / Вељко Радојевић // Год. 20, бр. 5 (26. јануар 1891), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **486**
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
СТАРИНА НОВАК ПРОДАЈЕ СВОГА СИНА / Вељко // Год. 18, бр. 36 (3. септембар 1889), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **487**
- 821.163.41-1:398
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
СТОЈАН ПОПОВИЋ ПОЛАЗИ СВОЈУ РОДБИНУ / Вељко Р. // Год. 18, бр. 44 (29. октобар 1889), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **488**
- 821.163.41-1:398]+392 (497.16)
МИКОВИЋ, Дионисије
СМРТ ЂУРА КНЕЖЕВИЋА : српске народне пјесме / [сакупио] Дионисије Миковић // Год. 16, бр. 39 (27. септембар 1887), стр. 1-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
О црмничком селу Глухи до и народној традицији. **489**
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
БРАЦКИ ПОКОЉ / В[ук] В[рчевић] // Год. 9, бр. 46 (15. новембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **490**
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ВЈЕНЧАЊЕ ПОД СИЛОМ / В[ук] В[рчевић] // Год. 9, бр. 49 (6. децембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **491**

- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ГРИЈЕХ НАД ГРИЈЕХОВИМА / В[ук] В[рчевић] // Год. 10, бр. 19 (10. мај 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
492
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ДВИЈЕ ЗЛЕ ЈЕТРВЕ / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 34 (23. август 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
493
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ДОМАЗЕТ / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 8 (21. фебруар 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
494
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЖЕЉЕ ПРЕД СМРТ / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 17 (26. април 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
495
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЖЕНА ОЖЕНИЛА МУЖА : притврђено од добрих људи / Вук Врчевић // Год. 2 (4), бр. 13 (7. март [!] [април] 1874), стр. 2-4
Рубрика: ПОДЛИСТАК
496
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЗАВАЂА ПОПА СА СЕЉАНИМА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 13 (28. март 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
497
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЗЕМАЉСКИ СУД ПОСЛИЈЕ ПОГИБИЈЕ ДВАЈУ НЕСРЕТНИХ СВАТОВА / Вук Врчевић // Год. 2 (4), бр. 20 (21. мај 1874), стр. 1-3
Рубрика: ПОДЛИСТАК
498
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЗЕТ И ТАЗБИНА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 36 (6. септембар 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
499
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЗЛА МАЋЕХА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 24 (14. јун 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
500

- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ЛУЧЕ ТРИ ЂЕВОЈКЕ А ДАНАС ТРИ МАЈКЕ / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 8 (23. фебруар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
501
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
КРВАВА УМОБА / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 48 (29. новембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
502
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
КРВАВИ БОЖИЋ / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 44 (1. новембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
503
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
КРВНИЧКА КОСИДБА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 26 (28. јун 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
504
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
НАРОДНА ПРЕСУДА ВЈЕРЕНЕ ПА РАЗВЈЕРЕНЕ ЂЕВОЈКЕ : из сличног догађаја у Херцеговини / Вук Врчевић // Год. 1, бр. 28-29 (3. новембар 1873), стр. 1-2
Рубрика: ПОДЛИСТАК
505
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
НЕСРЕТНА ЖЕНИДБА / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 36 (6. септембар 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
506
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ОТАЦ УБИО СИНА / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 22 (31. мај 1880), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
507
- 821.163.41-32
ВРЧЕВИЋ, Вук
ОТРОВАНА ВЕЧЕРА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 5 (31. јануар 1881), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
508

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

ПРИМЈЕРИ ЊЕКАДАШЊЕГ И ДАНАШЊЕГ СУДА У ХЕРЦЕГОВИНИ / Вук Врчевић // Год. 1, бр. 4-5 (19. мај 1873), стр. 2

Рубрика: ПОДЛИСТАК

509

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

ПРОДАЈА НА ФИШЕК КАРТИ / Вук Врчевић // Год. 9, бр. 40 (4. октобар 1880), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

510

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СВАТОВСКА И БРАТСКА ПОГИБИЈА / Вук Врчевић // Год. 3 (5), бр. 13 (31. март 1875), стр. 3-4 ; Год. 3 (5), бр. 14 (7. април 1875), стр. 3-4

511-512

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СВАТОВСКА И БРАТСКА ПОГИБИЈА / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 28 (12. јул 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

513

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СВЕТА МАНДА / В[ук] В[рчевић] // Год. 10, бр. 14 (5. април 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

514

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СЕЉАНИ ОЖЕНИЛИ КАЛУЂЕРА / Вук Врчевић // Год. 3 (5), бр. 22 (9. јун 1875), стр. 3-4 ; Год. 3 (5), бр. 23 (16. јун 1875), стр. 3-4

515-516

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СЕОСКА ОСУДА НА СМРТ НОВОГА ВУКОДЈАКА / Вук Врчевић // Год. 3 (5), бр. 8 (24. фебруар 1875), стр. 4 ; Год. 3 (5), бр. 9 (3. март 1875), стр. 4 ; Год. 3 (5), бр. 10 (10. март 1875), стр. 4

Рубрика: ПОДЛИСТАК

517-519

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

СТАРΟΣВАЦКИ ИНАД / В[ук] В[рчевић] // Год. 10, бр. 12 (21. март 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

520

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Вук

ТРЕБИЊСКИ СУД И ХРИШЋАНСКЕ ВЈЕШТИЦЕ / Вук Врчевић // Год. 10, бр. 9 (28. фебруар 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

521

821.163.41-32

ВРЧЕВИЋ, Стеван В.

СТРАДАЊЕ ТРИЈУХ ХЕРЦЕГОВАЦА У ЗАТОЧЕЊУ / Стево В. Врчевић // Год. 7, бр. 13 (26. март 1877), стр. 2-3 ; Год. 7, бр. 14 (2. април 1877), стр. 2-3 ; Год. 7, бр. 15 (9. април 1877), стр. 2-3

Рубрика: ПОДЛИСТАК

522-524

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

БОЉЕ У ПАМЕТ ИКАД НЕГО ЛИ НИКАД : из причања Вука Дојчевића / Стј. М. Љубиша // Год. 10, бр. 27 (5. јул 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

525

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

ГОРИ ЈЕ НЕВЈЕРНИК НЕГО ЛИ КРИВОКЛЕТНИК : из Причања Вука Дојчевића / Стјепан М. Љубиша // Год. 12, бр. 28 (10. јул 1883), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

526

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

ЖЕНСКИ ДОНОС ПРАЗНИ ПОНОС : из Причања Вука Дојчевића / Ст. М. Љубиша // Год. 10, бр. 37 (13. септембар 1881), стр. 2-4

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

527

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ / Стј. М. Љубиша // Год. 11, бр. 16 (18. април 1882), стр. 2-3 ; Год. 11, бр. 17 (25. април 1882), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

528-529

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

КРАЂА И ПРЕКРАЂА ЗВОНА / Ст. М. Љубиша // Год. 11, бр. 10 (7. март 1882), стр. 2-3 ; Год. 11, бр. 11 (14. март 1882), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

530-531

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

НЕКОМЕ ТОНУ ПЛУТА, А НЕКОМЕ ПЛУТАЈУ ОЛОВА : из Причања Вука Дојчевића / Стј. М. Љубиша // Год. 10, бр. 44 (31. октобар 1881), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

532

821.163.41-32

ЉУБИША, Стефан Митров

ПОП АНДРОВИЋ НОВИ ОБИЛИЋ / Ст. Љубиша // Год. 2 (4), бр. 6 (16. фебруар 1874), стр. 2-3 ; Год. 2 (4), бр. 7 (23. фебруар 1874), стр. 2-3 ; Год. 2 (4), бр. 8 (2. март 1874), стр. 1-3 ; Год. 2 (4), бр. 9 (9. март 1874), стр. 2-3 ; Год. 2 (4), бр. 10 (16. март 1874), стр. 2-3 ; Год. 2 (4), бр. 11 (23. март 1874), стр. 2-3 ; Год. 2 (4), бр. 12 (30. март 1874), стр. 2-3

Рубрика: ПОДЛИСТАК

533-539

821.163.41-32

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ДВА ПРИЈАТЕЉА : сличица из бокешке садашњости / написао В. Р. // Год. 26, бр. 33 (15. август 1897), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

Аутор посвећује свом пријатељу др Владимиру Тројановићу.

540

821.163.41-32

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ЖЕНА ГА ИЗВЕЛА НА ПРАВИ ПУТ И САЧУВАЛА ОД СМРТИ / новела Вељка Радојевића // Год. 19, бр. 13 (24. март 1890), стр. 1-2

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

541

821.163.41-32

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

НА ВРАТЛУ : цртица из задњег бокешког устанка / Вељ. Радојевић // Год. 18, бр. 48 (26. новембар 1889), стр. 1-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

542

821.163.41-32

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ПРЕВАРЕНИ МЛАДОЖЕЊА / Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 5 (28. јануар 1890), стр. 1-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

543

821.163.41-3:398

СУНДЕЧИЋ, Јован

КУЛА БАЈА ПИВЉАНИНА : (Легенда из XVII-а вијек) / спјевао Ј. Сундечић // Год. 7, бр. 55 (1. септембар 1877), стр. 1 ; Год. 7, бр. 56 (5. септембар 1877), стр. 1 ; Год. 7, бр. 57 (8. септембар 1877), стр. 1 ; Год. 7, бр. 58 (12. септембар 1877), стр. 1-2

- Рубрика: ПОДЛИСТАК
О Бају Николићу Пивљанину и његовој кули у Боки Которској. 544-547
- 821.163.41-5
СУНДЕЧИЋ, Јован
ГОВОР О ПРАВУ РОБУЈУЋИХ НАРОДА НА СВОЈЕ ОСЛОБОЂЕЊЕ --- /
написао и читао Ј. Сундечић // Год. 6, бр. 11 (13.
март 1876), стр. 2
Говор Јована Сундечића у которској читаоници. 548
- 821.163.41-5
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ГОВОР НА ЗАБАВИ ДРУШТВА ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ У СЛАВУ
ДВЈЕСТОГОДИШЊИЦЕ ВЛАДАЈУЋЕ КУЋЕ ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОША / од
друштвеног члана Л. Томановића // Год. 26, бр. 3 (18. јануар 1897), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 549
- 821.163.41-5:398
СРПСКЕ НАРОДНЕ ЗДРАВИЦЕ --- / Ја и Ти // Год. 8, бр. 49 (22. децембар
1879), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ 550
- 821.163.41-992
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ИЗЛЕТ НА ОЗОВИЦУ / Т. // Год. 20, бр. 24 (8. јун 1891), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА 551
- 821.163.41.09
ВЕНЕЦИЈА : успомене с пута у Италију // Год. 17, бр. 47 (20. новембар 1888),
стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ
О књизи путописа *Венеција успомене с пута у Италију* Марка Цара. 552
- 821.163.41.09
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
КЊИЖЕВНЕ СИТНИЦЕ / Вељко Радојевић // Год. 20, бр. 13 (23. март 1891),
стр. 3 553
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
AU PULTA par Laza Lazarevitch / Т. // Год. 22, бр. 40 (2. октобар 1893), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 554

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

CANTI POPOLARI SERBI tradotti di Giovanni Nikolić / Т. // Год. 23, бр. 19 (7. мај 1894), стр. 1-2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

555

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

[DIE] BALKANKAISERIN / Т. // Год. 30, бр. 9 (3. март 1901), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика поводом објављивања „Балканске царице” на њемачком језику.

556

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

[IL] MATRIMONIO DI MASSIMO DE NEGRI : Canto pop. serbo / Т. // Год. 23, бр. 55 (24. децембар 1894), стр. 2-3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

557

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

[L'] IMPERATRICE DEI BALKANI, dramma di Nicolo I, Principe del Montenegro / Т. // Год. 28, бр. 4 (23. јануар 1899), стр. 4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика поводом објављивања *Балканске царице* на италијанском језику.

558

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

[LE] CASTELLA DI SPALATO E TRAU / Т. // Год. 24, бр. 21 (20. мај 1895), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

559

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

NEL MONTENEGRO SUD-ORIENTALE / Т. // Год. 31, бр. 23 (8. јун 1902), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика књиге А. Балдахија.

560

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

NUOVI CANTI (НОВА КОЈА) di Nicola I Principe del Montenegro / Т. // Год.

- 27, бр. 19 (9. мај 1898), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **561**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
АЛЕКСА ШАНТИЋ : Пјесме / Т. // Год. 30, бр. 26 (23. јун 1901), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **562**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
БАЛКАНСКА ЦАРИЦА, драма у три радње Николе И-ог, Књаза црногорског / Т. // Год. 20, бр. 49 (30. новембар 1891), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **563**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ГОДИШЊИЦА НИКОЛЕ ЧУПИЋА : књига XIV / Т. // Год. 24, бр. 14 (1. април 1895), стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **564**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ДАНТЕ АЛИГИЈЕРИ / пише Никац од Ровина // Год. 14, бр. 46 (24. новембар 1885), стр. 2-3 ; Год. 14, бр. 47 (1. децембар 1885), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА **565-566**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ДУБРОВАЧКЕ ЕЛЕГИЈЕ. Лујо Кнез Војновић / Т. // Год. 27, бр. 19 (9. мај 1898), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **567**
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ЗАДУЖБИНА : спјевао Милорад П. Шапчанин / Т. // Год. 23, бр. 1 (1. јануар 1894), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. **568**

- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ИЗ ЂАЧКОГ ЖИВОТА / Т. // Год. 23, бр. 29 (16. јул 1894), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 569
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ / Т. // Год. 23, бр. 29 (16. јул 1894),
стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 570
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
КРАЈ ОБАЛА ОХРИДСКОГ ЈЕЗЕРА / Т. // Год. 23, бр. 34 (20. август 1894),
стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 571
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
КРАЈИШКИЊЕ : Пјесме Богдан-Крајишник / Т. // Год. 28, бр. 52 (20. децембар
1899), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 572
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ЛЕКЦИЈЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ, за своје ученике
наштампао Живојин П. Симић професор / Т. // Год. 27, бр. 11 (14. март 1898),
стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 573
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
НА МИРИСНОМЕ ЗЛАТИБОРУ / Т. // Год. 32, бр. 14 (29. март 1903), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Књижевна критика. 574
- 821.163.41.09
ТОМАНОВИЋ, Лазар
НОВЕ КЊИГЕ / Т. // Год. 27, бр. 7 (14. фебруар 1898), стр. 1-2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ путописне књиге књаза Галицина о Црној Гори и Далмацији. 575

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

О ДИКИ ЦРНОГОРСКОЈ СИМА МИЛУТИНОВИЋА / читао Л. Томановић // Год. 20, бр. 52 (21. децембар 1891), стр. 1-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

576

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

О ЊЕМАЧКИМ ПРЕВОДИМА „БАЛКАНСКЕ ЦАРИЦЕ” / Т. // Год. 30, бр. 21 (19. мај 1901), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

577

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ОГЛЕДАЛО СРПСКО : друго издање / Т. // Год. 24, бр. 24 (10. јун 1895), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

578

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПЈЕСМЕ СТЕВА П. БЕШЕВИЋА : књига трећа / Т. // Год. 24, бр. 7 (11. фебруар 1895), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

579

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОЕЗИЈА ДОКТОРА ФРАНЦЕТА ПРЕШЕРНА / Т. // Год. 22, бр. 40 (2. октобар 1893), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

580

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОШЉЕДЊА ПИСМА ЈАКОВА ОРТИСА / Т. // Год. 28, бр. 11 (13. март 1899), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

О књизи Уга Фоскола *Пошљедња писма Јакова Ортиса*, у преводу Стева В. Врчевића.

581

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

РАЗНЕ ПЈЕСМЕ НИКА МУСИЋА : књига I / Т. // Год. 32, бр. 14 (29. март 1903), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

582

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

СИМА МИЛУТИНОВИЋ САРАЈЛИЈА / Т. // Год. 23, бр. 2 (8. јануар 1894), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

583

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

СНОХВАТИЦЕ ЗМАЈОВИНЕ : свеска III / Т. // Год. 29, бр. 35 (2. септембар 1900), стр. 2-3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

584

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ЦЈЕЛОКУПНА ДЈЕЛА ЉУБОМИРА П. НЕНАДОВИЋА : Друго поправљено и умножено издање / Т. // Год. 23, бр. 21 (21. мај 1894), стр. 1

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

585

821.163.41.09

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ЦЈЕЛОКУПНА ДЈЕЛА ЉУБОМИРА П. НЕНАДОВИЋА од 5-12 свеске : Друго поправљено и умножено издање / Т. // Год. 24, бр. 3 (14. јануар 1895), стр. 1-2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Књижевна критика.

586

821.163.41.09-1

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

МИЉЕ И ОМИЉЕ ИЛИ МИЛИЦА И НЕВЕНКА / Филип Ј. Ковачевић // Год. 22, бр. 36 (4. септембар 1893), стр. 2-3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

О поезији Јована Сундечића.

587

821.163.41.09-1

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

ПЕРО Ј. СУНДЕЧИЋ И ЊЕГОВЕ ПЈЕСМЕ / Филип Ј. Ковачевић // Год. 15, бр. 17 (27. април 1886), стр. 2-3 ; Год. 15, бр. 19 (13. мај 1886), стр. 1-3 ; Год. 15, бр. 18 (4. мај 1886), стр. 1-3 ; Год. 15, бр. 20 (20. мај 1886), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

588-591

821.163.41.09-1

ЦАР, Марко

ПОТОЊИ АБЕРСЕНАЖ : по Шатобријану спјевао Књаз Никола / Марко Цар

// Год. 17, бр. 27 (3. јул 1888), стр. 3-4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ

592

821.163.41.09-1:398

РАДОЈЕВИЋ, Вељко

НЕШТО ИЗ СРПСКИХ НАРОДНИХ ПЈЕСАМА / Вељко Радојевић // Год. 18, бр. 50 (10. децембар 1889), стр. 1 ; Год. 18, бр. 52 (24. децембар 1889), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

593-594

821.163.41.09-3

ТОМАНОВИЋ, Лазар

НОВЕ КЊИГЕ / Т. // Год. 22, бр. 44 (30. октобар 1893), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге *Бока и Бокељи* Сима Матавуља.

595

821.163.42 Хрватска књижевност

821.163.42-1

ЂУДИНА, Јаков

INNO A CASTELNUOVO DI CATARO : A Sua Altezza Nicolo I magnanimo Principe del Montenegro / Giacomo Commendatore Chiudina // Год. 24, бр. 18 (29. април 1895), стр. 1

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

596

821.163.42-1

ЂУДИНА, Јаков

ИМНА ЕРЦЕГ-НОВОМ : посвећена Његовом Височанству Николи И великодушном Књазу и Господару Црне Горе / Јаков витез Ђудина // Год. 24, бр. 47 (18. новембар 1895), стр. 2

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

597

9 ГЕОГРАФИЈА. БИОГРАФИЈА. ИСТОРИЈА

908 Проучавање области. Проучавање локалитета

908 (497.16) (048.83)

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

А. VALDASSI / Филип Ј. Ковачевић // Год. 26, бр. 12 (22. март 1897), стр. 3

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ монографије о Црној Гори (аутор А. Балдаци), публиковане у Болоњи на италијанском језику.

598

911 Општа географија.

911 (049.32)

КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.

ЗЕМЉОПИС ЗА НИЖЕ РАЗРЕДЕ СРЕДЊИХ ШКОЛА : написао Аугустин

Добриловић / Филип Ј. Ковачевић // Год. 16, бр. 16 (19. април 1887), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ
Приказ.

599

929 Биографска и сродна проучавања

929 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОСЉЕДЊЕ ДВИЈЕ ГОДИНЕ живота и рада Харамбаше Баја Николића Пивљанина : (1684 и 1685) / Т. // Год. 30, бр. 18 (5. мај 1901), стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге.

600

929 АНЂУС, Митар

ПОП МИТАР АНЂУС : православни катихета которске гимназије // Год. 8, бр. 18 (19. мај 1879), стр. 3
Биографска биљешка поводом смрти Митра Анђуса, свештеника и катихете гимназијског из Котора.

601

929 БАЋЕВИЋ, Максим

КОТОР, 17. јануара // Год. 4 (6), бр. 4 (24. јануар 1876), стр. 1
Рубрика: ДОПИСИ
У Дубровнику сахрањен војвода Максим Баћевић.

602

929 БОШКОВИЋ, Божо

С.В.В.

КОТОР, 21. фебруара / С.В.В. // Год. 8, бр. 7 (3. март 1879), стр. 2-3
Рубрика: ДОПИСИ
Биографска биљешка поводом смрти угледног грађанина и добротвора Божа Бошковића из Дубровника. О значају Гласа Црногорца за Бокеље.

603

929 ВРЧЕВИЋ, Вук

ВУК ВРЧЕВИЋ // Год. 11, бр. 35 (22. август 1882), стр. 4
Рубрика: БИЉЕШКЕ ИЗ НАРОДА
Биографска биљешка поводом смрти Вука Врчевића.

604

929 ВРЧЕВИЋ, Стеван В.

СТЕВО ВУК. ВРЧЕВИЋ // Год. 36, бр. 45 (15. октобар 1907), стр. 3
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Биографска биљешка поводом смрти Стевана В. Врчевића првог секретара Министарства унутрашњих дјела Црне Горе, књижевника и публицисте.

605

929 ГРУПКОВИЋ, Јаков

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ДОН ЈАКОВ ГРУПКОВИЋ / Т. // Год. 40, бр. 5 (30. јануар 1911), стр. 4-5

- Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ, ПРОСВЈЕТА
Биографска биљешка поводом смрти Дон Јакова Групковића. **606**
- 929 ДАБОВИЋ, Кристина Н.
М.
САН ФРАНЦИСКО, 16. фебруара / М. // Год. 1, бр. 1 (21. април 1873), стр. 3
Рубрика: ДОПИСИ
Кристина Н. Дабовић, рођена Поробић, из Херцег Новог, умрла у Сан Франциску. **607**
- 929 ДОСТИНИЋ, Перо
ПЕРО ДОСТИНИЋ // Год. 24, бр. 43 (21. октобар 1895), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Биографска биљешка поводом смрти Пера Достинића из Херцег Новог, сестрића калуђера Јосифа Троповића, првог Његошевог учитеља. **608**
- 929 ИВЕЛИЋ, Константин М.
Ђ.
ДАНАС КАД ХОЋЕ --- / Ђ. // Год. 8, бр. 10 (24. март 1879), стр. 3
Биографска биљешка поводом смрти Константина М. Ивелића општинског начелника из Рисна. **609**
- 929 ЉУБИША, Висарион
МИТРОПОЛИТ ВИСАРИОН // Год. 13, бр. 16 (15. април 1884), стр. 1
Некролог митрополиту Висариону Љубиши. **610**
- 929 МРША, Мато
ТОМАНОВИЋ, Лазар
МАТО МРША / Л. Томановић // Год. 8, бр. 8 (10. март 1879), стр. 3-4
Биографска биљешка поводом смрти поморског капетана Мата Мрше, родом из Рисна. **611**
- 929 ПАВКОВИЋ, Лесо
ТОМАНОВИЋ, Лазар
КАПЕТАН ЛЕСО ПАВКОВИЋ / Т. // Год. 6, бр. 65 (18. децембар 1876), стр. 4
Биографска биљешка поводом смрти Леса Павковића, поморског капетана и добротвора из Херцег Новог. **612**
- 929 ПАПРЕНИЦА, Васо
КАПЕТАН ВАСО ПАПРЕНИЦА // Год. 10, бр. 3 (12. јануар 1881), стр. 4
Биографска биљешка поводом смрти капетана Васа Папренице. **613**
- 929 ПЕТРАНОВИЋ, Теодор
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ДР ТЕОДОР ПЕТРАНОВИЋ / Л. Томановић // Год. 2 (4), бр. 35 (7. септембар 1874), стр. 1-3
Рубрика: ПОДЛИСТАК **614**

- 929 ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II
РАДОЈЕВИЋ, Вељко
НЕКОЛИКО ЦРТИЦА ИЗ ДЈЕТИЊСТВА ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША / сабрао Вељко Радојевић // Год. 19, бр. 45 (3. новембар 1890), стр. 1-3
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА
615
- 929 ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II
ТОМАЗЕО И ЊЕГОШ // Год. 31, бр. 40 (5. октобар 1902), стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
О преписци Петра II Петровића Његоша са Николом Томазеом, који га оптужује за претензије према Котору.
616
- 929 ПЕТРОВИЋ, Шпиро
ШПИРО ПЕТРОВИЋ // Год. 24, бр. 43 (21. октобар 1895), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Биографска биљешка поводом смрти Шпира Петровића из Котора, првог књижара и дописника Гласа Црногорца.
617
- 929 ПОЗНАНОВИЋ, Богдан
ПОКОЈНИКОВИ ПРИЈАТЕЉИ
КАПЕТАН БОГДАН ПОЗНАНОВИЋ / Покојникови пријатељи // Год. 8, бр. 2 (20. јануар 1879), стр. 4
Биографска биљешка поводом смрти Богдана Познанивића, поморског капетана из Котора.
618
- 929 Рамадановић Петар
ПЕТАР РАМАДАНОВИЋ // Год. 36, бр. 21 (5. мај 1907), стр. 3
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Некролог Петру Рамадановићу књ. црногорском агенту.
619
- 929 РУСОВИЋ, Мићо
КАПЕТАН МИЋО РУСОВИЋ / Покојникови пријатељи // Год. 7, бр. 1 (1. јануар 1877), стр. 2
Биографска биљешка поводом смрти поморског капетана Мића Русовића из Херцег Новог.
620
- 929 СУБОТИЋ, Раде
КОТОР, 21. јануара // Год. 3 (5), бр. 4 (27. јануар 1875), стр. 2-3
Рубрика: ДОПИСИ
Вијест о смрти угледног Ришњанина Рада Суботића.
621
- 929 ЦВЈЕТКОВИЋ, Кирил
МУЧЕНИК ЗА ВЈЕРУ // Год. 28, бр. 18 (1. мај 1899), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Биографија јеромонаха Кирила Цвјетковића прештампана из новосадског „Браника“.
622

929 ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен

МЛАДЕН ЦРНОГОРЧЕВИЋ // Год. 31, бр. 27 (6. јул 1902), стр. 4
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ
Вијест о смрти истраживача и учитеља Младена Црногорчевића.

623

930 Историјска наука. Историографија

930.2:271.22(=163.41) (497.16) „14”

ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен

О НАТПИСУ БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ НА БЕШКИ / Младен Црногорчевић
// Год. 30, бр. 31 (28. јул 1901), стр. 3
Рубрика: ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

624

930.85 (57) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПИСМА ИЗ ПЕТРОГРАДА од Радована Кошугића / Т. // Год. 24, бр. 6 (6. фебруар 1895), стр. 4
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге.

625

94 ОПШТА ИСТОРИЈА

94 (495.02) (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ЗНАНСТВЕНА ДЈЕЛА ЗА ОБЋУ НАОБРАЗБУ - на свијет издаје Југослов / Т.
// Год. 30, бр. 18 (5. мај 1901), стр. 2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге *Бизантија и германски запад до смрти цара Јустинијана I (476-565)*.

626

94(=163.41) „14” (049.2)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПАД БОСНЕ / Л. Томановић // Год. 31, бр. 25 (22. јун 1902), стр. 1-2
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Реаговање на предавање Јована Радонића *Развој и пропаст Босанске краљевине*, које је одржано у новосадској читаоници.

627

94-053.8 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

НАШИ МОДЕРНИ ИСТОРИЧАРИ : написао Александар Протић / Т. // Год. 29, бр. 4 (29. јануар 1900), стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге.

628

949.711 Историја Србије

949.711 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

СРПСКИ ЦАР СТЕВАН ДУШАН И БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО У XIV ВЕКУ / Т. // Год. 15, бр. 13 (30. март 1886), стр. 3-4

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ

Приказ.

629

949.716 Историја Црне Горе

949.716

МИКОВИЋ, Дионисије

ЗУЛУМ МАХМУТ-ПАШЕ БУШАТЛИЈЕ, У ПАШТРОВИЋИМА 1785. : прилог к српској историји / од Дионисија Миковића // Год. 19, бр. 38 (15. септембар 1890), стр. 1-3 ; Год. 19, бр. 39 (22. септембар 1890), стр. 1-3 ; Год. 19, бр. 41 (6. октобар 1890), стр. 1-3 ; Год. 19, бр. 42 (13. октобар 1890), стр. 1-3 ; Год. 19, бр. 43 (20. октобар 1890), стр. 1-3 ; Год. 19, бр. 44 (27. октобар 1890), стр. 1-2
Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

630-635

949.716

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ИЗ ИСТОРИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ / Л. Томановић // Год. 30, бр. 29 (14. јул 1901), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК

636

949.716

ТОМАНОВИЋ, Лазар

ПОВОДОМ НОВИЈЕХ ПРИЛОГА К ИСТОРИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ / Л. Томановић // Год. 16, бр. 15 (12. април 1887), стр. 1-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

637

949.716 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

БОРБА О НАСЉЕДСТВО БАЛШИНО : (1421-1426) / Т. // Год. 32, бр. 14 (29. март 1903), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Приказ књиге.

638

949.716 (049.32)

ТОМАНОВИЋ, Лазар

Г. РУВАРАЦ И МОНТЕНЕГРИНА / Лазар Томановић // Год. 28, бр. 52 (20. децембар 1899), стр. 2

Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА

Негативна критика др Л. Томановића књиге „Монтенегрина” Илариона Руварца.

639

- 949.716 (049.32)
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ИСКРИЦЕ НИКОЛЕ ТОМАЗЕА / Т. // Год. 28, бр. 19 (8. мај 1899), стр. 2-3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге. **640**
- 949.716 (049.32)
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ТУРСКО-ЦРНОГОРСКИ РАТ ГОД. 1756 / Т. // Год. 30, бр. 44 (27. октобар 1901), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК
Приказ књиге. **641**
- 949.716 (049.32)
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ЦРНОЈЕВИЋИ И ЦРНА ГОРА (1479-1528) : Историјска расправа Јов. Н. Томића / Т. // Год. 30, бр. 33 (11. август 1901), стр. 3
Рубрика: КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И ПРОСВЈЕТА
Приказ књиге. **642**
- 949.716:[0:070.447
ТОМАНОВИЋ, Лазар
НЕСУЂЕНО „МАЛО ПРЕДГОВОРА” / Л. Томановић // Год. 29, бр. 4 (29. јануар 1900), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК
Полемички осврт Лазара Томановића поводом дјела И. Руварца Монтенегрина. **643**
- 949.716:[0:070.447
ТОМАНОВИЋ, Лазар
У ПРИЛОГ ИСТИНЕ : I / Л. Томановић // Год. 31, бр. 26 (28. јун 1902) стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК
Полемички осврт Лазара Томановића поводом дјела И. Руварца Монтенегрина. **644**
- 949.716:[0:070.447
ТОМАНОВИЋ, Лазар
У ПРИЛОГ ИСТИНЕ : II / Л. Томановић // Год. 31, бр. 28 (12. јул 1902), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК
Полемички осврт Лазара Томановића поводом дјела И. Руварца Монтенегрина. **645**
- 949.716:[0:070.447
ТОМАНОВИЋ, Лазар
У ПРИЛОГ ИСТИНЕ : III / Л. Томановић // Год. 31, бр. 32 (10. август 1902), стр. 2-3
Рубрика: ЛИСТАК
Полемички осврт Лазара Томановића поводом дјела И. Руварца Монтенегрина. **646**

949.718 Историја Далмације

949.718

СРДИЋ, Ђорђе

О ПРВАШЊОЈ ДАЛМАЦИЈИ / превео Ђорђе Срдић // Год. 8, бр. 28 (28. јул 1879), стр. 2-3

Рубрика: ЛИСТАК ГЛАСА ЦРНОГОРЦА

У Котору, 1861 године.

647

РЕГИСТРИ**РЕГИСТАР АУТОРА**

- (Р.) - 400
.....Ћ - 441
АЛЕАРДИ, Алеардо - 433
БАН, Митрофан - 195, 196-198, 199-201, 202, 203, 204-208, 210, 211
БИЗИ, Филип - 145
БОКЕЗ - 402
БРАЋА КРИВОШИЈАНИ - 90
ВРБИЦА, Машо - 256
ВРЧЕВИЋ, Вук - 126, 127, 288, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499,
500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511-513, 514, 515-
516, 517-519, 520, 521
ВРЧЕВИЋ, Стеван В. – 78, 315, 406, 522-524
ВУКОТИЋ, Ђуро - 94
ГАВРИЛОВИЋ, Андра - 297
ГЛАС ГРЂЉАНА - 95
ГОЈКОВИЋ, Јефто - 51, 311
Д. - 10, 71
ДРАГОВИЋ, Живко - 259
ДРАГОВИЋ, Марко – 3-9
Ђ. - 609
ЂУДИНА, Јаков - 596, 597
ЂУРКОВИЋ, Марко В. - 128, 129
ЂУРОВИЋ, Јозе Л. - 353
ЕРЦЕГОВИЋ, Лазар - 97
ЗЕЦ, Крсто - 367
ЗЕЦ, П. М. - 130
ЗЛОКОВИЋ, Тодор - 122, 123
И. - 368
ИБРИЈСКИ - 339
ИО о. м. - 366
Ј. Н. - 1
ЈЕДАН ПРАВОСЛАВНИ ПОП - 224
ЈЕДАН ПУТНИК - 278
ЈОВАНОВИЋ, Милан - 51
К. - 270, 300
КОВАЧЕВИЋ, Ђорђе В. - 322

- КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј. - 131, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 464-468, 469-472, 587, 588-591, 598, 599
- ЛАКИЋЕВИЋ, Драго - 102
- ЛАКИЋЕВИЋ, Иво - 102
- ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич – 434-439
- ЉУБИША, Никола Ст. - 436, 437, 438, 439
- ЉУБИША, Стефан Митров - 525, 526, 527, 528-529, 530-531, 532, 533-539
- М. - 103, 144, 607
- МАРОВИЋ - 104
- МИЈАЈЛОВИЋ, Стефо - 349
- МИКОВИЋ, Дионисије - 22, 23, 24, 449, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 489, 630-635
- МИЏОР, Стефан - 241
- Н. - 220, 232
- НАКИЋЕНОВИЋ, Јово - 154
- НЕКОЛИКО СРБА - 344
- О. - 229, 234, 255, 298, 302
- ОМЛАДИНА ДУБРОВАЧКА - 105
- ОЧЕВИДАЦ - 326
- П-ћ. - 219
- П. - 303, 345
- П. В. - 340
- ПЛАМЕНАЦ, Јован С. - 289
- ПОКОЈНИКОВИ ПРИЈАТЕЉИ - 618
- ПРИЈАТЕЉИ ПОКОЈНИКА - 327
- РАДИМИР, Н. - 104
- РАДИМИРИ, Маго - 106
- РАДОЈЕВИЋ, Вељко - 132, 313, 404, 405, 450, 451, 452, 453, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 540, 541, 542, 543, 553, 593-594, 615
- РАМАДАНОВИЋ, Илија - 58, 59, 60, 133
- РАМАДАНОВИЋ, Петар - 134, 135
- РАЧЕТА, Саво Ст. - 433, 434, 435
- РОГАНОВИЋ, Радоје - 454, 455
- С. - 292
- С.В.В. - 603
- СПИРИТУС АСПЕР - 87
- СРБИ БУДВАНИ - 109
- СРБИ ЕРЦЕГНОВСКЕ ОПШТИНЕ - 110, 111
- СРБИ КОТОРАНИ - 112, 113, 114, 115, 116, 117
- СРБИ КОТОРСKE ОПШТИНЕ - 118
- СРБИ ПАШТРОВСКИ - 119
- СРБИ РИСАНСКЕ ОПШТИНЕ - 120
- СРБИ РИСАНСКИ - 121
- СРДИЋ, Ђорђе - 331, 456, 457, 647
- СТАРИ ЦРНОГОРАЦ - 88

СТЕФАНОВИЋ ВИЛОВСКИ, Тодор - 430, 431, 432

СУНДЕЧИЋ, Јован – 544-547, 548

СУНДЕЧИЋ, Перо - 458, 459, 460, 461, 462

Т. - С. - 266

Т. С. - 268

ТОМАНОВИЋ, Лазар - 30, 31, 32, 186, 188, 189, 190, 192, 194, 258, 260, 262,
279, 295, 296, 304, 383, 384, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 440, 549,
551, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565-566, 567,
568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582,
583, 584, 585, 586, 595, 600, 606, 611, 612, 614, 625, 626, 627, 628, 629,
636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646

У. - 233

Х. - 89

ХАЈДУКОВИЋ, Илија - 136

ЦАР, Марко - 592

ЦВЈЕТКОВИЋ, Владимир - 137

ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен - 624

ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Нико С. - 463

Ч. – 253, 254

Ч. Д. - 73

Ш. П. - 346

ШЕРОВИЋ, Мијо – 122, 123

ШИШКА, Франо – 280

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- АЛЕАРДИ, Алеардо (1812-1878) - 433
БИБЛИОГРАФИЈА - Црна Гора – 3-9
БОКА КОТОРСКА - Политички догађаји - 1881. год. – 231
БОКА КОТОРСКА - Становништво - 1912. год. – 227
БОКА КОТОРСКА - Становништво – Национална структура - 1875. год. – 228
БОКА: велики илустровани календар - Рисан - 1909-1914. - 19, 20, 21, 22, 25
БОКЕЉСКА МОРНАРИЦА - Котор - 353
БОКЕЉСКА СЕОСКА КЊИЖНИЦА (Зеленика - Кути) - 18
БОКЕШКА ШТЕДИОНИЦА (Котор) - 271
БОКОКОТОРСКА ЕПАРХИЈА - 1873. год. - Аустроугарска - 193
ВИЈЕНАЦ ЂАЧКОГ ЦВИЈЕЋА, лист Дружине Бранко Радичевић - Котор - 589
ВОЈНА ОБАВЕЗА - Бокељи - Аустроугарска - 1875. год. - 290, 291
ВОЈНА ОБАВЕЗА - Бокељи - Аустроугарска - 1881. год. - 292, 293
ВРЧЕВИЋ, Вук (1811-1882) - 76, 126, 127, 318
ВРЧЕВИЋ, Стеван В. (1847-1907) – 605
ГЛАВНИ ОДБОР ЗА ПОМАГАЊЕ ПОРОДИЦА ПРЕБЈЕГЛИХ У ЦРНУ ГОРУ
– Никшић – 35-50
ГЛАС ЦРНОГОРЦА, недељни лист - Цетиње - 78
ГОСПОЋИНДАН - Манастир Савина - Херцег Нови - 220
ГРЛИЦА, календар - Цетиње - 553
ГРУПКОВИЋ, Јаков (1833-1911) - 606
ДАЛМАТИНСКА ЕПАРХИЈА - 1873. год. - Аустроугарска - 193
ДАЛМАЦИЈА - Историја - 647
ДИНАСТИЈА ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ / ДИНАСТИЈА КАРАЂОРЂЕВИЋ - 1919.
год. - 261
ДОБРОТВОРНИ ОДБОР ЗА ПОМОЋ НАРОДУ ХЕРЦЕГОВИНЕ - Котор - 68
ДОБРОТВОРНИ ОДБОР ЗА ПОМОЋ НАРОДУ ХЕРЦЕГОВИНЕ - Рисан - 64
ДОБРОТВОРНИ ОДБОР ЗА ПОМОЋ НАРОДУ ХЕРЦЕГОВИНЕ - Херцег
Нови - 70
ДОБРОТВОРНО ДРУШТВО „СВ. ЂОРЂЕ” (Котор) - 52
„ДОБРОТВОРНО ДРУШТВО СЛАВЈАНА” (Сан Франциско) - 72
ДОСТИНИЋ, Перо (-1895) - 608
ДРУЖИНА БРАНКО РАДИЧЕВИЋ (Котор) - 589
ДРУШТВО СВ. ЂОРЂЕ (Котор) - 71
ЂУДИНА, Јаков (1823-1900) - 596, 597
ЕКОНОМСКА КРИЗА - Бока Которска - 273, 274, 275
ЗДРАВЉЕ - мјере заштите - 368
ЗЕТСКИ ДОМ (Цетиње) - 393
ЗНАМЕНИТИ БОКЕЉИ / Томо К. Поповић - Приказ - 87
ИЗБЈЕГЛИЦЕ - Из Боке Которске - 1882. год. - 256, 257
ИЗБЈЕГЛИЦЕ - Из Херцеговине - 1882. год. - 256, 257

- ИЗБОРИ, општински - Котор - 1873. год. - 100, 101, 122, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254
- ИСЕЉАВАЊЕ - 226
- КНЕЖЕВИЋ, Стефан (-1890) - 215
- КЊИЖАРА ШПИРА ПЕТРОВИЋА (Котор) - 385, 386-388
- КОТОР – Општинска управа – 1873. год. – 245, 298
- КОТОРСКА ЧИТАОНИЦА - 10, 11, 12, 13, 14, 16
- КРИВОШИЈЕ - Немири - 1882. год. - 235, 236
- ЛИПОВАЦ, Томо (-1889) - 317
- ЛОМБАРДИЋ, Мићо (-1873) - 212
- ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич (1814-1841) – 434-439
- ЉУБИША, Стефан М. (1824-1878) - 263, 266
- МАНАСТИР МОРАЧА – 197-198, 199-201, 202, 203, 204-208
- МАНАСТИР САВИНА - Херцег Нови - Прослава Госпођиндана - 220
- МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА - Европа - 258
- МИРОВНА КОНФЕРЕНЦИЈА - Париз - 1919. године - Меморандум црногорске делегације - 289
- МИХОЉСКА ПРЕВЛАКА - Бока Которска - 194
- МРША, Мато (-1879) - 87, 96, 611
- НАРОДНА СТРАНКА - Бока Которска - 98
- НОВА ЗЕТА, књижевни часопис - Цетиње - 26, 27, 28
- ОБОДСКА ШТАМПАРИЈА, 1493. год. - Цетиње - 383
- ОПОРУКА - Обичајно право - 288
- ОПШТИНСКА УПРАВА - Котор - 1873. год. – 245, 298
- ПАВКОВИЋ, Лесо (1814-1876) - 313, 612
- ПАВЛОВИЋ, Инокентије (-1873) - 86
- ПАПРЕНИЦА, Васо (- 1881) - 613
- ПАШТРОВИЋИ - Историја - 1785. год. - 630, 631, 632, 633, 634, 635
- ПЕТРАНОВИЋ, Герасим (1820-1906) - 347
- ПЕТРАНОВИЋ, Теодор - 614
- ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Никола I (1841-1921) - Котор – 357, 360
- ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II (1813-1851) - 615, 616
- ПЕТРОВИЋ, Шпиро (-1895) - 617
- ПОЖАР, шумски - Котор - 369
- ПОЖАР, шумски - Лепегане - 369
- ПОРЕЗИ - Бока Которска - 1880. год. - 270
- ПРОДАЈА - Обичајно право - 288
- РАДОЈЕВИЋ, Вељко (1868-1959) - 593, 594
- САВИНДАН - Котор - Прослава – 217, 218, 219
- СВЕШТЕНСТВО - Српска православна црква - Бока Которска – 223, 224
- СЛАВЈАНСКА ЧИТАОНИЦА (Котор) - 10, 11, 12, 13, 16, 86
- СРПСКА ГАРДА (Котор) - 74, 75, 353
- СРПСКА ЗАКЛАДНА ПОМОРСКА ШКОЛА БОШКОВИЋ, ЂУРОВИЋ, ЛАКЕТИЋ (Херцег Нови) - 311, 312
- СРПСКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА (Херцег Нови) - 271

- СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА - 1873. год. - Положај - Аустроугарска – 191, 192, 193
- СРПСКА ЧИТАОНИЦА (Херцег Нови) - 17
- СРПСКИ ЛИСТ, новине - Задар - 79
- СРПСКИ МАГАЗИН, књижевни часопис - Рисан - 1895-1896. год. – 23, 24
- СРПСКО ПЈЕВАЧКО ДРУШТВО ЈЕДИНСТВО (Котор) - 86, 455
- СТАНОВНИШТВО - Бока Которска - 1912. год. - 227
- СТАНОВНИШТВО - Национална структура - Бока Которска - 1875. год. - 228
- СТАНОВНИШТВО - Национална структура - Далмација - 1875. год. - 228
- СУБОТИЋ, Раде (-1873) - 621
- СУД ДОБРИХ ЉУДИ - Обичајно право - 288
- СУНДЕЧИЋ, Јован (1825-1900) - 77
- СУНДЕЧИЋ, Перо Ј. - 588, 589, 590, 591
- ТОМАНОВИЋ, Лазар (1845-1932) - 261
- ТРОЈАНОВИЋ, Урош (1882-1904) - 350
- УЈЕДИЊЕНО СРПСТВО, лист - Чикаго - 80
- ФРАНЦ ЈОЗЕФ I, аустријски цар (1830-1916) - У Боки Которској – 353, 355, 356, 358
- ХЕРЦЕГОВАЧКО-БОКЕЉСКИ УСТАНАК - 1882. год. - 240
- ХЕРЦЕГОВАЧКО-БОКЕЉСКИ УСТАНАК - 1882. год. - Аустроугарска штампа - 238
- ХЕРЦЕГОВАЧКО-БОКЕЉСКИ УСТАНАК - 1882. год. - Руска штампа - 237
- ХЕРЦЕГОВИНА - Немири - 1882. год. - 235, 236
- ХОТЕЛ БОКА (Херцег Нови) - 280
- Ц. К. РЕАЛНА И ВЕЛИКА ГИМНАЗИЈА (Котор) - 307
- ЦАР, Марко (1859-1953) - 552
- ЦВЈЕТКОВИЋ, Кирил (1791-1857) - 622
- ЦЕТИЊСКА ШТАМПАРИЈА, 1493. год. - 383
- ЦРКВА РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ - Пераст - 209
- ЦРКВА СВ. САВА - Савина - 182
- ЦРНА ГОРА - Анексија Босне и Херцеговине - 1908. год. - 259, 260
- ЦРНА ГОРА - Библиографија – 3-9
- ЦРНА ГОРА - Историја - 636
- ЦРНА ГОРА - Спољна политика - 1908. год. - 259, 260
- ЦРНА ГОРА / СРБИЈА - Спољна политика - 1908. год. - 262
- ЦРНА ГОРА / СРБИЈА - Спољна политика - 1919. год. - 261
- ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен (1863-1902) - 194, 623

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
0 НАУКА И ЗНАЊЕ УОПШТЕ. НАУКА И ЗНАЊЕ. ОРГАНИЗАЦИЈА. ИНФОРМАЦИЈЕ. ДОКУМЕНТАЦИЈА. БИБЛИОТЕКАРСТВО. ИНСТИТУЦИЈЕ. ПУБЛИКАЦИЈЕ	
003 Системи писања и писма.	11
01 БИБЛИОГРАФИЈА И БИБЛИОГРАФИЈЕ. КАТАЛОЗИ	
015 Библиографије према мјесту.	11
02 БИБЛИОТЕКАРСТВО	
027 Опште библиотеке	11
050 Серијске публикације. Периодика	12
06 ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ДРУГЕ ВРСТЕ САРАДЊЕ	
061 Организације и други типови кооперације	14
061.75 Комеморације. Инаугурације. Годишњице. Јубилеји	18
070 Новине. Штампана.	19
1 ФИЛОЗОФИЈА. ПСИХОЛОГИЈА	
17 МОРАЛНА ФИЛОЗОФИЈА. ЕТИКА. ПРАКТИЧНА ФИЛОЗОФИЈА	
172 Социјална етика	28
177 Морал и друштво	29
179 Различита етичка питања	34
2 РЕЛИГИЈА. ТЕОЛОГИЈА	
271.22(=163.41) Српска православна црква	34
3 ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ. СТАТИСТИКА. ПОЛИТИКА. ЕКОНОМИЈА. ТРГОВИНА. ЗАКОН. ВЛАДА. ВОЈНА ПИТАЊА. СОЦИЈАЛНО СТАРАЊЕ. ОСИГУРАЊЕ. ОБРАЗОВАЊЕ. ФОЛКЛОР	
314 Демографија	39
316 Социологија	39
323 Унутрашњи послови. Унутрашња политика	39
324 Избори. Плебисцити	41
325 Сеобе. Колонизација	42
327 Међународни односи. Свјетска, глобална политика. Међународни послови. Спољна политика	43

328	Парламенти. Представљање народа. Владе.	43
331	Рад. Запосленост. Посао. Економија рада. Организација рада	43
336	Финансије	44
338	Привредна ситуација. Економска политика. Управљање привредом. Економско планирање. Производња. Услуге. Цијене	45
339	Трговина. Међународни економски односи. Свјетска економија . . .	46

34. ПРАВО. ПРАВНИ СИСТЕМИ

341	Међународно право	47
342	Јавно право. Уставно право. Управно право	47
343	Кривично право. Кривична дјела	47
347	Грађанско право	48

35 ЈАВНА УПРАВА

352	Најнижи степен управе. Локална управа.	48
355	Војна питања уопште.	49

37. ВАСПИТАЊЕ. ОБРАЗОВАЊЕ. НАСТАВА

373	Врсте општеобразовних школа.	49
-----	--------------------------------------	----

39. ЕТНОЛОГИЈА. ОБИЧАЈИ. ФОЛКЛОР

392	Обичаји	50
394	Јавни живот.	53
395	Друштвени церемонијали	57

5 МАТЕМАТИКА И ПРИРОДНЕ НАУКЕ

551	Општа геологија. Метеорологија. Климатологија	57
-----	---	----

6 ПРИМЈЕЋЕНЕ НАУКЕ. МЕДИЦИНА. ТЕХНОЛОГИЈА

61 МЕДИЦИНСКЕ НАУКЕ

614	Јавно здравство и хигијена	58
625	Нискоградња у копненом транспорту	58
655	Графичка индустрија. Штампарство. Издавачка дјелатност. Трговина књигама	59
656	Транспортне и поштанске услуге	60

7 УМЈЕТНОСТ. РЕКРЕАЦИЈА. ЗАБАВА. СПОРТ

739	Умјетничка обрада метала.	60
792	Позориште. Сценска умјетност. Драмска извођења	60

8 ЈЕЗИК. ЛИНГВИСТИКА. КЊИЖЕВНОСТ

811.163.41 Српски језик 61

82 КЊИЖЕВНОСТИ

821.131.1 Италијанска књижевност 64

821.161.1 Руска књижевност 64

821.163.41 Српска књижевност 64

821.163.42 Хрватска књижевност 82

9 ГЕОГРАФИЈА. БИОГРАФИЈА. ИСТОРИЈА

908 Проучавање области. Проучавање локалитета 82

911 Општа географија. 82

929 Биографска и сродна проучавања. 83

930 Историјска наука. Историографија. 86

94 ОПШТА ИСТОРИЈА

949.711 Историја Србије. 87

949.716 Историја Црне Горе. 87

949.718 Историја Далмације 89

РЕГИСТРИ . . . . . 90**РЕГИСТАР АУТОРА** . . . . . 90**ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР** 93

Nevenka MITROVIĆ

**BOKA /the Bay of Kotor/ AND THE PEOPLE OF BOKA IN GLAS
CRNOGORCA (1873-1922) Bibliography**

Summary

In the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century in Montenegro, and its surrounding, a special place is rightly merited by Glas Crnogorca for several reasons: it persisted being published for almost five decades (1873-1922) with the exception of the war years 1878 and 1916; 2,374 regular and 3 special editions and a large number of supplements and contributions. The Paper was edited by 17 editors, its associates from Montenegro and the surrounding present the intellectual elite of the time at which they lived and created.

Minute inspection of the contents leads to the conclusion that Glas Crnogorca was unconditionally open to the associates from Boka Kotorska who wholeheartedly accepted that opportunity, despite the fact that Austro-Hungarian authorities did not favourably view Montenegrin press, neither its associates from Boka Kotorska. Several hundred texts: critical reviews, literary contributions, literary translations, collected folk poetry, reports with various topics, advertisements, public letters of gratitude, authorized or signed with initials or pseudonyms, were published by the people of Boka. Among those of distinguished quality and scope are: Stefan Mitrov Ljubiša, Vuk Vrčević, Dionisije Miković, Veljko Radojević, Filip J. Kovačević, Savo Račeta ....., and Dr Lazar Tomanović also as editor over many years, 1891-1903.

Bibliographic research was done de visu. Difficulties within the work primarily resulted from the scope of materials, partly damaged and poorly readable texts, contributions signed with initials, sometimes pseudonyms, or anonymous, also due to various and undefined topics. It complicated the bibliographic processing, performed according to international standards, with application of detailed subject headings and classification of bibliographic units after Universal Decimal Classification. Numerous contributions, mostly without title, which substitute data of place and day, are supported by annotations, defined in order to identify the author and provide the user with complete and precise information. Bibliography is followed by the register of authors and subjects which provides better information and efficient and easier orientation and use of selected bibliographic materials.

The aim of the research and creation of the bibliography Boka and the People of Boka in Glas Crnogorca is to enable the future researchers of Boka Kotorska to get a shorter path to information and present contributions from a relevant source, such as Glas Crnogorca whose “numerous data, specially archival materials, can serve as first class historic sources”.

Илија ЛАЛОШЕВИЋ

КАПИЈЕ И ПРАТЕЋИ ОБЈЕКТИ КОТОРСКЕ ТВРЂАВЕ

Кључне ријечи: фортификације, Котор, бедеми, градске капије, касарне, барутане

КАПИЈЕ

Градске капије су, по правилу, најосјетљивији пунктови фортификационих система, којима је кроз историјски развој утврђења посвећивана изузетна пажња. Настојало се да има што мање, погодно позиционираних и добро контролисаних улаза у утврђени град. Поред сачуваних капија, Котор је имао и неколико градских врата која више нису у функцији. Исто тако, код постојећих градских капија, нестали су неки елементи чија је функција временом престала, као што су мале конзолне куле стражаре, машикуле, системи за редукацију и контролу, механизми за затварање, покретни мостови и сл.

Градске фортификације Котора данас имају троје функционалних врата. Најважнија су она од мора (тзв. «Porta Marina»), са западне стране. Са сјеверне стране, од ријеке Шкурде и са јужне код извора Гурдић су још двоје врата. Она су нешто мањег значаја, а током историје града задавала су доста брига његовим браниоцима.

Тако на примјер, ректор Ерицо 1577. године даје предлог за обезбјеђење веће сигурности которске тврђаве, који је касније скоро у цјелини реализован. Наиме, у то вријеме море је још увијек допирало до градских зидина, а код извора Гурдић није постојао никакав насип. Због тога је сав трговачки и путнички копнени саобраћај пролазио кроз град, унутар зидина. Свакако да је ово било веома опасно јер су свакодневно у град улазили и многи Турци, а неки би и преноћили.

Провидур предлаже да се изради вјештачки насип испред тог дијела зидина, или да се подигне мост, како би се кретање трговаца и путника обављало ван градског утврђења. Ту би требало пребацити и тржницу, као и габелу соли, која се тада налазила пред сјеверним вратима, на Табачини. Из ранијих извјештаја знамо да се на постојећем насипу, испред

западних бедема налазило пристаниште и кланица. У том случају могла би се затворити бочна врата, према Гурдићу и Шкурди и уштедјети трошак за 150 војника који их чувају.¹

Ерицо је отпочео активности на спровођењу овог плана, саградивши мост и пут. Том приликом морао је срушити неколико кућа и вртова изнад ескарпе, што је све коштало око 420 дуката. На овај начин, упркос противљењу грађана, пазарних дана могла се капија на ријеци држати затворена, служећи се мостом и новим вратима ван града (на пристаништу, гдје је пресељена тржница).

Аналогно овоме требало је направити мост или моло («uno ponte, ouero tuolo»), који би почињали на обали Св. Фрања ван града до кланица («Vessarie»). На овај начин би се крупним ломљеним каменом («progrella») спријечио прилаз граду и бедемима и направила копнена обилазница испред утврђеног града, према мору. Све ово би се направило са мало трошка, упућивањем неколико галија да посијеку и транспортују храстове трупце за мост и доведу камен за обалоутврду .

Давила шездесетак година касније поново предлаже, слично поменутиим предлозима,² да би требало затворити врата од ријеке, јер је нови мост који води до пристаништа сасвим довољан за саобраћај.³ То би повећало и базбиједност капије од мора коју би чувао војни одред сада подијељен на троје врата.

Он међу недостацима которске тврђаве наводи бочна врата (“le porte de fianchi”), од Ријеке и Гурдића, највише изложена дневном и ноћном нападу, слаба и без решетке, са обичним дрвеним вратима и малим покретним мостом (“ponte levatore”). У близини им се налазе зидови, дрвеће, куће и међе (“massiere”), које пружају непријатељима могућност опсаде. По мишљењу једног инжењера (иницијали “V.E.”), вјероватно члана Давилине мисије, слабост ове капије може се превазићи још једним дрвеним вратима са решеткама (“con replicate porte di legno con saracinesche”) и другим покретним мостовима. По мишљењу другог инжењера (“Ingegner B.A.”), могла би се затворити (“segar”) врата од Гурдића и отворити једна на бочној страни платформе Пизани.

Јужна градска врата

Градска врата на Гурдићу, мост, и склоп фортификација око њих, (сл.1, 2) којима се због значаја копненог приступа граду са јужне стране,

¹ G. Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji*, sv. IV od 1572 do 1590 godine, JAZU, Zagreb 1964, 209-215

² Исто, 211

³ F. Davilla, *Scrittura intorno Cattaro et suo distretto*, Venezia 1874, 21

увијек поклањала посебна пажња, помињу се, мада индиректно, и у документима XIV вијека и то највише захваљујући локацији оближњих цркава. Судајући по документима нотарских књига, најстарија црква на овом потезу била је она Св. Марије од моста (од Гурдића) – “S. Maria de ponte sive de Gurgite”. Њени остаци још нису поуздано рекогносцирани, иако за то има неких индиција, али се свакако налазила уз сама јужна врата и мост на Гурдићу. Стјепчевић наводи⁴ да јој је 1360. године додата капела Св. Луције и да је уз њу постојао женски пустињачки манастир срушен крајем XVI вијека. Крајем XVII вијека прекида се у цркви богослужење, јер је иста била уклопљена у систем градских фортификација, с обзиром да се налазила на најистуренијем појасу утврђења јужног сектора.

Могуће је да се ова црква налазила испод масивних сводова градских врата на Гурдићу, гдје се види неколико преправљених старих прозора, евентуално остатака њене фасаде, као што то износи Ковијанић,⁵ пишући о фра Вити Которанину и поистовјећујући га са опатом Витом Чучолом, ректором цркве и манастира Св. Марије од моста (од Гурдића). Остаци који упућују на наведено пронађени су у току радова 2005. године.⁶

Франческо Давила⁷ каже да су врата од Гурдића вјероватно саграђена 1470. године, како свједочи камени натпис скинут са архитрава 1662. године⁸, приликом обнове војних грађевина на овом мјесту у које је инкорпорирана и стара црква Св. Марије и Луције.

Давила наводи да су турски поданици заустављани и контролисани испред врата од ријеке и Гурдића. Ово се постизало дрвеном палисадном оградом, редукацијом (“stangatte”), као што се то види на неким ведутама и гравирама. Ово је било веома добро рјешење, посебно на Гурдићу, гдје је спољна решетка (“restello”) значајно удаљена од стражарског одреда и гдје за одбрану није требало ништа осим једноставне стражаре.

У Монталботијевој катастику,⁹ у предјелу Гурдића, обрађује се више фортификационих објеката. У првом реду ту је одбрамбени систем градске капије, за коју се наводи да је саграђена 1765. године. Ова датација свакако се односи на спољашњи најновији појас са јаким пилонима који

⁴ F. Davilla, *Scrittura intorno Cattaro et suo distretto*, Venezia 1874, 21

⁵ Р. Ковијанић, *Вита Которанин неимар Дечана*, Београд 1967, 167

⁶ Радови су извођени у оквиру донације шведске невладине организације „Cultural Heritage without Borders“ уз надзор Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор.

⁷ F. Davilla, н.д., 20, биљешка 2

⁸ U. Raffaelli, Chiesa e convento di monache di S. Maria e Lucia in Cattaro, *La Dalmazia* II, No 12, Zadar 1846.

⁹ Г. Станојевић, Пописи грађевина Боке Которске из 1788. године, *Споменик САНУ СХХVII Београд 1986*, 144

носе покретни мост, за који је по техници градње евидентно, да је из друге половине XVIII вијека. Изнад унутрашњих, знатно старијих врата, је кула са двије просторије, у која се по потреби пење мердевинама (“*con scala a mano*”).

У оквиру развијеног система сложене капије на Гурдићу, коју сачињавају три појаса, налазе се најстарија сачувана градска врата. У средњем, најстаријем фортификационом појасу је портал капије који се по својим карактеристикама може датирати у XIII - XIV вијек, (сл. 2, 3). Пресвођен је архиволтом српастог облика, а састоји се из састављених довратника и има сачуване трагове осовина вратница, као и елементе који одговарају механизму покретног моста са ланцима и куглама. Ова градска капија одговара најстаријем, сада средишњем појасу фортификација, између куле Гурдић (1470. године) и стрме литице брда Св. Иван. Са кулом Гурдић повезује је ниски зид над извором, несумњиво средњовјековних карактеристика, над којим је шетница са стријелницама коју носе сводови на конзолама. Изнад саме романичке капије, на литици над извором, је висока кула мале округле основе средњевјековних карактеристика. На зиду који кула фланкира, уочавају се остаци ослонаца некадашње кровне конструкције стражаре над капијом.

Унутрашња капија налази се између поменутог зида и куле Гурдић, ренесансних је карактеристика, а поближе би се могла атрибуирати Санмикелијима (Michele Sanmichelli, Giangirolamo Sanmichelli), односно њиховој школи. Рађена је у најбољем маниру млетачке војне архитектуре средине XVI вијека, у стилу «*alla rustica*» и изузетно је складно пропорционисана, (сл. 4).

Спољашња најновија капија (сл. 5), и ниски зид који је повезује са унутрашњом капијом, рађени су од крупних, брижљиво клесаних квадера корчуланског камена. Капија се састоји од два витка ступца квадратног пресека, који носе још увијек сасвим очувани механизам покретног моста и који је био узор приликом рестаурације покретних мостова Дубровачке тврђаве. Сам дрвени покретни мост капије више не постоји. Капија је грађена у другој половини XVIII вијека, пред сам крај млетачке власти, могуће управо 1765, како то наводи Монталботи.

Западна градска врата

Западна градска врата, од мора, саградио је провидур Бернардо Ренијер (1554-56.) и у њиховом горњем дијелу укlesaо своје иницијале и 1555. годину (сл. 6, 7, 8).

За сада нијесу пронађени историјски извори о самој градњи Врата од мора, али се помињу у нешто каснијим документима. Тако се већ у

извјештају провидура Габријела, из 1588. године, наводи да врата нису била адекватно чувана, да стража обилази уз море само дио зидина у дужини од 180 хвати, а без потребне контроле остају сама градска врата (“*porta principale della Marina*”). Наводи се да је с те стране непријатељ дошао више пута непримијећен, што је оцијењено као опасност, те је над вратима саграђена стражара (“*sentinella*”), која их је контролисала.¹⁰ Поменути стражару помиње и Давила у свом рукопису,¹¹ а може се пажљивом обсервацијом уочити и на једној ведути Котора из XVIII вијека.¹²

Постојање ове стражаре објашњава троугаони простор другачије обраде на зидном платну изнад капије у који је Аустроугарска својевремено смјестила царски грб који са бочне стране подржавају два грифона, уклоњена приликом адаптације 1945. године (сл. 8).

Комплекс главних градских врата (“*la magnifica porta della marina*”) заокупља и пажњу Тимотеја Цизиле¹³ у дијелу бављења фортификацијама према мору. Он наводи да је изнад Врата од мора «модерна» провидурова палата, урађена од финог камена и на лијеп начин (“*di un bellissimo modello*”). У близини се чувала велика количина барута, муниције и наоружања, што се 1586. године запалило, и том приликом је дошло до великог разарања.

Цизила наводи да се врата раније нису налазила овдје већ на Шурању са називом Горња или Камена (“*Soprana o Petrana*”), док их 1555. године није отворио поменути Бернардо Ренијер. Испред њих је простран трг односно обала (“*un ampia piazza o riva*”). Цизила наводи да се ту некада налазио високи камени мост у близини бродоградилишта, а поред кортине према бастиону Цитадела (“*verso il torrion*”) са вјежбалиштем за топције (“*scolari dei bombardieri*”).

Он помиње на овом мјесту и гат (“*ponte di Seccagne*”). Судећи по његовој дужини која се помиње у тексту (“*lungo tirador di corso di doi miglia*”), овдје се може радити једино о потезу пристана, од бастиона Цитаделе до тзв. Луже, врха которске риве, гдје су се по потреби извлачили (*tirador*) и ремонтовали (*seccagne*) бродови.

Монталботи у свом катастику наводи да је 1761. године подигнута ограда за редукацију са унутрашње стране градских врата према мору. Ипак, судећи по другим историјским изворима, то је било урађено знатно

¹⁰ G.Novak, n.d., 413-422

¹¹ F.Davilla, н.д., 21

¹² Biblioteca Nazionale San Marco- Venezia, VI. 493/10062/No2)

¹³ F.Davilla, н.д., 29

раније.¹⁴ Ова ограда састојала се од камених стубова и дрвених решетки (“*rastellate di legno*”), стубови су постојали још до другог свјетског рата, када су уклоњени. Слична баријера, судећи по неким гравирама изведена у дрвету, била је са спољашње стране градских врата, према луци.

Главна градска врата свакако су накнадно пробијена у средњовјековном бедему и чувана војним одредом за чије потребе је обезбијеђена касарна (Провидуrowa палата) и Кула градске страже. Свод ове капије тангирао је некадашњу градску лођу, гдје су били смјештени значајни административни уреди. Са спољашње стране, према бастионима Валијер и Цитадела, након великог земљотреса 1667. године, средњовјековном зиду додата је ескарпа, па су врата остала нешто увучена.

Врата су рађена у касноренесансном маниру, «*alla rustica*», карактеристичном за половину XVI вијека, пресвођена архиволтом. Изворно су била височија, јер је кота плочника у међувремену промијењена. Ово објашњава поремећене пропорцијске односе данашњег изгледа капије. Но, и поред тога, укупна диспозиција, а нарочито техника израде, упућују на недовољну вјештину њених градитеља. У сваком случају, пропорцијски, стилски и технички Врата од мора значајно заостају за готово истовременим унутрашњим вратима на Гурдићу и нешто старијим вратима на Шкурди.

У засведеном простору капије, на зиду с лијеве стране је камена плоча са натписом о великој турској опсади 1657. године. Како се у тексту каже, плочу је поставио Никола Мартинони, кнез Бергама, војни заповједник, у славу Антонија Бернардија, генералног провидура цијелог Илирика и Епира, који је растјерао турску војску. То је онај исти Бернардикојег касније срећемо у улози которског провидура. Како се радило о искусном и способном ратнику, претпостављамо да у Котор није послат по казни, (како је то често бивало), већ по неком специјалном задатку. Тај задатак се могао односити, између осталог, и на отклањање недостатака которске тврђаве, о којима се и раније много говорило, а који су посебно дошли до изражаја у турском нападу 1657. године.

Према наводима Гаспара Ерицо и Микеле Бона¹⁵ (1559.) на страни према мору су троје врата. Како су поменута главна градска врата већ била формирана (1555.), остаје да на овој страни идентификујемо још двије капије. То је данас могуће урадити захваљујући истраживањима која су извршена у периоду послје земљотреса из 1979. године.¹⁶

¹⁴ Archivio di Stato-Venezia, даље A.S.V. Provveditori di Terra e da Mar, даље P.T.M., f. 1296

¹⁵ S.Ljubić, n.d. III, 64-69

¹⁶ Истраживања су вршена у организацији Завода за заштиту споменика културе Котор и Републичког завода за заштиту споменика културе Београд,

Једна од троје наведених врата према мору без сумње су она романоготичких обиљежја, пронађена у унутрашњости бастиона Валијер, у току истражних радова, (сл. 9, 10, 11). Врата су изузетно и неочекивано малих димензија, преломљеног српастог лука, од крупних прецизно клесаних квадера. Са унутрашње стране је сложени систем градске капије у два нивоа (у горњем нивоу је стражара), много већег отвора, такође преломљеног лука. Цијела капија је била смјештена у угаоној кули која је фланкирала кортину према данашњем бастиону Корнер и која је приказана и на једној од најстаријих познатих ведута Котора чији је аутор Анђело дељи Оди Падовано.¹⁷

У свом путопису, који углавном нема веће документарне вриједности, макар кад је у питању Бока Которска, Евлија Челебија ипак доноси један податак везан за градске фортификације Котора. Наиме, он помиње тајну капију на страни од мора, нажалост не наводећи детаљније податке који би послужили за њено лоцирање.

Методом елиминације покушаћемо одгонетнути која од досад познатих малих врата на беду према мору, посједују својства да би их могли идентификовати као тајна врата из Челебијиног путописа. Сматрамо да мали романоготички отвор из XIII-XIV вијека за избацивање смећа у море “portella”, поред зграде некадашње војне болнице – данас Центар за културу, ако средином XVII вијека, (у вријеме Челебијиног писања о Боки), којим случајем још није био зазидан, што је мало вјероватно, није служио као тајни излаз из града (у млетачким изворима тзв. “sortita”). Врата су сувише мала, фронтално постављена на главном градском зиду и не налазе се у близини неког значајног одбрамбеног пункта у оквиру фортификација.

Поменута капија, пронађена у току истражних радова на бастиону Валијер, (сл. 10) такође је сувише уочљива на главном градском беду, а са унутрашње стране посједује све пратеће елементе и грађевине карактеристичне за градску капију, мада је отвор на спољашњем зиду неуобичајено малих димензија.

Од досад познатих врата на дијелу бедема према мору, најближа вратима из Челебијиног путописа, су она пронађена у току истражних

њима је руководио др Мирко Ковачевић, који је и аутор пројекта конзервације и презентације градских бедема. Истраживања су касније у пар наврата настављена на бастионима Валијер и Цитадела под руководством мр Јована Мартиновића. На истраживањима бастиона Валијер учествовали су осамдесетих година и археолози Вилма Ковачевић и Гојко Андријашевић, а потом за потребе израде пројекта ревитализације и архитект Илија Лалошевић.

¹⁷ види: И. Лалошевић, Кортине и бастионе трасе Которске тврђаве, Бока 31, Херцег Нови 2011, 59, прилог 3

радова предузетих приликом санације и адаптације старе градске Вијећнице и њеног повезивања са баштом бивше кафане Дојми изван бедема.¹⁸ Ова врата (сл. 12) налазе се на најнижем нивоу шупљине југоисточног дијела тзв. Танаје, на споју западног градског бедема и бастиона Цитадела. Имају равне непрофилисане довратнике и готичке капители испод надвратника, из XV вијека. Врата су, по свему судећи, била у функцији до облагања овог дијела зида ескарпом после земљотреса 1667. године. По свом положају, управном на главни градски бедем, у заштићеном и скровитом углу, у близини стратешки значајног положаја, бастиона Цитаделе, посљедњег градског упоришта, ова врата би могла имати све потребне прерогативе мале тајне испадне капије за нужну евакуацију.

Ово су уједно, највјероватније, трећа врата према мору из извјештаја синдика Бон и Ерицо. Поменута мала врата, романоготичких стилских обиљежја (тзв. портела) за избацивање смећа у море вјероватно нису урачуната у извјештају, јер то заправо и нису врата у правом смислу ријечи.

Сјеверна градска врата

Сјеверна, Врата од ријеке, (сл. 13) радикално су обновљена у спомен на опсаду Хајредина Барбаросе 1540. године. Грађена су у ренесансном стилу са довратницима и луком “*alla rustica*”. Над њима је велико правоугаоно поље са грбовима и натписом, а над њим троугаони тимпанон са рељефом лава св. Марка и тврђавом на врху брда, која је више симбол него реална представа каштела Св. Ивана, и која се у том облику често јавља на сличним млетачким рељефима.

Три грба у правоугаоном пољу су обијена, а сачувани су иницијали и то: дужда Антонија Грити, градског ректора, провидура Бемба, генералног провидура Далмације и Боке Ђиролама Лоредана. У тексту, с лијеве стране, наводи се да је 15. августа 1539. год. одбијана турска војска, а с десне да је 25. марта 1540. подигнута (“*constrvcta fvit*”) ова капија.

Сама капија је углавном сачувала свој изворни изглед. Током времена је нестала унутрашња зидана баријера са решетком коју помиње Монталботи.¹⁹ Засведени простор врата је био подијељен у два нивоа, о чему постоје трагови «*in situ*». На првом нивоу је механизам покретног моста (“*bilancie del ponte levatoio*”), а на другом стан главног чувара артиљерије (“*capo, custode dell artiglieria*”). Сам мост је, како ћемо касније

¹⁸ J. Martinović, Istraživanja dijela fortifikacionog kompleksa tvrđave u Kotoru – bastion Citadela i kula Kampana, Glasnik odjeljenja umjetnosti CANU, br. 16, Podgorica 1997, 191

¹⁹ Г. Станојевић, Пописи грађевина... н.д., 165

видјети, од камена, с луковима (“di pietra viva, con archi”), са зидом на којем је у средини стражарница (“garetta”), и пушкарницама према брду.²⁰ Интересантну и веома квалитетну представу овог моста нацртао је аустроугарски официр Федор Карачај,²¹ (сл. 14), а постоје и релевантне фотографије с краја XIX вијека. Из писаних историјских извора, као и са неколико графичких представа овог дијела бедема знамо, да је и над овим вратима била мала стражара ношена конзолама.²²

Источна градска врата

У склопу куле Контарини, на источној страни, према брду, налазе се тзв. Шпиљарска врата, (сл. 15) на унутрашњем новијем зиду преко кога се прилази првом спрату куле. Већ по архитектонској обради распознаје се да су врата из друге половине XVIII вијека, што потврђује година на надвратнику (AD MDCCLXVIII). Упоредном анализом обраде портала и зида у којем се он налази закључује се да су једновремени. Поменута врата воде у простор за редукцију «posto di riduzione» кроз мала, дијелом зазидана средњовјековна врата на старом бедему уз кулу Контарини. Млечани су, у току посљедње велике реконструкције овог дијела бедема, имали намјеру да сруше овај положај и из безбједоносних разлога зазидају поменута врата. Ипак то није урађено.

ПРАТЕЋИ ОБЈЕКТИ

У склопу градских фортификација постоје бројни и разноврсни пратећи објекти који су у мањој или већој мјери функционално повезани са ефективним одбрамбеним системом. Млетачки извори ове грађевине зову јавним, с тим што се мора имати у виду да се по правилу овдје ради о објектима углавном војне намјене. Ово из разлога што су Котор и Бока били перманентно ратиште («teatro della guerra») и што је одбрана била најважнији, практично једини млетачки јавни интерес.

Которски кнез, ректор, добио је и титулу провидура, која већ носи обиљежја војног заповједника. Касније се за случајеве непосредних ратних збивања уводи и функција ванредног провидура. Исто тако, у

²⁰ Исто

²¹ С. Fisković, Boka Kotorska u akvarelima Fedora Karascay-a iz prve polovice 19. stoljeća, Zbornik izvještaja o istraživanjima Boke Kotorske III, Spomenik SANU CXXVII, Beograd 1986, 232, сл. 29

²² A.S.V. Fortezze/ex B. 82, dis. 89

Перасту, ранији мјесни главар, «кефалија», добија и титулу капетана, несумњиво везану за улогу војног командовања.

Свакако да се овај приступ одражавао на укупну организацију живота у граду. Тако, на примјер, на главном градском административном тргу, тзв. «Piazza d' Armi», **Трг од оружја**, (име је добио по вјежбама, парадама и другим војним функцијама, а не, како се често може чути, по трговини оружјем), поред Провидурове палате, налазиле су се касарне, арсенал, Кула градске страже, разна складишта и сл.

Градски торањ за сат на Тргу од оружја, (сл. 16) није био лишен војне функције, иако му то није била превасходна намјена. Наиме, провидур Болани 1555. године извјештава Сенат да је новцем од казни направио сат код Палате ректора, гдје се налази складиште у којем се може држати барут, капела, а на врху тераса («una bella torazza»).²³ Дакле, вријеме изградње торња градског сата треба помјерити педесетак година раније од општеприхваћене, а ту годину (1602) сматрати термином неке радикалније обнове.

На кули градског сата уклесани су иницијали провидура Антонија Гримани и година градње (горе : AG, испод : MDCII). На истом мјесту постојала је и раније кула, у којој су у току истражног поступка подвргаване мукама сумњиве особе («Turris torturae»), и на којој се током XVI вијека помиње сат.²⁴

На другој, западној фасади куле, у складном распореду од бројчаника часовника, па до врха пирамиде постављене уз грађевину, налази се барокна композиција натписа и грбова у оквирима и картушима. Сви хералдички мотиви за идентификацију су преклесани, обијени, као и велики, најнижи натпис. Сачувао се уопштени натпис типа сентенце на самом врху композиције и мањи натпис, величине каменог квадера фасаде, на лијевој страни, приближно у висини лава Св. Марка, који се односи на Антонија Контаринија, которског провидура (1618-20.). Ни овдје није наведен разлог постављања плоче.

Међу војним објектима на Тргу од оружја значајни су **Општинска лођа и касарна Св. Роко** на јужном дијелу трга. Ове грађевине срушене су крајем XVIII или почетком XIX вијека, осим једног лука лође сачуваног у приземљу **Куле градске страже**, па је од изузетне вриједности један стари план ове градске зоне са детаљима наведених објеката, који се чува у Државном архиву Венеције, (сл. 17). На основу овог плана, може се урадити поуздана идеална реституција Општинске лође и других значајних објеката у зони Врата од мора и луке.

²³ S.Ljubić, n.d. III, 64-69

²⁴ Исто, I.Stjepčević, Vođa po Kotoru, Kotor 1926, 25

На наспрамној страни трга налазила су се два велика **складишта**. Складиште утврђења («Munizione per uso della Piazza») касније су Наполеонови војници претворили у позориште које је срушено почетком XX вијека, да би на његовом мјесту био саграђен Општински дом.²⁵ Складиште материјала морнаричког одреда («Munizion per uso della Squadra») обновљено је педесетих година XVIII вијека, када је изнад врата уграђен натпис (сада није «in situ»). Како на натпису недостају подаци, могуће је једино оријентационо датирање.²⁶ Средином XX вијека овај објекат је адаптиран у робну кућу, уз значајну измјену аутентичног изгледа (сл. 18).

За праћење развоја ових објеката, као саставног дијела градског фортификационог система, значајни су историјски извори, а по документарности и детаљности нарочито се истичу описи у поменутом Монталботијевом катастику.²⁷

На основу описа касарне на обали («Quartier di Marina») препознајемо **Провидурову палату** (сл. 19). Наведена година изградње објекта из Монталботијевог катастика (1763.) могла би се односити на рестаурацију грађевине или изградњу другог спрата. У приземљу објекта је било пет складишта и два улаза са великим каменим степеништима (“magistrali scale di pietra”). На првом спрату су три велике собе (“cameroni”) за војнике и ниже официре. Оне са страна имају галерију, међуспрат (“mezz’aria”), освијетљену мањим височијим прозорима, чија улога се досад није могла утврдити. На другом спрату су седам станова за официре, који се састоје од собе, кухиње и дијела поткровља. На градском зиду, према обали је заједнички ходник, а други од дрвета (“corridore comune di legno”), недавно обновљен као армирано-бетонски балкон, према Тргу од оружја,²⁸ (сл. 20).

У склопу комплекса Провидурове палате налази се **Кула градске страже**, (сл. 19) дијелом над вратима од мора, (“Quertier del Maggior di Piazza”). Као у предходном, и многим другим случајевима, и овдје соба за војнике, ради бољег коришћења простора има галерију, међуспрат (“altro suolo a mezz aria”).

---

²⁵ детаљније: И.Лалошевић, Систематизација техничке документације XIX вијека значајне за архитектонско-урбани развој Котора, необјављени семинарски рад за Постдипломске студије из заштите, проучавања и ревитализације градитељског наслеђа, Архитектонски факултет Београд 1990, каталог, листови 21-25

²⁶ ASV, P.T.M., f. 1296

²⁷ Г.Станојевић, н.д.

²⁸ Приликом обнове Провидурове палате послје земљотреса 1979. године извршена је реконструкција дијела овог ходника (балкон од армираног бетона)

Испред улаза у град, на Тргу од оружја, код врата од мора, налазило се **пристаниште** и низ објеката са санитарном, одбрамбеном и трговачком функцијом. У првом реду ту је **Санитарни уред** («Uffizio della Sanità»), са оградама за редукацију («Stangate per uso di sanità»), **Лазарет**, са двориштем, бунаром, смјештајним капацитетима и болницом за осуђене, која је настала адаптацијом некадашњег складишта. С друге стране градских врата, према Гурдићу, уз још једну санитарну контролу налазила се рибарница («Pescaria»), кланица («Beccaria») и магацин за потребе морнаричког одреда («Tezzone al uso della Squadra del Golfo»).

За вријеме млетачке власти постојали су у Котору објекти специфичног облика и конструкције, слични надстрешницама (тзв. «Tezzoni»). Умјесто зидова имали су систем стубаца са међупросторима затвореним дрвеним решеткама, а у нижим дјеловима и парапетима. Кровови ових објеката имали су стрехе знатно веће од уобичајних. Користили су се за помоћне функције попут складишта, магацина, градњу и оправку бродова, склањање топова и сл. (сл. 17).

У појединим периодима и за одређене сврхе грађене су и дрвене бараке. Ово је нарочито био случај после честих земљотреса. Тако након земљотреса 1667. године провидур Зен, констатујући да је пола града срушено и да у Котору готово нема касарни («Publici Quartieri»), моли Сенат да нареди слање дрвене грађе и гвожђа («Legname e Ferramenta») за градњу барака («Baracche») и друге нужне оправке.²⁹

У току историје которских фортификација често пута се дешавало да у граду, нарочито тврђави у брду, нема адекватних **касарни**, стражара и сличних смјештајних капацитета и то не само у вријеме након земљотреса. Након дуготрајних радова на обнови Каштела, провидур Болани 1555. године³⁰ извјештава да је са 50 дуката, дозначених за ту сврху, завршио станове («allogiamenti») за каштелана, капетана и војнике, који су били у лошем стању и прокишњавали.

Ипак, након двадесетак година, 1577. поново се обнављају сви војнички станови у Цитадели, тј. Каштелу. Из документа сазнајемо да је у граду остало мало настањених кућа. Овог пута се као разлог не наводи земљотрес, већ разарање од стране војника у прошлом рату. Предлаже се обнова објеката за смјештај 300 војника. Венеција одлучује да се без одлагања которском провидуру пошаљу материјал («гобе») и новац. Уколико нешто преостане, треба да се утроши за градњу и поправку објеката у граду.

²⁹ ASV, P.T.M., f. 666

³⁰ S.Ljubić, Commissiones et relationes Venetae III, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. XL, Zagreb 1880, 64-69

Међутим, зна се да ни послѣ четири године од дуждевог наређења нису поправљене поменуће касарне за тако бројне војнике.³¹ У одговору на захтјеве Которана од септембра 1584. године, помиње се декрет из августа 1580. везан за слање дрвене грађе, окова и новца («quantità de legnami, ferramenta et denari») за поправку станова за војнике, који није спроведен. Од свега планираног завршени су станови у Цитадели за једва тридесетак војника, и још два објекта («casali») предвиђена за 12 особа. Чак није искључена могућност да је то урађено и раније, јер поправку станова у Цитадели помиње неколико провидура у својим извјештајима. Констатујући горе наведено дужду није остало ништа друго него да донесе нову одлуку да се дâ налог провидурима тврђава да што прије обезбиједи потребно за градњу касарни.

Касарна Каштела, («Quartier in Piazza») има двије етаже и поткровље (сл. 21), у приземљу су били смјештени стражари, а у двјема собама осуђеници и складиште артиљерије. На спрату су биле собе за официра и осуђене. За смјештај затвореника постојао је и посебан, намјенски објекат («Casa di corezione»). Постоје бројни историјски подаци о коришћењу каштела Св. Иван за потребе затвора.³²

У оквиру Каштела налазили су се још барутни магацин, црква, једна касарна изнад двије засведене топарнице, и казамат с копљем за заставу («l'asta dello stendardo»). Унутар Каштела су двије, а ван њега још једна, данас разрушена цистијерна.

Касарна за смјештај посаде било је и на другим фортификационим пунктовима у брду. Судаћи по узиданом натпису, она у оквиру положаја Соранцо, (сл. 22), реконструисана је 1762. године.³³ Иако о томе немамо података свакако да је и касарна положаја Св. Роко, бар у данашњем облику настала у другој половини XVIII вијека.

На страни према Гурдићу, којој је и иначе посвећивана много мања пажња, било је неколико мањих касарни. Касарна положаја Св. Стефан је, по Монталботију, генерално рестаурирана 1786. и 1788. године. Имала је двије етаже и у њеној близини се налазила цистијерна. У оквиру једног (средњег) од три полукружна положаја,³⁴ над Гурдићем налазио се приземни објекат за смјештај војника.

³¹ Историјски архив Котор, (ИАК), DIL III-76

³² А. Milošević, Kaštio sv. Ivana poviše Kotora, Glasnik Narodnog Univerziteta Boke Kotorske 4-6, Kotor 1935, 3

³³ С. Fisković, O umjetničkim spomenicima grada Kotora, Зборник извјештаја о истраживањима Боке Которске, Споменик САН СШ, Београд 1953, 72

³⁴ Три лунете над Гурдићем: горња, средња и доња у неким изворима носе име Св. Фрањо

Због хроничног недостатка смјештајних капацитета за војску, у склопу обимних радова шездесетих година XVIII вијека провидур Петар Микијел саградио је 1765. године велику **касарну Гурдић**, за смјештај стражаранаоближњој капији (сл. 23), која је својим капацитетима вјероватно задовољавала и шире подручје тврђаве. На објекту је уграђен натпис о градњи. У Државном архиву Венеције пронађени су детаљни планови ове грађевине, (сл. 24). Тек је налаз ових планова кориговао мишљење Винка Ђуровића да је зид дебљине 2 м у приземљу касарне стари градски бедем.³⁵ Објашњење за изузетну дебљину овог зида је намјера градитеља да направи склониште отпорно на артиљеријски хитац («a prova di bomba»).

У приземљу, са поменутиим зидовима и сводовима изузетне дебљине, биле су просторије за смјештај војника и складиште, на првом спрату касарна за војнике и ниже официре рода артиљерија, а на другом станови за официре. У близини касарне је артиљеријска радионица («Laboratorio degl' Artiglieri») којој је дограђен трећи спрат у току Аустроугарског периода.

У току читавог периода млетачке власти, обнова касарни и складишта у оквиру фортификација ишла је веома споро, па су за војне сврхе коришћени бројни профани, али и сакрални објекти у граду. Тако је, на примјер, црква Св. Филипа и Јакова, у близини Доминиканског манастира, приликом бискупске визитације 1580. године, нађена у функцији складишта барута.³⁶ Црква Св. Рока и Себастијана на градским зидинама, у Каштелу 1682. године употријебљена је као складиште муниције и затвор осуђених на смрт.³⁷

Хронични недостаци на објектима градских фортификација, посебно оних у брду, нису се отклањали деценијама, а ипак се перманентно радило. Разлог је изузетна неприступачност и енормни трошкови организовања градилишта на овако неприступачним локацијама. Тако је провидур Пизани 1590. године,³⁸ започео радове на градњи стражаре у Каштелу, у близини складишта и станова за војнике, а остало је његовом насљеднику да их заврши. Послије земљотреса 1667. године, поново је требало све реконструисати, па маја 1684. ванредни провидур Котора (односно Боке, са сједиштем у Котору) Антонио Зен, наводи да многа стражарска мјеста («Corpi di Guardia») треба обновити. Нека су сасвим разорена («affatto distrutti»), као она на врху Каштела («del Castello di sopra».³⁹

³⁵ В. Ђуровић, О зидинама града Котора, Зборник извјештаја о истраживањима Боке Которске II, Споменик САН СР, Београд 1956, 126

³⁶ I. Stjepčević, Katedrala..., n.d., 59

³⁷ Исто, 61

³⁸ G. Novak, n.d., 465

³⁹ ASV, P.T.M. f. 666

Изнад врата од ријеке и бастiona Рива налазило се складиште Фалијер, барутни магацин, за који се у легенди Ђиронђијевог плана,⁴⁰ каже да је неупотребљиво, а у неким другим изворима да га треба укинути.⁴¹ Међутим, 1788. године налазимо га у функцији, како се у Монталботијевог катастику тврди “in ottimo stato”, што се објашњава податком о генералној реконструкцији 1786. године. У оквиру оближњег положаја Св. Роко (»Posto San Rocco«) су артиљеријско складиште (“Tezzon San Rocco deposito d’attrezzi d’artigletia”), рестаурирано 1786. године, мање засведено складиште формирано испод рампе пута и већ поменуто касарна.

Барутни магацини су веома често предмет бављења у извјештајима провидура и надзорника тврђава. Поред бројних општих захтјева које иначе морају да испуњавају ови објекти, додатни проблем у случају Котора представљала је неповољна, изузетно влажна клима. Тако, на примјер, Захарије Саламон 1571. године предлаже изградњу складишта барута (»un luogo da salvarvi le polveri«), који се чувао на неадекватним мјестима. Наводи се могућност да се са малим трошком барут смјести у засведени простор испод каштела (»in volto sotto al Castello«).

Провидур Габријел⁴² је приликом пријема дужности (1584.) затекао 36⁴³ барила барута у арсеналу (“casa dell’Armeria”), одакле га је премјестио на сигурније мјесто. Послије тога арсенал је изгорио у пожару, али уз релативно малу штету муниције и оружја који су се ту налазили. Барут се, у количини од 45 миљара⁴⁴, чувао у једној црквици у брду (“Chiesiola al Monte”). У зони фортификација у брду изнад Гурдића (»Precipizio«), изнад положаја Св. Стефан, поред два мања објекта за смјештај војника је и барутни магацин, приземан, засведен и покривен каменим плочама.

Инжењер Алберти у свом извјештају⁴⁵ је подробно испитао најпогоднију локацију за магацин барута (“la casa, o deposito della Polvere”) и уочио мјеста у брду са положајима, гдје треба направити артиљеријско складиште (“tezzi per l’ Artiglieria”). Између осталих цртежа и описа које садржи његов извјештај, посебно су интересантни они који се односе

---

⁴⁰ План Котора, а. Francesco Gironci, 1785. г., (Збирка пок. Ђ. Радивовића, копија постоји у Поморском музеју у Котору)

⁴¹ J. Martinović, Jedan opis utvrđenja Kotor iz 1769. godine, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru (GPMK) XXXVII-XXXVIII, Kotor 1989-90, 17

⁴² G. Novak, n.d., 413-422

⁴³ Млетачко барило износи око 60 кг., М. Влајинац, Речник наших старих мера у току векова, II свеска, САНУ, Београд 1968, 149

⁴⁴ Постоје два млетачка миљара: велики (дебели) који износи 477 кг, и мали (танки) у тежини од 301 кг, детаљније М. Влајинац, н.д., III свеска, 614

⁴⁵ ASV, P.T.M. f. 438

на предложено складиште барута. Између три предложене локације Алберти даје приоритет оној изнад цркве Св. Роко, коју обрађује кроз профил терена, основу и пресјек предложеног складишта, (Сл. 25, 26). Обезбјеђење складишта од артиљеријског хица планирано је високим заштитним зидом («Ante muralia»), а испред је зараван за сушење барута на сунцу.

Хронични проблеми которског одбрамбеног система, везани за барутне магацине, због лошег одржавања, климатских услова и другог, квалитетно су ријешени тек изградњом велике барутане Св. Фрања («Posto San Francesco Deposito da Polvere») 1747. године (сл. 27). Вјероватно да ни до ове градње не би дошло, да стара барутана није предходно била уништена експлозијом, па и тада се на градњу нове чекало пуних 17 година (од 1730. године),⁴⁶ иако је инж. Мелкјори већ 1731. године сачинио пројекат изградње барутане са описом и предрачуном радова, (сл. 28).

Барутана је саграђена на падини изнад манастира Св. Фрања, испод стрме литице. Представља засведену грађевину, изворно подијелену у двије етажe, са дрвеном међуспратном и подном конструкцијом. Због влаге је подна конструкција одигнута од терена, а велика пажња посвећена је и одводу кишнице. Објекат је са двије стране заштићен високим оградним зидом, а са треће стрмом падином брда, слично како је то својевремено предлагао инж. Алберти у свом пројекту. На прочељу је узидана камена плоча са натписом, из којег се сазнаје да је грађевину подигао Јакобо Болду, генерални провидур цијелог Илирика и Епира, 1747. године. Објекат је био покривен оловом. У његовој близини су артиљеријско складиште и мала стражара.

У которској тврђави, колико нам је познато, није било складишта жита, што је иначе било уобичајено за сличне утврђене градове. Овдје се због изузетно велике влаге жито није могло очувати, па је било случајева да су провидури били принуђени продати и посљедње залихе како не би пропадале. Међутим, постојало је **складиште двопека** («biscotto»), како се исхрана у опсејднутим градовима углавном базирала на њему. Ово складиште налазило се на Тргу од оружја у склопу магацина морнаричког одреда (сл. 18).

Највећи војни објекат саграђен на простору утврђеног Котора свакако је била **Војна болница** (сл. 29.). Састоји се од комплекса који сачињавају три зграде, од којих је једна старија раније обновљена, (сл. 30) а двије дограђене и уклопљене у функционалну цјелину са старом. Војна болница је започета 1769., пројекат њеног проширења сачинио је Мозер де Филсек 1775., (сл. 31) а завршена је 1787. године. Током градње

⁴⁶ В. Ђуровић, н.д., 127, 137

новог дијела Војне болнице на њеној фасади уграђен је натпис (из 1769.), који сведочи о иницијативи и поводу градње.⁴⁷

Талас обнове фортификација у брду шездесетих година XVIII вијека започео је реконструкцијом унутрашњих **комуникација** које до Каштела воде са трга поред цркве Св. Марије од ријеке, тзв. Колеђате. Том приликом, над улазом у улицу, ослоњен на двије сусједне грађевине, од којих је једна са узиданим амблемом старе которске апотеке, саграђен је лук и на њему забат барокног облика са натписом, датумом и лавом Св. Марка. Символ Венеције налази се у медаљону кружног облика на врху забата и рађен је у плитком рељефу. Испод њега, на плочи сложених контура је натпис, а на крају датум обнове.⁴⁸

Наредне године наставило се са оправљањем серпентина од града до Каштела. Тада је, између осталог, на средњем положају Св. Роко, заправо у зиду испод степеништа над њим, израђена поменута засведена просторија која је служила као спремиште или као склониште за стражаре. На завршцу свода урезана је, као термин оправке 1761. година.⁴⁹

Сличан натпис са истом годином налази се над луком под зидом пута у близини куле Контарини, па је извјесније да се они односе на оправку пута, а не градњу складишта (или стражаре) које је испод њега уклопљено.

С обзиром на карактеристичну позицију града, у склопу система комуникација, значајна пажња морала је бити посвећена **мостовима**. Двије градске капије, сјеверна на Шкурди и јужна на Гурдићу, имале су покретне дрвене мостове («*ponte levatojo*»). На извору Гурдић је наставак тог моста према копну, због конфигурације терена био релативно кратак, понтонског типа, сачињен од храстових шипова и одговарајућом газишном површином од греда и талпи.

Мост на капији Шкурде, међутим, знатно је озбиљнија инжењерска камена конструкција на јаким пилонима и сводовима. Из одбрамбених разлога он је до почетка XX вијека био покривен засведеним ходником са пушкарницама, а на средини моста налазиле су се двије мале куле-стражаре (сл. 14).

Провидур Ерицо 1577. године започео је радове на изградњи новог дрвеног моста на ушћу Шкурде и планирао сличан у зони Гурдића, како би

---

⁴⁷ Како се то наводи у натпису болница је, попут обимних тада покренутих радова саграђена у склопу припрема за евентуалну одбрану од Црногораца под вођством Шћепана Малог.

⁴⁸ REGIA MUNITAE RUPIS VIA (Главни пут за снабдијевање брда), R AD MDCCLX (Обновљено године Господње 1760.)

⁴⁹ R AD MDCCLXI (Обновљено године Господње 1761.)

формирао саобраћајницу испред градских бедема од мора и на тај начин елиминисао копнени трговачки пут кроз сами утврђени град.⁵⁰

Незадовољни овим потезом, грађани шаљу изасланике у Млетке који наводе да је провидур отпочео градњу моста на ријеци према вратима од мора (*»nella fimara verso la porta del mare«*), и закључују да ће се временом, затворити постојећа врата на ријеци. То би за град била огромна штета, јер се највећим дијелом са те стране снабдијева водом, остварује комуникацију са мануфактурама за прераду коже (*»Tabachi«, »concier delle pelli«*) и трговачки саобраћај. Осим тога уклањање редовне војничке страже на дијелу фортификација уз капију неповољно би се одразило по безбиједност овог сектора бедема, који се ионако сматрао најслабијим. Власти одговарају да за сада врата на ријеци морају бити отворена, под истим условима и са истом стражом, осим пазарним даном. Пијаца остаје на промијењеној локацији, код пристаништа (*»fuori della città sopra la marina«*).⁵¹

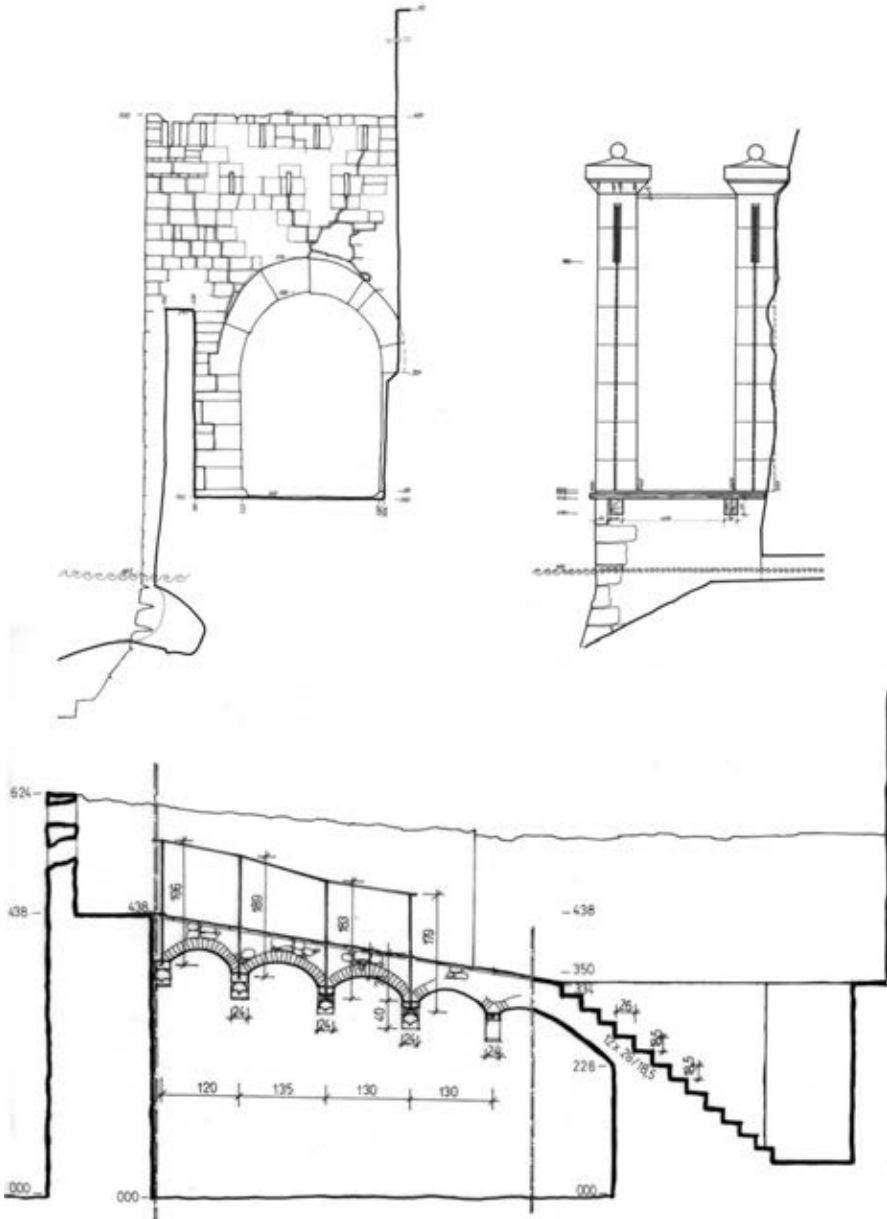
Наведене мостове на Шкурди помиње и Цизила у својој хроници, с тим што наводи да су оба од дасака са сједиштима и наслонима (*”doi ponti bellissimo di tavole segate con le loro sedie et appoggi”*). Покретни дрвени дио моста, код сјеверних градских врата, због своје функције и дужине, свакако није могао да има сједишта. Други, поменути, на ушћу Шкурде, с обзиром на функцију повезивања Црногорског пазара са тржницом у луци, могао је заиста имати овакве клупе, чак и трговачке тезге, по уобичајеној пракси тог времена. Поменути дрвени мостови давно су пропали, а не посједујемо ни документацију која би свједочила о њиховом изгледу.

⁵⁰ G.Novak, n.d., 209-215

⁵¹ ИАК, ДИЛ III-75

Сл. 1. Кула Гурдић и систем јужне градске капије (фото Стеван Ко

Сл. 2. Детаљи градских врата на Гурдићу (Документација Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор)

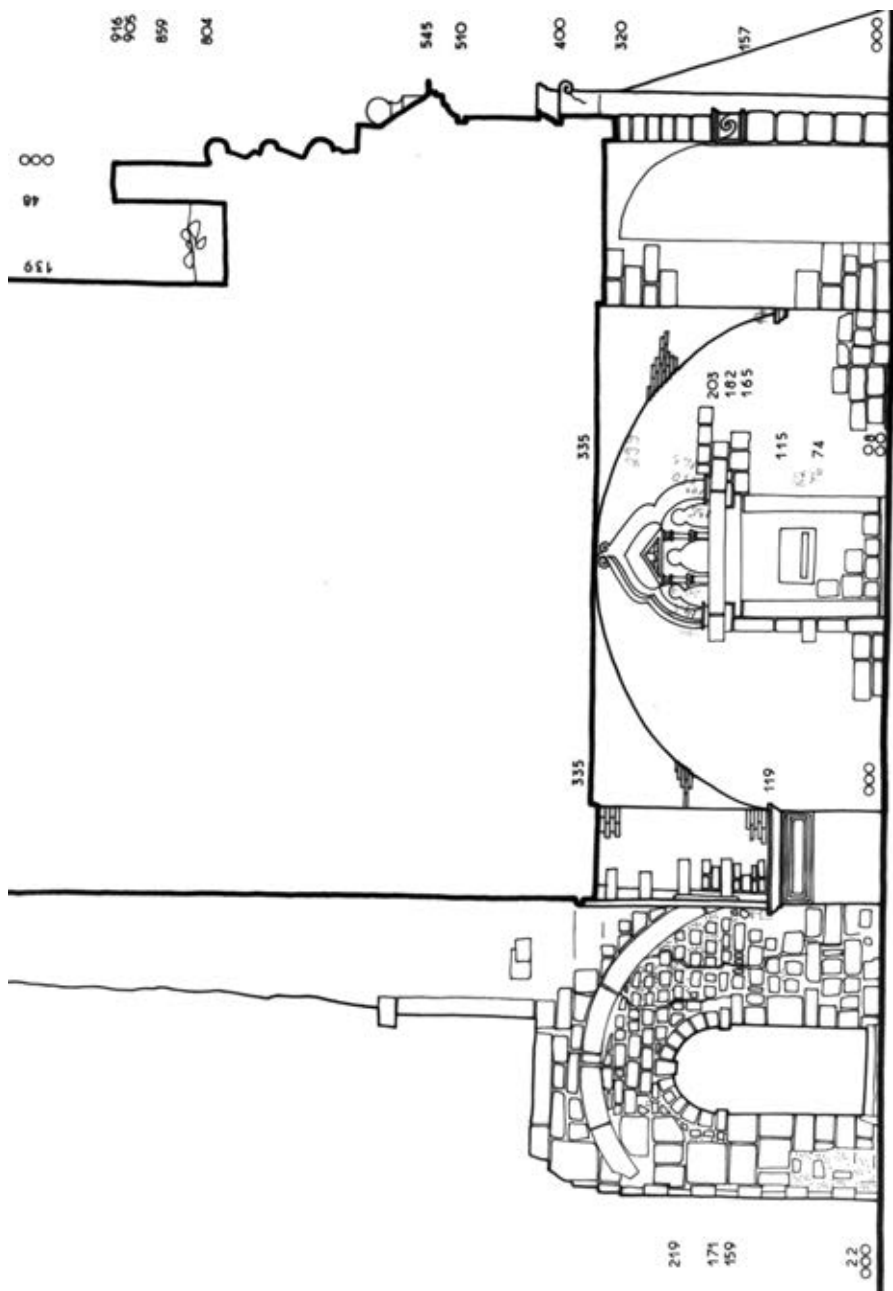
Сл. 3. Средња капија Гурдић

Сл. 4. Унутрашња капија Гурдић

Сл. 5. Спољашња капија Гурдић

Сл. 6. Детаљ врата од мора, пресјек (Документација Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор)

Сл. 7. Врата од мора

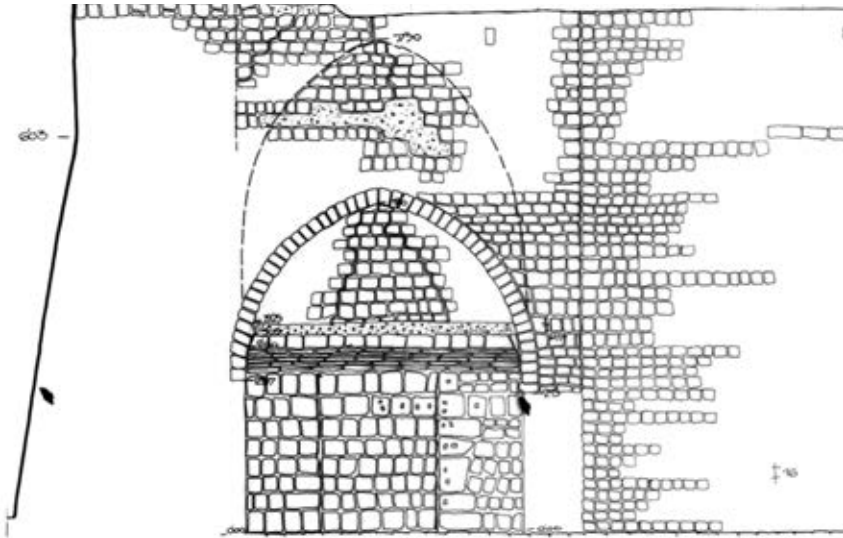
Сл. 8. Врата од мора, ранији изглед (разгледница из времена италијанске окупације у току Другог свјетског рата)

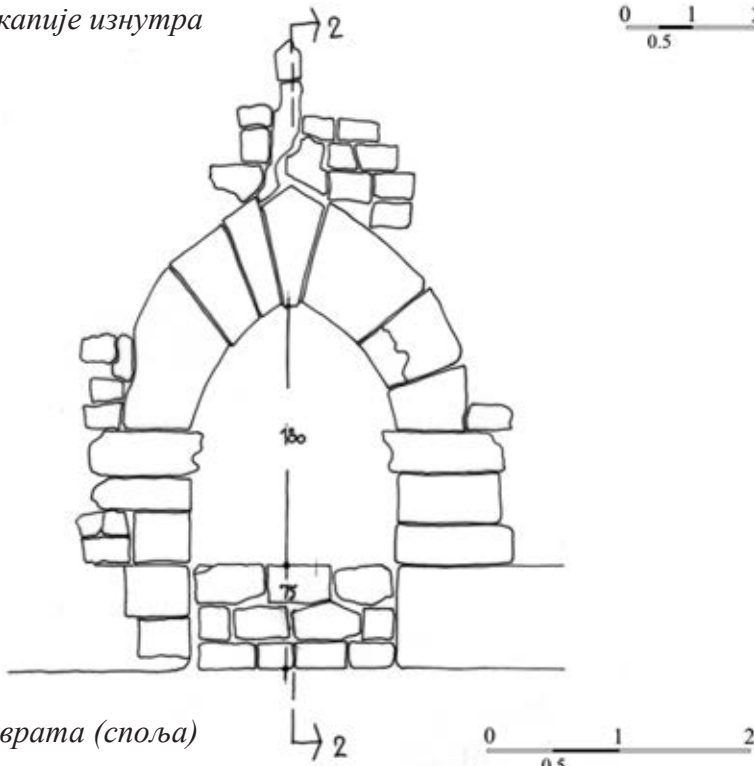
Сл. 9. Стара капија пронађена у склопу бастиона Валиер (Документација Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор)

Сл. 10. Стара капија пронађена у склопу бастиона Валиер, споља (Документација Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор)

Изглед капије изнутра

Детаљ врата (споља)

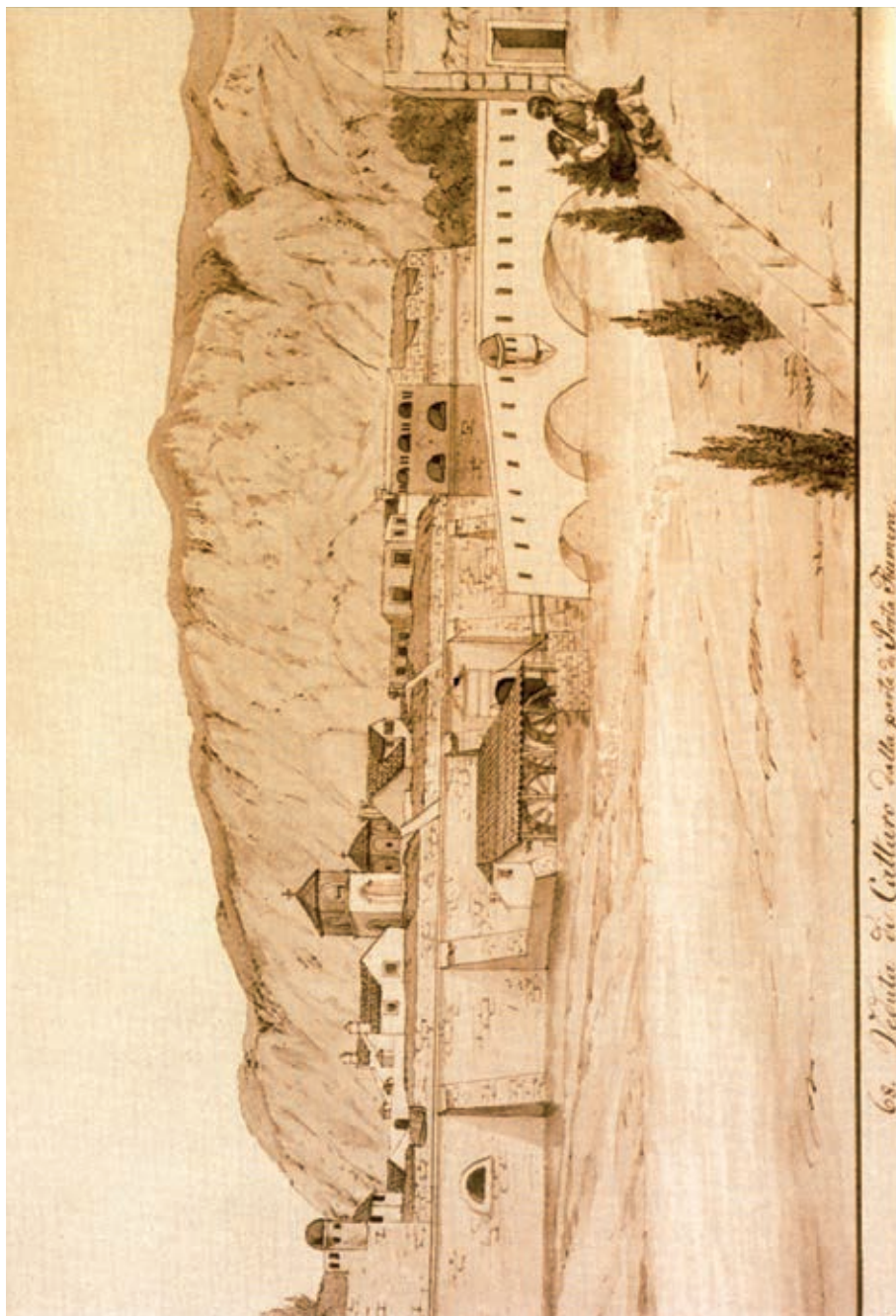
Сл. 11. Стара капија у склопу бастиона Валијер (Документација Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор)

Сл. 12. Мала врата Цитаделе

Сл. 13. Сјеверна градска врата

Сл. 14. Поглед на Котор са Црногорског пазара, а. Fedor Karascay, 1837. г.
(С. Fisković, *Voka Kotorska u akvarelima Fedora Karascay-a*, н.д., 232, сл. 29)

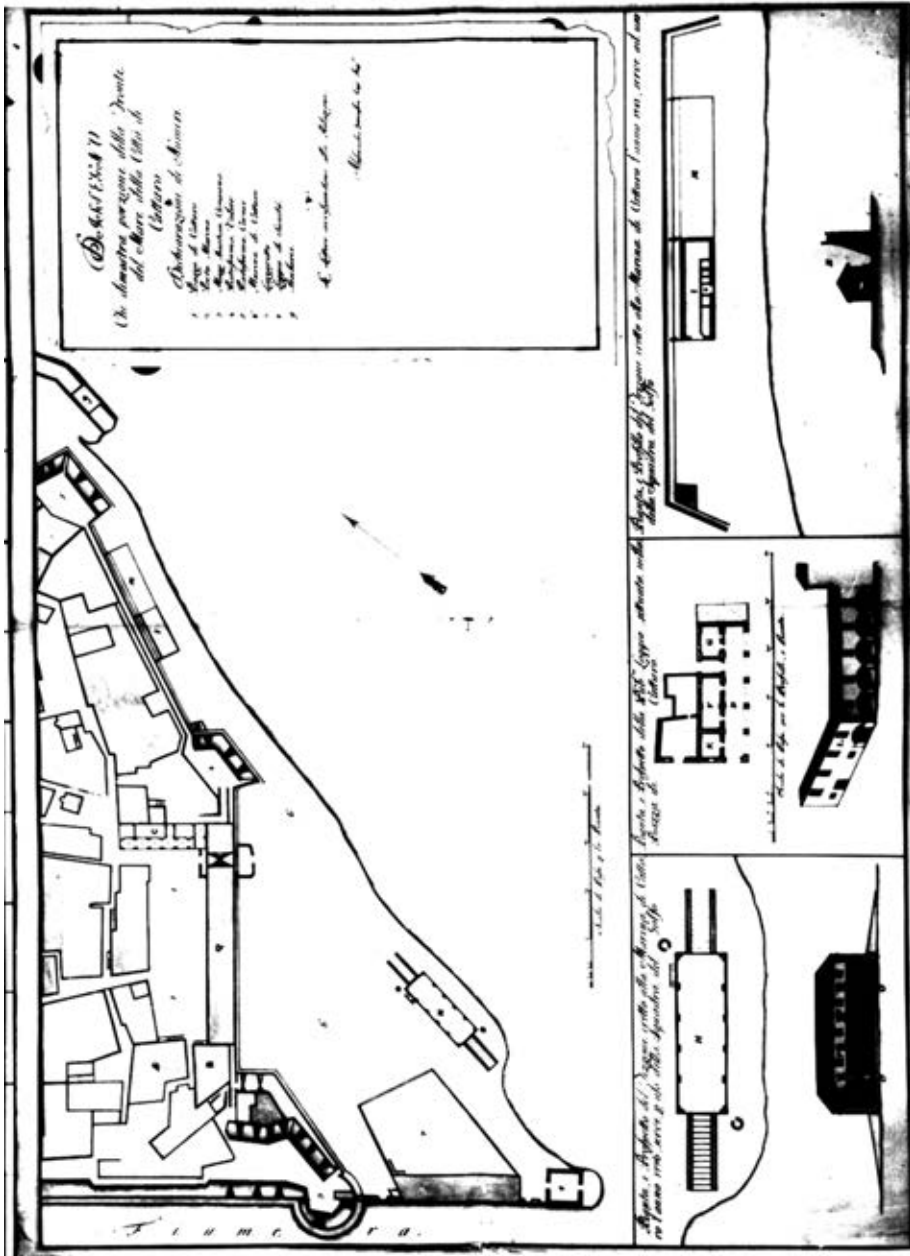

Сл. 15. Врата на кули Контарини (Шпиљарска врата)

Сл. 16. Кула градског сата

Сл. 17. План дијела Котора уз врата од мора са детаљима најзначајнијих грађевина
 а. Alessandro Ganassa, XVIII вијек (ASV Fortezze /ex B. 83, dis. 121/)

Сл. 18. Складиште морнаричког одреда

Сл. 19. Трг од оружја, Кула градске страже и Провидуропа палата

Сл. 20. Трг од оружја, а. Fedor Karascay, 1837. г., (Ц. Фисковић, н. д. 235, сл. 36)

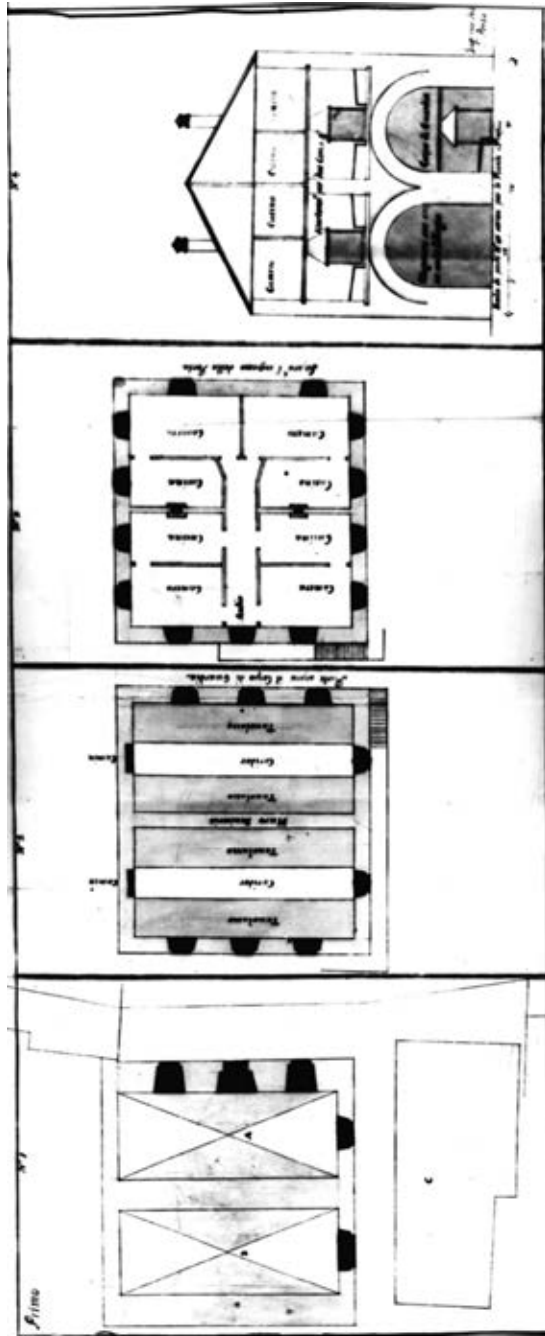
Сл. 21. Касарна каштела

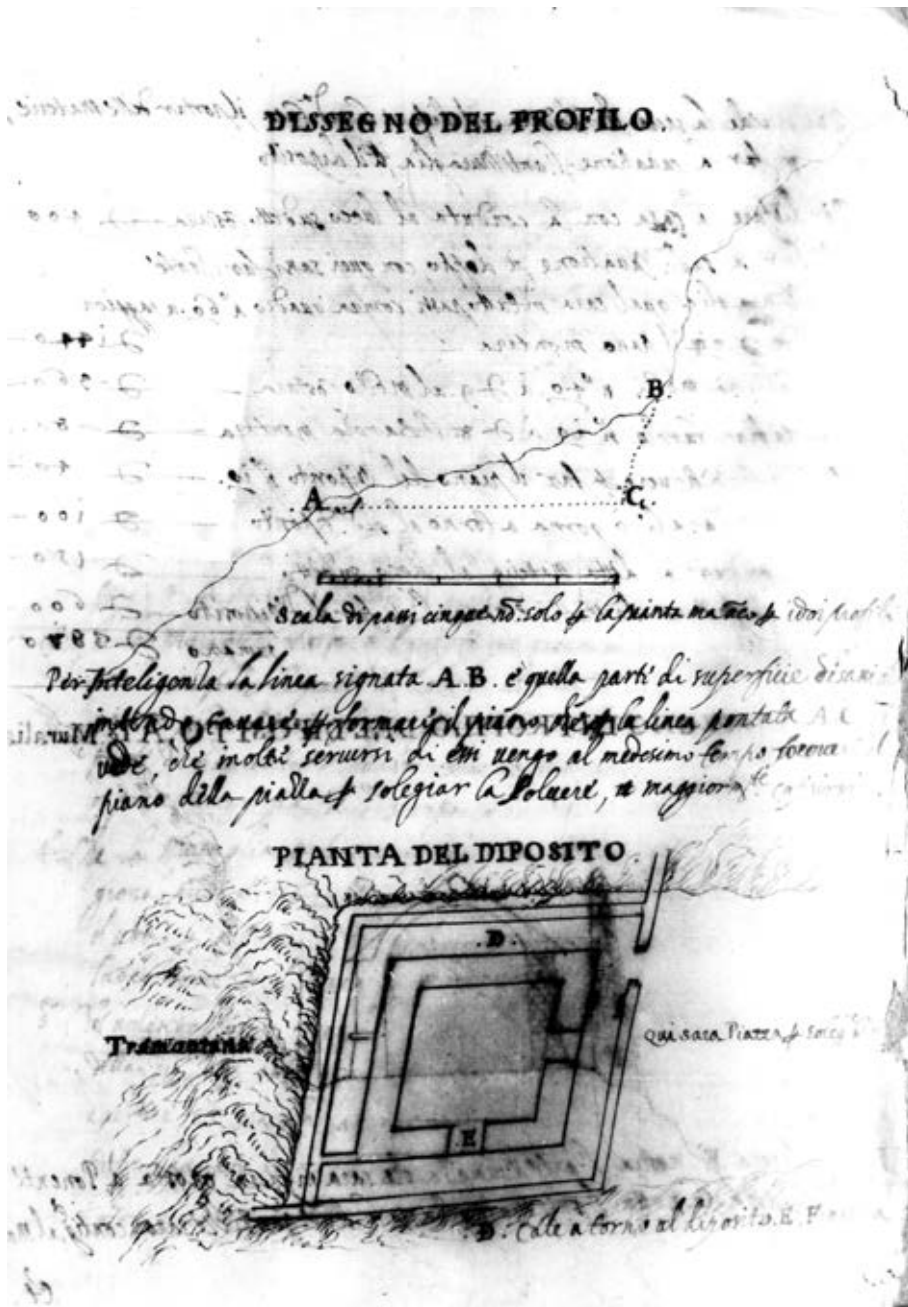
Сл. 22. Касарна Мале тврђаве (положај Соранцо)

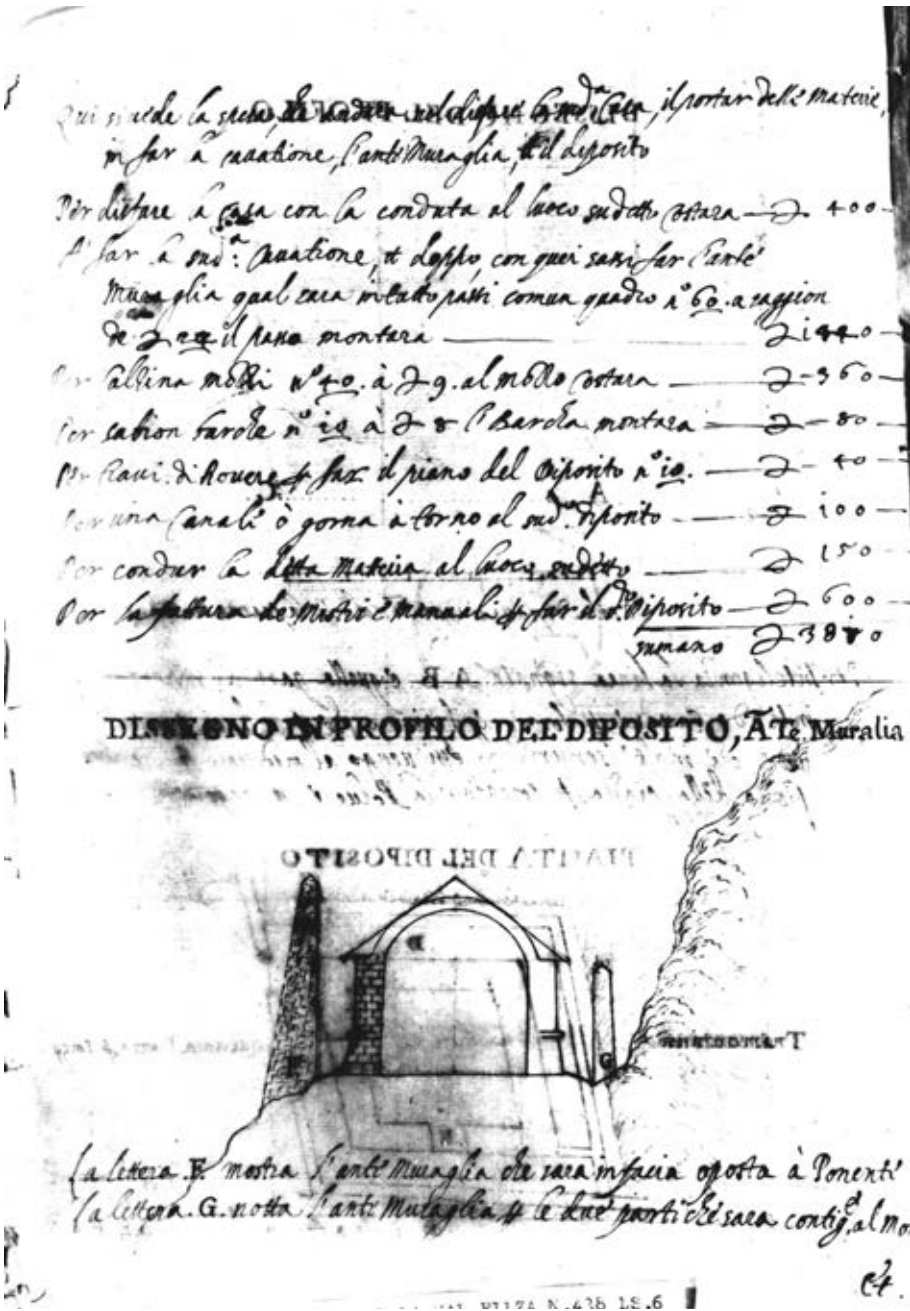
Сл. 23. Касарна Гурдић

Сл. 24. План касарне на Гурдињу, а. Bartolo Riviera, 1764. (A.S.V. Senato Militar I, F. 52/1)

Сл. 25. Профил терена и основа предложеног складишта барута изнад цркве Св. Роко, Которска тврђава, а. Agostino Alberti, 1624. г., (A.S.V., P.T.M. 438 / dis. 5)

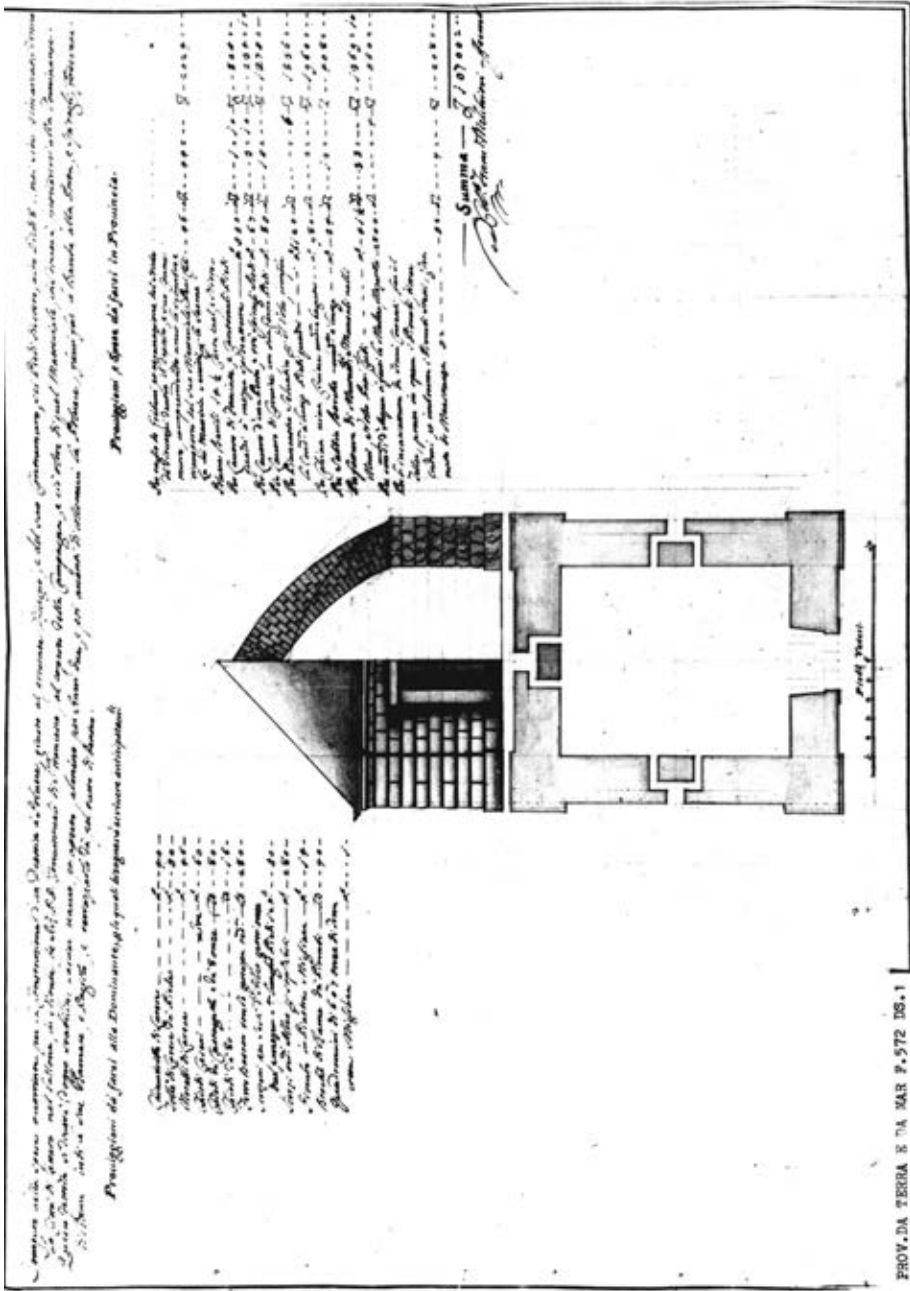

Сл. 26. Пресјек планираног складишта барута изнад цркве Св. Роко, Которска мрђаваа. Agostino Alberti, 1624. г., (A.S.V., P.T.M. 438 / dis. 6)

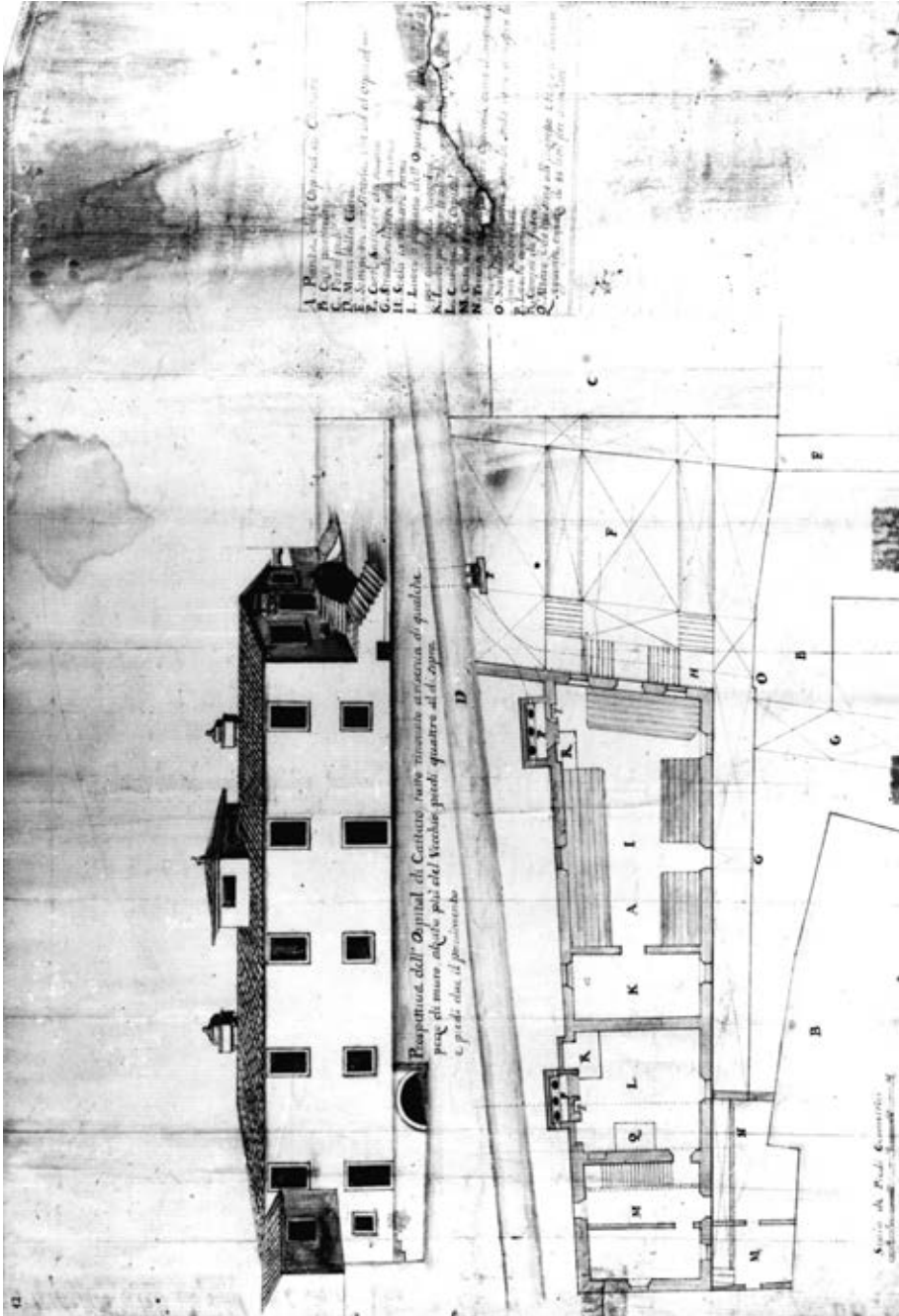
Сл. 27. Барутана Св. Фрањо

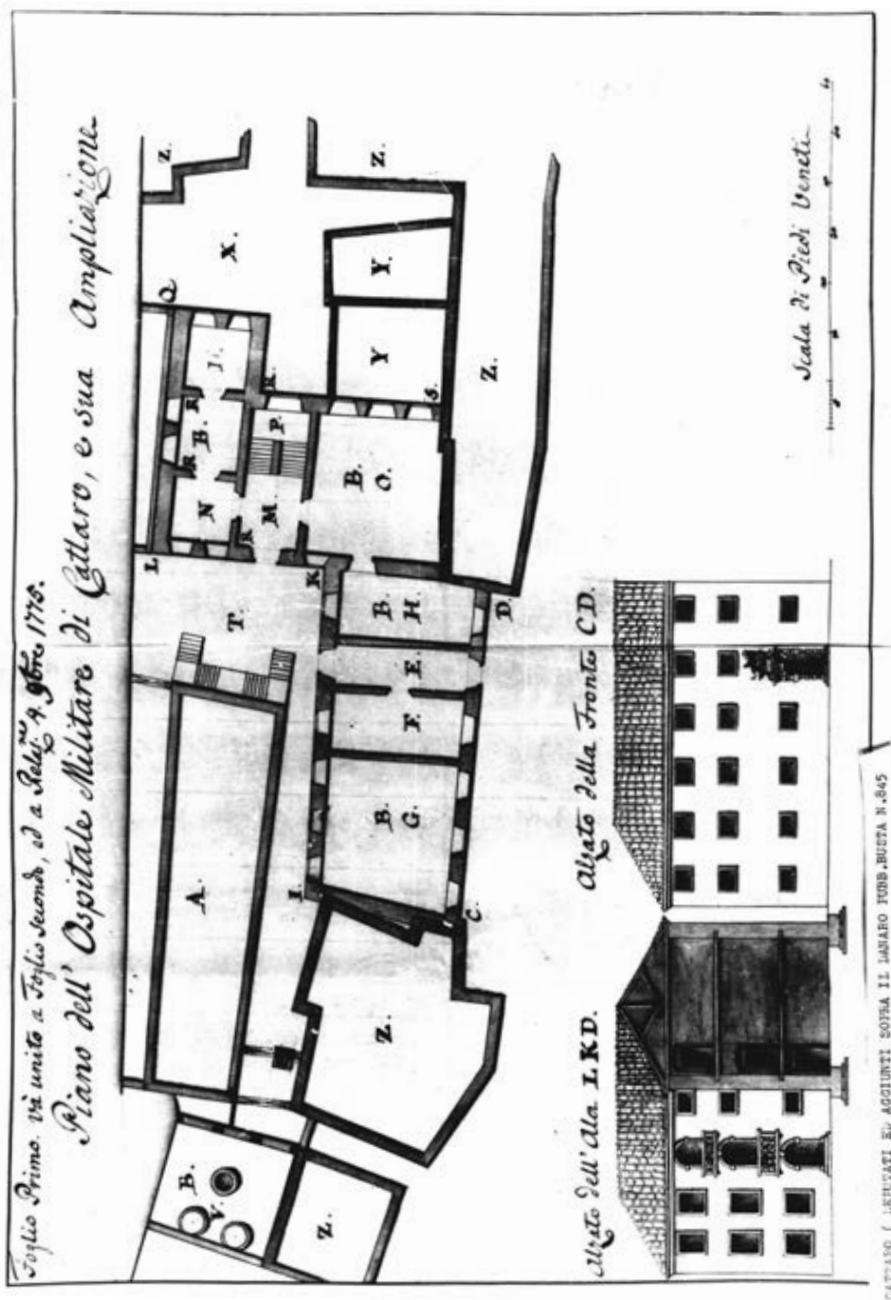
Сл. 28. Основа и пресјек/изглед складишта барута, Которска тврђава, а. Francesco Melchiori, 1731. г., (A.S.V., P.T.M. F. 572 / dis. 1)

Сл. 29. Млетачка војна болница

Сл. 30. Основа и изглед обновљене болнице у Котору, XVIII вијек, (A.S.V. f. Miscellanea Marre e disegni, dis. 12)

Сл. 31. Пројекат проширења Војне болнице у Котору, а. Moser de Filseck, 1775. г.
(A.S.V., Deputati ed Aggiunti alla Provision del Denaro Pubblico, B. 845)

Ilija LALOŠEVIĆ

KOTOR FORTRESS GATES AND SUPPORTING FACILITIES

Summary

Fortified medieval towns like Kotor owed their survival during tempestuous history to the system of fortifications, which consisted of fortified town perimeter, of ramparts – cortinas strengthened by towers. During venetian period those vertical walls and towers were gradually changed in escarpments and bastions, suitable for the artillery.

In the subject paper the author analyzes very important elements of the fortress: gates, barracks, powder magazines, bridges, military hospital etc. Special attention is paid to the town gates, not only important from the strategic and military aspects, as the most vulnerable elements of the town fortress, but also from the architectural point of view. Those elements were often exposed to the important alterations during the town history, not only from functional but also political reasons, where every government wanted to leave their own mark.

Katarina NIKOLIĆ

PALACIN DABINOVIĆ–LJUTA: prilog poznavanju stambene arhitekture Dobrote – Ildio

Ključne riječi: Ljuta, Dobrota, stambena arhitektura Dobrote, porodica Dabinović, palacin

Uvod

Za potrebe projekta obnove istorijskog stambenog kompleksa porodice Dabinović na Ljutoj, koji obuhvata katastarske parcele 223, 224 i 225, tokom marta 2013. godine izvršena su istraživanja predmetnog imanja. Istraživanje je podrazumjevalo istraživanje istorijske dokumentacije, analizu uređenja imanja sa vrtom i palacinom, analizu arhitekture, konstrukcije, organizacije i stilskih karakteristika palacina, kao i arhitektonsku, hrološku i analizu vrijednosti. Istraživanju je prethodilo sondažno ispitivanje fasade palacina, sondažno istraživanje temelja, kao i uklanjanje recentnih intervencija.

Izuzetan doprinos istraživanju dali su gospođa Anuška Zloković i njen sin Vasilije Zloković iz Kotora, potomci porodice Dabinović koja je izgradila i bila vlasnik imanja do 1960-tih godina.

Proces istraživanja, kojim je rukovodio arhitekta konzervator, uz prisustvo stručnjaka Uprave za zaštitu kulturnih dobara iz Kotora, rezultirao je *Projektom zatečenog stanja* koji pored analizičkog dijela sadrži i detaljnu foto dokumentaciju i grafičke priloge u razmjeri 1:50.

Istorijat naselja

Naselje Ljuta nalazi se na samoj obali Kotorskog zaliva, na uskom priobalnom pojasu ispod Jadranske magistrale, neposredno ispod strmih litica Dobrotske Gore. Na južnoj strani ograničeno je lokalitetom Rasovina, a na sjevernoj rijekom Ljutom. Kroz naselje prolazi priobalni lokalni put čija godina izgradnje nije poznata, ali se na osnovu istorijske dokumentacije zna da je postojao 1837. godine.

Topografska karta Boke Kotorske sa označenim položajem naselja Ljuta

U mletačkom izdanju Kotorskog statuta iz 1616. godine, u članu 140 za koji se smatra da je napisan 1301. godine, naselje se prvi put pominje pod starim nazivom *Durantum*¹, dok se današnje ime *Ljuta* prvi put pominje u prvoj polovini 15. vijeka².

U radu Miloša Miloševića, pod nazivom *Jedan dokument o razvoju pomorstva Dobrote i Ljute s početka 18. vijeka*,³ govori se o usponu pomorstva ova dva naselja i njihovom ujedinjenju na osnovu dokumenta venecijanskog providura Anđela Ema iz 1717. godine.

Do 1717. godine stanovnici Ljute bili su svrstani u kategoriju manuelnih radnika i seljaka koji su radili na fizičkim poslovima izgradnje građevina i utvrđenja. Uz dugogodišnje pripreme i napore i uz značajno povećanje broja stanovnika, stanovnici Ljute uspjeli su da stvore „takvo veliko tijelo pomoraca,

¹ Dabinović, Stj. Anton: Oko imena pomorskog naselja Ljute (GMPK VI, 1957) 181

² Ibidem, 181-186

³ Milošević, Miloš: Jedan dokumenat o razvoju pomorstva Dobrote i Ljute s početka XVIII vijeka (GPMK V, 1956), 77-83

da je prema njemu sasvim ništavan broj pomoraca samog grada Kotora i drugih mjesta zaliva.⁴⁴ Pomenutim dokumentom dozvoljeno je spajanje Dobrote i Ljute u jednu cjelinu, dobijanje statusa pomorskog naselja i pravo na izbor kapetana.

Na osnovu ograničenog broja navedenih istorijskih podataka, može se pratiti način na koji je naselje Ljuta trudom generacija svojih stanovnika doživjelo ekonomski napredak i time steklo uslove za unapređenje administrativnog statusa – od naselja manuelnih radnika i seljaka u pomorsko naselje sa pravom izbora kapetana.

Današnji izgled naselja Ljuta u pejzažu strmih brda Dobrotske gore

Razvoj naselja u periodu 17-19. vijeka, ukazuje na složenu genezu i međusobne odnose manjih graditeljskih cjelina i imanja. Naizgled teško razumljivi podaci na građevinama uočeni tokom arhitektonskih istraživanja, upućuju na razumjevanje načina funkcionisanja i života stanovnika Ljute i treba ih tražiti u slojevitosti istorijskog razvoja naselja.

Opis i analiza kompleksa

Predmetno imanje Dabinović na Ljutoj danas obuhvata katastarske parcele 223, 224, 225 i 226 (K.O. Dobrota I), i nalazi se u južnoj zoni naselja, na lokalitu Vitaljica, neposredno ispod Jadranske magistrale. Izvorno, imanje se protezalo visoko do iznad današnje granice na istoku, obuhvatajući obradivu zemlju i šumu. Prolaskom Jadranske magistrale, imanje je svedeno na današnji obim.

---

⁴ Ibidem, 80

Karta Ljute sa označenim položajem predmetnog imanja

Položaj imanja Dabinović u današnjoj Ljutoj

Prostor imanja nalazi se na denivelisanom terenu, a visinska razlika u pravcu zapad-istok iznosi ~6,5 metara. Sa istočne strane, prema magistrali imanje je ograničeno visokim zidom, kao i sa zapadne na kojoj ga visoki zid dijeli od lokalnog puta.

Kolski prilaz imanju moguć je sa priobalnog lokalnog puta, a pješački sa istočne strane, sa magistrale.

Imanje je okruženo visokim kamenim zidom, a glavni ulaz je sa strane prema moru, kroz kameni portal i popločanu stazu sa stepeništem koja vodi do ulaza u palacin.

Položaj palacina povučenog u dubinu imanja   Stoljetna stabla borova

Sastavni dio imanja činili su punta i mandrač, koji su do danas sačuvani u izvornom obliku i konstrukciji.

Izgled ponte i mandrača koji su istorijski bili sastavni dio imanja

U prednjem vrtu je veliki broj raznorodnih stabala, kojima dominiraju dva bora koja su prepoznatljiv reper u kulturnom pejzažu Ljute.

U centru imanja je palacin spratnosti P+1+Pk, okružen vrtom sa prednje (zapadne), bočne (sjeverne) i zadnje (istočne) strane. Prednji dio imanja imao je javni karakter i bio dekorisan cvijećem i drvećem, dok je zadnji dio bio povrtnjak.

U zapadnom dijelu imanja, uz ogradni zid prema moru, nalazi se prizemni pomoćni objekat, a do njega nadzemna bistjerna, zidana kamenom.

Palacin je povučen duboko u vrt i sa svih strana skriven od pogleda. Iako u dobrom stanju, bez vidljivih oštećenja fasadnih zidova, imanje je bez stanovnika.

Arhitektura

U oblikovnom smislu, glavna zgrada – palacin, koncipirana je u skladu sa principima tradicionalne arhitekture Boke i Dobrote, sa приметnim renesansnim karakterom. Glavnu odliku daje sakriveni položaj palacina, povučenog duboko u vrt, njegova visina od 10,5 metara do sljemena, kao i harmoničan odnos puno-prazno sa rasporedom prozora na glavnoj fasadi. Ravnomjerno i strogo su raspoređene 4 prozorske ose sa profilisanim natprozornim gredama. U prizemlju je centralno postavljeni portal sa po jednim prozorom sa obe strane.

Izgled glavne fasade placina

U skladu sa običajem da je glavna fasada i najpažljivije tretirana, bočne i zadnje fasade palacina, imaju mali broj prozorskih otvora – jedan prozor je na sjevernoj fasadi prizemlja, po dva na spratu sjeverne i južne, tri u na spratu istočne fasade i po jedan u potkrovlju sjeverne i južne. Palacin ima ukupno šesnaest prozora, dok su četiri prozora zazidana u nekoj od recentnih intervencija. U istim intervencijama, na istočnoj fasadi, dva izvorna prozora preoblikovana su i kao ostali prozori palacina, dobila betonski okvir.

Izgled istočne i sjeverne fasade palacina

Osnova palacina je približno pravougaonog oblika, a njena površina iznosi $\sim 143 \text{ m}^2$.

Prateći pravilan oblik osnove, krov ima jednostavnu dvovodnu geometriju. Sačuvani su i ostaci drvene krovne konstrukcije, a za krovni pokrival korišćen je falcovani crijep.

U unutrašnjosti kuće nisu sačuvane originalne međuspratne tavanice, ali je, na osnovu sačuvanih ležišta drvenih greda koje su se oslanjale u poprečnom pravcu na podužne zidove, sačuvan njihov izvorni položaj.

Nije sačuvan ni izvorni položaj unutrašnjeg drvenog stepeništa koje je vodilo iz prizemlja do prvog sprata i potkrovlja, mada je izvjesno da je stepenište bilo unutrašnje i izrađeno od drveta.

Uz sjevero-istočni ugao kuće zatečeni su ostaci nedavno srušenog prizemnog aneksa. Dimenzije aneksa bile su $1,10 \times 1,75$ metara. Nakon iskopavanja srušenog materijala, utvrđeno je da je aneks podzemnim kanalom bio povezan sa susjednom septičkom jamom.

U vezi sa aneksom i njegovom funkcijom, mogu se tumačiti i zazidani ostaci ugaone vidionice na istom mjestu, u nivou potkrovlja. Na osnovu traga prislonjenih zidova, aneks se izvorno pružao čitavom visinom istočne fasade palacina i završavao u potkrovlju ugaonom vidionicom. Namjena prostora unutar vidionice nije poznata, ali može se pretpostaviti da je se u njoj nalazio toalet, koji je putem aneksa bio povezan sa septičkom jamom.

Na južnom zidu potkrovlja sačuvani su ostaci originalne kuhinje, zidna polica i sudopera-škafa ispod prozora.

Na zadnjoj, istočnoj fasadi sačuvani su ostaci zazidanog prozora, koji se nalazio pomjeren iz centralne ose fasade, prema jugu. Ovakav položaj,

kao i visina na kojoj je zazidani prozor, ukazuju da je ovo mogao biti prozor stepeništa, u nivou posljednjeg podesta.

Nadzemna bistjerna, u prednjem dvorištu, bila je zidana krupnim tesanicima krečnjačkog kamena i krečnim malterom sa dodatkom crvenice. Oblik osnove bistjerne bio je približno pravougaon, dimenzija ~6.20 x 4.20 metara, dok je iznutra bila zasvedena svodom od kamena. Unutrašnjost bistjerne bila je malterisana tankim slojem krečnog maltera. Na istočnoj strani nalazi se jednokrako kameno stepenište kojim se dolazilo na plato bistjerne. Podaci o kruni bunara nisu sačuvani.

Uz jugoistočni ugao bistjerne nalazila se peć za hljeb, pokrivena jednovodnom nadstrešnicom. Precizni podaci o njenom izgledu nisu sačuvani, izuzev konzole koje su nosile napu iznad peći. Po kazivanju potomaka porodice Dabinović, ovo je bila peć za hljeb. Ostaci dimnjaka takođe nisu sačuvani.

Prednji, reprezentativni dio vrta uređen je na način što su niskim zidovima od kamena odvojene hodne i površine ukrašene dekorativnom vegetacijom. U zadnjem dijelu vrta nalazio je povrtnjak.

Izgled pomoćnog objekta u prednjem dijelu vrta i ostataka peći za hljeb

Prednji i zadnji dijelovi vrta bili su odjeljeni kamenom kapijom čiji ostaci su sačuvani na sjevero-zapadnom uglu palacina. Kroz kapiju i uzani prolaz uz sjevernu fasadu palacina dolazilo se u zadnji dio imanja-povrtnjak.

U oba vrta i danas je veliki broj stabala, prije svega narandži, limuna i mandarina, ali i smokava, magnolija i šljiva. U zadnjem vrtu sačuvan je i kružni kameni bunar – počuo, dubine ~5 metara. Ovaj dio vrta, kamenim podzidom, podijeljen je u dva nivoa. Na gornjem docu nalazi se staza koja vodi do kapije na istočnoj strani ogradnog zida, prema magistrali tj. nekadašnjem ostatku imanja koje se pružalo visoko iznad današnje magistrale.

Izgled zadnjeg dijela dvorišta sa bunarom

Materijali i tehnike gradnje

Palacin je zidan masivnim zidovima debljine ~65-75 cm, i kamenom ujednačenog oblika i veličine, u pravilnim redovima.

Za zidanje je korišćen krečni malter, dok u zidovima bistjerne vezivni materijal sadrži veliki procenat crvenice – zemlje posebnog sastava, poznate po svojim hidrauličnim svojstvima.

Međuspratna konstrukcija bila je izrađena od drveta, dok je nakon intervencije tokom 1960-tih izrađena u vidu armirano-betonske sitnorebraste tavanice.

Staze u prednjem vrtu bile su popločane krupnim kvadratnim pločama đuričkog kamena, ružičaste i sivkasto-bijele boje, dok su pižuli bili zidani lokalnim krečnjačkim kamenom.

Zbog velikog raspona, krovna konstrukcija je tipa *vješaljke* i izrađena od drveta. Krov je bio pokriven kanalicom, ali je zatečen pokriven falcovanim crijepom.

Prozori i vrata na kući bili su izrađeni od drveta sa griljama.

Hronologija kompleksa

Tačna godina izgradnje palacina nije poznata. Ipak, na istorijskom katastarskom planu Ljute iz 1838. godine imanje je zavedeno pod brojem 367, a palacin je evidentiran u današnjem gabaritu. Na osnovu zemljišnih knjiga koje se čuvaju u Istorijskom arhivu Kotor, palacin je podigla poznata dobrotvska kapetanska porodica Dabinović, u čijem je vlasništvu imanje bilo sve do 1960-ih godina, kada prelazi u vlasništvo porodice Ševaljević.

Izvod iz katastarskog plana Ljute iz 1838.g. sa označenim položajem imanja Dabinović

Na osnovu kazivanja potomaka porodice Dabinović⁵ kuća je dva puta stradala u požaru. Prvi put, za vrijeme Prvog, a drugi put za vrijeme Drugog svjetskog rata, decembra 1944. godine. Nakon ovoga, porodica je zauvijek napustila imanje u ruševnom stanju.

Značajan izvor podataka o izgledu palacina i imanja u periodu između dva svjetska rata, predstavlja fotografija na kojoj su članovi porodice Dabinović na stazi ispred ulaza u kuću, snimljena sa pozicije ulaznog portala na strani ka moru. Pretpostavlja se da je fotografija snimljena u periodu između 1930 i 1932. godine. Na njoj se vidi izgled prednjeg vrta sa kamenim pižulima, popločane pristupne staze, vegetacija, dio glavne fasade palacina sa centralno postavljenom vidionicom na glavnoj fasadi, kao i izgled izvornih horizontalnih prozora u prizemlju.

⁵ Podaci dobijeni ljubaznošću gosp. Vasilija Zlokovića iz Kotora.

Fotografija porodice Dabinović ispred palacina (snimljeno između 1930-1932. godina)⁶

Na osnovu porodičnih fotografija porodice Zloković, moguće je ustanoviti i izgled bunara na terasi iznad bistjerne, ogradu na terasi iznad

---

⁶ Ova vrijedna fotografija dobijena je ljubaznošću gospođe Anuške Zloković iz Kotora, potomka porodice Dabinović.

pomoćnog objekta u prednjem dvorištu, kao i nadstrešnicu nad glavnom ulaznom kapijom prema moru.

Drugi značajan izvor predstavlja fotografija snimljena 1979. godine, sa skoro identičnom pozicijom. Fotografija pripada arhivi Uprave za zaštitu kulturnih dobara u Kotoru i dio je dokumentacije snimljene neposredno nakon zemljotresa 1979. godine. Na osnovu ove fotografije, moguće je ustanoviti visinu bistjerne u prednjem dijelu imanja i njen odnos sa pomoćnim objektom. Takođe, ove fotografije svjedoče da je u periodu između dva snimanja došlo do značajne intervencije na palacinu kada su kameni okviri većine prozora i vrata zamjenjeni betonskim, uklonjene vidionice na prednjoj i zadnjoj fasadi, a mali horizontalni prozori u prizemlju zamjenjeni većim vertikalnim prozorima.

Izgled prilazne staze ispred kuće (snimljeno 1979. godine)⁷

⁷ Arhiv Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor: Popis šteta nastalih od zemljotresa iz 1979. godine

Ostaci aneksu uz sjeveroistočni ugao palacina

Ostatak zazidane ugaone vidionice na sjeveroistočnom uglu palacina

Ostatak zazidanog prozora u stepeništu na istočnoj fasadi palacina

Pretpostavke o položaju i rasporedu prostorija potvrdila je gospođa Anuška Zloković, koja je kao dijete bila redovni gost kuće i pružila je dragocjene podatke o uređenju i organizaciji.

Nakon požara u Drugom svjetskom ratu (1944.g.) kada su izgorjeli krov kuće i međuspratne tavanice, imanje je napušteno. Obnovila ga je porodica Ševaljević, u periodu između 1960-1962. godine. S obzirom da u požaru palacin nije imao drugih oštećenja osim onih nastalih od vatre, pretpostavlja se da je u ovoj intervenciji objekat dobio današnji izgled. Ovom prilikom, uklonjene su vidionice na prednjoj i zadnjoj fasadi. Kameni okviri prozora i vrata zamjenjeni su betonskim, a drvene međuspratne konstrukcije armirano-betonskom sitnorebrastom tavanicom. Promjenjen je i raspored prostorija, zazidani su prozori u prizemlju i potkrovlju, a preoblikovani u prizemlju prednje fasade, i na spratu zadnje, istočne fasade.

Unutrašnja organizacija

Na osnovu sjećanja gospođe Anuške Zloković, bilo je moguće da se okvirno rekonstruiše unutrašnji raspored prostorija i funkcija palacina.

U prizemlju, u pravcu ulaznih vrata, bilo je drveno stepenište koje je vodilo do sprata i potkrovlja. Sa lijeve i desne strane prolaza, nalazila su se dva magazina.

Na spratu, raspored prostorija bio je u skladu sa tradicionalnom organizacijom *quattro stanze, un salon* – salon okružen sa četiri sobe.

U potkrovlju, centralni prostor zauzimala je trpezarija, smještena u dijelu ispod vidionice, na strani prema moru. Na južnoj strani, bila je kuhinja sa kamenom sudoperom, šporet na drva sa zidanom napom i dimnjakom, a uz nju i ostava za drva. Na sjevero-istočnom uglu bio je jedini toalet u kući, smješten u prostor ugaone vidionice. Ostali prostor ispod krova koristio se kao ostava.

Stepenišni prostor bio je osvijetljen prozorom čiji je ostatak sačuvan na istočnoj fasadi palacina.

Analiza vrijednosti

Predmetni objekat uživa pravnu zaštitu u okviru Područja Svjetskog kulturnog nasljeđa Kotor pod zaštitom UNESCO-a.

Značajnu vrijednosti imanja predstavlja njegov položaj, pripadajuća punta i mandrač, vrt sa borovima i palacin u njihovoj sjeni.

Odnos kuće i ostatka imanja sa kamenim podzidima, vegetacijom i vizurama predstavlja izuzetnu ambijentalnu vrijednost ovog imanja, a činjenica da ovi odnosi nisu mijenjani skoro 200 godina u znatnoj mjeri doprinosi vrijednostima i autentičnosti imanja.

Izvorne karakteristike arhitekture kuće očuvane su u cjelini i u detaljima. One koje nedostaju, moguće je rekonstruisati na osnovu sačuvanih podataka.

Autentičnost imanja i arhitekture kroz odnose, oblike i upotrebljene materijale, očuvana je u velikoj mjeri ili se može rekonstruisati na osnovu sačuvanih podataka.

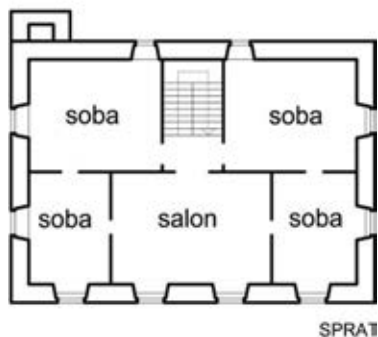
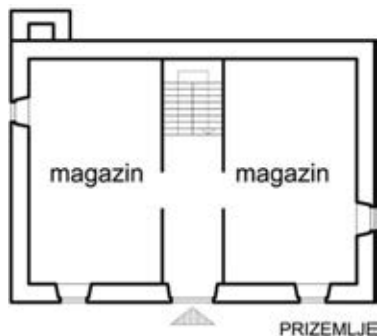
Integritet imanja bio je očuvan najvećoj mogućoj mjeri, sve do savremene intervencije koja je u toku.

Analiza oštećenja i negativnosti

Pored toga što je imanje danas napušteno, zatečeno je u dosta očuvanom stanju, dok je palacin statički stabilan, bez vidljivih pukotina ili drugih statičkih oštećenja. U unutrašnjosti palacina, uklonjene su međuspratne tavanice i drveno stepenište, kao i dijelovi drvene krovne konstrukcije.

Negativnosti koje umanjuju vrijednost imanja i objekata su slijedeće:

- Prolaskom Jadranske magistrale narušena je veza sa gornjim zonama imanja,
- Uklonjena je vidionica dekorisana volutama na glavnoj fasadi,
- Horizontalni prozori u prizemlju preoblikovani su u veće prozore,
- Kameni okviri prozora i vrata zamjenjeni su betonskim,
- Izvorne spojnice na glavnoj fasadi, zamjenjene su tzv. kaišastim spojnicama,
- Izvorni kameni kotali zamjenjeni su betonskim,
- Portal pomoćnog objekta u ogradnom zidu imanja preoblikovan je i nedostaju mu kameni okviri.

Prostorni raspored unutrašnjosti palacina

Izgled malterne sonde na glavnim vratima

Izgled preoblikovanog otvora na pomoćnom objektu

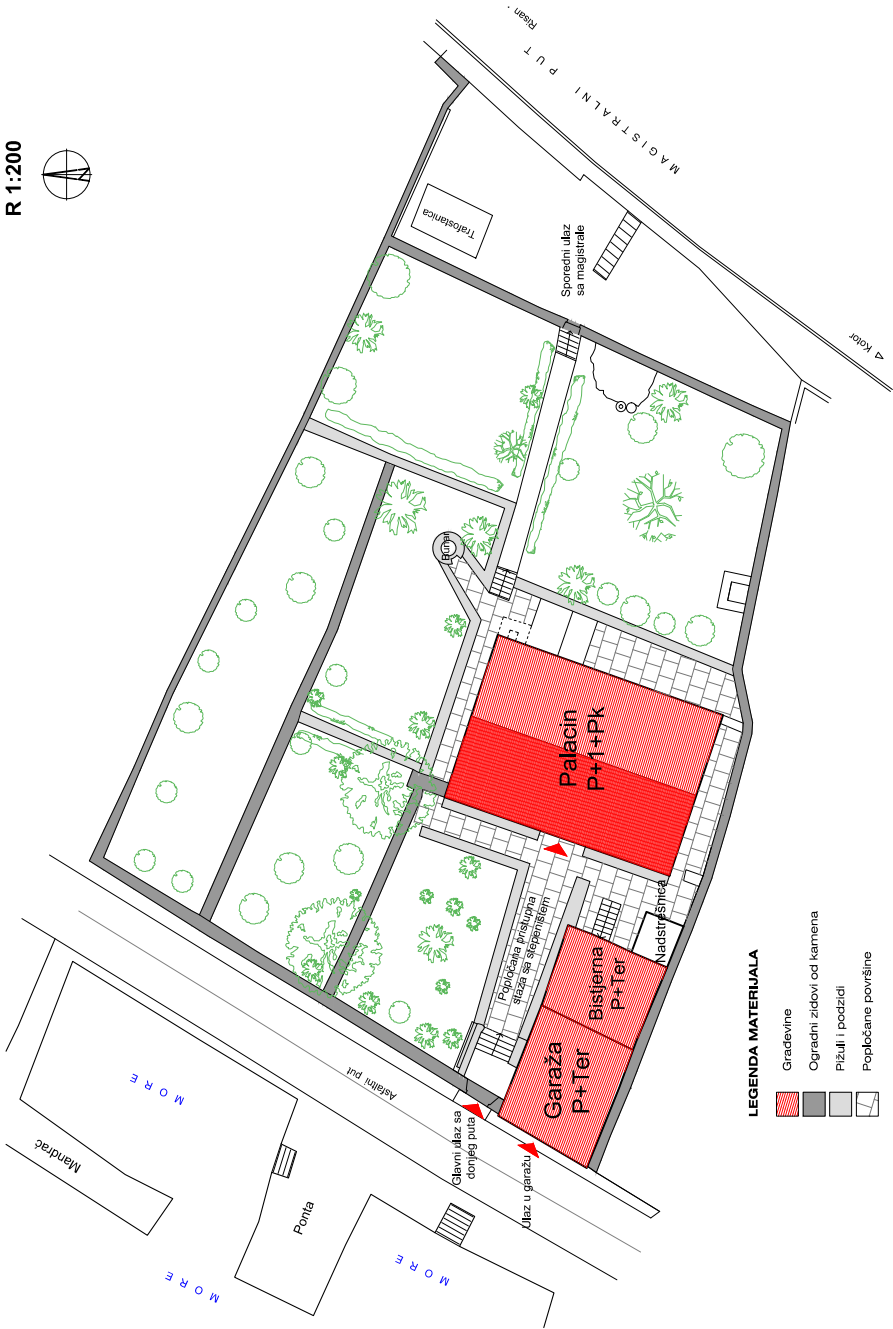

Izgled recentnih kaišastih spojnica na glavnoj i fugovanih na bočnoj fasadi

Na osnovu rezultata ovog istraživanja, 2013. godine izrađen je Konzervatorski projekat obnove imanja. Međutim, zbog nesavjesnog odnosa novih vlasnika, radovi na imanju izvode se bez poštovanja projektnog rješenja. Na samom početku radova, srušena je nadzemna bistjerna u prednjem dvorištu, kao i pregradni zidovi unutar imanja, izgubljeno je parterno uređenje prednjeg i zadnjeg vrta, dok je palacin dobio veliki broj novokomponovanih dekorativnih elemenata. Sve ovo trajno je narušilo karakter imanja i učinilo da se zbog nesavjesnosti i nerazumjevanja zauvijek izgubi još jedan reprezentativan primjer tradicionalne arhitekture Boke.

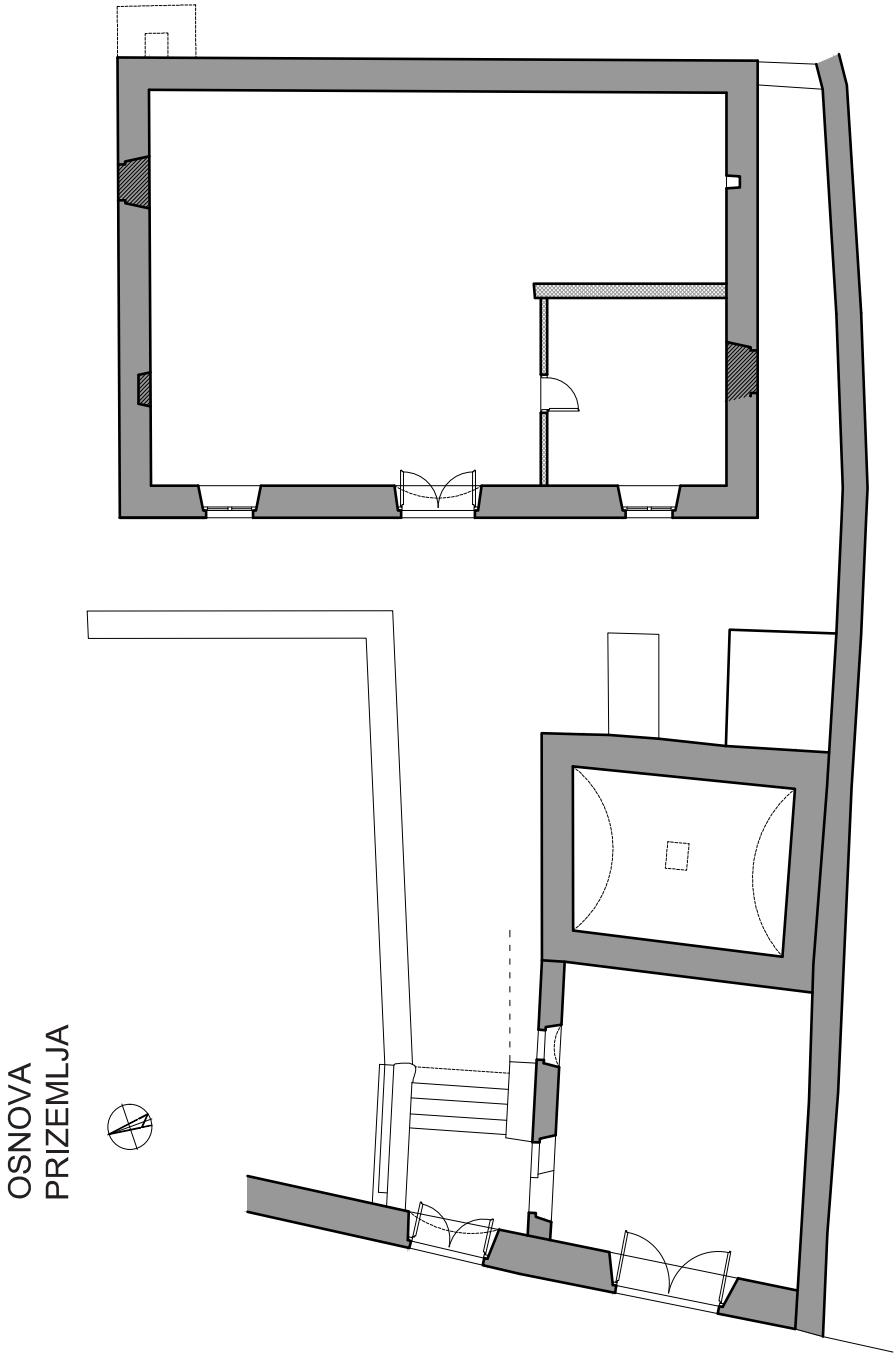

SITUACIJA TERENA
R 1:200

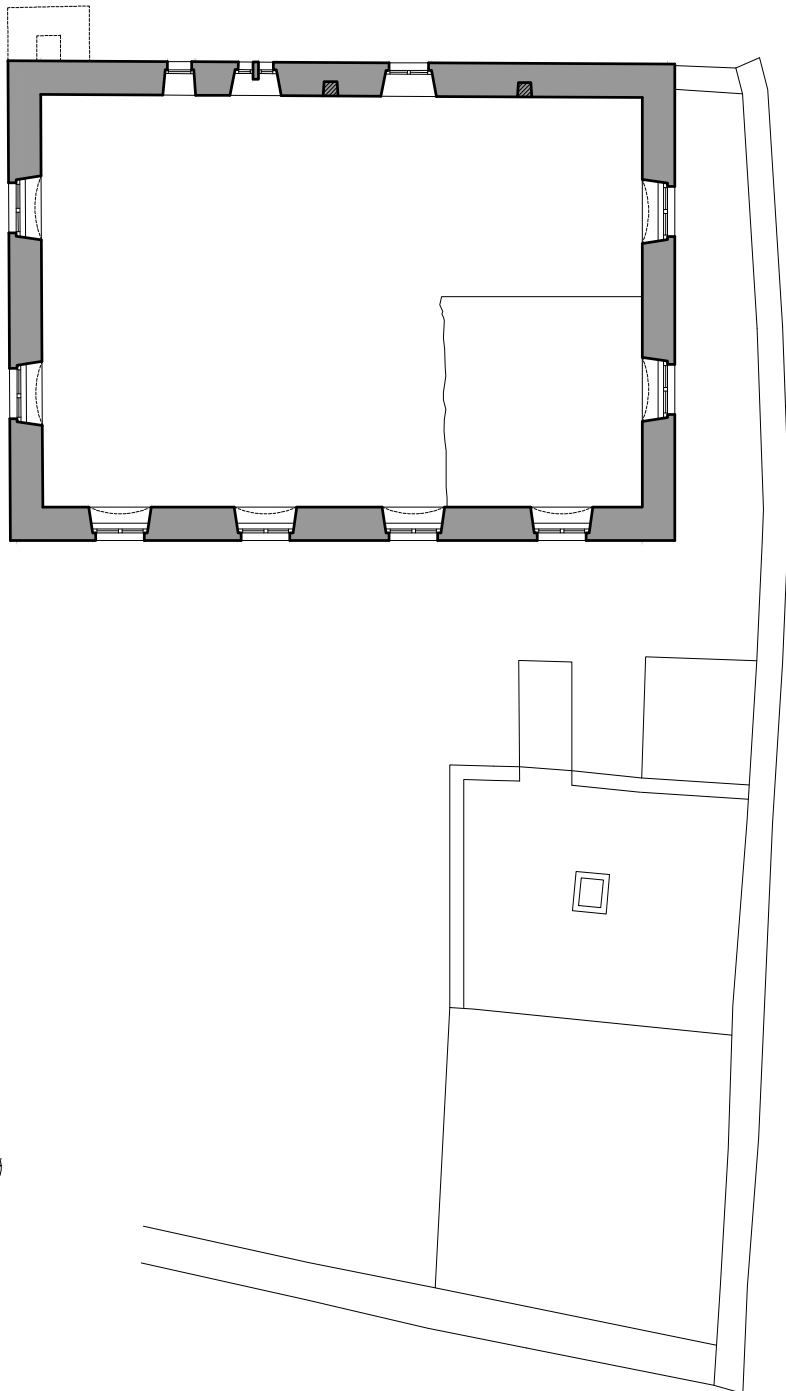

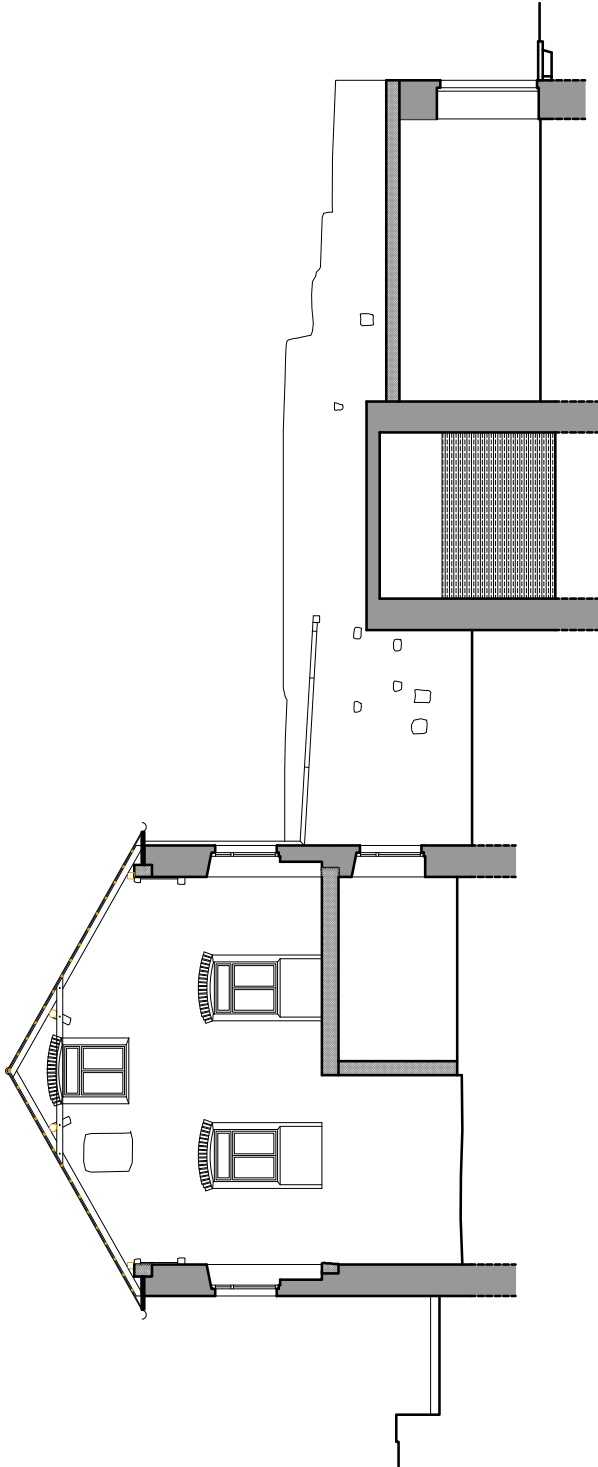
LEGENDA MATERIJALA

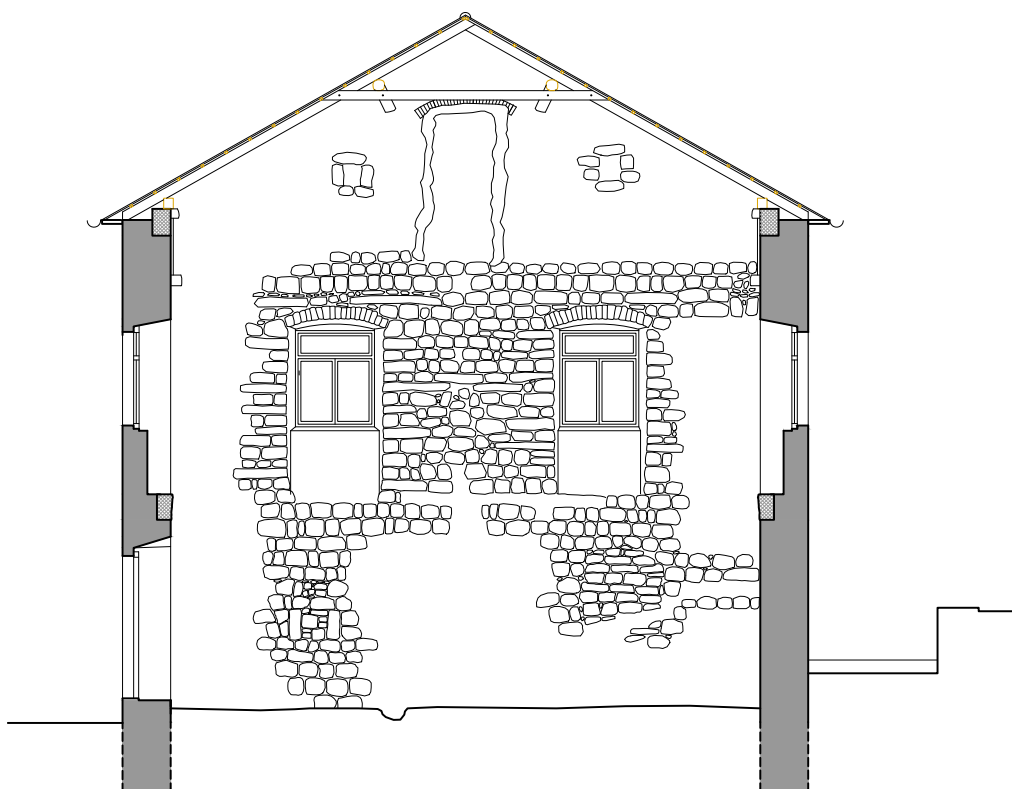
- Gradevine
- Ogradni zidovi od kamena
- Plitkuli i podzidi
- Popločane površine

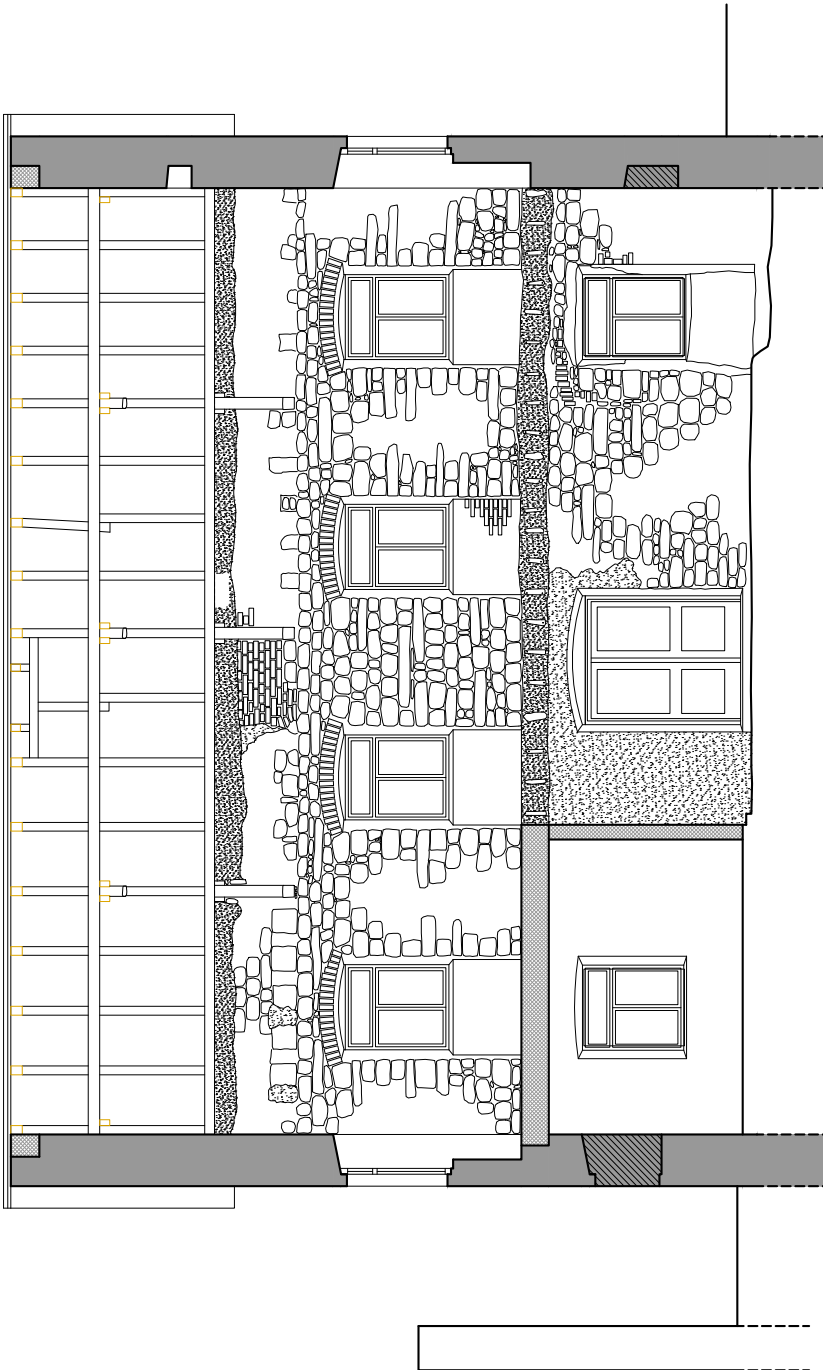

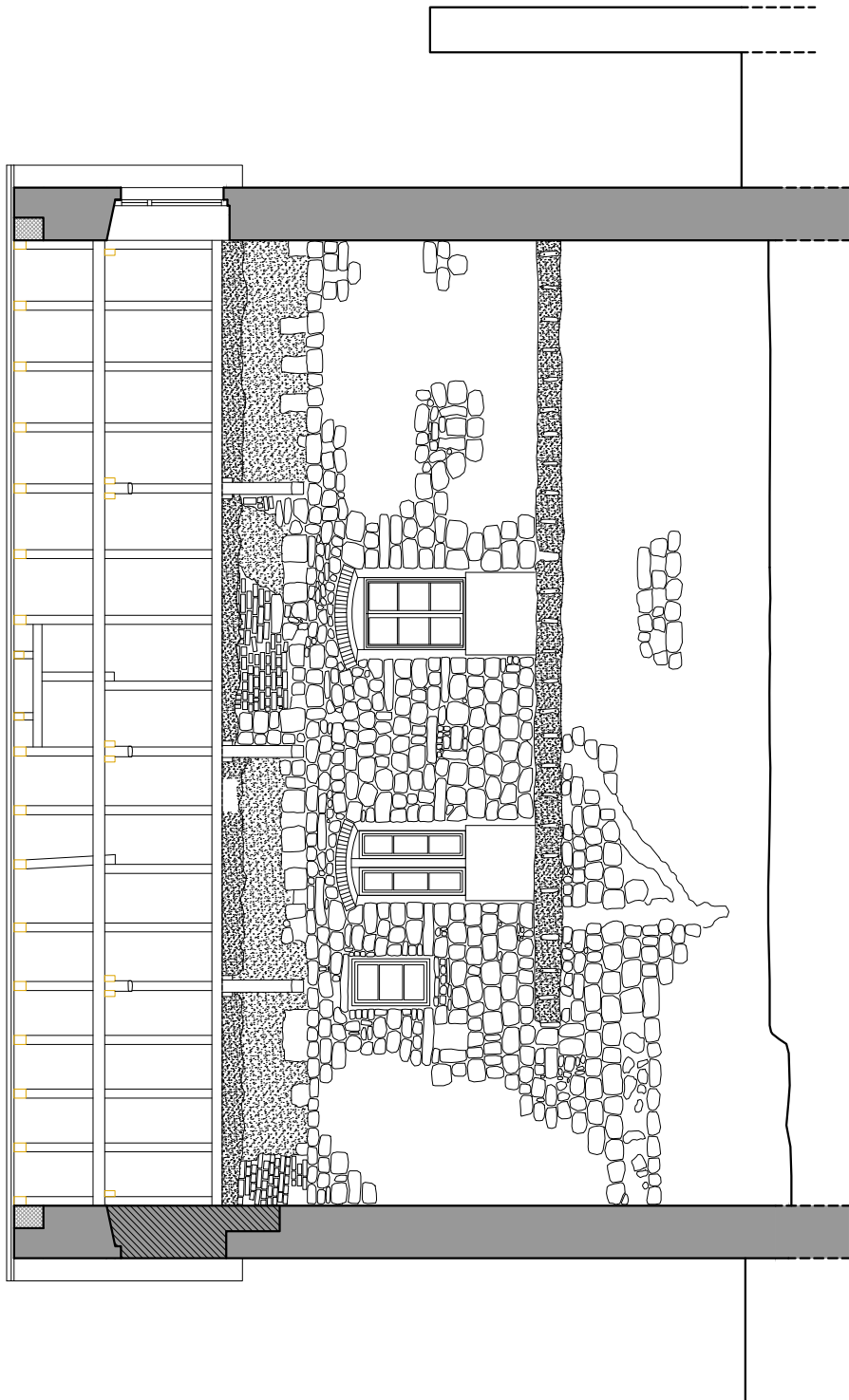
OSNOVA SPRATA

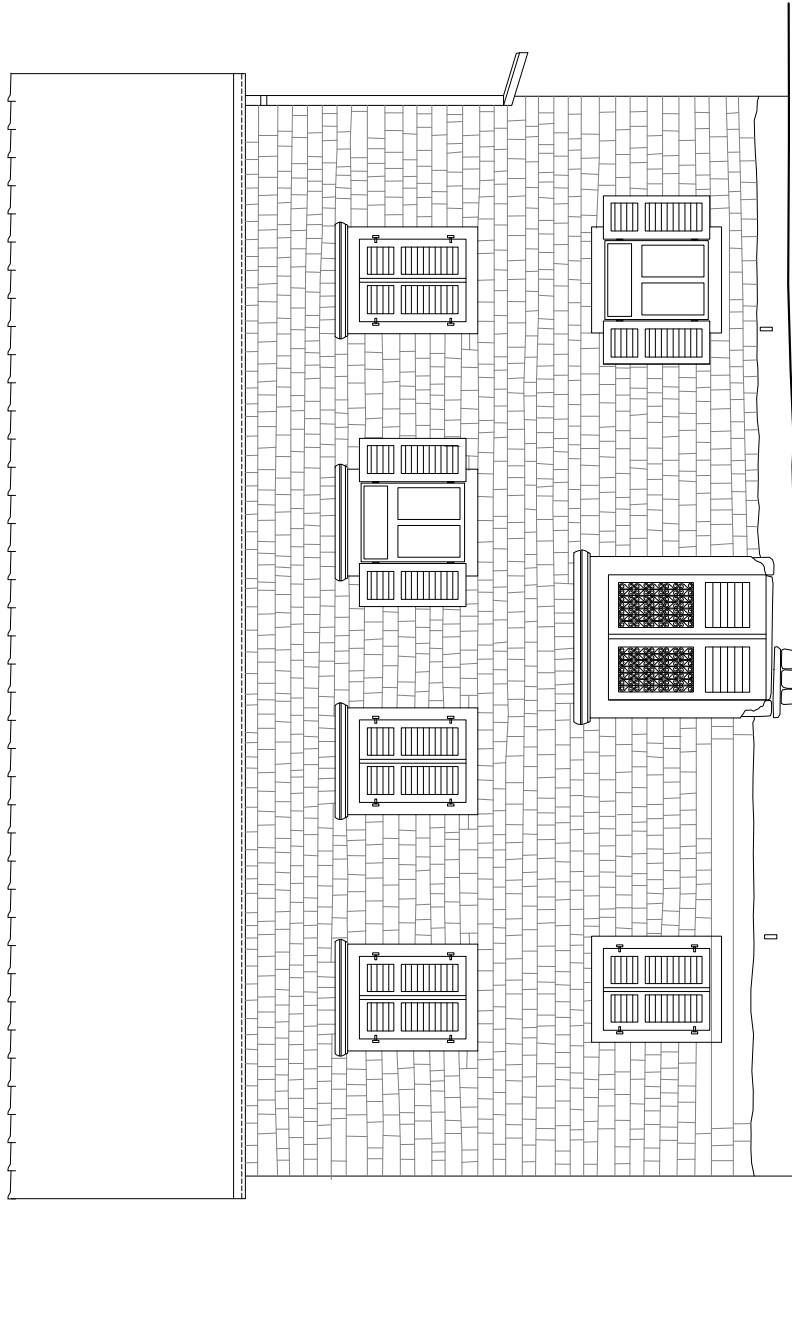

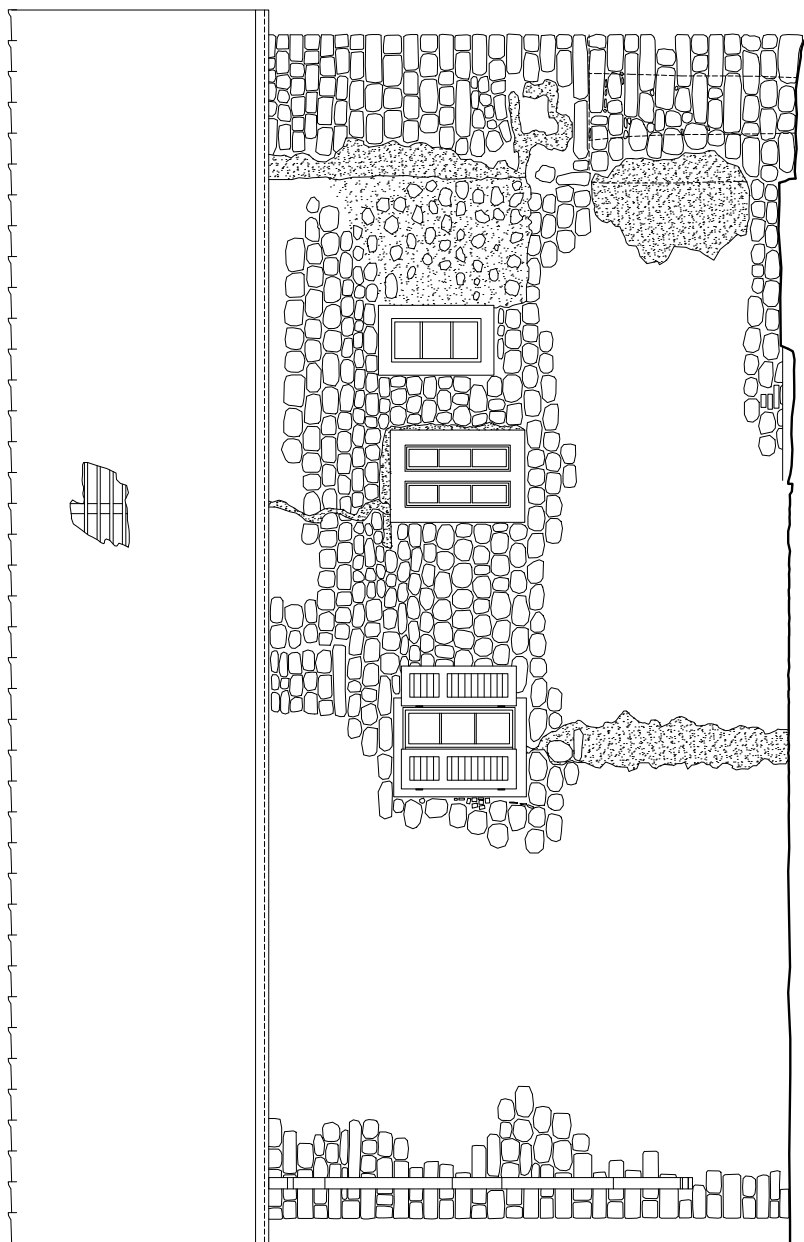

ZAPADNA FASADA

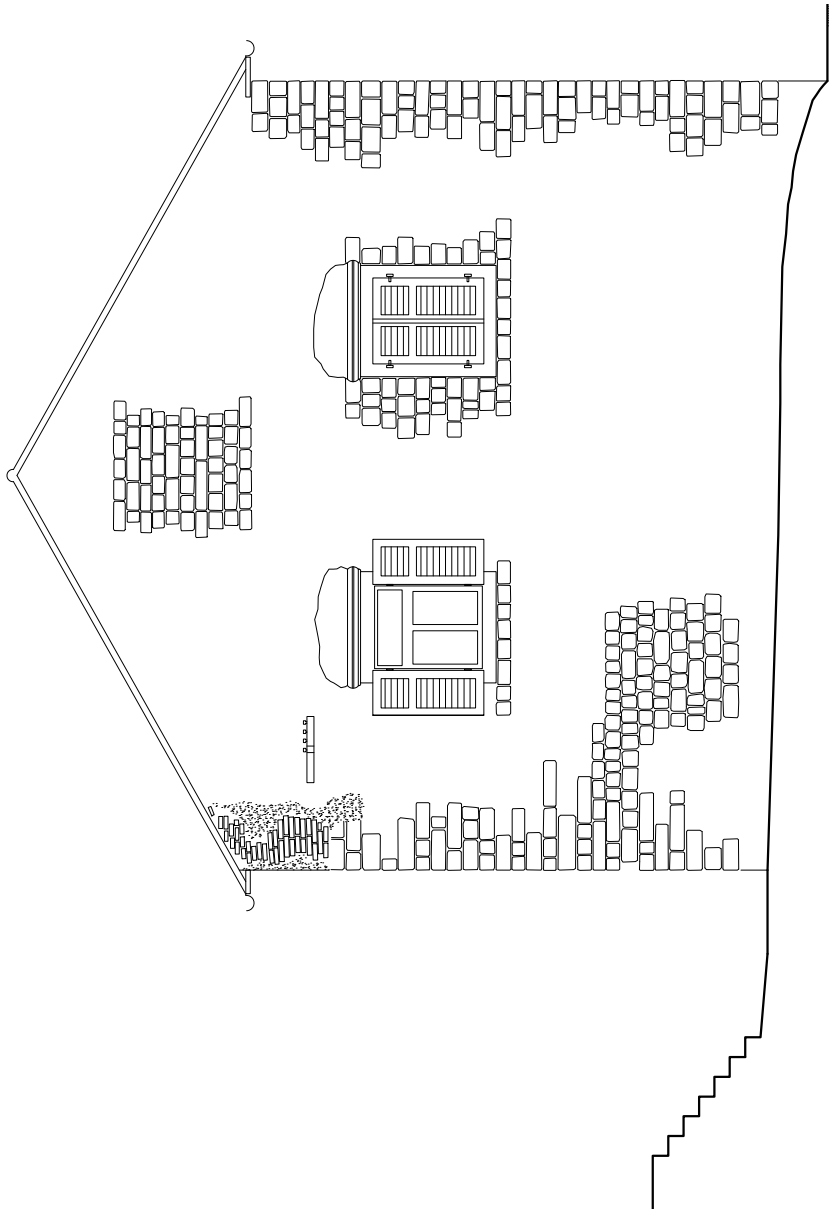

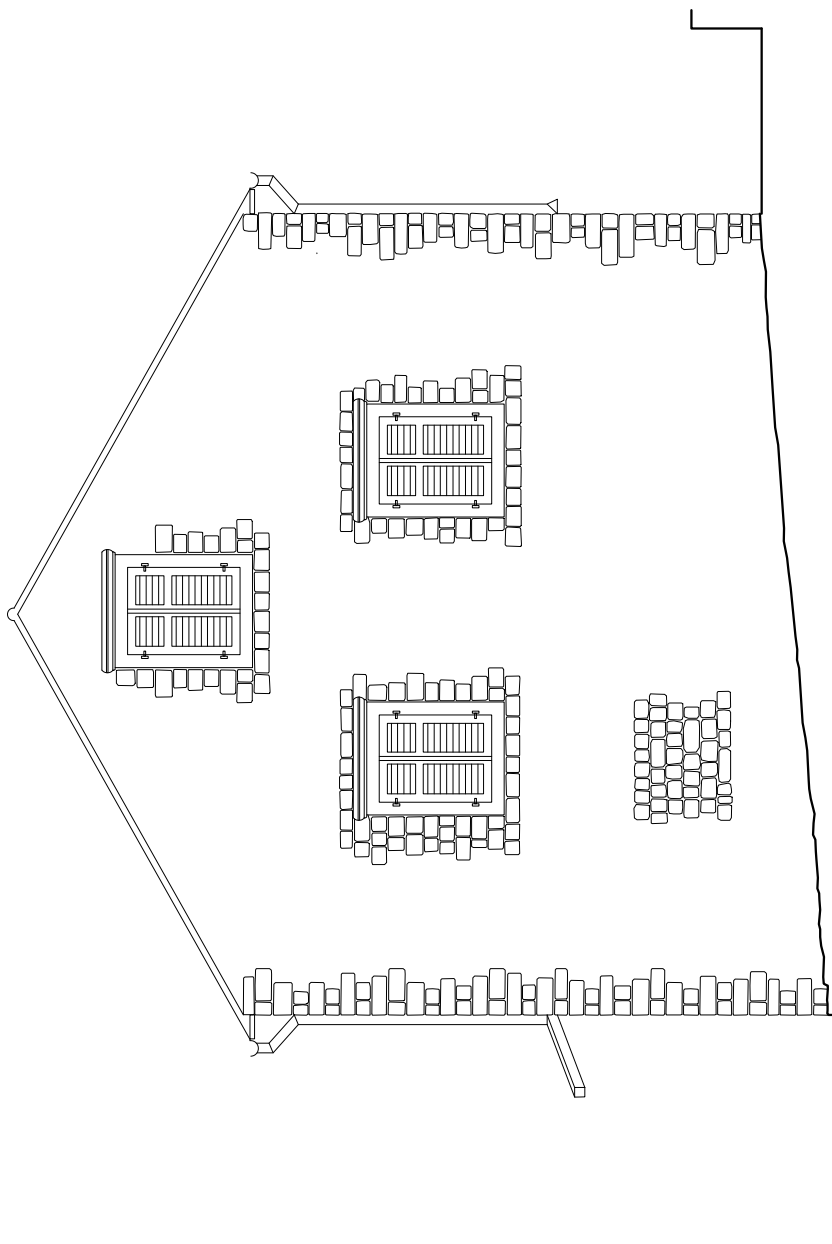
ISTOČNA FASADA

SJEVERNA FASADA

JUŽNA FASADA

Katarina NIKOLIĆ

MANSION DABINOVIĆ – LJUTA
A contribution to the residential architecture of Dobrota (II part)

Summary

In the paper titled *Mansion Dabinović – Ljuta, A contribution to the residential architecture of Dobrota (II part)* the author presents the spatial development of the representative residential complex of Dabinović family at Ljuta, one of the best known among the shipmasters' and merchants' families of Dobrota.

Analysis of the subject estate was carried out based on the analysis of the old designs, historic data and photographs, and in particular on architectural analyses of the drawings of the condition existing at the time, produced in 2013.

Besides the architectural data about the mansion, the research revealed the data about original urban matrix of Ljuta, also the mode of organization and functioning of the settlement and estate, as well as their relation with the sea and the hinterland.

The residential complex of Dabinović family is located in the southern zone of Ljuta, on the locality Vitaljica. The estate with a smaller type of palace – mansion, surrounded with garden, is situated inside a high enclosing wall with the gate on the side facing the sea. Except for the mansion, inside the enclosing wall there is a paved yard, arranged garden with a well, cistern and pine trees.

The main building – the mansion, was conceived in accordance with the principles of traditional Boka architecture, with renaissance characteristics. The renaissance traits are recognizable in the position of the mansion withdrawn in the garden, behind a high enclosing stone wall. The mansion is characterized by the symmetric array of the openings on the main façade, decorated with beams above the windows. Until the intervention during 1960 there was a central window, decorated with baroque vaults, on the main façade at the level of the attic.

The earliest available information about Dabinović estate is found on the cadastral plan of Dobrota of 1837, where the objects are registered, enclosing walls and gardens existing in 2013. It is known that the building was damaged in the fire which befell Ljuta towards the end of World War II, thereafter it was renovated in 1960.

An exceptional contribution to the research was given by Mrs Anuška Zloković and her son Vasilije Zloković of Kotor, descendants of Dabinović family, that founded and owned the estate till the mid 20th century.

Марија ЦРНИЋ ПЕЈОВИЋ

**ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ У СЕОСКИМ НАСЕЉИМА
ХЕРЦЕГНОВСКЕ ОПШТИНЕ У 19. ВИЈЕКУ ДО ОТВАРАЊА
ПРВЕ ДРЖАВНЕ ШКОЛЕ 1869. ГОДИНЕ**

други дио

Кључне ријечи: православна црква, херцегновска општина, основне школе, учитељи, ученици, учбеници, Христифор Ломбардић.

Школе у појединим насељима

Топла - насеље које је током 18. вијека имало најзначајније мјесто у херцегновском крају гдје је било сједиште православне цркве, извршне и дјелимично судске власти, развијена трговина, занатство, поморство и просвјетна дјелатност. То је једино насеље овога краја у којему дјелује организовано школска дјелатност од 18. вијека под окриљем православне цркве, али и католичке цркве, јер је самостан Св. Антуна тада припадао топаљском насељу. Ту је радила школа (и током 19. вијека) коју су похађала и дјеца православне вјере, да би превасходно научила италијански језик посебно потребан поморцима и трговцима. Школа у овом насељу, у организацији православне цркве, са прекидима ради и у првој половини 19. вијека, а контунирано од краја педесетих до 1869. године када је отворена прва државна школа на Топлој, прва таква у руралном насељу овога краја.

Зна се да је школа на Топлој радила 1769. године, а 1796. учитељ је био Јован Ђоћа којег је замјенио 1812. године Јосип Троповић. Овај податак не слаже се са податком да је на молбу топаљског народа отворена школа 1812. година (јер из тога произилази да је било прекида у раду школе). До сада је знатна пажња била посвећена школи, која је уз цркву на Топлој, отворена 1812. године и посебно њеном учитељу Јосифу Троповићу (1775-1828). Ова школа отворена је по жељи народа Топле, а по наређењу епископа Венедикта Краљевића актом бр. 561, од 29. фебруара 1812. године који је упућен савинском пароху Јосипу Троповићу да отвори школу на

Топлој. По једним подацима Јосиф Троповић био је парох топаљски од 1808. а по другима од 1812. године, па до смрти. Од отварања школе преселио се из Манастира Савине у црквену ћелију на Топлој. Бројни радови написани су о Јосифу Троповићу као учитељу Рада Петровића, односно Петра Петровића Његоша који је 1825. године постао његов ђак и учио код њега око годину и по до двије године дана (није тачно утврђено колико времена). У многим радовима изрицани су разни судови колико је било образовање Његошевог учитеља и колико је он могао утицати на образовање будућег владике и пјесника. Иако је Ј.Троповић знао италијански језик, сматра се да га је Његош научио у католичком манастиру Св.Антуна у Херцег Новоме. Заједно са својим пријатељем, учеником школе на Топлој, Петром Достинићем, по један сат дневно, поучавао их бесплатно, рачуну и италијанском језику, фратар Пиетро Президенте. У топаљској школи Ј.Троповић учио је и до шездесеторо дјеце. Ова школа *просвјешћенија била је нека врста мале приватне школе за бољу дјецу из Херцег Новог и околине*. Од школског намјештаја, умјесто клупа, имала је неколико повећих столова и таблу. Учитељску дужност на Топлој, по смрти Јосипа Троповића, обављао је некадашњи његов ђак и нераздвојни Његошев друг у Херцег Новоме, Петар Достинић. До када је био учитељ и зашто је Петар Достинић престао са радом нема података.¹

На основу неколико дописа, у којима Христифор Ломбардић јавља својим надређенима да је 1847. године отворио спомагатељну школу на Топлој, произилази да је престала са радом школа у којој је учитељ био Петар Достинић. Сачувана документација црквеног архива Топле, током шесте и седме деценије 19. вијека, поуздано казује да је школа на Топлој, у којој је учитељ био Христифор Ломбардић, радила пуне двадесет двије године, а по неким подацима и двадесет пет. Податак да су Топљани упутили молбу 1861. године епископу у Задар да у Бечу измоли дозволу за отворање приватне школе, може се схватити да раније добијена дозвола за рад школе коју је отворио 1847. или три године раније Христифор

¹Петар Шеровић, Отварање школе на Топлој крај Херцегновога 1812. године, Гласник Народног универзитета Боке Которске бр.1, Котор, 1936; О Јосипу Троповићу као учитељу Петра Петровића Његоша објављено је више радова наводим неке: Томо К. Поповић, Јосип Троповић учитељ владике Рада, Босанска вила, Сарајево, 1919, 279; Саво Накиченовић, Јосип Троповић учитељ Његошев, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1928, 28; Љубо Влачић, Учитељ Његошев Јосиф Мршић-Троповић, Прилози за књиж... Београд, 1937, 245-248; Саво Вукмановић, Јосип Троповић и Петар II Петровић Његош, учитељ и ученик, Зборник Бока 12, Херцег Нови, 1980, 263-280; исти, Петар II Петровић Његош у Херцег-Новоме, Зборник Бока 13-14, 1982, 327-349; помиње га и Исидора Секулић, Његошу, књига дубоке оданости, Београд, СКЗ 1951, 63.

Ломбардић. Документација казује да је школа редовно радила, иако је њен учитељ често најављивао да ће прекинути са радом због слабог здравственог стања, удаљености школе од мјеста становања и других обавеза, као и немогућност да ради без икакве надокнаде. Тако је 1866. године костобољу навео као узрок да даље неће моћи обављати дужност учитеља, али да ће недељом и празницима дјецу своје парохије учити *Науки Божјој*. Да је школа на Топлој највјероватније радила без дозволе државних органа упућује и допис из 1867. године Х.Ломбардића гдје наводи да ни једна приватна школа ни *мушког ни женског пола* осим на Топлој *која се мора сматрати школица недељно празничког настављенија јер у овој дјеца обојег пола и само правосл. вјероисповјести слушају толковања С. Евангелија уче се Науки Хришћанској и неки мушки припадајући сиромашним породицама из милости примају честе лекције у читању, писању и численици с кириличким словима. На ово нема препокорниј писатељ који от 22. године труд овај подноси дозволиениј од Високи Власти нити му је требало дозволиение тражити за одговорити једној дужности пастирској свог званиа. Може се закључити да Христифор Ломбардић није тражио дозволу за школу коју је водио. Желећи избјећи ту чињеницу умањује значај школе што демантују статистички подаци о броју ђака које је он исти достављао током година.²*

Зграда школе била је 1859. године у *добром стању и снабђевена нужним стварима за школу.*³

Двадесеторо дјеце похађало је школу на Топлој (под Топлом је обухваћено и Игало и Србина) 1851. године, а деветоро школу у Херцег Новоме. Према поименичном списку из 1855. године ову школу је похађао 21 ученик. Септембра 1858. године у Топлој је било 99 кућа, а 25 дјечака и 19 дјевојчица стасалих за школу. Наставу је посјећивало 19 дјечака и 4 дјевојчице. Октобра идуће године у 100 домова од 15 дјечака двојица нијесу похађала школу, а од 12 дјевојчица њих седам. Боља ситуација била је октобра 1862. године када су 19 дјечака од 20 били ученици топаљске

² АХ ЦАТ 1847,47; 1861,226; 1866,92;1867, 141 молбу су 1861.године ћириличким писмом потписали Спиридом Даниловић, Стефан Милашиновић, Але? дро Павковић, Ђуро Станишић и Марко Ратковић. Осим Станишића данас нема потомака потписника овога документа.Марко Ратковић имао је значајног удјела у раду парохије топаљске,посебно приликом обнове 1867.године.Он је потомак Ратковића који су живјели у својој кући у 18.вијеку у Лазарету (дио Новог испод зграде поште).У вријеме настанка наведеног документа и почетком 20.вијека Ратковићи су се бавили трговином на велико житом и уљем и имали представништво у Трсту.Данас камена пила за уље и кућа (осим другог спрата) је у мојем власништву.

³ АХ ЦАТ 1859,78

школе и 5 дјевојчица од 8 стасалих за школу. Слично је било и идуће године јер су 17 ученика и 4 ученице училе у овој школи од 21 дјечака и 11 ученица које су стасали за школу. Топалску школу је 1865. године похађао 21 ученик-ца, а 1867. године до 20 њих.⁴

Топалска школа са учитељем Х. Ломбардићем радила је до отварања државне школе 1869. године. Први уписи у новоотвореној државној школи извршени су фебруара мјесеца. Преставници Топле састали су се 1. октобра 1869. године да би отворили једну *Вјерозаконску учионицу* (основну школу са три разреда) у кући парохијалне цркве коју би народ издржавао. Ово наводи на закључак да је покушано да поред државне школе упоредо ради и школа при цркви. Тада је сачињен и правилник за рад те будуће школе, начин прибављања финансијских средстава као и услови за избор учитеља. Школски одбор требао је бити састављен од три члана. Допринос за рад школе давала је свака кућа без обзира да ли има дјецу, односно ученике у тој школи. Школу би похађала дјеца од 6 до 14 година из топалске парохије. Ако не би било више од педесеторо дјеце школу су могла похађати и дјеца из околних села. Изучавали би се предмети који су били предвиђени за почетне учионе на народном Србском језику с кириличким писменима. Поред тога учило би се *Славенском Црковном читању*. Предвиђено је било да дјеца 2. и 3. разреда уче италијански језик и сваки дан пола сата црквено пјевање. Настава се одвијала ујутро три, а послерије подне два сата. Сасвим је извјесно да ова иницијатива није могла заживјети из више разлога.⁵

Поименични списак ученика школе на Топлој из априла 1853. године је веома прегледан и једини поуздани докуменат ове садржине. Докуменат је саставио топалски учитељ, а писан је италијанским језиком, што упућује на то да је упућен неком државном органу. Ученици су били: Томо, Михаило, Јанко и Марко Калуђеровић од 10 (2), 9 и 8 година, Комненовић Марко (10), Катић Јован (9), Ђурић Крсто (9), Ломбардић Андрија и Константин (8, 9), Пулентић Шпиро (6), Познановић Јован, Ана, Михаило, Ђорђе (10, 11, 6, 6), Павковић Данило (11), Иванковић Шпиро (8), Дерић Ђорђе (10), Гаканић Стеван (9), Достинић Драго (9), Вучуровић Лука (8) и Влаовић Шпиро (7). Осморици ученика отац је био поморски капетан, а двојици поморац, петорици земљорадник, четворици индустријалац, а два ученика су били синови Христифора Ломбардића.⁶

Томо К. Поповић (1853-1931) просвјетни радник и историчар овога краја, завршио је основну школу на италијанском језику у Новоме и истовремено похађао школу на Топлој гдје му је учитељ био Христифор

⁴ 1851,96; 1855,69; 1858,139; 1859,78; 1862,176; 1863,218; 1865,45; 1867,103.

⁵ АХ ЦАТ 1869,196-199

⁶ АХ ЦАТ 1853,39,40

Ломбардић. У државну основну школу на Топлој Томо К. Поповић био је учитељ од новембра 1874. до септембра 1879. године.⁷

Баошићи-мали број докумената пружа нам недовољно података о раду *спомогателне* школе у овом насељу. Школске 1851. године школа се у извјештају о раду не помиње већ школске 1852-53. године, као и априла и новембра 1855. године када се наговјештава да школа престаје са радом, јер парохијални послови онемогућавају пароху да даље буде и учитељ. Вјероватно школа није наставила са радом јер се не помиње у идућим годинама. У допису провикаријату 1861. године напомиње се да учитељ у Баошићима није добио декрет и тражи дозволу да би могао вршити дужност учитеља из чега произилази да је школа поново отворена те године. Међутим, исте године најављено је да ће до краја децембра школа престати са радом *јер се не могу сложити овдашњи житељи да овдашњу школу њиове дјечице даље уздрже*. Вјероватно је нађено неко привремено рјешење јер септембра 1862. године школа ради, али се због истог узрока поново најављује затварање. Исте године, у новембру, Никола Цвјетковић (вјероватно нови свештеник јер предходне године акт је потписао Вен. Вуиновић учитељ) поводом настојања да се школство развија и дјеца у што већем броју образују у својим мјесним школама о чему је савјетовао парохијане пише : *Малахно число имућниј мои духовних синова радо пристаде на златнослатке савјете Ваше и моје живо у томе саучастије; али на жалост већа част остаде окамењена при својој моралној и физичкој потреби... школа у дејство постати неможе у овом Обштеству ; но у сагласју сам са неколи первих мојих Парохиана да ових дана говоримо с Главарима бјелским да би обиталиште школско нашли при граници баошичкој како би се могла дјечица обои обштества обућавати од ниовог версног учитеља*. Да ли је договор постигнут и да ли су дјеца Баошића остала у немогућности да стекну основно образовање у своме мјесту, тешко је утврдити. У статистичким подацима о броју ученика из наредних година не помиње се ова школа, па вјероватно до договора није дошло. Августа 1865. године живјело је у Баошићима 54 дјечака и 57 дјевојчица од 6 до 12 година нијесу могла похађати школу у своме мјесту као ни дјеца Ђеновића и Кумбора која су припадала баошичкој парохији, јер школа није радила ни те, ни двије године касније

Државна школа у Покривенику-Ђеновићима установљена је 1870. отворена 1873. године, а у Баошићима 1903. године.⁸

⁷ Марија Црнић Пејовић, Основна школа Топла, Зборник Бока 33, ХерцегНови, 2013, 116-117

⁸ АХ ЦАТ 1851,45; 1855,154; 1861,87,200; 1862,176, 241; 1865,115,252;

Бијела - је једно од највећих обалних насеља у којем је, према једном податку, школа основана 1812. године. Недостатак документације онемогућава да се утврди да ли је школа у Бијелој радила током прве половине 19. вијека. Одобрењем, од стране аустријских власти, отварање основне школе на народном језику крајем пете деценије 19. вијека сигурно је било могуће и у Бијелој. Школске 1852-53 године бјелска дјеца учила су у својој школи. Од тада се може, документовано на основу фрагментарно сачуване документације, континуирано пратити рад школе у Бијелој до 1869. године. У актима ова школе назива се и *почетно училиште*. Учитељ је био свештеник Игњатије Злоковић. Од 1863. године потписује се као учитељ и клерик Стефан Перазић. Христифор Ломбардић је 1866. године молио вишу црквену власт да се Игњатију Злоковићу исплати комисијски одређена награда од 100 форинти. Највјероватније је Стефан Перазић, поред Игњатија Злоковића вршио дужност учитеља, јер је школа имала по три разреда и по педесеторо ученика. Поред редовне школе одржавана је и недељно-празничка школа коју је 1864. године похађало 13 дјеце од 42 дјеце способне за школу (30 су биле дјевојчице). Учитељ бјелски је већ 1861. године скретао пажњу да тешко може да обавља ову дужност, која захтијева ангажованост цијели дан, због великог пространства парохије и школа је од његове куће удаљена сат хода. У јесен 1866. године, поред раније наведених разлога наводи и да због костобоље не може више обављати дужност учитеља, па моли црквену власт да га ослободи ове дужности.⁹

Број дјечака који су се школовали 1858. године у Бијелој може се сматрати успјехом не само родитеља него и пароха и учитеља јер од 36 дјечака стасалих за школу школовало их се 34. У погледу школовања дјевојчица веома је негативно стање јер се ни једна од 18 дјевојчица није школовала. Слично стање је било и идуће године гдје је у 121 домаћинство од 36 дјечака школу похађала 32, а од 19 дјевојчица само једна. Идуће године од 29 дјечака 25 су ђаци бјелске школе, а од 18 дјевојчица ни једна. Објашњење о непохађању школе дјевојчица је удаљеност школе. Бјелска школа је 1863. године била пуна ђака 52 дјечака и 8 дјевојчица. Требало је да се школује још 4 дјечака и 12 дјевојчица. Тако је било и

Андрија Лазаревић, Развитак пучког школства у Боки Которској Котор, 1912; Душан Мандић, Сто петнаест година школе у Покривенику, Зборник Бока 2. Херцег Нови, 1988., 237

⁹ АХ ЦАТ 1853,41; 1861,63, 188,193; 1863,76,124,176; 1864, 171; 1865, 87,115; 1866, 298,299,367; Максим Злоковић, Херцег-Нови од Бечког конгреса до 1830.год. Зборник Бока 5 Херцег-Нови, 1973,66 као извор наводи свој рад у рукопису о просвјети у Боки Которској

идуће године када су школу похађала 44 дјечака и 4 дјевојчице. Школске 1865-66-године бјелска школа имала је 45 ђака док је у селу живјело 51 дјечак и 45 дјевојчица узраста од 6 до 12 година. Послије обиласка бјелске парохије 1867. године Христифор Ломбардић је констатовао да народ ове парохије у *молитвама је обикнут особито младеж јер овђе свећер од доста година школа постојала*. Школа је била смјештена у црквеној кући код цркве Ризе Пресвете Богородице, која је могла да прими до 60 ђака док је тада у школу долазило 30 дјечака, два су била римокатоличке вјероисповјести. Ђаци су похађали три разреда. На испиту су показали средњи успјех, али су били пажљиви, уредни и пристојни.¹⁰

У једном извјештају о раду школе 1864. године парох и учитељ бјелски моли протпрезвитера да би се *строги налог* родитељима који не шаљу дјецу у школу упутио преко главара општинских као што су г. Лука Желалић и Михаило Шеровић. Ако би и даље родитељи показали *равнодушје* у погледу слања дјеце у школу *и то поради бољега напретка знатнога обштества бјелскога*, Игњатије Злоковић сматра да би било потребно примијенити законске казне за недолазак дјеце у школу и то за мјесец дана изостанка 20 солди. Скупљени новац употребити за куповину књига сиромашкој дјечи или у друге корисне сврхе. У Бијелој је државна основна школа отворена 1872. године.¹¹

Јошице - према расположивој документацији школа у овом насељу је вјероватно радила 1850. године јер се у документу из 1861. године наводи да се напунило једанаест година како је бесплатно коришћена кућа Матије Ђучића за смјештај школе. У 50 домова Јошице октобра 1858. године било је 17 дјечака и 10 дјевојчица школског узраста, од којих је само 14 дјечака похађало школу у родном селу. Октобра идуће године од 13 дјечака школу посјећује 10, а од 9 дјевојчица њих двије. Септембра 1860. године од 10 дјевојчица ни једна није похађала школу, док је од 14 дјечака њих 10. Стање у погледу школовања женске дјеце није се промјенило ни 1861. године јер ни једна дјевојчица од њих 9, није похађала школу, а од 15 дјечака већина су били школарци, деветоро њих. Те године учитељ је био свештеник Андрија Балић. Вјероватно је школа престала са радом 1861. године јер је Матија Ђучић кућу коју је годинама школа користила узео за становање своје породице. Школски инспектор у своме извјештају 1867. године наводи да би у Јошицама била потребна школа, али да народ

¹⁰ АХ ЦАТ 1858,139; 1859, 107; 1860,64; 1862.176; 1863.218; 1864,165; 1865,45; 1866,366; 1867 97.

¹¹ АХ ЦАТ 1864,161,171; А.Лазаревић н.д.

нема материјалних могућности да плаћа учитеља. Државна основна школа основана је у сусједним Ђурићима 1880. године.¹²

Кумбор - обално насеље херцеговског краја је имало најмањи број становника. Јануара 1853. године добило је спомагатељну школу коју је основао тадашњи администратор кумборске парохије Димитрије Мустур. Кућу за школу поклонио је Кумборанин капетан Димитрије Ђурасовић. Кумборани су обећали опремити школу *али награде за обучение дјеце обећати не могу а то због оскудице*. У фебруару је школу посјећивало око двадесеторо дјеце. Премјештајем свештеника Д. Мустура у другу парохију, школа је крајем 1854. године престала са радом. Дјеца Кумбора су од 1861. године похађала школу у Кутима, кад је престала са радом школа у Зеленици.¹³

Кути - Зеленика-У релевантном времену Зеленика се сматрала дио Кута јер је имала свега неколико кућа. По једном податку школу у Кутима 1817. године отворио је свештеник Томо Накићеновић. Да ли је ова школа радила у континуитету није било могуће утврдити. Зна се да је почетком школске 1852-53. године престала са радом. Када је свештеник Димитрије Мустур добио дозволу од Конзисторије за учитељски рад отворио је школу у Зеленици која је отпочела са радом 19. јануара 1861. године. Он је сматрао да смјештај школе у Зеленици погодује и дјечи Кута и дјечи Кумбора. О добијеној дозволи за рад учитеља обавијестио је пароха и народ Кута и Кумбора. Али како се нису потрудили да нађу зграду за школу Димитрије Мустур обезбједио је зграду и једно вријеме плаћао кирију. У октобру те године насеља Зеленика–Кути имају 97 домова из којих свих 20 дјечака похађају школу, али ни једна од 16 дјевојчица. Идуће године 17 дјечака посјећују школу од њих 21, а од 16 дјевојчица ни једна. Годину дана касније 17 дјечака и 2 дјевојчице су ђаци ове школе од 26 дјечака и 15 дјевојчица школског узраста. Септембра 1862. године учитељ Димитрије Мустур обавјештава да не може више обављати службу учитеља јер *Његова је Парохија са стране преко мора – Луштица*, па је и због тога често имао додатне трошкове. Од народа није добио ни надокнаду за кирију, ни чизме, а камоли трошкове за храну и одјевање. Након двије године понављају се изнесени наводи о немогућности даљег рада са надом да ће народ схватити корист науке која њима слабо на срдце лежи и зато престати мора које с великом печали сажалива и препоруча доброту Инспектората да се смиљује

¹² АХ ЦАТ 1853,41; 1858,139; 1859,107; 1860,63;1861,168.256 ; 1867,100-101.А.Лазаревић,н.д.

¹³ АХ ЦАТ 1853, 21.

утјешити ова два много сиротна у просвјети обићества да се међу њима темелито училиште подигне постара средством милостиве Духовне Власти које велике печатљеније о просвјети има. Димитрије Мустур два дописа, завршава са *Из србске Школе*.¹⁴

У кућанској парохији 1867. године радила је једино школа у Кутима смјештена код цркве Св. Андрије. Зграда је била *пристојна и чиста и има све потребно за школу*. Учитељ је администратор парохије и водио уредно мјесечне класификације и *протокол дневног доласка ученика*. Школу је похађало 42 дјечака међу којима и два римокатоличке вјероисповјести. Школа је имала три разреда. У другом и трећем разреду учио се италијански језик. Државна школа у Кутима отворена је 1878. године.¹⁵

Мојдеж - насеље које је било једно од најнасељенијих у херцеговској општини. У погледу просвјете у релевантном времену његови становници показали су мало заинтересованости. Свега шесторо дјеце је похађало школу у Мојдежу, а требало је још 29 крајем децембра 1851. године. По једном податку у новембру 1852. године школа у овом селу је радила, док по другом из априла 1853. године престала је са радом почетком школске 1852. године. Од тада нема података о постојању школе у овом селу. Протопрезвитер херцеговски у извјештају из 1867. године наводи да је неопходно отворити школу у овом селу. Негдје у то вријеме, парох мојдешки започео је поучавање дјеце у вјеронауци, али одзив је био слаб због небриге и необразованости родитеља закључио је Христифор Ломбардић. Државна основна школа у Мојдежу отворена је 1878. године.¹⁶

Мокрине - простор који заузима данашње насеље у 19. вијеку било је подјељено између Турске и Аустрије. Тада једно од најудаљенијих насеља од центра општинског сједишта није заостајало од приморских насеља у настојању да пружи макар основно образовање своме младом нараштају. Од половине 19. вијека може се пратити овај вид друштвене дјелатности у овом загорском насељу. Наиме 1851. године школу у Мокринама је похађало 27 ђака, а за школу је било дорасло 35 дјеце. Но већ почетком школске 1852-53. године школа је престала да ради, али је поново активна 1858. године када је у 109 домова живјело 26 дјечака и 16 дјевојчица, од којих је само 14 дјечака похађало школу. Идуће године је слично, јер од 21 дјечака и 16 дјевојчица школу је похађало 14 дјечака. У документацији

¹⁴ АХ ЦАТ 1853,41; 1861,29,103,162,167; 1862, 165,168 176; 1863,72,124, 140, 218; 1864,164 ;М. Злоковић,н.д.

¹⁵ АХ ЦАТ 1867,101-102; А.Лазаревић н.д.

¹⁶ АХ ЦАТ 1851,96; 1852,66; 1853, 41; А.Лазаревић н.д.

у периоду од 1860. до априла 1865. године када се наводи да је школа поново отворена нема података о њеном раду. Декрет којим се продужава плаћање мокринском учитељу–свештенику Јовану Лазаревићу издан 1866. године потврђује да школа поново ради од 1865. године. У већ помињаном извјештају из 1867. године налази се податак да у мокринској школи свих 15 ученика су дјечаци другог разреда док у првом и трећем нема ни једног ученика, иако је у селу 32 дјеце стасало за школу. Тог дана када је школу посјетио Христифор Ломбардић, било је у школи шест ученика који је оцјенио да су у вјеронауци доста добро научени, да добро *и разговјетно* читају из читанке и часловца. *У рачунима умно су се учили и знаду с цифрама сабирати. Пишу основне черте и велика слова и мала и то средње. Знају одговарати литургију...* Недељна школа није се могла одржавати због небриге родитеља који су објашњавали да дјеца морају чувати стоку. Према извјештају школског надзорника, Никола Гојковић Мокринњанин који је био у Херцег Новоме давао је годишње по 50 форинти учитељу, а обећао је за школу 1000. Државна школа у Мокринама отворена је 1882. године.¹⁷

Поди - је насеље које је у шестој деценији 19. вијека имало преко 90 домаћинства. Документовано може се пратити континуирани рад школе у овом насељу од 1851. године закључно са 1867. годином. Школа се помиње као *спомогаатељна, спомогаатељна мала школа, Scuola Elementare Minore Maschile*. Имала је до три разреда и поред наставног српског језика учио се и италијански. Плаћање или како се тада говорило награда учитељу, стално је био присутан проблем код свих школа тога времена због кога су учитељи наговјештавали прекид рада, а понекад то и остваривали. Међутим сви су обећавали да ће наставити рад недељно –празничких школа иако и за тај рад нијесу добијали редовно материјану надокнаду. Пођански учитељ септембра 1860. године жали се да није примио обећану награду из јавног фонда за прво полугодиште школске 1859-1860. године. Идуће године, на кратко, престао је пођански учитељ са радом, објаснивши вишој црквеној власти, да није добијао ни једне крајцере од народа већ само 20 форинти од државе за годину. То му је недовољно за живот, јер радећи у школи, морао је занемарити друге послове који су му омогућавали издржавање породице. Бављење радом у школи захтијевало је цјелодневни ангажман, јер поред наставе која је трајала три сата прије и три сата послје подне, осим суботе, требало је утрошити и два сата за долазак и повратак кући. Поред тога одржавао је недељно-празничку школу од 8 до 10 часова за коју је молио неку надокнаду од црквених власти. Одзив дјеце, бар 1864. године

¹⁷ АХ ЦАТ 1851, 96; 1853, 41.; 1858,139; 1859? ; 1865 .243 ; 1867,99,150;А. Лазаревић,н.д.

у недељно празничкој школи био је веома мали 2 дјечака и 1 дјевојчица. Изгледа да је питање плаћања учитељу у Подима 1865. године, веома повољно ријешено јер је те године учитељ добијао годишњу плату од 200 форинти и примао је свако *петомјесечје от одбора школског*. Повољно је ријешено и питање зграде јер се школа преселила у кућу која је била власништво свих Пођана. Јован Магишоровић, Пођанин из Трста у школски фонд дао је 1864. године 1200 форинти, а Никола Станић 200 ф. и по 100 ф. Никола Гојковић и Александар Павковић, сви из Новог. Своју кућу у Подима Александар Павковић дао је за стан учитељу. Остали новац до 6000 форинти, колико је износио капитал школски, приложили су парохијани пођански па је школски одбор купио једну бутигу у Херцег Новоме, записао је Христифор Ломбардић 1867. године. Тако су обезбјеђена стална финансијска средства за рад школе. Те године школа је имала три разреда. Настава се одвијала по прописима за српске школе у Аустрији на српском језику, а учили су, поред других предмета и италијански језик.¹⁸

Учитељ у пођанској школи од 1853. до 1868. године био је свештеник Петар Аврамовић. Један податак из априла 1855. године почиња горњу тврдњу казујући да је тада Петар Аврамовић премјештен на будванску парохију и да ће друго полугодиште те године предавати Гаврило Руцковић дотадашњи администратор пођанске парохије. Септембра те године попис ђака потписао је Петар Аврамовић. Он се након краћег времена вратио на Поде гдје га налазимо и у јесен 1857. године гдје континуирано ради закључно 1867. односно 1868. годином. Помоћ у раду школе пружали су 1864. године чланови школског одбора Михаило Русовић, Александар Павковић, Глигорије Петровић и Андреа Мусић. У извјештају из 1867. године наводи се да парох те године привремено обавља дужност учитеља веома прилежно, а велику помоћ у вођењу школе да му пружају чланови школског одбора Лесо и Мићо Русовић и Глигорије Петровић.¹⁹

Због родитељске небриге, како стоји у документу 1851. године само 28 дјеце је похађало школу у Подима док њих 37 није. Постоји документација о раду школе у континуитету, али о броју ученика не. Нови податак о броју ђака је из 1857. године када је у клупама првога разреда сједила 4 дјечака и двије дјевојчице, а у другом и трећем разреду по 5

¹⁸ АХ ЦАТ 1860,61; 1861, 98,160; 1864.157; 1865, 312; 1867,99, 159;Игњатије Злоковић у раду Капетан Александар (Лесо) Павковић,наводи да је прва основна народна фондациона школа у Боки отворена у Подима,а Статут добила 1864.године, а да су главни добротвори били поморци:Квекићи, Гопчевићи и Павковићи.Међутим аутор не наводи на основу које документације износи ову тврдњу.Зборник Бока 6-7,Херцег- Нови,1975,214.

¹⁹ АХ ЦАТ 1855,106;1857,14; 1861, 188; 165.305; 1867,99

дјечака. Идуће године у Подима је било 95 домова у којима је живјело 20 дјечака, а ученици су били њих 16, а од 15 дјевојчица само једна. Наредне године, од истог броја дјечака 15 је похађало школу, а од истог броја дјевојчица двије. Од 19 дјечака школу је 1862. похађало њих 9 а, од 9 ни једна дјевојчица.²⁰

Државна основна школа у Подима отворена је 1898. године.²¹ Пођани су обезбједили услове за несметан рад школе у своме селу јер су већ у овом периду обезбједили потребна средства, а касније је оснивано још оставштина за рад школе и школовање младих Пођана.

Сасовићи – један податак указује да је школу у Сасовићима још 1817. године основао свештеник Лука Раповац али, о даљем току њеног рада нема података до 1851. године који казује да је школу похађало 15 ђака док 35 није. Двије године касније школа у Сасовићима је у функцији. У 81 дому у Сасовићима 1858. године било је 17 дјечака и 10 дјевојчица, од којих је 14 дјечака похађало школу. Идуће године од 18 дјечака било је 15 ђака, а од 15 дјевојчица ни једна није похађала школу. Почетком школске 1861. године, због оптерећености парохијалним пословима и старости свештеника-учитеља сасовичке школе Јована Чукваса, школа је престала са радом, па у статистичким подацима о броју дјеце и броју ђака за 1861. годину нема података.²²

Извјештавајући о стању у сасовичкој парохији 1867. године Х. Ломбардић наводи да школа не ради, па мало које дијете зна се Богу молити, сем оних који иду у пођанску или новску школу. Сматра да је због старости пароха, који једва и литургију одржава, потребно да дође капелан који би вршио дужност учитеља, а парох би му дао трећину парохијалних прихода. Кућа за школу је била припремљена као и кућа за становање капелана и помоћ у новцу од стране народа.²³

По затварању школе 1861. године дјеца су ишла у пођанску школу јер у вријеме отварања државних основних школа крајем 19. и почетком 20. вијека није отворена школа у Сасовићима, а ни касније.

Требесин - Камено су насеља која су сачињавала једну парохију, а парох је становао у Требесину. Он је истовремено водио школе у Требесину

²⁰ АХ ЦАТ 1851,96; 1855,106; 1857,14; 1858,139; 1859 107 ;1861,166; 1862, 176; 1865, 312;1867,99

²¹ А.Лазаревић,н.д.

²² АХ ЦАТ 1851,96; 1853,41; 1858,139; 1859,107; 1861,103 ,188; М.Злоковић, н.д.

²³ АХ ЦАТ 1867,101

и Каменоме, али се подаци за каменску школу, не исказују посебно. У требесинску школу ишла су и дјеца са Сушћепана. Први помен школе у Требесину налазимо 1857. године, али је школа радила бар двије године раније. Те године у први разред било 10. ђака, а по два у други и трећи разред, па би могли закључити да је школа отпочела са радом 1854. године, јер се у документима из 1851. 1852. и 1853. године не помиње школа у Требесину ни у Каменоме. До 1865. године дјевојчице из ових села нијесу похађале школу. На основу сачуваних докумената, школа је радила континуирано. Међутим, могуће да је било кратког прекида у раду 1863. или 1864. године. Марта 1865. године стигао је декрет од стране Конзисторије парохиу Михаилу Аврамовићу за учитељски рад у *новозаведеној школи*. Мјесец дана раније он је обавијестио надлежног Христифора Ломбардића да је договорено са начелницима херцеговске општине и сељанима Требесина да почетком фебруара мјесеца отпочне са радом школа у Требесину и моли да добије потребан декрет за рад. Септембра мјесеца исте године, учитељ требесински, у извјештају о раду школе, наводи да *свакога теченија школскога* прима 30 форинти од Намјесништва и да су сељани Требесина и Сушћепана обећали 40 форинти на годину. Даље наводи да су неко вријеме предавања одржавана у црквеној кући која је бесплатно коришћена. Пошто се кров ове куће морао поправити, предавања су настављена у кући учитеља. Исте године Провикаријат из Котора тражи да им се јави када су отпочела предавања у каменској школи (одговор није познат). Рад у овим школама одвијао се редовно идуће три године.²⁴

Учитељ (и управник или директор како се потписивао Михаило Аврамовић који је ову дужност обављао у релевантном периоду) *требесинске и каменске школе* маја 1867. године доставља тражене одговоре на питања о раду у школама. Настава у Каменоме одржавала се 4 сата прије подне, а у Требесину три сата послје подне. Недељом и празничким данима дјеца су учила црквено појење и прописане молитве. Сваке године настава је почињала 1 новембра и трајала до краја августа. Проблем плаћања учитељског рада и овдје је присутан јер учитељ сматра, да је сума од 60 форинти мала и да ће и даље остати учитељ у требесинској школи ако се награда повиси према обећању Намјесништва (не наводи се колико). Учитељ је обавијештен да му је одређена исплата 80 форинти за друго полугодиште школске 1866-1867. године. Било је наговјештава да ће престати са радом школа на Каменоме, почетком школске 1867. године, јер дјеца из Каменог нијесу могла долазити у требесинску школу, а учитељ

²⁴ АХ ЦАТ 1857,13; 1865,12,62,87,403; 1866, 381; 1867, 147,190; 1868, 61,78,161-

због даљине није могао одржавати наставу и у Каменоме. Није имао никакве материјалне надокнаде сем 20 форинти, а то је сматрао недовољним за тако *далеки пут*. Вјероватно до затварања школе на Каменом није дошло јер јуна 1867. и августа 1868. године општинска управа тражи податке о раду школа, тробесинске и каменске за прво полугодиште школске 1867-1868. године.²⁵

Године 1858. у Требесину (вјероватно је обухваћено и Камено, јер село Требесин није могло имати 96 домаћинстава односно само три мање него село Топла са Игалом) 21 дјечак и 12 дјевојчица требало је да похађају школу, док је било само 13 ђака-дјечака. Идуће године од истог броја дјечака, 16 је похађало школу, а од 14 дјевојчица ниједна. Године 1862. од 21 дјечака школу је похађало 12, а од 10 дјевојчица ниједна. До 1865. године дјевојчице из Требесина нијесу похађале школу. Статистички подаци за 1862. годину казују да фебруара мјесеца, школу на Каменом и Требесину обишао је Христифор Ломбардић и нашао да на Каменом школу похађа 17 дјечака, а способних за школу да има 40, док је у Требесину школу похађало 15, а било је 20 способних. Обје школе биле су смјештене у просторије које су припадале црквама, а настава се тада одвијала по три сата дневно (на Каменому јутро). Као и у осталим школама учили су на српском језику из прописаних књига ћириличким писмом за први и други разред. Послије испитивања дјецe, школски инспектор Х. Ломбардуић је закључио да су дјеца показала такав успјех *да се боље показати не може*. Ученицима је препоручио да и даље марљиво уче, а старјешинама да настоје *небрижљиве родитеље да своју дјецу на науку* шаљу. Недељно празничка школа није се овдје одржавала, али напретка у знању о хришћанству је било и народ је био прилежан цркви. Септембра исте године, у извјештају учитеља Михаила Аврамовића наводи се да је спомагатељну школу у Требесину похађало 12 дјечака и 4 дјевојчице од 25 дјечака и 10 дјевојчица који су стасали за школу (ови подаци односе се и на село Сушћепан).

Државна школа отворена је у Каменом 1885. године коју су похађала и дјеца из Требесина.²⁶

Христифор Ломбардић

Велика заслуга за бројност и рад школа у руралним насељима херцеговског краја од педесетих до краја седамдесетих година 19.

²⁵ АХ ЦАТ 1857,13; 1865,12,62,87,403; 1866,381;1867,147, 190; 1868, 61,78,161

²⁶ АХ ЦАТ 1858,139; 1859,107;1862, 176; 1865,12; 1867,99-100; А.Лазаревић,н.д.

вијека је Христифора Ломбардића, који је скоро педесет година био парох топаљски, истовремено преко четрдесет година учитељ топаљски и деценијама вјероучитељ првих дана рада Српске поморске школе у Србини, вршећи поред тога и око десет година дужност школског инспектора за херцеговску општину (једно вријеме и рисанску). Произведен је у презвитера 1862. године те је обим административних послова знатно му увећан. Био је одговоран вишој власти, за неажуран и немаран рад подручних свештеника и учитеља. Један од послова који су изискивали знатно ангажовање Христифора Ломбардића била је и брига о ванбрачној дјечи ове општине, њиховом смјештају у *Находишту* у Котору или код жена-дојиља, о редовној исплати истима, брига о дјечјој одјећи, крштавању, а у случају смрти покопу дјече и обављању погребних обреда. Треба рећи да је он имао и бројну породицу о којој је бринуо. Рођен је 1822. године на Игалу гдје је и умро 1894. године. У Херцег Новоме је завршио три разреда основне школе, а четврти разред и четири разреда богословије у Шибенику, а пети разред у Задру 1842. године. Рукоположен је 1844. године и постављен за топаљског пароха. Годину дана касније одликован је црвеним појасом. Треба истаћи његово велико залагање и бригу о херцеговачким избјеглицама којих је било до 5.000 у херцеговско–рисанском крају 1875-1878. године. Као добровољац учествовао је у Вучедолској бици. Одликован је витезом ордена Франца Јосипа Првог. Министарство богоштовања и наставе именovalo га је за првог потпредседника которске Конзисторије. Симо Матавуљ који је са њим заједно предавао у Српској поморској школи у Србини, забиљежио је о њему: *добар бесједник, одличан појац и један од најдичнијих људи у Боки*. На основу неких индиција можемо закључити, да је Х. Ломбардић веома цијенио вриједноћу и таленат младих. Приликом обиласка школе у Кутима 1867. године у извјештају опширно истиче, обдареност, марљивост и труд шестогодишњег Андрије Томова Ожеговића. Годину касније налазимо податак да је поклатио свој *Мали катихизам приватном и сиромашном ученику Саву Рацану у Херцег Новоме*.²⁷

Да би се боље упознао и расвјетлио лик Христифора Ломбардића изнијећу извјесне податке из докумената који казују о њему као човјеку и његовом раду. У опширном допису из 1851. године он наводи колико је настојао да школе раде у сваком мјесту и колико је труда улагао да свештеници добију материјалну накнаду за обављање учитељског позива. Објашњава и зашто је дата примједба на његов рад као вјероучитеља у

²⁷ АХ ЦАТ 1868,58; Марија Црнић Пејовић, Друштвене прилике у херцеговском крају 1867 године, Архивски записи, год.20-2013,бр.2, Цетиње, 2014,89-111

Елементарној школи у граду. Једна од двије просторије које су коришћене у тој школи почетком 1851. године дата је Ц.К. жандармерији, а у другој часове вјеронауке је одржавао римокатолички катихета. Како је у исто вријеме био и час вјеронауке за православну дјецу договорио се са католичким катихетом и директором школе, да вјеронауку православној дјечи одржава у својој *келији* на Топлој два пута седмично. Због тога он није био присутан у школи, па је зато због *тврдоглаве пакости инспектора од Ластова* који није истражио узрок Ломбардићевог изостанка из школе, већ одмах га оптужио да не врши повјерену дужност. Зато је Х. Ломбардић замолио Ординаријат да оцјени да ли је он *кривац* наводећи да је до тада редовно предавао вјеронауку и по најгорем времену, иако му је за одлазак и повратак требало и до два сата. Подсјетио је да је као инспектор обилазио спомагатељне школе о свом трошку и пита се да ли је дужан сносити трошкове за папир и поштарину од *свог сиротнога дохотка Парохијалнога*? Ако цивилна власт не сматра да треба да га награди, па ни *Архијерејска* онда моли да му се *за седам година ходања чизме, материјални и други трошак надокнади с тим више што Катихета Будвански и Рисански* *находећи се у истом мјесту гдје и школа и будући сами пароси оних мјеста не подносе труде оне који писатељ подноси.* Уколико му ни то не би било исплаћено, онда предлаже да се предавање вјеронауке и инспекција школа подијели на пароха пођанског и савинског *који уживају свако добро као и Топалски у Кастелновому.* Замјерено му је и да се није довољно заузимао да се прошири учење на српском језику, на што одговара да се веома трудио и настојао да се установи *школа Србска от више класа у Новоме.* Допис завршава са *Љубим руке. Препокорнији нискиј слуга Хрис. Лумбардић.* Упућене молбе, за подмирење трошкова, нису му услишене, па идуће године, немајући средстава није обилазио школе у својству инспектора. Неколико година касније објашњава да није навријеме доставио тражене податке јер исте није добио од учитеља који многи своје обавезе у *најгорем степену испуњавају.* Поново наглашава да уз велики труд има само трошкове па моли, да би неко други преузео инспекцију школа јер му ни здравље није најбоље. До измјена није дошло јер га, као школског инспектора, налазимо и каснијих година. Године 1864. затражио је, наглашавајући да му је то прва молба за помоћ, новчану накнаду за станарину као што је добио извјестан број свештеника. У молби наводи да већ 21 годину обавља послове пароха, инспектора, вјероучитеља и учитеља, а да због изостанка накнаде за тај рад и више година, троши и своја лична средства како би ревностно извршио те послове. Тако, на примјер, због административних несагласности одговорних двије школске године 1857-58. и 1858-59. за рад у школи у Србини примао је знатно мањи аванс, док је 1862. године износ од 50 форинти добијао једном годишње,

смањен на 20 форинти. Бивало је да и двије године не добије никакву накнаду. Иако је школу у Србини посјећивао, за данашње прилике мали број ђака, први разред десет, а други четири ученика 1860-61. школске године, вјероучитељ Ломбардић је морао два пута седмично долазити у Србину из Игала гдје је становао, одржавати часове и најмање два пута годишње слати извјештаје о пређеном градиву и успјеху ученика. Управитељство ове школе, на почетку године, писмено је позивало Христифора Ломбардића да предаје вјеронауку. Поред свега наведеног, мали су били и парохијални приходи, а и зграда топаљске цркве је била у лошем стању те је требало више средстава за њено одржавање. Економско стање његове многобројне породице која је половином 70-тих година бројала десет чланова било је веома скромно. Помоћ у издржавању породице стизала му је од брата поморца као и од малог очевог наслеђа које му је омогућило да обавља бројне послове трошећи и своја лична средства. Пишући о општем сиромаштву једног броја свештеника у Далмацији наводи да нијесу имали ни основне могућности да живе достојно свога звања и тешке и одговорне службе. Једном приликом напоменуо је и о своме ангажовању у вријеме појаве колере у овом крају када је по цијену живота *не само својим парохијанима терчао но и на царске бродове ходио, хоспитал милитарски обилазио, онда и позније кад је гварнизон Херватские и у Боки становала много војника умерше погребовао. Због ове службе красте сам добио, саобитио исте цијелој фамилији због којег сам дијете једно и Службеницу изгубио.* Х. Ломбардић упутио је 1866. године Провикаријату молбу да му сина Душана, уз потврде о завршених четири разред елементарне школе и једне године наутичке и потврду о здравственом стању и приходима породице која није у могућности да га школује, буде примљен у *Семинариј у Задру*. Управа Семинарија из Задра обавјестила је новембра 1867. године оца да Душан, ђак гимназије није положио поправни испит из латинског језика, па је изгубио, на основу државног закона о стипендијама право даљег смјештаја у Семинариј. Као учитеља основне школе на Топлој школске 1873-1874. године налазимо Душана, а касније као ђака Душановог сина Михаила. У Покривенику је од 1877. до 1884. године као учитељ радио Јован Ломбардић, а на Топлој је учитељевао од 1901. до 1910. године. Да ли је и Јован син Христифора Ломбардића за сада нема поузданих података. На основу списка ђака Топле из 1855. године, Христифорови су синови Андрија, Константин, и Душан. Христифор Ломбардић је током дугогодишњих многобројних дужности наилазио на неоправдане замјерке и интриге, јер су вјероватно појединци сматрали да он приходује знатна средства од толиких послова. Током деценија, вршећи више дужности, вјероватно је урадио и извјесне пропусте, али сагледавајући његов рад, може се закључити да су замјерке и тужбе

личне зависти или како је он навео *тврдоглаве пакости* појединца. Можда баш жалбе, упућене на његов рад говоре да је он радио марљиво и како би данас рекли и транспарентно што је тада и до дана данашњег код појединаца изазива завист која се исказује кроз омаловажавање и клеветање. О лошем односу извјесног броја парохијана према његовом раду, односно цркви говори да су то ипак поступци малог броја појединаца. Из једног одговора који је Х.Ломбардић упутио вишој црквеној власти сазнајемо какве су, бар по њему, неистине, односно *погрешке пришивене*, због којих је упркос својих заслуга био *снижен у своме знању(звању)*. Наиме он је оптужен да на *Тајни Св.Причаићенија* не употребљава вино и да пред причест има обичај попити кафу. Сматрао је да су то безначајне оптужбе појединца –неког *ревнитеља из љубави к својој вјери* престављајући га *као неко чудовиште и као неку рјеткост развратности у християнству*. То је све сматрао доста безазлено, иако га је повриједило и мирно је примио укор, али како је ђакон *Н.В.* у которској Читаоници рекао: *Чујте какви ви свештеника у Боки имате, парох Лумбардић руча прије службе и на служби само воду за Причеићеније употребљава*. Х. Ломбардић је сматрао да због тога *губитка моралнога и физичког живота спасити се може самим једним строгим испитом од стране Духовне власти*. У даљем образложењу наводи да ђакон није особа који је прву лаж *у свијет просула*, не би он настојао *са помпом* лишити части онога који се вазда поносио својим карактером. Моли вишу црквену власт да се ово разријеша, а уколико не би употребиће све могуће *макар и с правога пута сашао за себе ведро ђела пред свијетом показати*. Вјероватно је Х. Ломбардић успио доказати своју невиност јер три године касније произведен је у протопрезвитера. Да би се осликала друштвена клима друге половине 19. вијека у херцеговском крају, опширно сам изнијела с којим потешкоћама, се суочавао један црквено-просвјетни посленик у своме раду.²⁸

Током мога рада као архивисте и дугогодишњег истраживача и корисника архивске грађе наилазила сам на мали број тако исписаног лијепог и читког рукописа као и веома писменог садржаја исписаних српским језиком ћириличким писмом, али и латиницом народним и италијанским језиком, као што су документа настала у раду Христифора Ломбардића. Једном приликом упутио је вишој црквеној власти допис латиничним писмом, па је опоменут да *убудуће пише скириличким буквама нама својственим*. Исто упозерење упућено му је и идуће године. Добро

²⁸ АХ ЦАТ 1851,97,98; 1852,56; 1853,39,40; 1855,67,69;1857.131; 1859,80,101,102-103; 1861,92;1862, 79-80; 1864, 14, 136-137; 1865,312;1866, 180; 1867, 96,194,156,273,289; Марија Црнић Пејовић,Основна школа Топла,Зборник Бока 33,Херцег Нови,2013,117

је познавао граматичка правила, а веома мало је употребљавао црквено–словенске ријечи што није одлика многих аката тога времена. Само дио сачуваних аката чине стотине страница исписаних његовом руком. Штета је што је објавио свега два три прилога из прошлости цркве, јер би с обзиром на писменост, обдареност, улажење у сржи ствари доношењем логичних закључака могао заузети мјесто поред Тома К. Поповића или млађег попа Сава Накићеновића. Међутим, ако се сабере сав његов рад, не може се ни очекивати његово знатно присуство и на овом пољу јер није имао услова, прије свега довољно времена. Добро познавајући цјелокупан његов рад мјеродавно тврдим да је од ранијих, али и садашњих истраживача занемарен, с обзиром на његов велики допринос прије свега на просвјетитељском пољу херцеговског краја. Осјећам задовољство што сам у три рада посветила знатну пажњу значајном раду Христифора Ломбардића којим је задужио завичај.²⁹

Закључак

Просвјетна дјелатност је темељ развоја свих других дјелатности једнога друштва. Добро организован и успјешан просвјетни рад је и чувар самобитности једног народа, посебно ако је под туђинском влашћу. Далмација, односно Бока Которска је у 19. била под аустријском влашћу, па је тада као и раније, православна црква посвећивала велику пажњу, посебно у крајевина са већинским православним становништвом, развоју просвјећености на српском језику ћириличким писмом. На основу сачуване архивске грађе цркве на Топлој, могао се пратити развој *спомогатељних* школа посебно током седме деценије 19. вијека, у руралним насељима херцеговског краја гдје је живјело становништво православне вјере. Мало је сачуване архивске грађе за прву половину 19. вијека о раду ових школа. Када су аустријске власти, у петој деценији, отвориле у Боки Которској већи број школа на италијанском језику многе општине затражиле су право школовање дјеце на српском језику ћириличким писмом о чему су упутиле захтјев епархији у Задру. Настојањем црквених власти Аустрија је 1846. године одобрила отварање основних школа са српским наставним језиком које је требао народ издржавати. Тада је покренута већа активност црквене власти на оснивању и одржавању ових школа. Познато је да се у херцеговском крају и раније описмењавао један број дјечака код својих пароха. У вријеме млетачке владавине током 18. вијека самоуправна топаљска комунитад кореспондирала је на српском језику ћириличким писмом, осим са државним властима. При цркви топаљској радила је школа

²⁹ АХ ЦАТ 1860,28; 1861,65

и крајем 18. вијека. Налогом црквених власти отворена је основна школа на Топлој 1812. године, а за учитеља постављен Јосиф Троповић. У овој школи учио је и Петар Петровић Његош. До када је ова школа радила према доступним подацима тешко је утврдити, али највјероватније и током четврте деценије јер је после смрти Ј. Троповића (1828. године) у њој учитељевао Петар Достинић, Троповићев ђак и Његошев најбољи друг.

Према неким подацима школу је на Топлој 1847. године или три године раније отворио парох Христифор Ломбардић који је учитељску дужност вршио више од четири деценије. Тих година, или нешто касније отворане су школе и у Бијелој, Баошићу, Кумбору, Кутима-Зеленици, Јошицама, Мојдежу, Мокринама, Подима, Сасовићима, Требесину-Камену. Мали број ових школа је од отварања до 1869. године опстао, па су многа дјеца као у Баошићу, Ђеновићу, Кумбору, Јошицама, Мојдежу, Сасовићима годинама била онемогућена да основно образовање стекну у своме селу.

Осим школе на Топлој остале су због различитих проблема повремено прекидале са радом. О овим школама требало је да брину становници насеља гдје је школа била смјештена. Познато је да су економске могућности становника руралних насеља херцеговског краја биле веома слабе, па је прихватљив разлог родитеља да њихова дјеца не могу похађати школу јер су потребна да чувају стоку која је била један од основних прихода за живот. Поред тога свијест о потреби и користи стицања основног образовања била је на ниском нивоу. Учители у овим школама били су свештеници који су могли пружити онолико знања колико су и сами посједовали. Важан фактор у раду школа био је и ангажованост свештеника и њихова савјест у обављању дужности учитеља. Њихове обавезе као пароха биле су доста обимне, парохијални приходи мали, а рад у школама изискивао је знатно вријеме и поред тога неким је школа била веома удаљена од њиховог дома. Због малих парохијалних прихода многи од њих морали су се бавити и пољопривредом да би издржавали своје породице, што им није било временски могуће ако су одржавали наставу. На основу напријед изнијетог сасвим је оправдано да је проблем плаћања или како се тада квалификовало награде, односно неплаћања за рад учитеља-свештеника био свакодневно присутан. Плаћање ових учитеља требали су обезбједити мјештани који су били слабог материјалног стања и од којих већина није могла оцијенити значај рада ових школа.

Држава је отварање, рад, издржавање и надзор над овим школама препустила православној цркви, али не без свог надзора. Постепено је доношењем закона, правилника и разних наредби, али и учествовањем у плаћању рада учитеља, као и прописивања и штампања уџбеника на српском језику ћириличким писмом имала знатног удјела у дјелатности

помоћних школа у руралним насељима Далмације, односно херцеговског краја. Ове школе најчешће су имале два разреда, а највише три.

Велику заслугу за развој школства у Далмацији половином 19. вијека има епископ Герасим Петрановић, а у херцеговском крају дуги низ година Христифор Ломбардић. Треба истаћи и велику посвећеност развоју школства, у овом крају, Димитрија Мустура чијим је настојањем отворена школа у Кумбору, затим у Зеленици гдје је држао предавања иако је био парох луштички, а плаћао је једно вријеме и најам за школске просторије. Знатно труда улагао је парох тробесински Михаило Аврамовић који је једно вријеме одржавао наставу по 3 сата ујутро у Каменоме, а послје подне у Тробесину. Знатне напоре улагали су свештеници –учитељи, али нередовно и по више година нијесу примали материјалне награде па су због наведених животних околности били присиљени да прекидају наставу што је доводило до престанка рада школе. Међутим и даље би наставили одржавати недељно-празничке школе, односно учења дјеце, (посебно гдје није било школа или оне дјеце која нијесу похађала школу) по два сата недељом и празником, молитвама и црквеном појању.

Проблем у раду школа представљао је и обезбјеђивање просторија. Школе су најчешће биле смјештене у просторијама власништва цркве или у приватним зградама. Капетан Димитрије Ђурасовић своју кућу у Кумбору дао је за потребе школе, док је једанаест година школа у Јошицама бесплатно користила зграду Матије Ђучића, а престала је са радом кад је власнику иста била потребна за становање. Фондације за сеоске школе појавиле су се тек од краја седме деценије па надаље.

Број дјеце која су похађала школу у односу на број оних који су били у доби између 6. и 12. година, односно способних за школу био је знатно мањи. Ђаци су првенствено били дјечаци, а укључивање дјевојчица у наставни процес ишло је веома споро и у малом броју.

Рад ових школа је био веома значајан и одиграо је немерљиву улогу не само у образовању него и много шире и досеже све до наших дана. Посебно треба одати признање и поштовање савјесним и веома приврженим свештеницима –учитељима тога времена. Захваљујући овим школама и отварањем, током неколико деценија крајем 19. и почетком 20. вијека прије свега у руралним срединама државних основних школа и примјеном оштрих казни за родитеље чија дјеца нијесу похађала школу у херцеговском крају, односно Боки Которској у то вријеме али и касније веома мали број домаћег становништва је било неписмено. Релевантно развијено основно образовање у датом времену било је темељ будућем просвјетном, културном и свим другим дјелатностима и важан чинилац чувања народног индентитета.

Marija CRNIĆ PEJOVIĆ

**PRIMARY EDUCATION IN RURAL SETTLEMENTS
OF HERCEG NOVI REGION DURING THE 19th CENTURY TILL THE
OPENING
OF THE FIRST STATE SCHOOL IN 1869**

Summary

In Herceg Novi region during foreign rule, Orthodox Church, whose membership constituted approximately 90% of the population, did its best to preserve Serbian language. The Community of Topla during the 18th century corresponded in Serbian using Cyrillic alphabet. Towards the end of that century there was a school at Topla where the classes were in Serbian using Cyrillic alphabet, as well as in all other schools treated in this paper according to the archives materials of Topla Church kept in the State Archive of Montenegro Cetinje, Department of Herceg Novi. A significant event is the establishment of the school at Topla in 1812 according to the order of Orthodox Church authorities and the appointment of the monk of Monastery Savina Josip Tropović as teacher, among whose pupils was also Petar Petrović Njegoš. Some village priests provided primary education to smaller groups of boys. From the mid 19th century due to more convenient law provisions ever more organized schools were established at rural settlements where the teaching was done by priests-teachers. Their survival and functioning depended on economic circumstances of the local population and awareness of the necessity of education of the youth and priest-teacher's dedication to work. Very often, due to inconvenient financial support, particularly due to irregular and very low salaries, many priests were forced to give up teaching as the parish had insufficient income. In order to support their families they would take up agricultural work, while teaching demanded a lot of time. Except for the afore mentioned school at Topla, which was reopened in 1847, or somewhat earlier, and was run for 40 years by Hristifor Lombardić in the first decades of the second half of the 19th century (there are many uncertain data about the activities in some settlements in an even earlier period) schools were established at: Jošice, Bijela, Baošići, Kumbor, Zelenika, Kuti, Sasovići, Trebesin, Kameno, Mokrine and Mojdež. Orthodox Church authorities provided care and counselling for teaching at those schools, and State authorities permanently observed their work and did not completely leave them to Church authorities.

Up to the opening of the first state school at Topla in 1869 there were so called auxiliary schools, with at the most three years teaching, in national language and alphabet, though with frequent interruptions, which played an important role and left positive results till the present day, and one of the results was a small number of illiterate local inhabitants. The primary education of that time was the foundation of the future educational, cultural and all other activities and an important factor of preserving national identity in this region.

Milica KRIŽANAC

**VIZANTIJSKI NOVAC IZ KATEDRALE SVETOG TRIPUNA U
KOTORU
(Istraživanja 1987-1999)**

Ključne reči: Kotor, katedrala Sv. Tripuna, novac, Vizantija

Nakon razornog zemljotresa, koji je pogodio Crnu Goru 1979. godine, u Kotoru se pristupilo sanaciji značajnih oštećenih objekata unutar utvrđenog grada. Na katedralnoj crkvi Svetog Tripuna (sl. 1) zaštitni arhitektonski radovi, započeti 1983. sa izvesnim prekidima, trajali su do 2000. godine, kada je crkvi ponovo vraćena funkcija. Arheološka iskopavanja (1987-1989)¹ koja su prethodila restauratorskim radovima, obuhvatila su unutrašnjost crkve, kao i spoljašnji, obližnji prostor uz crkvu - ulicu ka Biskupiji, prostor ispred ulaza i deo ulice iza apsida crkve.

U odnosu na druge vrste novca nađene tokom ovih radova, u razdoblju od 2. veka pre naše ere, pa do druge polovine 19. veka,² vizantijski novac nije bio tako brojan. Od trideset vizantijskih moneta,³ što čini šest procenata od ukupnog broja novca, otkrivenog tokom ovih istraživanja, najveći broj potiče sa prostora izvan crkve.

U ulici, sa severne strane romaničke katedrale Svetog Tripuna, ispod koje je otkriven severni deo prvobitne crkve iz 9. veka (sl. 2, 3), nađeno je 11 moneta, od kojih četiri potiču iz grobnica (br. 6, 7 i 55), a ostali iz šuta iznad preromaničke crkve, a ispod pomenute popločane ulice između katedrale i

---

¹ Od februara do septembra 1989. godine autor ovog teksta je bila član arheološke ekipe koja je istraživala katedralnu crkvu Svetog Tripuna. Najsrdačnije se zahvaljujem Regionalnom zavodu za zaštitu kulturnih dobara na odobrenju da publikujem ovaj nalaz.

² M. Križanac 2010, 271-301

³ M. Križanac 2010, 275-277. U navedenoj publikaciji štampano je devet vizantijskih kovanica. Na Sl. 6/1, greškom su uz fotografije novca cara Konstantina VII ubačeni crteži druge monete, a opis pomenutog novca je potpuno izostavljen u tekstu.

biskupije. Nekoliko primeraka nađeno je i ispod poda sakristije romaničke katedrale iz 12. veka, koja je jednim delom nalegla na južni i središnji deo prvobitne crkve iz 9. veka (sl. 2).

Iz ulice sa istočne strane katedrale, iz sonde uz spoljašnju stranu južne apside (grobnice br. 64-65), potiče pet, a sa prostora ispred ulaza i zvonika dva vizantijska novca.

U unutrašnjosti katedrale, sem dva primerka nađena u grobnicama (br. 19 i 26), i jednog nađenog iznad pločnika kompleksa koji je bio u vezi sa martirijumom iz 9. veka a otkriven je ispod poda u središnjem brodu zapadnog traveja romaničke katedrale, najveći broj moneta (8 komada) potiče iz bunara smeštenog u neposrednoj blizini oltara katedrale (sl. 3). Prvobitno, bunar je izgrađen u sklopu građevina koje su bile povezane sa preromaničkom crkvom Sv. Tripuna, da bi ga u južnom brodu katedrale, graditelji u 12. veku nadogradili do nivoa poda nove romaničke bazilike.⁴

Bunar je do 15. veka bio u funkciji, a od tada je služio za odlaganje predmeta koji više nisu bili u upotrebi crkve. Iako je prilikom gradnje grobnice broj 15, istočni deo bunara potpuno razrušen, u preostaloj polovini su nađeni, osim novca i predmeti od stakla, keramike, kosti, metala, i kamena (fragment stranice ciborijuma, delovi tranzena). Od pomenutih predmeta, staklene bočice za "mirise" i bronzani krst-relikvijar, imaju, takođe, vizantijsko poreklo. Bočice za mirise, odnosno kozmetičke preparate, načinjene od plavog, purpurnog, mlečnobelog ili crnog stakla, ukrašene emajlom ili bez dekoracije, izrađene su u nekom istočnomediteranskom, vizantijskom staklarskom centru tokom 12. ili 13. veka.⁵ Krst-relikvijar, od kojeg je sačuvana samo donja polovina, je proizvod nekog takođe istočnomediteranskog, vizantijskog centra iz 10. veka, najverovatnije Palestine, a možda i samog Jerusalima.⁶

U poređenju sa nalazima kotorskog mletačkog novca nađenog, takođe, u katedralnoj crkvi Svetog Tripuna, koji najvećim delom potiče iz grobnica, vizantijski novac uglavnom potiče iz slojeva izvan njih. Interesantno je, međutim, da gotovo trećina kotorskog mletačkog novca potiče iz grobnica br. 46 i 55, koje su pak postavljene izvan crkve - ispred severnog zvonika i u ulici ka Biskupiji.

Svi vizantijski novci, nađeni u katedrali, načinjeni su od bakra, bez obzira na vreme kovanja ili ikonografiju. Kao i ostali novci u katedrali, i vizantijski primerci su relativno loše očuvani, tako da je najčešće, samo na osnovu nekih detalja, većina determinisana, osim četiri gotovo nečitka (inv.br. 172, 247, 305, 319). U nalazu su najbolje očuvani folisi kovani u vreme careva Konstantina VII

⁴ M. Крижанац 2001, 7-9

⁵ M. Крижанац 2001, 25-34

⁶ M. Крижанац 2010, 345-349

Porfirogenita (913-959) i Romana I Lakapina (920-944), mada gotovo polovina nađenih moneta potiče iz vremena cara Alekseja I Komnina (1081-1118).

Iako su osnivanjem Konstantinopolja (330. godine) postavljeni temelji vizantijskom carstvu, vizantijska numizmatika počinje sa monetarnom reformom cara Anastasija I (491-518). Najveća dostignuća ovog cara, koji se posebno bavio sređivanjem državnih finansija, bile su reforme novčanog i poreskog sistema.⁷

Anastasije I je 498. godine, reformisao monetarni sistem stvoren u vreme Konstantina I, čiju su osnovu činili zlatni solid i bakarni numi (nummi). Zlatni rimski novac solid, koji je u vreme cara Konstantina I (309. godine) zamenio aureus, težio je 4.5 grama. Srebrni novac denar imao je u trgovini sporednu ulogu. U upotrebi je bio i manji srebrni novac - silikve (silquae), koji je činio 1/24 solida, mada su solidi u 6. i 7. veku mogli sadažavati i manje silikvi. Dupla silikva nazivala se miliarensa.

Bakarni numi malih dimenzija su imali malu vrednost (prečnika 8-10 mm) tako da su kao osnovno platežno sredstvo, bili nepodesni za trgovinu. Anastasije I je konsolidovao bakarni novac i utvrdio njegovu vrednost prema zlatu i srebru. Reformisani bakarni novci sadržavali su 40, 20, 10 ili 5 numa. Bronzani novac od 40 numa nazivao se folis (follis), kojih se u jednom solidu sadržavalo 420. Na aversu folisa nalazilo se stilizovano poprsje cara, a na reversu slovo M (oznaka u grčkom za broj 40). Na polufolisima je na poledini bilo slovo K (oznaka u grčkom za broj 20), na četvrtini folisa slovo I (oznaka u grčkom za broj 10), a na osmini folisa slovo E (oznaka u grčkom za broj 5). Kasnije su u upotrebi bile i druge vrednosti.⁸

Jedan, gotovo nečitak primerak, nađen u katedrali Sv. Tripuna u Kotoru. Tokom najnovijih istraživanja (kat. br.1) ima na reversnoj strani delimično vidljivo slovo K i krst, dok je avers nečitak. Međutim, njegova težina je znatno manja u odnosu na komparativne polufolise, tako da bi on eventualno mogao pripadati takozvanom manjem tipu polufolisa Anastasija I, kovanih u Konstantinopolju.⁹

Nakon ovog perioda, među vizantijskim novcem nađenim u katedralnoj crkvi Svetog Tripuna u Kotoru, je hijatus od nekoliko vekova, do novca Konstantina VII Porfirogenita (913-959), pripadnika Makedonske dinastije, koja je vladala Vizantijom od 867. do 1056. godine. Od careva ove dinastije u katedrali je nađeno jedanaest moneta - folisa i takozvanih anonimnih folisa.

Tri sačuvana primerka Konstantina VII Porfirogenita oslikavaju prilike nastale tokom vladavine ovog vizantijskog cara. Kada je njegov otac Lav VI

---

⁷ Г. Острогорски 1969, 83-84

⁸ A.U.Sommer 2010, 15-20

⁹ A.U.Sommer 2010, 34, 1.20.2

umro, on je sa samo sedam godina krunisan za cara (913). Period Konstantinove vladavine bio je posebno težak za Vizantiju zbog napada bugarskog cara Simeona, koji je počeo da osvaja teritorije carstva. Nakon pada regentske vlade, koja je upravljala u ime maloletnog cara, vlast je preuzela Konstantinova majka Zoja (914-920). Iz perioda njihove zajedničke vladavine iz katedrale potiče jedan folis (kat.br. 2).¹⁰ Kako teške prilike nije mogla da reši ni carica, regentsku vlast je preuzeo energični tast Konstantina VII, Roman I Lakapin (920-944). Iz ovog perioda potiče jedan folis, na kojem je predstavljen car Roman I Lakapin (kat. br. 3).¹¹ Treći folis sa predstavom samog cara Konstantin VII (kat. br. 4),¹² mogao bi poticati iz perioda kada je on samostalno upravljao carstvom, nakon progonstva njegovog tasta (945-959).

Konstantin VII je na vlast došao tek sa četrdeset godina. Bio je više književnik i hroničar, nego državnik. Tako su iza ovog cara-naučnika ostala obimna naučna i književna dela, među kojima i *De administrando imperio* ili *Spis o narodima*. Ovo po sadržaju istorijsko-geografsko i spoljopolitičko delo o temama Vizantijskog carstva i stranim zemljama i narodima, posebno je zanačajno za sam grad Kotor, u kojem se između ostalog pominje i njegov „zasvođen“ hram u kojem počivaju mošti Svetog Trifuna.¹³

Za vreme kratkotrajne vladavine vizantijskog cara Nićifora II Foke (963-969) došlo je do promene u novčanom sistemu. On uvodi zlatan novac, upola lakši od solida, pod nazivom tetarteron. Od 11. veka, drugačijeg oblika i ikonografije, sa težinom solida, počinje da se naziva histamenon. Tokom poznog vizantijskog carstva ovaj novac ima čankast oblik.¹⁴

Iako je bilo pokušaja da se veličina folisa očuva kao iz vremena Justinijana I, on je postajao sve manji. Od 10. veka, umesto folisa, uvode se takozvani anonimni folisi. Oni na aversu, umesto poprsja cara, imaju najčešće poprsje Hrista, ali u nekim slučajevima samo natpis IS / XS/bASILEU/bASILE / Hrist kralj nad kraljevima. Na reversu su varijante natpisa IhsUS / XRISTUS / bASILEU / bASILE, razne varijante krsta, ili kombinacija natpisa IC-XC-NI-KA ili CΦ-NΔ i krsta .

U Katedrali je nađeno ukupno devet bakarnih novaca – takozvanih anonimnih folisa, kovanih u Konstantinopolju tokom 10. i 11. veka.

Najraniji koji na aversu imaju poprsje Hrista koji blagosilja, a na reversu

¹⁰ W. Wroth 1908, Pl. LII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 160, kat.br. 632

¹¹ W. Wroth 1908, Pl. LII/9, 10; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 160, kat. br. 637

¹² W. Wroth 1908, Pl. LIII/8

¹³ Г. Острогорски 1969, 261-269; Византиски извори II, 2

¹⁴ A.U.Sommer 2010, 16

natpis IHSUS / XRISTUS / bASILEU / bASILE (kat. br. 5),¹⁵ potiču iz perioda od 976?-c.1030/5. godine kada je na vizantijskom prestolu bio car Vasilije II (976-1025). U vreme ovoga cara, Vizantija je bila na vrhuncu moći i pored velikih unutrašnjih i spoljašnjih problema. Na početku njegove vladavine u Makedoniji je izbio ustanak (976) koji je prerastao u borbu za oslobođenje od vizantijske vlasti i on je doveo do stvaranja Samuilovog carstva na Balkanu. Nakon pokoravanja ovog carstva, Balkansko poluostrvo je podeljeno na teme, mada je Duklja ostala pod vlašću domaćih knezova, kao vazalna država.¹⁶

Druga grupa anonimnih folisa, koji na aversu imaju poprsje Isusa Hrista, a na reversu natpis IS / XS/bASILE / bASILE ispisan oko patrijaršijskog krsta (kat. br. 6-7)¹⁷ kovana je od c.1030/35-1042. u vreme vladavine cara Mihaila IV (1034-1041). Za vreme njegove vladavine, kao posledica oštre vizantijske fiskalne politike, na Balkanu je izbio novi, veliki ustanak Slovena (1037), koji je ponovo oslabio vizantijsku vlast.¹⁸

Treća grupa anonimnih folisa koja na aversu ima poprsje Isusa Hrista, a na reversu natpis IC-XC-NI-KA u uglovima ukrašenog, jednokrakog krsta (kat. br. 8)¹⁹ potiče iz vremena 1042?-c.1050. godine koje se poklapa sa vladavinom Konstantina IX Monomaha (1042-1055). U vreme njegove uprave primetno je opadanje moći vizantijskog carstva, što je iskoristila i Duklje, koja se oslobodila njene vlasti. Poslednje godine njegove vladavine obeležene su konačnim raskidom između zapadne i istočne hrišćanske crkve (1054). Loša finansijska situacija dovela je do strašnih kolebanja kursa, čime je vizantijski zlatnik počeo naglo da gubi vrednost.²⁰

Četvrta grupa anonimnih folisa koja na aversu ima predstavu Hrista koji sedi na prestolu sa visokim naslonom, a na reversu natpis IS / XS / bASILIS / bASIL, kovana je od c.1050- c. 1060. godine (kat. br. 9)²¹ u vreme kratkotrajne vladavina Konstantina IX Monomaha (1042-1055) i carice Teodore (1055-1056), poslednjeg pripadnika Makedonske dinastije.

Dok su prethodne grupe anonimnih folisa kovane u vreme vizantijskih careva Makedonske dinastije, sledeća, peta grupa anonimnih folisa iz katedrale kovana je na prelazu vladavine careva iz dinastija Duka (1059-1078) i Komnina (1081-1185). Nakon kratkotrajnih vladavina careva Mihaila VI (1056-57) i Isaka

¹⁵ W. Wroth 1908, Pl. LVII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 168, kat.br. 697

¹⁶ Г. Острогорски, 1969, 283-300

¹⁷ W. Wroth 1908, Pl. LVIII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 176, kat.br. 764-769

¹⁸ Г. Острогорски, 1969, 308

¹⁹ W.Wroth 1908, Pl. LX/6; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 178, k.b. 774

²⁰ Г. Острогорски, 1969, 310-318

²¹ W.Wroth 1908, Pl. LX/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 794

I Komnina (1057-1059), kao predstavnika vojnog plemstva, na vlast je došla dinastija Duka, iz redova civilne aristokratije. Vreme vladavina Mihaila VII Duke (1071-1078) i Nićifora Votanijata (1078-81) bilo je obeleženo brojnim neuspesima vizantijske vojske. Nakon pobede Turaka Seldžuka kod Mancikerta (1071), Normani su zauzeli Bari (1071), a na Balkanu je izbio još jedan slovenski ustanak (1072). Iako ugušen, znatno je oslabio vizantijsku vlast na Jadranu.²²

Peta grupa anonimnih folisa na reversu ima krst ukrašen globulama na kracima i natpisom СФ-ΝΔ u njegovim uglovima i kovana je između c.1075-c.1080. godine. Dva primerka iz ove grupe na aversu imaju poprsje Hrista koji blagosilja i drži Jevanđelje (kat. br. 10-11), dok treći (kat. br. 12)²³ umesto Hrista ima natpis IS / XS / bASILE / bASILE, što ga čini izuzetkom jer on jedini na obe starne ima natpis.

Monetarnom reformom (1092), koju je sproveo Aleksije I Komnin (1081-1118), histamenon je zamenjen hiperperonom (hyperpyron), kao standardnom zlatnom valutom. On je imao težinu solida, ali je bio manjih dimenzija. Ostao je u upotrebi do propasti vizantijskog carstva (1453), mada je od druge polovine 14. veka imao manju vrednost. Bakarni novac nazivao se tetarteron, a u upotrebi je bio i polutetarteron. Njegova vrednost, u odnosu na hiperperon bila je kolebljiva. Srebrni novac bilon-aspron-trahea, u ovom periodu ima veći značaj nego ikad ranije.²⁴

Iz vremena Alekseja I u katedrali je, tokom najnovijih istraživanja, nađeno četrnaest moneta, što u ovom nalazu predstavlja najveći broj sačuvanih primeraka kovanih za vreme vladavine jednog cara. Tokom svoje duge vladavine Aleksej I je, dobro vođenom politikom, uspeo da ponovo ojača vizantijsku vlast, iako su u vreme njegovih prethodnika Seldžuci zauzeli Malu Aziju, Normani posede u južnoj Italiji a u državama na Balkanu oslabila je vizantijska dominacija.²⁵

Prvi tip novca, nađenog u katedrali sv. Tripuna (kat. br. 13)²⁶, koji potiče iz vremena Alekseja I, pripada šestoj grupi anonimnih folisa nađenih na prostoru katedrale, a kovanih od 1081-1092. sa Hristovom bistom na aversu i patrijaršiskim krstom na reversu.

Drugom tipu pripada novac čankastog oblika-histamenon (kat. br. 14),²⁷ koji je kovan takođe pre monetarne reforme Alekseja I. Na aversu je Hrist kako sedi na prestolu sa niskim naslonom i natpis IC-XC, a revers je nečitak. Na suženom delu novčić je perforiran, tako da je verovatno služio kao privezak.

²² Г. Острогорски, 1969, 323-330

²³ W.Wroth 1908, Pl. LXIII/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 192, k.b. 884

²⁴ A.U.Sommer 2010, 16

²⁵ Г. Острогорски, 1969, 336-347

²⁶ W.Wroth 1908, Pl. LVIII/4

²⁷ W.Wroth 1908, Pl. LXIV/4,5; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 194, k.b. 898, 899

Na drugom histamenonu (kat. br. 15)²⁸ se predstave samo naziru. Na aversu bi mogao biti car u dugoj odeždi, a na reversu Bogoridica sa Hristom na prestolu. Ovaj novac je isečen na četiri dela.

Na trećem tipu novca - tetarteronima, iz perioda vladavine Alekseja I, na aversu se nalazi ornamentisani krst na dva stepenika sa globulama na kracima i slova CΦ/ΜΔ, a na reversu poprsje cara koji u levoj ruci drži glob sa krstom (kat. br. 16-21).²⁹

Četvrti tip novca - tetarteroni (kat. br. 22-24)³⁰ na aversu imaju poprsje Hrista sa nimbom kako u levoj ruci drži Jevandlje i natpis IC-XC, a na reversu poprsje cara sa globom u levoj i skiptrom u desnoj ruci i natpis +Λ Λ -CΣ.

Peti tip - tetarteroni (kat. br. 25-26)³¹ na aversu imaju poprsje Bogorodice sa nimbom kako u naručju drži malog Hrista natpis MP-Θv, a na reversu poprsje cara sa krunom, u levoj ruci drži glob sa krstom, a u desnoj labarum i natpis +Λ-ΔCC.

Svi vizantijski novci, nađeni tokom istraživanja od 1987. do 2000. godine, na prostoru romaničke crkve Sv. Tripuna u Kotoru, pripadaju vremenu pre njene izgradnje. Na osnovu sačuvanog originalnog dokumenta poznato je da je katedrala Sv. Tripuna osvećena 19. juna 1166. godine, nakon četrdeset godina duge izgradnje, koja je iziskivala ogroman finansijski napor, kako crkve, tako i bogatih plemića i trgovaca. Ovom svečanom događaju prisustvovao je i vizantijski namesnik za Dalmaciju i Duklju, gospodin Isak,³² jer je Kotor i dalje bio pod nominalnom vlašću Vizantije, mada je upravu nad njim imao knez Radoslav, najstariji sin kralja Gradine. Po *Barskom rodoslovu* knez Radoslav je vlast nad Dukljom dobio lično od vizantijskog cara Manojla Komnina (1143-1180), radi čega je izgleda išao u Konstantinopolj. Po povratku je vlast morao da podeli sa svojom braćom, Jovanom i Vladimirom, nakon čega je njemu pripala uprava nad primorskim pojasem današnje Crne Gore.³³

Sa izgradnjom romaničke katedrale Sv. Tripuna u Kotoru započelo se par godina nakon vladavine cara Alekseja I Komnina, čiji novac predstavlja najpoznije vizantijske monete nađene u toku najnovijih iskopavanja krajem 20. veka na prostoru ove crkve. Tako se sav vizantijski novac vezuje za vreme i postojanje starije, preromaničke crkve Sv. Tripuna koja je izgrađena na istom mestu 809. godine. Ovu, prvobitnu crkvu Sv. Tripuna podigao je kotorski građanin Andreaci Saracenis, u vreme kada je Kotor bio u okviru Vizantijskog carstva. Crkva je sagrađena sa ciljem da se u nju pohrane mošti Svetog Tripuna,

²⁸ W.Wroth 1908, Pl. LXIV/6, 7

²⁹ W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921

³⁰ W.Wroth 1908, Pl. LXV/9; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 915

³¹ В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 916

³² М. Милошевић 1966, 24, 25

³³ Ј. Ковачевић 1967, 402,403, 408

koje je Andreaci uspeo da otkupi od mletačkih trgovaca. Iako se, na osnovu pomena u delu *Spis o narodima* koji je sastavio vizantijski car Konstantin VII Porfirogenit, dugo smatralo da je martirijum imao kružni oblik, najnovijim istraživanjima je utvrđeno da je imao pravougaonu osnovu i oblik upisanog krsta (sl. 2).³⁴ Sakristija, sagrađena uz severnu stranu romaničke katedrale iz 12. veka, nalegla je na ostatke centralnog i južnog dela preromaničke crkve, a sama romanička katedrala sagrađena je iznad kompleksa prostorija sagrađenih oko unutrašnjeg dvorišta, za koje nije pouzdano utvrđeno da li predstavljaju sakralne građevine podignute uz otkriveni martirijum iz 9. veka ili pak zgrade profanog karaktera.³⁵ U sondama otvorenim uz južnu apsidu, u ulici sa istočne strane romaničke bazilike, na većoj dubini, u nivou zidova koji su bili u vezi sa prvobitnim martirijumom, nađeno je šest vizantijskih novaca, iz druge polovine 11. i prve dve decenije 12. veka. Kako su ovi slojevi intaktni, nađeni novčići potvrđuju njihovo postojanje i u ovom periodu.

Na dnu bunara nađeno je 6 vizantijskih moneta, koje, izuzev mogućeg polufolisa iz vremena Anastazija I (498-507), pripadaju vremenu Alekseja I Komnina (1081-1118). Njihovo prisustvo može da bude potvrda da je bunar već postojao na tom mestu kada je početo sa gradnjom bazilike u 12. veku.

Nekropola, koja se sastojala od 66 grobnica, formirala se sa izgradnjom romaničke katedrale, a proširivana je sve do 19. veka. Većina, odnosno oko dve trećine grobnica, nalazilo se unutar crkve, dok su ostale bile raspoređene oko nje. Iako su pojedini vizantijski novci nađeni u grobnicama, oni su svakako pripadali starijim slojevima, jer dna grobnica, često nisu bila ozidana. U grobnice su mogli dospeti i tokom prethodne restauracije katedrale koja je sprovedena od 1892. do 1908. godine, kada je tokom istraživanja zemlja prebacivana sa jednog na drugo mesto. Najveći deo grobnica je, prilikom ovih istraživanja, u potpunosti ili samo u gornjim slojevima prekopan, tako da prisustvo novca, kao i drugih nalaza, u grobnicama ne može da bude pouzdani indikator za njihovu determinaciju. Nalaze kotorskog novca, kao i onih iz drugih južnodalmatinskih gradova, nađenih tokom restauracije katedrale Sv. Tripuna krajem 19. i početkom 20. veka objavio je Karl Štokert u svojim radovima³⁶, dok je vizantijski novac ostao nepublikovan. Tako je ostalo nepoznato da li je na prostoru katedrale bilo novca i iz drugih perioda vizantijske vlasti nad Kotorom, osim onih pomenutih u ovom radu.

³⁴ M. Čanak-Medić, Z. Čubrović 2011, 15-41

³⁵ Z. Čubrović 2003, 3

³⁶ K. Stockert 1911; C. Stockert 1912; ; K. Stockert 1912; K. Stockert 1916

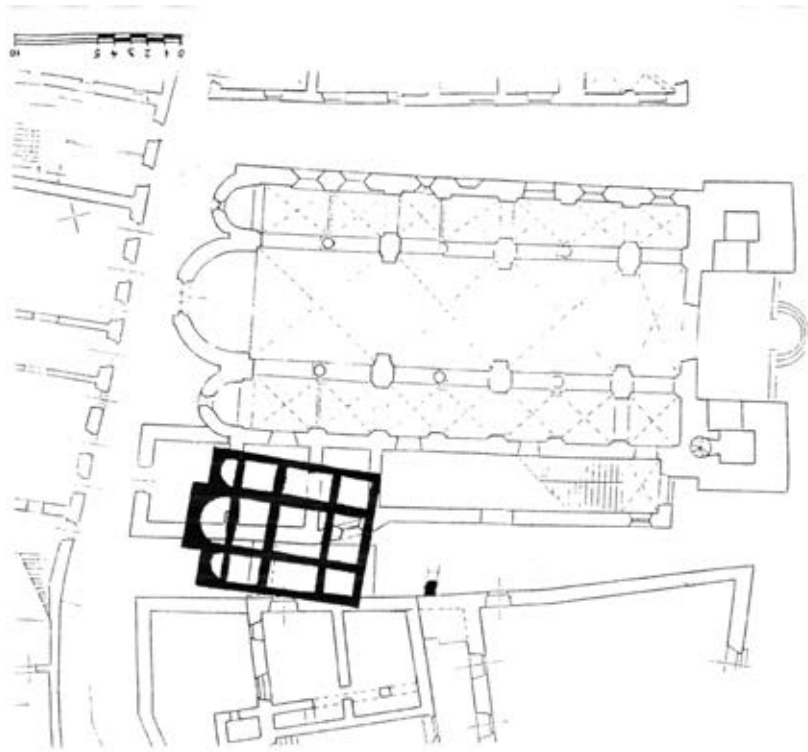
Literatura:

- M. Čanak-Medić, Z. Čubrović 2011
Katedrala Svetog Tripuna u Kotoru: Istorija, arhitektura, arhitektonska plastika i liturgijski nameštaj, Kotor
- Z. Čubrović 2003
Restauracija katedrale sv. Tripuna u Kotoru, 1983-200, Katalog izložbe
- J. Ковачевић 1967
Од доласка Словена до краја 12. вијека, *Историја Црне Горе* 1, Титоград, 281-447
- М. Крижанац 2001.
Средњовековно стакло из катедрале св. Трипуна у Котору, Београд
- М. Крижанац 2010
Novac iz katedrale Sv. Tripuna u Kotoru: istraživanja 1987-1999, *Dvanaest vijekova Bokeljske mornarice*, Zbornik radova, Kotor, 271-301
- М. Крижанац 2010
Relikvijar iz katedrale Sv. Tripuna u Kotoru, *Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru* LVII-LVIII, 345-349
- Г. Острогорски 1969
Историја Византије, Београд
- В. Радић, В. Иванишевић 2006
Византијски новац из Народног музеја у Београду, Београд
- А.У. Sommer 2010
Die Münzen des Byzantischen Reiches 491-1453, Battenberg
- К. Sttockert 1911
Die vorvenezianischen Münzen der Gemeinde von Cattaro, *Numismatische Zeitschrift XLIV*, 202-236
- С. Stockert 1912
Una raccolta di monete Cattarine nel museo Archeologico di Spalato, Spalato
- К. Sttockert 1912
Die vorvenezianischen Münzen der Gemeinde von Cattaro, *Numismatische Zeitschrift XLV*, 113-148
- К. Sttockert 1916
Die Prägungen der Gemeinde von Cattaro unter venezianischem Protektorat, *Numismatische Zeitschrift XLIX*, 1-76
- Византиски извори за историју народа Југославије*, Том II, Београд 1959, обрадио Б. Ферјанчић
- W. Wroth 1908
Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum, Vol. 2, London

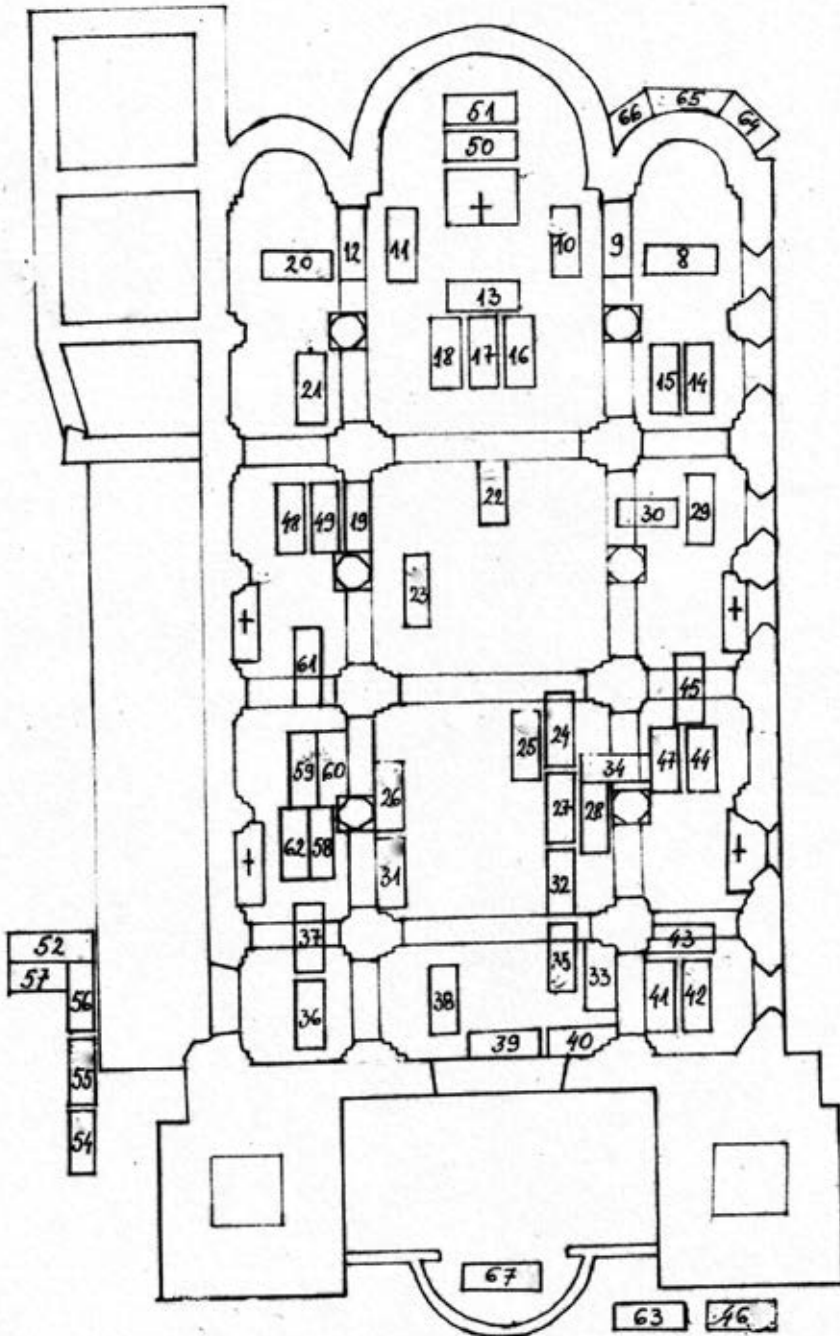

Sl. 1 - Katedrala Sv. Tripuna

Sl.2 - Osnove crkava Sv. Tripuna iz 9. i 12. vijeka

Sl.3 - Osnova katedrale Sv. Tripuna sa grobnicama

	<p>1. Polufolis Anastasije I (498-507)</p> <p>A: Nečitak</p> <p>R: Krst i slovo K</p> <p>težina 1.2 g 2r=1.8 cm osa ↓ bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 344</p> <p>A. U. Sommer 2010, 34, 1.20.2</p>
	<p>2. Folis Konstantin VII (913-959)</p> <p>A: Poprsja cara Konstantina VII i carice Zoe sa krunama sa krstom na glavi; drže patrijaršijski krst izmedju sebe.</p> <p>R: Natpis u pet redova: CONS/TANTINO/CEZO(H) bA/SILIS RO/MEON</p> <p>težina 4.3 g 2r=2.3 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-šut Inv. br. 263a</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LXIV/4,5; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 160, k.b. 629</p>

 	<p>3. Folis Roman I Lakapin (920-944)</p> <p>A: Popsja cara sa krunom sa krstom na glavi i sa labrumom u levoj ruci. Natpis: (+ RωMAh) bas-I(LE)VS (RωM)</p> <p>R: Natpis u četiri reda: + RωMAhC (θC) obASILEVSRωMAIω(h)</p> <p>težina 7.1 g 2r=2.7 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda na južnoj strani trema Inv. br. 733</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LII/9, 10; B. Радић, В. Иванишевић 2006, 160, kat. br. 637</p>
 	<p>4. Folis Konstantin VII (913-959)</p> <p>A: Popsja cara sa labrumom u levoj ruci. Natpis: CO(N)ST bA+SIL(E)V(S)</p> <p>R: Natpis u četiri reda: +COh(ST)/E(h)O (bA)/SILE(VS R)/OMEO(N)</p> <p>težina 7.2 g 2r=2.7 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-šut Inv. br. 263c</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LIII/8, Радић, В. Иванишевић 2006, 160, kat. br. 641</p>

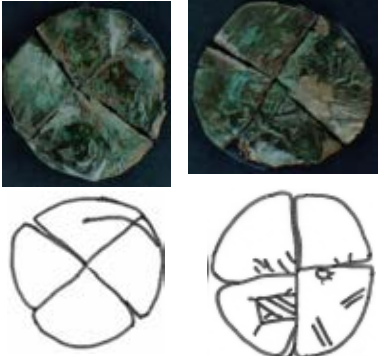
 	<p>5. Anonimni folis-Grupa A2 976?-c. 1030/35.</p> <p>A: Poprsja Hrista sa jevandjeljem u levoj ruci, desnom rukom blagosilja.</p> <p>R: Natpis u četiri reda: IhSUS/XRISTUS/BASILEU/BASILE</p> <p>težina 9.4 g 2r=2.7 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-grobnica 6 Inv. br. 6</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LVII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 168, kat.br. 699</p>
 	<p>6. Anonimni folis-Grupa B c. 1030/35-1042.</p> <p>A: Poprsja Hrista sa jevandjeljem u levoj ruci.</p> <p>R: Krst na dva stepenika i natpis oko njega u četiri reda: IS/XS/BASILE/BASILE</p> <p>težina 3.3 g 2r=1.7 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-grobnica 7 Inv. br. 11</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LVIII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 176, kat.br. 764-769</p>

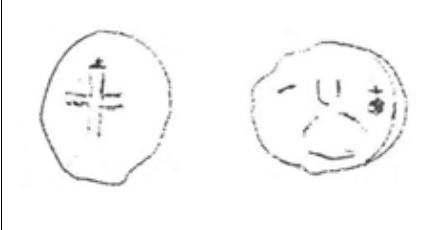

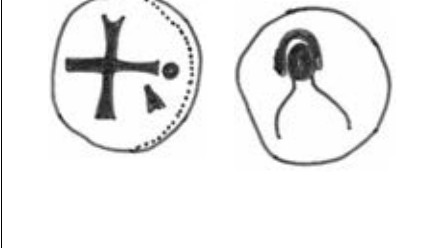
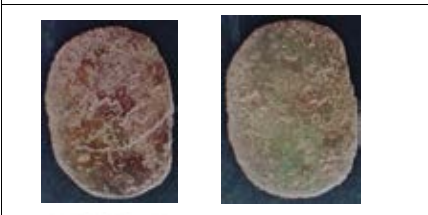

	<p>7. Anonimni folis-Grupa B c. 1030/35-1042.</p> <p>A: Nečitak</p> <p>R: Krst na dva stepenika i natpis oko njega u četiri reda: (IS/XS/bASILE/bA)S(ILE)</p> <p>težina 1.7 g 2r=1.5 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-grobnica 55 Inv. br. 652</p> <p>W. Wroth 1908, Pl. LVIII/2; В. Радић, В. Иванишевић 2006, 176, kat.br. 764-769</p>
	<p>8. Anonimni folis-Grupa C 1042?-c. 1050.</p> <p>A: Poprsje Hrista sa nimbom.</p> <p>R: Ukrašeni, jednokraki krst sa natpisom IC-XC-NI-KA u njegovim uglovima</p> <p>težina 2.9 g 2r=7.6 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-šut Inv. br. 8</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LX/6; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 178, k.b. 774</p>

	<p>9. Anonimni folis-Grupa D c. 1050-c. 1060.</p> <p>A: Hrist sa nimbom sedi na prestolu sa visokim naslonom. Desnom rukom blagosilja, a u levoj drži jevandjelje.</p> <p>R: Nepravilan natpis u tri reda: ISXS/(bASIL)IS/bASIL</p> <p>težina 5.8 g 2r=2.6 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda sa spoljašnje strane južne apside Inv. br. 724</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LX/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 180, k.b. 793,794</p>
	<p>10. Anonimni folis-Grupa I c. 1075-c. 1080.</p> <p>A: Poprsje Hrista sa nimbom.</p> <p>R: Krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: CΦ-NΔ</p> <p>težina 3.5 g 2r=2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda sa spoljašnje strane južne apside Inv. br. 730</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXIII/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 192, k.b. 884</p>

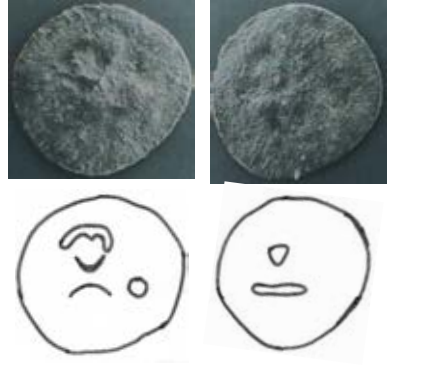
	<p>11. Anonimni folis-Grupa I c. 1075-c. 1080.</p> <p>A: Poprsje Hrista sa nimbom.</p> <p>R: Krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: CΦ-NA</p> <p>težina 3.3 g 2r=1.9 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda sa spoljašnje strane južne apside Inv. br. 727a</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXIII/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 192, k.b. 884</p>
	<p>12. Anonimni folis-Grupa I c. 1075-c. 1080.</p> <p>A: Natpis u tri reda: ISXS(b)ASI(LE)/(bASILE)</p> <p>R: Krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: CΦ-NA</p> <p>težina 6.5 g 2r=2.6 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji-šut Inv. br. 263b</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXIII/10; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 192, k.b. 884</p>

	<p>13. Anonimni folis-Grupa M c. 1081-c. 1092. A: Poprsje Hrista sa nimbom</p> <p>R: Krst sa globulama na kracima</p> <p>težina 5.4 g 2r=2.7 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 326</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LVIII/4</p>
	<p>14. Histamenon Aleksej I Komnin (1081-1118) ili Jovan II Komnin (1118-1143)</p> <p>A: Hrist sedi na prestolu sa niskim naslonom i natpis (IC)-X(C)</p> <p>R: Nečitak</p> <p>težina 1.6 g 2r=2.2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, grobnica 19 Inv. br. 563</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXIV/4,5; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 194, k.b. 898, 899</p>
	<p>15. Histamenon Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Nečitak</p> <p>R: Bogorodica na prestolu ?</p> <p>težina 1.4 g 2r=2.4 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 351</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXIV/6, 7</p>

 	<p>16. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst na dva stepenika sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: (CΦ-NΔ)</p> <p>R: Popsrje cara sa globom sa krstom u levoj ruci</p> <p>težina 1.7 g 2r=2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, srednji brod-zapadni travej, iznad popločanja Inv. br. 356</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 921</p>
 	<p>17. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: (CΦ-N)Δ</p> <p>R: Popsrje cara.</p> <p>težina 3.6 g 2r=2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Sakristija ili ulica ka Biskupiji Inv. br. LIX</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921</p>
 	<p>18. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: (CΦ-NΔ)</p> <p>R: Nečitak.</p> <p>težina 1.9 g 2r=2.2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda sa spoljašnje starne južne apside Inv. br. 727b</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921</p>

	<p>19. Tetareron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: C(Φ-ΝΔ) R: Nečitak.</p> <p>težina 3.6 g 2r=2.1 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 353</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921</p>
	<p>20. Tetareron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst sa globulama na kracima R: Nečitak.</p> <p>težina 2.8 g 2r=1.8 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 354</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921</p>
	<p>21. Tetareron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Ornamentisani krst sa globulama na kracima i natpis u njegovim uglovima: C(Φ-ΝΔ) R: Nečitak.</p> <p>težina 3.5 g 2r=2.3 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, bunar Inv. br. 355b</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/19-20; В.Радић, В.Иванишевић 2006, k.b. 921</p>

	<p>22. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118) A: Poprsje Hrista sa nimbom koji u levoj ruci drži jevandjelje R: Poprsje cara sa globom u levoj ruci i skiptrom sa krstom u desnoj ruci</p> <p>težina 2.8 g 2r=1.8 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji, šut ispod pločnika Inv. br. 751</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/9; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 915</p>
	<p>23. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118) A: Poprsje Hrista sa nimbom R: Poprsje cara sa globom u levoj ruci i skiptrom sa krstom u desnoj ruci</p> <p>težina 2.2 g 2r=1.9 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji, grobnica 7 Inv. br. 17</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/9; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 915</p>
	<p>24. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118) A: Poprsje Hrista R: Poprsje cara sa globom u levoj ruci</p> <p>težina 3.4 g 2r=2.5 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Sakristija, Inv. br. 728a</p> <p>W.Wroth 1908, Pl. LXV/9; В.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 915</p>

	<p>25. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Poprsje Bogorodice sa nimbom kako drži malog Hrista</p> <p>R: Poprsje cara sa krunom i sa labarumom u desnoj ruci</p> <p>težina 2.1 g 2r=2.2 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, Ulica ka Biskupiji, šut Inv. br. 7</p> <p>V.Радић, В.Иванишевић 2006, 196, k.b. 916</p>
	<p>26. Tetarteron Aleksej I Komnin (1081-1118)</p> <p>A: Poprsje Bogorodice sa nimbom kako drži malog Hrista</p> <p>R: Poprsje cara sa globom sa krstom u levoj ruci i labarumom u desnoj ruci</p> <p>težina 3 g 2r=1.8 cm osa bakar Kotor; Crkva Sv.Tripuna, sonda sa spoljašnje strane južne apside Inv. br. 729a</p> <p>V.Радић, В.Иванишевић 2006,196, k.b. 916</p>

Milica KRIŽANAC

**BYZANTINE MONEY FROM THE CATHEDRAL OF SAINT TRIPUN
(TRYPHON) IN KOTOR
(Research 1987-1999)**

Summary

During the research (1987-2000) of the Cathedral Church of St. Tripun in Kotor, which encompassed the church interior, as well as its exterior, nearby environment of the church – street leading to the Bishop's Residence, area in front of the entrance as well as the part of the street behind the apse of the church - thirty pieces of Byzantine coinage were found, of which four were utterly illegible. The greatest concentration of Byzantine money was in the well located in the immediate vicinity of the cathedral altar and in the street leading to the Bishop's Residence, where the foundation of a martyrium from the 9th century was discovered.

The oldest Byzantine money could be one smaller, poorly preserved half follis (Cat. No. 1) Anastasius I (491-518). The next (Cat. No. 2-4) are three follis coins Constantine VII Porphyrogenitus (913-959). Of nine copper coins – so called anonymous follis coins, minted in Constantinople during the 10th and 11th centuries, the earliest (Cat. No. 5) dates from the period 976? - c. 1030/5 when emperor Basil II (976-1025) was on the Byzantine throne. The second group of anonymous follis coins (Cat. No. 6-7) were minted from c. 1030/35 - 1042 during the reign of emperor Michael IV (1034-1041). The third group (Cat. No. 8) dates from 1042?-c. 1050 which corresponds to the reign of Constantine IX Monomachos (1042-1055). The fourth group was minted from c. 1050 - c. 1060. (Cat. No. 9) during the short reign of Constantine IX Monomachos (1042-1055) and empress Theodora (1055-1056). The fifth group (Cat. No. 10-12) were minted in the transition period between the reign of the emperors of dynasties Doukas and Komnenos (c. 1075 - c. 1080). Fourteen coins were found from the time of Alexius I Komnenos (1081-1118). The first type of the coins (Cat. No. 13) belongs to the sixth group of anonymous follis coins minted from 1081-1092. To the second type belong the cup-shaped histamenon coins (Cat. No. 14-15), and the third type are tetarteron coins (Cat. No. 16-26).

All Byzantine coins found during the research from 1987 till 2000 in the area of the Romanesque church of St. Tripun in Kotor belong to the time before its construction, which started several years after the reign of emperor Alexius I Komnenos. Therefore, all found Byzantine coinage is connected to the existence of the older Pre-Romanesque church of St. Tripun with the complex of premises built on the same site in 809, when Kotor was within the Byzantine Empire.

Љиљана СТОШИЋ

ЛИК СВЕТОГ ХРИСТОФОРА НА БОКОКОТОРСКИМ ИКОНАМА XVIII-XIX ВЕКА

Кључне речи: бококоторски сликари Димитријевићи-Рафаиловићи, поглави Свети Христофор (кинокефал), југ Балкана, туркократија

Доброћудни цин са процветалом гранчицом и ратник са копљем и мачем, односно штитом и крстом у рукама, Свети Христофор се на Балкану на иконама и фрескама позновизантијског периода приказује и као поглави – кинокефал (грч. *κιννοκέφαλος*). Он се и на западу и на истоку сматра заштитником путника, ходочасника, превозника, планинара, носача, градитеља мостова, баштована и воћара, али и делотворним брзопомоћником заразних и неизлечивих болести (куге), нечистих духова, урока, зубобоље и изненадних животних опасности. Према цариградском *Менологу Василија II* (X век), Свети великомученик Репреве или Репровос¹ – у хришћанству Христофор – живео је и пострадао у време римског цара Деција (249-251). Потицао је, по легенди, из варварског племена људождера и дивова са псећом главом. У грчким синаксарима забележена је епизода из светитељевог житија по којој је великомученик испрва био кинокефални демон, јео људе и био лишен моћи говора, све док му, помоливши се Христу, анђео није дотакао уста, Христофор проговорио и добио нормално људско обличје. Од тада постаје један од најревноснијих бранитеља хришћана, што је уз његово ружно лице, натприродну висину и неубичајену снагу, допринело отвореном и жестоком прогањању. Живот

---

¹ Христофорово првобитно име *Reprobus* могло је означавати сушту супротност *Probus* (лат. добар, ваљан, поштен), али исто тако и некога ко се, нашавши се на проби или у тешком искушењу, показао исправним и потврдио свој ранији добар глас. – уп. Епископ рашко-призренски, господин Павле, Како се слика свети Христофор, Гласник српске православне цркве (Београд, март 1976), прештампано у Патестомријарх Павле, Да нам буду јаснија нека питања наше вере, I, Београд 1998, 205.

му је окончан извршењем наредбе цара Деција да му се одсече глава (249). На Западу својатају Христофорове мошти које су једно време почивале у Толеду, да би затим биле пренете у опатију Сен-Дени северно од Париза, а на Истоку се верује да је светитељево тело откупио епископ града Аталије, Петар, и ту га сахранио.

Представљање Светог Христофора са псећом или главом сличном коњској, везано је искључиво за православни Исток, и то углавном за позновизантијски период који се на просторима Балкана поистовећује са добом туркократије. Изузетак чине две ранохришћанске глинене иконе из Винице (Кочани) из V-VI века, похрањене данас у скопском музеју Македоније, на којима је Свети Христофор кинокефал приказан са другим великомучеником и страдалником за Христову веру, Светим Ђорђем.² Иконографску сродност, између ранохришћанских виничких и туниских оплатних икона из приближно истог периода, потврђује и мозаик из Ел Ђема са представом месеца новембра³, на којој две кинокефалне стојеће фигуре предводи трећа са кадуцејом у рукама. Гласнички штап, палмина гранчица и крст у облику анкха уобичајени су атрибути египатског бога загробног живота Анубиса, доцније античког Херменубиса, грчког Хермеса и римског Меркура. Псоглавни Свети Христофор са великим крстом у једној и копљем⁴ у другој руци, пробада змију са људском главом из Винице. Представља нешто измењен, али лако препознатљив лик древних блискоисточних психопомпа, посредника између света живих и мртвих и гласника бесмртности. Пса као чувара Доњег света сретали су сви покојници, нарочито хероји и ратници, па се његова симболика понавља у свим магијско-религиозним обредима.

Икона и фресака са Светим Христофором псећег лика било је у раздобљу од XV до XIX века од северноруских до синајских простора.

² K. Balabanov, *Ikone iz Makedonije (katalog izložbe)*, Zagreb, srpanj 1987, 11, 3536; R. Petrović, *Jevrejski mitološki rečnik*, Beograd 2003, 189-192.

³ Новембар персонификује јесен, зрело животно доба и меланхолију која претходи зими, старости и флегматичном темпераменту. – в. Y. Bonnefo, *Dictionnaire des mythologies et des religions des sociétés traditionnelles et du monde antique*, Paris 1994, 590592. И у српској митологији за новембар се везују вучји празници, тзв. Мрагинци. Вук, пас и коњ сматрани су сеновитим животињама, онима у којима се налазе душе умрлих предака. Наш народ и данас верује како упорно јављање пса слуги да ће неко из породице или из околине ускоро умрети, као и да душа покојника улази у пса од кога се после плаше ђаволи и вампири. – в. В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба: изабране студије*, Београд 1973, 82, 216-217, 228, 614-615.

⁴ Копље је престилизован чаробни путнички штап, атрибут свих хтонских божанстава помоћу којег његов носилац претвара људе у животиње или у друге облике, али и оживљава мртве у гробу. – в. В. Чајкановић, *нав. дело*, 385-387.

Животињски лик овог великомученика приказиван је претежно у полупрофилу, са псећим кратким и шиљастим ушима и издуженом њушком. Неуобичајеном изгледу светитеља понекад су доприносили још и широки, наборани врат и дуга коса налик коњској гриви. Остатак стојеће фигуре светитеља није одударао од људске: одевен у хитон или химатион, Свети Христофор је најчешће заогрнут плаштаницом⁵. Будући да плашт у симболици и хералдици означава и високо достојанство и моћ, прекривао је колико и откривао, неупадљиво указујући на повезаност овоземаљског и оностраног. Великострадалник је приказиван како држи крст, штит или копље-хелебарду, а једном руком благосиља. Овај ратник се у име Христово понекад, попут Арханђела Михаила, приказује како стаје ногом на савладаног демона. Слика док га Христос благосиља или крунише мученичким венцем, подигнуте главе и отворених уста из којих вири језик, управо враћа изгубљену моћ говора.

Поред руских (Ермитаж, Третјаковска галерија, Историјски музеј у Москви, иконе једног ростовског и популарних северноруских народних мајстора), грчких (Византијски и хришћански музеј у Атини, Музеј икона у Реклингхаузену, приватна колекција у Швајцарској), бугарских (Национални археолошки музеј у Софији, црква у селу Инце Војвода јужно од Бургаса, Роженски манастир), синајских икона (манастир Свете Катарине) и румунских фресака (Молдовица), посебно су занимљиве мање познате представе грчких, српских и македонских зографа од краја XVII до друге половине XIX века. У светогорским манастирима Великој Лаври (1715), Каракалу (1717), Ватопеду и Хиландару (1740) грчки мајстори су готово узастопно фрескописали колико упечатљиве толико неуобичајене представе једног хришћанског мученика за ову православну монашку државицу. Псоглави лик Светог Христофора у профилу, из хиландарског параклиса Богородичиног покрова, још увек има видљиве, мале, шиљасте уши налик роговима и истрвене губице и очи. Првобитно веома вешто сликаног животињског лика. Светитељ у десној руци држи

---

⁵ Огртач, мушка горња хаљина и путничка или ратничка кабаница слична данашњој пелерини један је од карактеристичних атрибута свих божанстава Доњег света (Хад, Хермес, Танатос). У хришћанској традицији ову одежду носи арханђео Михаило, са којим јепсоглави свети Христофор приказан на једној грчкој икони пореклом из Мале Азије с почетка XIX века, данас у атинском Византијском и хришћанском музеју. – в. Heirlooms from Asia Minor, Athens 2003, 46. У српком народном веровању плашт се везује за вукодлака или вампира. Да је заиста реч о огртачу са чудотворним моћима, потврђује легенда да његов власник губи сав натпрородни енергетски набој уколико му се овај покров преко рамена одузме или сакрије, као што змај нестанком кошуље губи сву своју снагу. – в. В. Чајкановић, нав. дело, 223, 383.

тањушни бели крст, а левом поздравља гестом *allocutio*. Оковратници и манжетне доње одежде и пурпурне пелерине која се спреда копча на дугме, украшени су раскошном златотканом тканином опточеном низом ситних бисера.

Приказиван у Русији⁶ и у Румунији, на Синају и на Кипру, Свети Христофор кинокефал је због веровања у заштитне и чудотворне моћи највећу популарност између XVII и XIX века доживео и у Грчкој⁷, Малој Азији, Бугарској, Македонији, Србији⁸ и Црној Гори⁹. Псоглавог Светог

⁶ Осим сликања светог Христофора са пасјом главом, руски Свети Синод указом од 21. маја 1772. забрањује и представљање Богородице Тројеручице и Светог Духа у облику голуба између Бога Оца и Бога Сина као трећег лица Свете Тројице, са образложењем да су „противни природи, историји и самој истини”. – в. Л. Успенски, Теологија иконе, Манастир Хиландар 2000, 301-302.

⁷ Између четрдесетих и седамдесетих година XX века уочен је феномен необичних представа светитеља са животињском главом, а међу њима посебно светог Христофора кинокефала у позновизантијском сликарству југоисточне Европе. Тада, међутим, научницима није био познат ни приближан број примера њиховог иконописа и фрескописа за које се данас зна. Пет ликова светог Христофора кинокефала на бококоторским иконама изузетни су и по томе што сликари Димитријевићи-Рафаиловићи нису ни једном приказали много уобичајенији иконографски тип светог Христофора Христоносца. – в. Z. Ameisonova, „Animal-headed Gods, Evangelist, Saints and Righteous Men”, *Journal of the Warburg Institute*, 12 (London 1949), 42-45; W. Loeschke, *Sanctus Christophorus canineus*, Berlin 1955, 33-82; „Neue Beiträge zur Darstellung des kynokephalen hl. Christophorus in Osteuropa”, *Forschung zur osteuropische Gesellschaft*, 5 (Berlin 1957), 38-59; L. Réau, *Iconographe de l'art chrétien*, III (*Iconographie des saints*, I), Paris 1958, 304; W. Loeschke, „Beiträge zur Kunst des christl. Ostens”, *Erste Studien-Sammlung*, III, Recklinghausen 1965, 34; L. Kretzenbacher, *Kynokephale Dämonen in südosteuropäischen Volksdichtung*, München 1968; F. Werner, „Christophorus, Martyrer”, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 5, Rim-Freiburg-Basel-Wien 1973, 496. Последњих година, текстови и слике светог Христофора са пасјом главом као необичној представи у источноправославној иконографији доступни су и на интернету (www.iconsandtheirinterpretations/kynokephalos, 7. 9. 2011).

⁸ Колико је обичај иконописања светог Христофора са пасјом главом био распрострањен на подручју које су током XVIII века настањивали Срби, говоре по једна изрека проповедника, књижевника и илуминатора Гаврила Стефановића Венцловића забележена у Угарској (Сентандреја, 1741) и поука басни просветитеља Доситеја Обрадовића (Лајпциг, 1788). Реч је о народној изреци И одпсоглаваца светац има, као и о кућењу сликања светог Христофора са пасјом главом, икони којој је човек, мада наказној колико и представи Богородице са три руке, приморан да се клања као светињи (Старац, јаре и три пандура).

⁹ R. Vujičić, *Bokokotorska ikonopisna škola XVII-XIX vijeka*, Zadar 1983,

Христофора, током седам деценија, сликају и Рафаило Димитријевић, његова два сина Петар и Василије и унук Христофор Рафаиловић – три генерације бококторских сликара у размаку од 15 до 20 година. Они су између 1750. и 1820. овог светитеља приказали у пет наврата: прво Рафаило на икони *Деизиса* из Галерије умјетнина у Сплиту (пре 1756), Петар на трипиху из манастира Бање код Рисна (1776), припадници његове радионице на икони *Светог Саве Српског*, *Светог Николе* и *Светог Саве Освећеног* у цркви светог Стефана у Ђеновићима (друга половина XVIII века), Василије на престоној икони *Деизиса* у истоименој цркви манастира Градишта (1795), а Христофор на северној престоној икони олтарске преграде у цркви Ризе Пресвете Богородице у Кримовици (1820). Старијих фреско-ликова истог типа било је и у другим светогорским манастирима, али и на иконама грчких мајстора од којих је део данас у Византијском и хришћанском музеју у Атини. Псоглави Свети Христофор којег је 1740. живописао непознати грчки сликар у параклису Богородичиног покрова у манастиру Хиландару, могао је бити непосредни узор за иконе у цркви Светог Спиридона у Ђеновићима и у цркви Светог Николе у манастиру Градишту. Други тип светитељаратника са огртачем којег су приказали Рафаило Димитријевић и Петар Рафаиловић био је опонашан са неког другог изворника, највероватније старијих грчких икона с краја XVII или из прве половине XVIII века. Томе у прилог иду ликови Светог Христофора на руским иконама који више подсећају на коњску него на псећу главу и имају ондулирану фризуру блиску ондашњим барокним дворским перикама.

Заједничко свим ликовима Светог Христофора кинокефала на бококторским иконама јесте ношење огртача, држање мача, крста или копља и благосиљање једном руком. Великострадалник је приказиван у целој фигури, до испод појаса или допојасно. Његови најранији и најкаснији ликови приказани су у полупрофилу, са гривом или дугом косом, издуженом и отвореном њушком, великим животињским оком, кратким и шиљастим ушима, а широким и набораним вратом налик псећим, коњским или магарећим. Од Рафаила Димитријевића до Петра, Василија и Христофора Рафаиловића лик Светог Христофора је од наглашене животињске главе са људским цртама лица и општег изгледа и све се мање издвајао од осталих светитеља уз које је приказиван. У односу на Рафиловог, Свети Христофор Петра и Василија Рафаиловића

200-205; Патријарх Павле, Да нам буду јаснија нека питања наше вере, I, Београд 1998, 208; Љ. Стошић, „Поводом 700 година постојања: манастир Градиште у Паштровићима”, Црква, Календар Српске православне патријаршије за просту 2010. годину, Београд 2009, 79.

губи гриву, али задржава снажни и дебели животињски врат, да би кинокефални светитељ Христофора Рафаиловића већ почео да добија мужевне црте са наглашеним косматим деловима лица, као што су црне обрве, коса и зулуфи. Његова апотропејска улога највидљивија је у цркви Ризе Пресвете Богородице у Кривопади (1820), где је делећи по вертикали иконописани пано са Светим Николом, Свети Христофор са пасјом главом приказан непосредно уз северни прозор храма (слично хиландарском параклису Покрова Пресвете Богородице¹⁰ унутар болнице, осликаном 1740). Осим уз прозоре и на допрозорницима, овај светитељ, са пасјом главом, у време турократије у земљама Балкана приказивао се и при улазу у храм, чиме се наглашавала његова улога заштитника од изненадне животне опасности која је претила од иноверних непријатеља, појединцу-поданику и целој православној заједници.¹¹

Из XIX века потиче још неколико фрескописаних ликова псоглавог Светог Христофора из јужнобалканских предела: села Доњи Кормињани код Гњилана, цркве манастира Успења Богородице у Сукову код Пирота (1857-58), манастира у Горњем Матејевцу код Ниша (1863) и манастира Богородице Пречисте код Кичева у Македонији (1880-81). Осим фолклористичких детаља балканске народне ношње у коју је одевен и на овим ликовима присутна је жеља да се псоглави Свети Христофор колико год је то могуће - овековечи. Кичевски свети ратник, рад Аврама Дичова, сина Дича зографа, показује редак спој западне варијанте светитељевог легенде као Христоносца са источном, кинокефалном, виђене још само 1745. у цркви Светог Георгија у Терсефану на Кипру.¹² У духу промена које се најлакше учачавају управо на иконама бококторских сликара, глава Светог Христофора се на иконама из Сплита и Бање код Рисна, преко Ђеновића и Градишта до Кривопади у Доњем Грбљу смањује и анатомски уподобљава висини људског тела, док лице губљењем животињског врата, гриве и ушију добија мушки изглед, косматост и

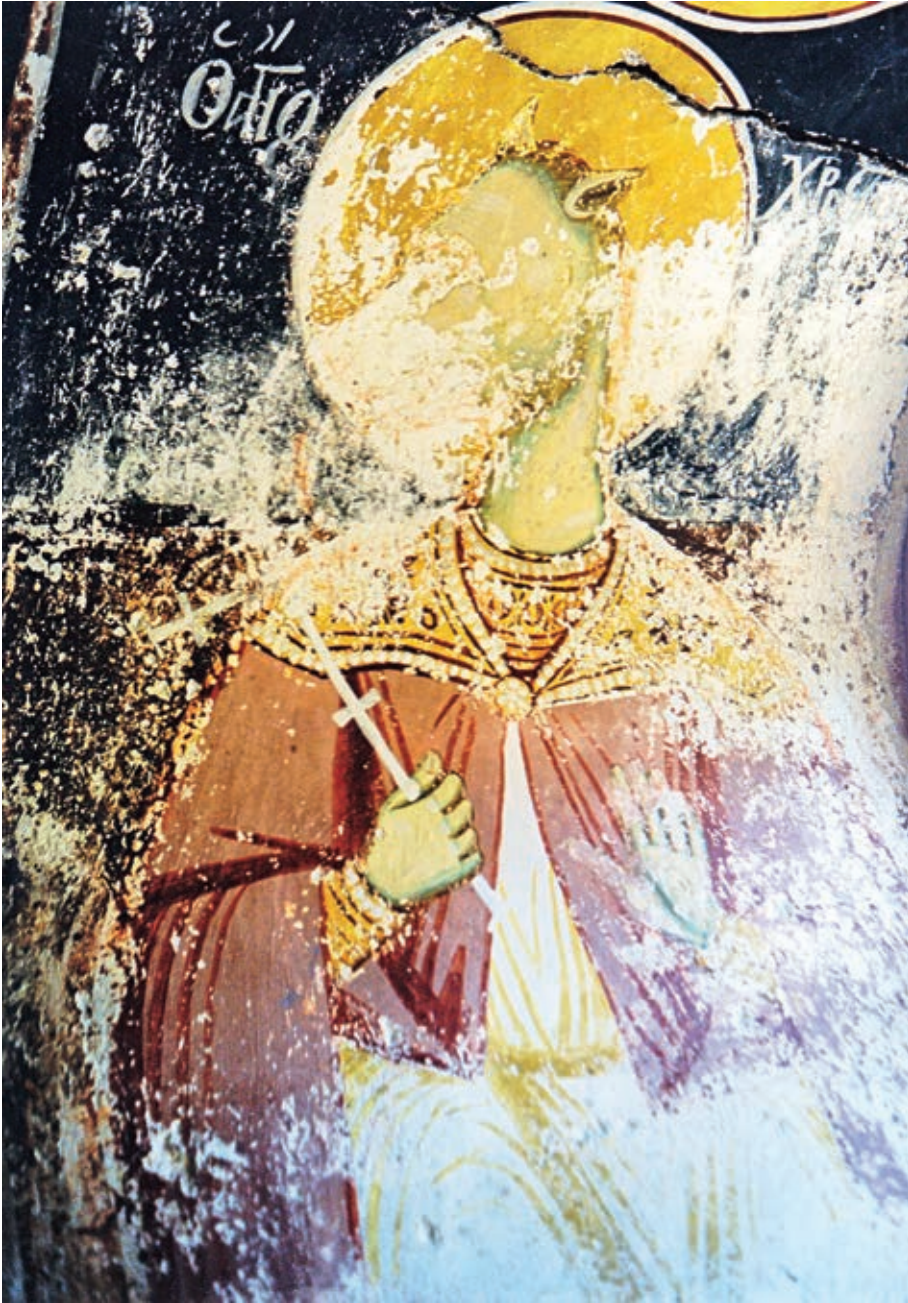
¹⁰ З. Ракић, „Црква Покрова Пресвете Богородице у Хиландару”, Четврта казивања о Светој Гори, Београд 2005, 175-176, 191-192, сл. 15.

¹¹ Љ. Стошић, „Свети Христофор: од Христоносца до псоглавог демона”, Источник, 31–32 (Београд 1999), 131, прештампано у: На размеђу Истока и Запада: студије и чланци о новијој српској уметности, Београд 1999, 175-183; „Лик псоглавог светог Христофора у ликовној уметности балканских народа”, Неохеленско наслеђе код Срба, I, Београд 2005, 284-288; „Култ светог Христофора кинокефала на Балкану”, PATRIMONIUM.MK, 7-8, 2010, 395; „Бококторска сликарска школа 1680-1860”, Даница, 22 (Београд 2014), 439; Ч. Маринковић, Љ. Стошић, „Бококторска иконописна школа”, Речник појмова ликовних уметности и архитектуре, Београд 2014, 331.

¹² З. Ракић, нав. дело, 192.

израз близак осмеху. Од анималистичких карактеристика остаје само њушка која је данас на преосталим иконама или изгребана (Кримовица) или прсликана (Ђеновићи).

Пет бококторских икона, са ликом Светог Христофора, приказаног претежно у фризу неколиких стојећих или допојасних светитеља на первазу икона нису до сада подробније разматране у студијама о овом кинокефалном светитељу на балканским просторима. Њихово релативно често приказивање на иконама породичне радионице Димитријевића-Рафаиловића између 1750. и 1820. уверава у тачност појаве и трајања култа Светог Христофора као израза народне вере у чуда и спас од најезде Агарјана и њихових зулума у региону Боке. У овом светитељу посећег лика персонификона је вера у чудотворну заштиту и спасење која је балканске народе под Турцима верски и национално освешћивала и хомогенизовала. Трагови ранохришћанских веровања и паганских мистерија у јужнословенском и православном култу овог светитеља, њихово значење и значај никако не умањују, већ их само потврђују и нама данас чине разумљивијим.

1. Непознати грчки мајстор, Свети Христофор, фреска, 1740, параклис
Покрова Пресвете Богородице, манастир Хиландар

2. Рафаило Димитријевић, Свети Христофор, детаљ иконе, средина XVIII века, Галерија умјетнина, Сплит

3. Петар Рафаиловић, Свети Христовор, детаљ триптиха, 1766, манастир Бања код Рисна

4. Радионица Петра Рафаиловића, Свети Христифор са групом светитеља, детаљ иконе, друга половина XVIII века, црква светог Спиридона у Беновићима

5. Василије Рафаиловић, Свети Христофор, детаљ престоно иконе, 1795,
црква светог Николе, манастир Градиште

6. Христофор Рафаилович, Свети Христофор, детаљ престоно иконе са светим Николом, 1820, црква Полагања Ризе Пресвете Богородице, Кримовица

Ljiljana STOŠIĆ

IMAGE OF ST. CHRISTOPHER IN BOKA KOTORSKA ICONS FROM 18th TO 19th CENTURY

Summary

Saint Christopher is, in the late Byzantine art of the Balkans between the 15th and 19th century, presented as a man of great size carrying Christ Child and also like a dog-headed saint wrapped in a cloak. According to Greek synaxaria the animal image of this great martyr, by origin from a fierce tribe of cannibals, was turned into human as soon as he prayed to Christ and an angel touched his mouth. From that time St. Christopher was an eager Christian and protector of all life endangered beings. Between the years 1750 and 1820 three generations of Boka Kotorska painters - Rafailo Dimitrijević, Petar, Vasilije and Hristifor Rafailović – present five times exclusively the dog-headed image of this Saint. Boka Kotorska icons with the Saint with unusual image prove that those who created them were well acquainted with the cult of Saint Christopher.

in this region from early Christian times to the slavery of the Orthodox Christian people under the Turks. It was revived together with the tendency for religious and national homogeneity.

The common traits of all images of Saint Christopher the cynocephalus on Boka Kotorska icons are wearing a cloak, holding a sword, a cross or a spear and blessing with one hand. The great martyr is presented in the whole figure, to under the waist and to the waist. His earliest images and the last ones are presented in semi profile, with mane and long hair, elongated and open muzzle, huge animal eye, short and pointed ears, and broad and wrinkled neck similar to those of dog, horse or donkey. The image of Saint Christopher keeps changing from one with emphasised animal head towards more human features of the face and general appearance, becoming less different from the other saints presented close to him. Compared to Rafail's, Saint Christopher by Petar and Vasilije Rafailović loses his mane, yet keeps the strong fat animal neck, while the cynocephalus by Hristifor Rafailović already starts getting manly features with hairy parts of the face. Apotropaic part of Saint Christopher is the most conspicuous in the Church of the Deposition of the Most Holy Virgin's Robe in Krimovica (1820) presented immediately to the northern window of the temple, similarly as in the chapel of Hilandar Monastery of the Most Holy Virgin's Shroud (1740).

Зоран РАКИЋ

ФРАГМЕНТ ЖИТИЈНЕ ИКОНЕ СВЕТЕ ВАРВАРЕ У ЦРКВИ СВЕТОГ ЂОРЂА У СУТВАРИ (ГОРЊИ ГРБАЉ)

Кључне речи: Рафаило Димитријевић, Сутвара, XVIII век, бококоторски иконопис, житијна икона, циклус свете Варваре

Невелика једнобродна црква Светог Ђорђа у селу Сутвари, у Горњем Грбљу, недалеко од Котора, чува на својој иконостасној прегради неколико драгоцених иконописних остварења која пружају добар увид у опус оних генерација бококоторских иконописаца из породице Димитријевић-Рафајловић чије се стваралаштво везује за XVIII и прву половину XIX века. Царске двери с надверијем, Деизисни чин и сликани крст се на основу једног натписа, који је још почетком прошлог столећа објавио М. Црногорчевић, приписују Христофору Рафаиловићу и датирају у 1825. годину;¹ настанак престоне иконе Светог Ђорђа такође би требало везати за прву половину XIX века, док два највреднија рада на том, јамачно накнадно склопљеном иконостасу – престоне иконе Христа са апостолима и Богородице с пророцима и светим Георгијем и светом Варваром – могу датирати у прву половину XVIII столећа и приписати се стваралаштву зографâ из прве генерације следбеника Димитрија Даскала, оснивача бококоторске иконописне радионице.

Поред примерака на иконостасу, у храму се данас чувају још три старе иконе. Најрепрезентативније дело у тој скупини, донедавно чувано у оближњој цркви Свете Варваре, свакако је велика икона (99x102 цм) с представом светог Василија Великог и светог Георгија који убија аждају, рад Христофора Рафаиловића. На другом примерку, насталом вероватно током друге половине XIX века, насликана је Богородица с Христом и тројицом светитеља, док је од треће, житијне иконе, којој су посвећени редови што следе, остао само фрагмент (78,5x13 цм) с три сцене које

---

¹ М. Црногорчевић, *Цркве у Грбљу. Сутвара*, Гласник православне далматинске цркве, год. X, бр. 1 (1902) 6.

се, међусобно одељене црвеним тракама, нижу у вертикалном поретку.² Штавише, и те три преостале композиције сачуване су само делимично, будући да је десна половина сваке од њих готово потпуно истрвена.

На првој сцени приказ се одвија у планинском пределу испуњеном умбра литицама чији су набрани врхови и стрме падине наглашени потезима светлог окера. У предњем плану приказана је мушка фигура, погледа упереног ка посматрачу, која обема рукама вуче за дугу кестењасту косу другу, несумњиво женску фигуру, од које је преостала једино полуподигнута десна рука. Мушкарац, мрке косе и браде, одевен је у дугу плаву хаљину, преко које је пребачен пурпурни огртач закопчан на грудима, док је женски лик, судећи према фрагменту широког рукава опточеног низом бисера, носио хаљину цинобер боје. Све одоре – мушка око врата и дуж доњег руба, а женска на завршетку рукава – оперважене су широким златним бордурама. Од сигнатуре, исписане цинобером на позапљеном фону, читљиво је тек неколико писмена.

На другој, симетрично решеној композицији представљено је мучење светитељке. У средишту се налази њена обнажена фигура с окер перизомом преко бедара, везана за мрки стуб, пободен у хумку умбра боје. С леве стране, приказан је у профилу голобради целат, у кратком ружичастом хитону, умбра чакширама и црним чизмама, како волујским жилама замахује ка светитељки, док јој други, од кога се у десном делу сцене назире једино шака и део хаљине цинобер боје, тело рањава оштром куком. Позадину затварају два профилем завршена зида – нижи је обојен плавом, а виши, у другом плану, сиворужичастом бојом. У самом врху може се ишчитати неколико речи које објашњавају догађај: **СТАЈ БИЕНА БИСТЬ И СТРУГАНЯ.**

Страдању светитељке посвећена је и трећа композиција, насликана на најнижем пољу сачуваног фрагмента. На њој, светитељка је приказана окренута удесно, како хита, везаних руку и с тканином око бедара. Спроводи је млади целат са снопом шиба у руци, одевен у кратку црвену тунуку оивичену златним рубом, кестењасте чакшире и црне чизме. Позадину запрема масивно сиво здање на чијем се врху назире остаци сивозеленог јастука.

Поставка фигура, колористичка и композициона решења, али и неке сасвим особене стилске одлике, попут начина моделовања инкарната, стилизације драперија, обраде архитектонских кулиса и планинског предела у позадини, већ на први поглед указују да су ове сцене биле део

² На овај фрагмент ми је указао Александар Рафајловић, сликар из Београда, који ми је уступио и његове снимке. И овом приликом на томе му најсрдачније захваљујем.

житијне иконе коју је насликао неки од бококаторских иконописаца чија су стилска схватања била изузетно блиска Димитрију Даскалу, родоначелнику дуговечне и угледне сликарске породице из Рисна.³ Штавише, и иконографска решења призора страдања светитељке сасвим су блиска Димитријевим радовима, у првом реду сценама из житијног циклуса свете Петке, које је тај зограф 1704. живописао у цркви у Мрковима⁴ и, у нешто мањој мери, призорима страдања светог Георгија што их је 1699. године представио на зидовима храма у Шишићима.⁵

У даљем трагању за тематским и иконографским решењима композиција на одломку из Сутваре, и њиховим могућим паралелама, као важан путоказ намеће се карактеристична појединост на првој сцени – представа средовечног човека који у планинском пределу вуче за косу женску фигуру. Такав детаљ никада није приказиван у житијним циклусима свете Петке, са којим сцене са овог фрагмента, као што је истакнуто, показују највише сличности, али је дословно поменут у житију⁶ и илустрован у циклусима посвећеним једној другој, једнако поштованој мученици – светој Варвари.

Наиме, у житију свете Варваре опширно се приповеда о страдањима којима је била изложена пошто је њен отац Диоскор, вративши се с пута, сазнао да је постала хришћанка. Испрва, Варвара се пред очевим гневом склонила у планину, али ју је Диоскор пронашао и, вукући је за косу, вратио кући. Убрзо ју је предао Мартинијану, намеснику града Илипоља. Одбивши да се поклони незнабожачким идолима, светитељка је била бачена у тамницу и сурово мучена бичевањем, рањавањем и одсецањем груди. Сваке ноћи јављао се Христос и зацељивао јој ране, све док није изведена на губилиште, где јој је отац одрубио главу. Увидом у текст житија свете Варваре, могу се с доста сигурности идентификовати сва три

³ Стваралаштво Димитрија Даскала још није у потпуности монографски обрађено. Најпотпунији преглед Димитријевих дела, с навођењем старије литературе, доноси Б. Тодић, *Српски сликари од XIV до XVIII века*, књ. I, Нови Сад 2013, 184–190.

⁴ П. Мијовић, *Бококаторска сликарска школа XVII–XIX вијека. I. Зограф даскал Димитрије*, Титоград 1960, 22–31, таб. V–VIII; Р. Вујичић, *Прилог познавању споменика културе на Луштици*, Бока 13–14 (1982), 407–416, сл. 6–7; Љ. Шево, *О темама и иконографији зидних слика у цркви Свете Петке у Мркови*, Споменица Милана Васића, Бања Лука 2005, 225–243; иста, *Српско зидно сликарство 18. вијека у византијској традицији*, Бања Лука 2010, 104–106, 174–176.

⁵ П. Мијовић, *нав. дело*, 17–22, таб. I–IV; С. Раичевић, *Сликарство Црне Горе у новом вијеку*, Подгорица 1996, 135–136, сл. 97–98.

⁶ Ј. Поповић, *Житија светих за децембар*, Београд 1977, 92. Света Варвара се прославља 4 (17) децембра.

призора с фрагмента у Сутвари – на првом, представљен је Диоскор који налази Варвару у планини и, вукући је за косу, враћа је кући, на другом је приказано бичевање и рањавање свете, док је на трећој сцени вероватно насликан тренутак када стражар Варвару спроводи у тамницу или је пак одводи на једно од саслушања код царског намесника.⁷

Претпоставку да је фрагмент у храму Светог Ђорђа у Сутвари припадао житијној икони свете Варваре поткрепљују још две важне чињенице: у непосредној близини цркве у којој се дело чува налази се храм посвећен светој Варвари,⁸ а ту светитељку, као крсно име, прославља и братство Вукшића, једно од најстаријих и најугледнијих у том крају.⁹ Штавише, основано се претпоставља да је и назив села изведен из имена свете Варваре (Варе).¹⁰

Мада се подаци о времену и месту страдања свете Варваре код појединих аутора знатно разликују, већина извора тај догађај везује за 306. годину и малоазијски град Илиопољ. Убрзо по усековању, мошти свете Варваре биле су похрањене у оближњој Геласији, у VI веку пренесене су у Цариград и смештене у цркву подигнуту у част те мученице, да би почетком XI столећа њихов већи део доспео у Венецију и био положен у храм Светог Јована на острву Торчелу.¹¹ Према другом предању, мошти

⁷Распоред и садржај сачуваних композиција, као и остатак испупченог оквира иконе, којим је завршена горња ивица фрагмента, указују да су се сачуване сцене налазиле на десној бочној страни иконе, чије је средишње поље свакако запремао лик саме светитељке. Из тога следи претпоставка да је икона могла да садржи осам (уколико су по четири композиције биле распоређене само уз обе њене бочне ивице) или дванаест житијних сцена ако су оне, што је био чешћи случај, насликане на све четири стране око средишње фигуре свете Варваре.

⁸Једнобродна црква Свете Варваре с куполом и звоником на преслици саграђена је 1847. године на темељима старијег храма посвећеног истој светитељки (С. Накићеновић, *Бока (антропогеографска студија)*, Српски етнографски зборник СКА, књ. XX, Београд 1913, 400; В. Кораћ, *Монуменална сакрална архитектура у Грбљу*, у зборнику: *Грбаљ кроз вјекове*, Грбаљ 2005, 581, сл. 15.

⁹Ђуро Вукшић, члан тог братства, био је и главни ктитор цркве Свете Варваре у Сутвари (С. Накићеновић, *нав. дело*, 401). О прослављању Свете Варваре у Горњем Грбљу в. В. Вучинић, Н. Вуковић, *Главне верске прославе у Грбљу данас*, у зборнику *Грбаљ кроз вјекове*, Грбаљ 2005, 437.

¹⁰С. Накићеновић, *нав. дело*, 400.

¹¹А. В. Бугаевский, П. И. Жаворонков, И. В. Жиленко, *Варвара. Мошти и почитание*, у: *Православная энциклопедия* т. VI, Москва 2009, 558–563. Упор. и R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* т. III. *Les églises et les monastères*, Paris 1953, 61–62; *Описание святынь Константинополя в латинской рукописи XII века* (перевод Л. К. Масиеля Санчеса), у: *Чудотворная икона в*

свите Варваре су почетком XII века стигле у Кијев, где се и данас чувају, а неколико фрагмената временом је разнесено по Западној Украјини и Бесарабији.¹² Снажење култа свете Варваре праћено је стварањем њеног житија, чије су најраније редакције настале између VII и IX века,¹³ као и бројних ликовних представа, од којих је најстарија позната живописана у римској цркви Санта Мариа Антиква (705–707).¹⁴

И поред снажног култа Свете Варваре, на читавом хришћанском Истоку, где је света поштована као заштитница од изненадне смрти или невоља на путовању морем, призори из њеног житија, изузев сцене Усековања, илустроване у оквиру менолошких циклуса,¹⁵ приказивани су изузетно ретко. Судаћи према малобројним објављеним примерима, од којих најранији потичу из XVI века, циклус свете Варваре је сликан на житијним иконама претежно насталим у Русији, Украјини и некадашњој Бесарабији, дакле, у оним областима где су чуване светитељкине реликвије. Међу њима бројношћу композиција истичу се две иконе – старија, настала у Костроми крајем XVI столећа, чува се у Третјаковској галерији,¹⁶ а млађа, изведена у XVIII веку, с већ наглашеним утицајима барока, испољеним у декоративним картушима што омеђују призоре, похрањена је у Музеју

Византии и Древней Руси, Москва 1996, 452.

¹² А. В. Бугаевский, П. И. Жаворонков, И. В. Жиленко, *нав. дело*. Студија С. Crimi, *Santa Barbara nella tradizione orientale*, Paterno 1999, није ми била доступна.

¹³ Детаљан преглед раних редакција житија свете Варваре доноси А. В. Бугаевски у: Варвара. *Житие, Православная энциклопедия* т. VI, Москва 2009, 558–563; Упор. и: *Propylaeum ad Acta Sanctorum. Novembris Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae* (ed. H. Delehaye), Bruxelles 1902, col. 277–278; H. Delehaye, *Légendes hagiographiques*, Bruxelles 1905, 125. О Житију свете Варваре у рукописној традицији балканских Словена в. К. Иванова, *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*, Софија 2008, 333–335. О популарности житија свете Варваре у српском XVIII веку сведочи састав Викентија Ракића *Пјеснь свјате великомученице Варваре*, објављен заједно са Житијем светог Алексија Божјег човека (*Пјеснь историческаја о житији свјатаго и праведнаго Алексија человека божија*), у Будиму 1798. године.

¹⁴ P. Romanelli, P. J. Nordhagen, *S. Maria Antiqua*, Roma 1964, *passim*; В. Н. Лазарев, *Историја византијског сликарства*, Београд 2004, сл. 31 (фреску датира у средину VII века).

¹⁵ Најстарија таква представа налази се на минијатури у Менологу Василија II (Vat. gr. 1613, fol. 224, 976–1025). У старом српском сликарству усековање свете Варваре приказано је у оквиру минеја у припраата Дечана и Пећке патријаршије, а у румунској уметности у манастиру Козији (П. Мијовић, *Менолог. Историјско-уметничка истраживања*, Београд 1973, 188–189, 328, 354, 366).

¹⁶ В. И. Антонова, Н. Е. Мнева, *Каталог древнерусской живописи*, том I, Москва 1963, 167–168.

историје религије у Санкт Петербургу¹⁷ – јер садрже по чак двадесет четири сцене. Следе житијна икона у Историјско-архитектонском и уметничком музеју у Переслављу која, судећи према стилским одликама, потиче вероватно из XVI или раног XVII века, а на којој је стојећи лик светитељке окружен са шеснаест композиција, и икона са почетка XVII столећа, данас у једној приватној колекцији у Великој Британији, која садржи дванаест призора из живота и страдања свете Варваре.¹⁸ Знатно су сажетије две житијне иконе из касног XVIII века, од којих једна има шест, а друга, која се чува у приватној збирци у Естонији, четири сцене. Најзад, требало би поменути и четири примерка пореклом из Бесарабије, с већим бројем призора наглашене наративности, насликане сасвим позно, тек током прве половине XIX столећа.¹⁹

У поређењу с тематиком композиција на фрагменту у Сутвари, готово све наведене житијне иконе садрже сцену на којој свету Варвару туку волујским жилама и гребу железним кукама, будући да су те појединости сматране неизоставним делом циклуса; примерци из колекција у Великој Британији и у Санкт Петербургу имају и представу Диоскора који свету вуче за косу, док су на иконама у Третјаковској галерији, Переслављу и Санкт Петербургу насликани и вођење свете Варваре у тамницу и довођење пред Мартинијана, два призора с којима би се, сва је прилика, могла поистоветити делимично сачувана представа у доњој зони одломка из Сутваре.

У иконографском погледу, све побројане композиције показују веће или мање разлике у односу на решења примењена на фрагменту у Сутвари. Сцена мучења свете волујским жилама и железним кукама показује одређене сличности с иконама у Переслављу (где је Варвара везана за стуб заједно с мученицом Јулијаном), у естонској приватној збирци (где је везана за дрво) и на икони из XVIII века са шест призора њеног страдања, док представа Диоскора који у планинском пределу вуче Варвару за косу показује знатнија одступања – на сутварском одломку он Варварину косу држи обема рукама, а на наведеним руским иконама чини то једном руком, а другом ка њој замахује исуканим мачем.

С обзиром на разлике које су установљене у односу на иконографска решења сцена осталих житијних икона свете Варваре, у даљој анализи одломка из Сутваре намеће се питање предлошка који је могао да буде

¹⁷ За репродукцију иконе, основне податке о њој и потпун попис композиција в. [http://icons.v.ru / index.php?option=com_joomgallery&func=viewcategory&catid=192&Itemid=3](http://icons.v.ru/index.php?option=com_joomgallery&func=viewcategory&catid=192&Itemid=3)

¹⁸ исто

¹⁹ исто

употребљен приликом његовог сликања. Околност да у српској уметности средњег века и послевизантијске епохе, укључујући и стваралаштво на подручју Боке, нема ниједног сачуваног циклуса посвећеног светој Варвари, знатно сужава могућност сликаревог директног угледања на неки старији узор. Стога се као реалније чини једно другачије решење – да је аутор самостално осмислио тај, иначе веома ретко представљан циклус. Уколико се брижљивије анализирају три преостале сцене, таква претпоставка изгледа још прихватљивије. Наиме, лако се може утврдити да је приликом стварања сваке од њих сликар био у прилици да посегне за неким већ добро познатим, а сличним решењем, садржаним у пребогатом наслеђу византијске иконографије, укључујући и остварења његових непосредних претходника, која је могао да види у самој Боки. Служећи се опробаним поступком генерација сликара источноправославног света, он је користио устаљене иконографске схеме – асоцијације на виђене и добро познате призоре, сродне по значењу, којима је, када је прича то захтевала, давао потпуно одређено значење каткад и сасвим незнатним захватима – додавањем натписа или уношењем какве карактеристичне појединости.²⁰ На тај начин су и сутварински призори бичевања свете личности, везане за стуб, и њено спровођење у тамницу, или на саслушање, уствари представљали *општа места* или *слике-знаке* који су у византијској иконографији столећима варирани и примењивани у најразличитијим контекстима.

У трагању за могућим узорима за композиције са фрагмента у Сутвари, чини се да би поуздан путоказ могла да буде већ уочена сличност између њих и сцена из циклуса свете Петке (Свету Петку одводе у тамницу, Мучење свете Петке шибањем, Мучење свете бodeњем, Палење свете Петке свећама итд) и светог Ђорђа (Светог Ђорђа пробадају копљем, Мучење светог Ђорђа бodeњем, Шибање светог Ђорђа и др), које је у Мрковима и Шишићима насликао Димитрије Даскал. Угледање на та или нека слична, сада непозната Димитријева дела поткрепљује и стилска анализа одломка у цркви Светог Ђорђа у Сутвари.

Начин моделовања инкарната и мускулатуре лица, сликање косе завршене испод уха с три карактеристична увојка, схематизација набора

---

²⁰Такав поступак био је добро познат и старим српским сликарима. Користили су га, поред осталих, и Лонгин, на житијној икони светог Стефана Дечанског [Г. Бабић, М. Хаџидакис, *Иконе Балканског полуострва и грчких острва* (2), у: група аутора, *Иконе*, Београд 1983, 306–307; В. Ј. Ђурић, *Икона светог краља Стефана Дечанског*, Београд 1985, *passim*], и Радул, учитељ Димитрија Даскала, приликом сликања житијне иконе светог Луке у манастиру Морачи (З. Ракић, *Радул – српски сликар XVII века*, Нови Сад 1998, 73–74).

одеће, крој глава и ставови целата одевених у кратке тунике, начин стилизације литица закошених врхова, архитектонске кулисе организоване у два плана одељена ниским зидом и, посебно, обрада обнаженог торза свете Варваре, веома налик оној примењеној на фигурама свете Петке и светог Ђорђа, на призорима њихових страдања, приказаних у Мрковима и Шишићима, чине да се већ на први поглед стекне утисак како икона садржи све основне елементе Димитријевог начина рада, поступка који је образован под утицајем Радула, мајстора код кога је рисански зограф стекао своја сликарска знања.

Међутим, при пажљивијој стилској анализи појединости, уочавају се и извесна одступања од препознатљивог и добро истраженог сликарског поступка Димитрија Даскала. Те разлике би ишле у прилог претпоставци да се ипак не ради о делу самог Димитрија, већ да је реч о квалитетном остварењу неког од његових најближих следбеника. При разматрању сликарских токова у бококоторском иконопису прве половине XVIII века, раздобља у које би свакако требало сместити одломак житијне иконе из Сутваре, као и проблема њеног ауторства, пре свега би требало узети у обзир стваралаштво четворице синова Димитрија Даскала. Они су листом поникли у очевој радионици, где су добили сликарске поуке које су потом прилежно следили током читаве каријере.

Међу Димитријевим синовима, од којих од Гаврила није преостало ниједно потписано дело, стилске особености иконе најпре би указивале на руку Рафаила, очевог најталентованијег и најмарљивијег настављача. Рафаило је од Димитрија преузео низ карактеристичних појединости – композициона, делимично и колористичка решења, обраду фигура, организацију простора ниским зидом који сцену дели на два плитка плана и гроздасто набране планинске врхове – али га од радова старијег мајстора дели наглашенија схематизација форми, сведенији и мање племенит одбир боја, неспретнији цртеж с истакнутијом контуром и, уопште, грубља обрада која каткад прелази и у извесну рустичност. У поређењу с другим, потписаним или сигурно атрибуираним Рафаиловим радовима – а пре свих то су иконе Светог Јована Претече са житијем и Света три јерарха са светим Николом у Пиви, Арханђела Михаила и Гаврила са сценама чуда из Сарајева и Успења Богородице у манастиру Савини – одломак иконе Свете Варваре показује низ сличности, каткад и сасвим особених, попут обраде инкарната сивом бојом с лазурним смеђим намазима на осенченим партијама, карактеристично закошених капака, обрва наглашених с неколико паралелних цртица, акцената цинобера нанесених на горњу усну, *отечених* шака, карактеристичног положаја прстију на испруженој шаци, где су средњи и прст до палца увек уочљиво раздвојени, потом начин схематизације драперија и планинских кулиса, дуктуса у натписима који

праће поједине сцене и др. Све те сасвим особене стилске ознаке ишле би у прилог претпоставци да би фрагмент житијне иконе свете Варваре у Сутвари требало приписати Рафаилу Димитријевићу.

Увидом у остала иконописна дела у сутварском храму Светог Ђорђа може се утврдити и да остатак житијне иконе свете Варваре није једино дело Рафаила Димитријевића које се чува у том храму. Наиме, престона икона Христа окруженог попрсјима десеторице апостола, фигурама Богородице и Јована Претече, који образују Деизис, и представама Старца дана и Духа светог, што у вертикалној оси заједно с Христом чине представу Свете Тројице, у доњем делу скраћена како би могла да се уклопи у конструкцију садашње иконостасне преграде, начином обраде инкарната, одежди, дословно истоветним колоритом и истоврсним дуктусом у натписима, такође може недвосмислено да се прикључи Рафаиловом опусу.²¹ Испод Христове фигуре на плавој позадини био је исписан натпис од кога се, након скраћивања, могу ишчитати само први ред и поједине речи другог реда, од кога су остали само горњи делови слова: *СІУ ИКОНУ ХСВУ И СТЕ ВЪРВАРЕ ПИСАШЕ...ЦРКВЕ СТЕ ВЪРВАРЕ*. У натпису се, дакле, помињу обе иконе – Христа и Свете Варваре и повезују са старим храмом Свете Варваре (срушен 1846. да би наредне године био замењен већом црквом, опремљеном новим иконостасом), за који су јамачно истовремено и биле насликане – прва као престона икона, док је друга, нешто већих димензија, као икона патрона храма, вероватно била смештена у наосу. У недостатку писаног извора данас није могуће прецизно установити када су иконе насликане; на основу стилских одлика, најприближније време њиховог постанка свакако би требало сместити у другу четвртину XVIII столећа, дакле у раздобље Рафаилове највеће сликарске активности.

Стваралаштво Рафаила Димитријевића је доста добро истражено.²² Рођен у породици познатог рисанског зографа Димитрија где је, као и тројица његове браће, стекао поуке из сликарства, Рафаило је на својим делима често остављао потпис и годину израде, па се његова иконописачка делатност, претежно везана за Боку Которску и херцеговачке манастире Добрићево и Пиву, може пратити дуж од три деценије, између 1723. и 1756. године. Током тог раздобља Рафаило је извео најмање осам иконостасних

²¹ Садашње димензије ове иконе су 76x44 цм. Пошто је икона приликом смештања на садашњи иконостас у доњем делу скраћена за око 12 цм, а дуж бочних ивица за по неколико центиметара, њена приближна оригинална величина износила би око 90x50 цм.

²² Најцеловитији преглед рада Рафаила Димитријевића недавно је објавио Б. Тодић, *Српски сликари од XIV до XVIII века*, књ. II, Нови Сад 2013, 112–116.

преграда и већи број икона, од којих је извештан део пропао. Био је, уз оца, најплоднији и најдаровитији члан ове дуговеке зографске породице, а своје сликарско умеће пренео је на синове Петра и Василија и њихове потомке, који се по њему презивају Рафаиловић.

Од иконостаса које је Рафаило израдио данас су у целини или делимично сачувана само три – у црквама Светог Георгија у Радованићима на Луштици (1751) и у селима Тановићи и Очинићи код Цетиња.²³ За остале – у црквама Ваведена у Добрићеву (1745), Свете Петке у Подмаинама код Будве (1747), Светог Георгија у Љешевићима у Доњем Грбљу (1752), Рођења Богородице у Забрђу на Луштици (1754) и Архистратига Михаила у Клинцима на Луштици – зна се једино на основу докумената.²⁴

Рафаилов потпис носе и три иконе у манастиру Пиви – Света Три јерарха са светим Николом и групом светих (1729), Светог Јована Претече са сценама из житија (1742) и један, још необјављен примерак, с ликовима Светог Прокопија, Кирика и Јулите, пророка Илије и Јелисеја са светим Савом, Симеоном Српским, Арсенијем и Василијем Острошким²⁵ – као и иконе Арханђела Михаила и Гаврила са сценама њихових чуда (1723, Умјетничка галерија у Сарајеву), Успења Богородице (1750, манастир Савина), Светог Петра и Павла с призорима апостолских дела (1756, Народни музеј у Београду), Исуса Христа (приватна збирка) и Христа с апостолима (Шишићи, црква Светог Ђорђа).²⁶ Године 1752. за цркву Свете Петке у Маинама код Будве Рафаило је извео један антиминос, а приписује му се и неколико дела у сплитској Галерији умјетнина (три иконе Деизиса са светима, Богородица са арханђелима и светима и Свети Никола).²⁷

Дугом низу до сада познатих остварења Рафаила Димитријевића свакако би требало прикључити и иконе у старој цркви Свете Варваре у грбљском селу Сутвари, који је угледни рисански зограф израдио највероватније током друге четвртине XVIII века. О изгледу те иконописне целине, сачињене од икона на иконостасу и репрезентативне житијне иконе патрона храма, која се у старој црквици Свете Варваре налазила све

²³ Р. Вујичић, *нав. дело*, 416–419; С. Раичевић, *нав. дело*, 137.

²⁴ Б. Тодић, *нав. дело*, 114–115.

²⁵ Ј. Мирковић, *Записи из Пиве, Мораче и Косијерова*, Богословље V (XX) (1961) 115; А. Сковран, *Уметничко благо манастира Пиве, Цетиње – Београд* 1980, 26, 50–51; Р. Вујичић, *Иконописна дјела бококторских сликара у манастиру Пиви*, зборник *Четиристо година манастира Пиве*, Титоград 1991, 112. О икони с ликовима Светог Прокопија, Кирика и Јулите, пророка Илије, Јелисеја и српских светитеља аутор овог рада припрема засебну студију.

²⁶ Б. Тодић, *нав. дело*, 115–116 (са старијом литературом).

²⁷ D. Berić, *Nekoliko ikona bokeljskih slikara Dimitrijevića-Rafailovića*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 9 (1955) 274–277, 288–290, сл. 59–60.

до њеног рушења и градње новог, пространијег храма 1846/47. године,²⁸ једино сведочанство данас пружају престопа икона Христа са апостолима, која је доцније премештена на иконостас оближње цркве Светог Ђорђа, и икона Свете Варваре, од које је преостао једино иконографски занимљив фрагмент са три сцене из њеног житија.

---

²⁸ М. Црногорчевић, *нав. дело*, б. О сутварским црквама в. и Д. Вукшић, *Храмови свете Варваре и светог Ђорђа у Сутвари*, Сутвара (Грбаљ) 2013.

*1. Рафаило Димитријевић,
Фрагмент житијне иконе свете
Варваре, друга четвртина XVIII
века (црква Светог Ђорђа у
Сутвари)*

2. Свету Варвару отац враћа кући вукући је за косу

3. Бичевање и рањавање свете Варваре

4. Одвођење свете Варваре у тамницу (или на саслушање)

5. Рафашло Димитријевић, Престона икона Христа с попрсјима апостола и представама Старца дана, Духа светог, Богородице и Јована Претече, друга четвртина XVIII века (црква Светог Ђорђа у Сутвару)

Zoran RAKIĆ

**FRAGMENT OF ICON OF ST BARBARA WITH SCENES
FROM HER LIFE IN THE CHURCH OF ST GEORGE IN SUTVARA
(GORNJI GRBALJ)**

Summary

The paper deals with the fragment of a icon of St Barbara with scenes from her life in St George's Church in the village Sutvara in Gornji Grbalj, in the vicinity of Kotor. The fragment contains three compositions for which it was found to belong to the hagiographic cycle of St Barbara: in the first, St Barbara is brought back home by her father pulling her by her hair, the second presents whipping of the St Barbara, the third scene, probably, depicts her being taken to the dungeon or to the hearing.

Iconographic analysis of these compositions was performed and they were compared to the same scenes in other, rather rare icons of St Barbara with scenes from her life, created in the time from the 16th to 18th century. It was concluded that the painter, due to lack of an adequate model, probably conceived his own hagiographic cycle of the Saint.

According to the stylistic features, the fragment of the icon of St Barbara with scenes from her life dates from the second quarter of the 18th century, and is ascribed to the opus of Rafail Dimitrijević, son and gifted successor to Risan zograf Dimitrije Daskal, founder of the Bay of Kotor icon painting workshop. The same painter, Rafail Dimitrijević, is author the icon of the Christ with apostles on the iconostasis of St George's Church in Sutvara.

Both icons, St Barbara and the Christ with apostles, are supposed to have belonged to the nearby St Barbara's Church. Therewith is the opus of Rafail Dimitrijević enriched with two creations. Icon of St Barbara with scenes from her life is iconographically very interesting. Her cycle is exceptionally rarely presented in east Orthodox icon painting.

Драган МАРКОВИЋ

Бока Которска и Црна Гора у приповеткама Сима Матавуља

Кључне речи: Бока Которска, Херцег Нови, Црна Гора, приповетка, Никола Петровић, политика, Цетиње

I

У књижевним теоријама, насталим с краја 20. века, преовлађује став да „најбољи оквир за тумачење књижевности представља њен историјски контекст: који су проблеми, страховања и сукоби тог доба које књижевно дело одражава, прелама и покушава да разлучи?“ (ФЕЛБАБОВ: 2003: 8). Полазећи од овог основног става *новог историзма* пружила нам се прилика да о Матавуљевим приповеткама и Црној Гори и Боки проговоримо на другачији начин.

Код нових историчара „књижевна дела имају важан задатак, она су нека врста радионице у којој се проблеми, надања и опсесије културе прихватају или избегавају“ (ФЕЛБАБОВ: 2003: 8). Ако желимо да схватимо Матавуљево стваралаштво, онда се морамо посветити ишчитавању његових приповедака које се баве Црном Гором и Боком. Задатак овога рада јесте да покаже како је Матавуљ приказао Црну Гору и Боку Которску у својим новелама, какви су све друштвени, политички и лични фактори утицали на његово стваралаштво и тиме га обликовали као писца. Посебно се мора скренути пажња на политичка дешавања због којих је Матавуљ написао неколика приповедака с тематиком из Црне Горе. Актуелни политички режими увек утичу на књижевно - уметничко стваралаштво, што је за нас данас веома интересно. Ова чињеница нам говори о дијалогу који постоји између политике и поезике (LEŠIĆ: 2003: 36), а тим дијалогом ће се, донекле, бавити и овај рад.

II

У овом делу рада говорићемо о неким факторима који су утицали на формирање Матавуљеве поезике. Велибор Глигорић запажа да је на

Матавуља у детињству највише утицала његова мати која је била одлична приповедачица, жена која је поседовала шибеничку машту најбоље врсте. (1966: 211). Од ње је Матавуљ наследио приповедачки дар. Међутим, на њега као писца утицао је и Стефан Митров Љубиша (ГЛИГОРИЋ: 1966: 219), али вероватно и други писци реалисти које је Матавуљ читао, као и Вуков и Даничићев превод Светог писма, али и радови српских филолога (ДЕРЕТИЋ: 2004: 836). Међутим, нешто што је сигурно имало јако велики утицај на његово поетичко опредељење јесте његово стално странствовање, његов боравак на многим местима широм Балканског полуострва (Шибеник, Задар, Котари, Бока Которска, Цетиње, Београд). Како сам Матавуљ сведочи, на новим просторима успео је да усаврши свој матерњи језик, да обогати свој речник дијалектизмима и да се боље упозна са обичајима и различитостима српског народа на великом делу Балканског полуострва (1939: 84). Андрић сматра да је Матавуљ проширио географску основицу српске приповетке и да код његових приповедака, са тематиком из приморја, у очи падају специфичне одлике реализма (1974: 138). Глигорић тврди, да Матавуљ својим целокупним радом, упућује ка реализму јер у стваралаштву полази од истине у животу. Од свих својих савременика најбоље је знао шта је уметничка истина (1966: 219). Максимовић наводи да је мало српских реалиста који су са толико успеха и уметничке оригиналности унели разноврсне просторе у српску књижевност као што је то чинио Симо Матавуљ (2011: 316). Сви истраживачи Матавуљевог дела се слажу да је Матавуљ реалиста који је кроз своје приповетке унео у српску књижевност богатство простора, а самим тим и карактера и менталитета, што је засигурно утицало на његове поетичке ставове. Међутим, сваки део српства у коме је Матавуљ живео имао је своје културне, политичке и етичке специфичности које су се одразиле на његово писање везано за тај крај. Даље ћемо се бавити круговима приповедака које се односе на Боку Которску и Црну Гору.

III

Бока је поступно и трајно сиромашила, исељавала се, о чему ћу доцније проговорити. Али је главни ударац злог удеса задеси год. 1869-те, кад ћесарска влада стаде тражити, да Бока даје војску иако јој год. 1815. писмено беше обречено да ће од тога бити проста. Бокељи се оружјем опру против те тражбе и задивише свет својим јунаштвом. Рат се заврши Кнезлачким миром, на коме се Бокељима потврдише старе повластице...и реч им се одржи до нове згоде, до год. 1881. (Матавуљ: 1893: 17)

Бока је у Матавуљевим приповеткама приказана без имало трагике и без романтичарског заноса, док се Црна Гора идеализује као херојска, српска *Спарта*, на чијем се челу налази књаз Никола Петровић у чијем

лику су акумулиране све те херојске и хуманистичке особине једног дела српског национа – Црногораца.

У Боки Которској Матавуљ је живео 7 година, од 1874. до 1881. године, тј. од своје 23. до 30. године старости. Његов боравак у Боки се између две бокелске буне. Време које је Матавуљ провео у Боки свакако је део живота младе особе која се формира и животни пут усмерава. Овај део Матавуљеве младости који је провео у „у најдивнијем крају српске земље“, утицао је на формирање „младог човјека који је имао нешто наклоности ка фабуловању“ (МАТАВУЉ: 1939: 83). Лепота природног окружења као и Матавуљева младост одразили су се на његово стваралаштво у приповеткама које су тематски везане за Боку. Поред ових чињеница, у његовим приповеткама одражавају се и национална свест Бокелја као и историјски догађаји којим је Матавуљева епоха обележена. Боки је Матавуљ посветио следеће приповетке: *Бодулица* (Одјек, Београд, 1887), *Љубав није шала ни у Ребесињу* (*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1888), *Ђуро Кокот* (*Преодница*, Београд, 1981), *Нови свијет у старом Розопеку* (*Стражилово*, Нови Сад, 1892), *Др Паоло* (*Дело*, Београд, 1898), *Звоно* (*Коло*, Београд, 1903), *Догађаји у Сеоцу* (*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1898), *На младо љето* (*Стражилово*, Нови Сад, 1888), *Први Божић на мору* (*Мале новине*, Београд, 1899). Поред ових приповедака Матавуљ је Боки посветио прву и другу главу својих *Биљежака* и путопис *Бока и Бокелји*.

Ни о једном простору Матавуљ није писао са толико одушевљења и симпатија као о Херцег Новом, о чудесном простору Боке Которске, о Бокелјима и њиховом српству (МАКСИМОВИЋ: 1999: 58). У путопису *Бока и Бокелји* Матавуљ каже: „Истинито је и поуздано ово: у Боци су српске успомене јаче од свих осталих; српске особине, у главном и најлепше, истичу се јако; јуначки понос, уздање у себе, побожност без лицемерства, гостољубље, љубав према старим обичајима, неговање свога језика и песме, све је то у цвету“ (МАТАВУЉ: 1893: 18). О овим квалитетима становника Боке Матавуљ говори и у приповеткама са темом из овог краја. Ова врста објективности присутна је у путопису *Бока и Бокелји* као књижевно-научној врсти. Није у потпуности присутна и у бокелским приповеткама, већ је то уметнички дограђена слика. Приповедни свет Матавуљ обликује кроз три јединствена уметничка обележја: занимљивост догађаја, необичност ликова, аутентичност простора (МАКСИМОВИЋ: 1999: 58). Многе приповетке из Боке Матавуљ је написао по истинитом догађају, што значи да је грађу за приче узимао из стварности и да је тако обликовао једну реалистичку слику која је била украшена необичним Матавуљевим хумором.

Свој први сусрет са Боком, најјужнијим пределом Аустро-Угарске, Матавуљ је описао у приповеци *Ђуро Кокот*. Наратор је северни Далматинац, богаташ, који је у Боку дошао да се лечи. У ту причу се уплиће необични, комични догађај са Ђуром Кокотом (МАТАВУЉ: 1939: 59). Иако је ову причу Матавуљ писао двадесетак година после свог боравка у Новом, сматра да на читаоца оставља утисак као да је писана одмах, непосредно са живијех угледа (МАТАВУЉ: 1939: 60). На овај начин Матавуљ је аутокритички *Ђура Кокота* одредио као своју најживописнију и најуспелију приповетку. Прича о Ђуру Кокоту јесте прича у којој побеђује живот, такав какав је, са својом неуништивом тежњом за трајањем по сваку цену (АНДРИЋ: 1976: 140). Ђуро Кокот је један од многих Бокела и Црногораца који су у свет отишли трбухом за крухом. Након много година се враћа у родни крај како би ту умро. Међутим, изненада Ђуро Кокот оздрави и запрепасти читав Нови. Зато Матавуљ и саветује друге Србе да лека својим болестима потраже управо у Боки Которској (1893: 46)

Многе Матавуљево приповетке, са темом из Боке, афирмишу победу живота у младости, који је Матавуљ провео у Боки. У приповеци *Бодулица* живот у кафани *Код веселог морнара* наставља да траје кроз дете Радула Пиводића и Гусјенице уз Розин благослов. Прича *Љубав није шала ни у Ребесињу* надилази сукоб Мргуда Скоројевића и Станка Широковића у љубави Рада и Станице. Спутани родитељима морају да побегну у Америку из које се касније враћају са петоро деце. *Нови свијет у старом Розопеку* је прича у којој се надмећу принцип старог света који заступа крчма *Код Аустрије* са принципом новог, младог који оличава крчма Нови свијет. У сукобу Бепа и Аруша победник је Амруш који у Розопек доноси америчке манире пословања и симболички обележава долазак *новог свијета* обележен конштитуцијом, тј. Уставом царевине. На овај начин Матавуљ је у приповедни свет унео стварни историјски догађај, доношење Устава Аустро-Угарске монархије (Октобарска диплома)¹ из 1860. године или неки од каснијих Устава. Приповетка *Први Божић на мору* говори о дечаку Шпиру Томановићу из Лепегана који је са 12 година отишао на брод. Велико невреме на мору је трајало толико дуго да Шпиро није ни приметио да је Божић дошао и прошао. Из највеће олује Шпиро је изашао као победник богатији за једно велико морнарско искуство. У приповеци *Звоно* Матавуљ пише о селу Петковица у коме је вишевековно старо звоно на православној цркви пукло. Очајни мештани се обраћају кнезу Михајилу, владару младе српске државе, који селу поклања ново звоно. На овај начин Матавуљ афирмише и национални принцип доказујући како Србија помаже свем српском живљу ма где он био, а поготово помаже српску Боку – „невјесту Јадрана“, како је назвао Алекса Шантић.

¹ http://sh.wikipedia.org/wiki/Oktobarska_diploma

Из Матавуљевог списка биографске природе (*Биљешке једног писца*) стичемо сазнање да је пуно времена проводио у кафанама, чак га је и смрт затекла у једној београдској кафани. Због тога не треба да чуди чињеница да је радњу многих својих приповедака из Боке сместио баш у кафане. Матавуљ је на полицама једне кафане у приморском градићу могао да пружи сумарну структуру целог друштва (АНДРИЋ: 1976: 138). Таква је ситуација у приповеткама *Нови свијет у старом Розопеку* (кафане *Код Аустрије* и *Код новог свијета*), *Бодулица* (*Код веселог мрнарара*), *Ђуро Кокот* (градски већници заседају у кафани да би одлучили како ће се понашати поводом писма које је стигло из Александрије) итд.

Посебно место међу Матавуљевим ликовима заузимају бокелски капетани. У спису *Бока и Бокелји* он каже да по целој Боки, међу простим народом, *капетан* значи нешто више него *господин*, те није ретко чути да сељаци зову проту, лекара, адвоката и тд. *капетан-прото*, *капетан-докторе* итд. (1939: 30). Да су капетани цењени људи и да су они глас разума најбоље говори приповетка *Нови свијет у старом Розопеку*. Док се беповци и амрушевци сукобљавају како би се сачувао стари, одн. преовладао нови свет, дотле стари поморски капетани са својих тераса прате ситуацију и најчешће, уз неки ироничан коментар, једни другима објашњавају дешавања у граду:

„ - Оо, капетан Лазаре.

Чујем, капетан Марко.

Је ли шта нова од наших крајишника, беповаца?

Нијесу се још, брате, војске судариле, али је рат на прагу...“
(МАТАВУЉ: 2006: 221)

О ауторитету капетана говори и приповетка *Први Божић на мору*.

Матавуљ сматра да је умереност главно правило Бокелја (1893: 47). Одроз умерености у његовим приповеткама налазимо код старих поморских капетана који су „дежурна савест“ Боке. Међутим, његови јунаци су најчешће они којима умереност и није главна одлика. То су најчешће извањци, људи који су се доселили у Боку, нпр. Роза и Радуле Пиводић из *Бодулице*, Амруш из *Новог свијета у старом Розопеку*, Др Паоло из истоимене приповетке, родом из Новог, али је читав живот провео далеко од куће. Појава ових ликова у Матавуљевим приповеткама доноси необичан догађај поводом кога формира заплет у радњи. Међутим, у расплету ови ликови не доживљавају пораз већ настављају да живе новим животом који су створили у Новом.

IV

„Крајем шездесетих година, поводом увођења новог војничког закона за аустријске земље, избио је у јесен 1869. године устанак у Боки Которској, која

је хтела да се очувају њене старе повластице са системом народне војске. Иако су аустријске трупе биле надмоћније у сваком погледу, устаници су им, ипак, у Кривошијама задали тешких удараца. Устанике су тајно помагали пријатељи из Црне Горе – мање људством а више материјалом. Два аустријска генерала бише поражена и смењена. (...) Црна Гора дошла је у средиште интереса, јер се отпор устаника тумачио само њеним помагањем. Иако је кнез Никола посебним уговором с Аустријом обећао пуну неутралност, у Бечу му се ипак није веровало, и није немогуће да не би дошло до какве акције против цетињске владе, да Русија није енергично устала у њену одбрану.“ (Ђоровић: 2005: 742)

Симо Матавуљ је написао 13 приповедака са темом из Црне Горе, и то: *Умјесто уводног чланка (Глас Црногорца, Цетиње, 1883), На Бадњи дан (Глас Црногорца, Цетиње, 1886), Света освета (Српски лист, Задар, 1886), Ко је бољи? (Јавор, Нови Сад, 1886), Како се Латинче оженило (Стражилово, Нови Сад, 1887), Завођанка (Стражилово, Нови Сад, 1887), Сеобе (Нова Зета, Цетиње, 1889), Учини као Страхинић (Нова Зета, Цетиње, 1889), Ново оружје (Српска државна штампарија, Београд, 1890), Стотинар (Босанска вила, Сарајево, 1892), Покајан грјех (Смиљевац, Београд, 1893), Здухач (Календар Дубровник, Дубровник, 1901), Синови (Српска књижевна задруга, Београд, 1903). Написао је и роман *Ускок* (1886, 1892, 1902) и алегоријски сатирички роман *Десет година у Мавританији*. Највећи део *Биљежака једног писца*, Матавуљевог аутобиографског списка, односи се на његов боравак на Цетињу од 1881. до 1889. године.*

Бежећи од аустријских власти, Матавуљ се 1881. године нашао на Цетињу, где је одмах ступио у службу код кнеза Николе Петровића. На Цетињу је обављао неколико послова: био је професор у цетињској гимназији, професор црногорског престолонаследника Данила, надзорник свих школа, а кратко време радио је и као уредник *Гласа Црногорца*. Матавуљу сигурно није било лако да се одржи и на тако важним положајима. Још је било теже остати у милости црногорског кнеза. Црна Гора је у то доба била мала, сиромашна земља где се тешко живело и стога се у њој на сваки завиднији положај гледало и жељно и прекорно (2005: 811). Матавуљ је гледао како се значајни црногорски прваци успињу на положаје и како са њих падају. Најупечатљивији је пример војводе и министра Маша Врбице, који је, како Матавуљ у *Биљешкама* наводи, учинио много за Црну Гору и самог кнеза. Читав живот Црне Горе и Цетиња био је везан за господара. У светлу свих ових збивања Матавуљ се трудио да задржи свој положај у Црној Гори и да се не замери кнезу. Због тога је његова Црна Гора у приповеткама романтичарски идеалисана.

Када пише о Црној Гори Матавуљ се стално колеба између жеље да Црну Гору овековечи као српску Спарту, да је прикаже као патријархалну, јуначку земљу у којој живе хероји, где се због речи и части веома лако

гине. Он жели да тај свет хероја прикаже онаквим какав он заиста јесте, са свим његовим врлинама и манама. Матавуљ у *Биљешкама* каже да је у Црној Гори упознао и другу страну медаље коју је салио Љуба Ненадовић у *Писмима о Црногорцима* (1939: 84). У свеколиком српству, сматра Ћоровић, Црна Гора је издалека била романтичарски идеалисана, убога мала земља (2005: 811). Током осамдесетих година 19. века Црна Гора покушава да заживи као држава, да створи институције и да оствари друштвени напредак. Цетиње је у доба Матавуља егзистирало у сукобу старог и новог, племенског и европског. Та чудна мешавина чинила је престоницу мале српске кнежевине (МАТАВУЉ: 1939: 84). Идеалисана, Црна Гора из Ненадовићевих *Писама о Црногорцима* разобличена је и приказана на реалистички начин управо у *Биљешкама једног писца*.

Када у *Биљешкама* говори о црногорском колективу, Матавуљ заправо говори о другој страни медаље Љубе Ненадовића. По њему, Црногорци лако прецењују своје способности, потцењују туђе, праве се да све разумеју и знају и све доводе у везу са собом и својим радом (1939: 174). Приповетка *Ко је бољи?* говори управо о томе како Црногорци виде себе у свом окружењу. Милун сматра да је оштећен јер није добио медаљу за храброст и што је та иста медаља дата Мирашу. За њега је то питање части и живота, које мора да се реши пред војним властима. Читав процес, пред којим се Милун нашао не доноси му медаљу. Драматична ситуација ће бити разрешена на Цетињу, пред кнезом Николом, који ће му својом руком доделити медаљу. Тек тада ће правда за Милуна бити задовољена, а његова савест мирна, јер ће том медаљом бити доказано да је бољи од Мираша и да велики јунак који заслужује ратна одличја. Занимљива је сцена у којој Милун тврди како је бољи јунак од Новака Рамова, а да притом и не зна ко је он. Његова самоувереност одраз је једне карактерне црте Црногораца, људи који о другима суде на основу изгледа, и људи који верују да су бољи од свих других.

У неким приповеткама (*Сеобе*, *Стотинар*) Матавуљ приказује тешку слику живота у кршевитој и неплодној Црној Гори. Због великог сиромаштва, велики број Црногораца одлази у иностранство у потрагу за послом. Обе ове приповетке имају трагичну ноту. Оне актуелизују вишевековни црногорски проблем: ратом опустошену земљу и немаштину. Због тога велики број Црногораца напушта своја огњишта и одлази у Коринт или на Левант, у потрази за бољим животом. Нарочито је трагична прича Васа Мркова Цуце који рањен одлази у иностранство. Велики ратни херој не може да преживи у Црној Гори због које је у рату тешко страдао. Свака од ових прича има и политичку позадину. Велики број људи би се иселио у Србију где је плодна земља. Међутим, на Цетињу не дају пасоше за Србију. Овакав однос власти на Цетињу према Србији историчар Живко

Андријашевић објашњава као сукоб две политике на Балкану, аустрофилске политике Обреновића и русофилске политике Петровића². Сматра се да су се међудржавни односи Србије и Црне Горе потпуно пореметили удајом кнегиње Зорке за Петра Карађорђевића 1883. године. Краљ Милан Обреновић је ово сматрао за директно мешање Николе Петровића у српска династичка трвења. Односи Србије и Црне Горе се нису поправили све до доласка Петра Карађорђевића на српски престо. Матавуљ, као добар познавалац политичких релација двора на Цетињу, није могао да у својим приповеткама прећути овако значајан политички проблем који је тиштио две српске државице завађене због много моћнијих покровитеља, Русије и Аустрије.

У приповеци *Завођанка* Матавуљ говори о великој хуманости и гостопримљивости Цетињана. Сирота девојка Станица, након смрти оца, налази уточиште код Вула и Јагоде, а затим као кћи хероја добија за мужа великог црногорског јунака Вујицу. Ова прича је била повод Црногорцима да антиципирају будуће ослобођење Никшића и целе Херцеговине од Турака 1877. години³. О судбини Херцеговине говори и приповетка *Ново оружје*. Монах Серавим схвата да Тадија не може бити јунак са пушком у руци, па му због тога даје ново оружје, школу, која ће његовом народу донети просвећеност и цивилизацијски напредак. Ову приповетку можемо посматрати у светлу тежњи кнеза Николе да се велики број Црногораца образује у Црној Гори и иностранству, јер је Никола био свестан чињенице да Црна Гора неће остварити никакав напредак уколико не буде имала већи број школованих људи. Међутим, Матавуљ бележи да су право на образовање лакше стицали „кућићи“, богатији и угледнији Црногорци као и рођаци куће Петровића и рођаци кнегиње Милене. (1939: 94). Ова чињеница говори о великој самовољи Николе Петровића, о његовој аутократској владавини која је заснована на породичним везама, а уз помоћ неколико олигарха који су били под његовом сталном контролом.

Не говоре све Матавуљево приповетке афирмативно о црногорском друштву. У приповеци *Покајан грјех* командир Радоје срља у смрт како би окајао грех због ванбрачног детета које је оставио у кући Кићуна Перовића. Плеће Перовића жели да каменује Кићунову удовицу, али војвода то не дозвољава: „Браћо, није данас вријеме да се врше стари обичаји, јер ми данас имамо писане законе, по којима не може бити то што тражите“ (МАТАВУЉ: 2006: 237). На овај начин Матавуљ је проговорио о жељи власти у Црној Гори да превазиђе старе, патријархалне законе и да заведе писане законе којих се сви морају придржавати. Да црногорски

² http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku/crna_gora_i_srbija.htm

³ Владимир Ћоровић, *Историја Срба, Подгорица-Ријека*, 2005, стр. 754.

кнез кажњава преступнике по писаним законима говори и приповетка *Синови*. На Ријечи Црнојевића два Залажанина ће бити стрелјана зато што су у Котору убили и опљачкали неку бабу. Казна ће се извршити по кнежевој одлуци, а помиловања неће бити зато што кнез кажњава тешке злочинце по законима које Црна Гора има, и који су „изнад“ самог кнеза. То је један привид истине којим је Матавуљ хтео да кнеза Николу представи као човека од закона, а не као човека који својом самовољом влада Црном Гором. У приповеци *Учини као Страхинић* правда не долази од кнеза, већ је она настала као сплет околности. Након смрти Радосава, Војин одлази у Србију, а Итана остаје сама да испашта зато што је свог мужа Радосава, великог јунака, преварила са девером Војином. Једини који је надживео те тешке дане јесте Крцун, који је видео „Црну Гору раширену и оснажену“ (МАТАВУЉ: 2006: 147). У тој Црној Гори Крцуну не одговара „нови ред“ који брани четовање и сукобљавање са Албанцима око освете и блага. Тај „нови ред“ увела је црногорска власт са кнезом Николом на челу 1905. године доношењем првог Устава.

Лику црногорског владара Матавуљ је посветио велики део својих *Биљежака*. У неколико приповедака кнез Никола је директни учесник у догађајима, или је свевидећи отац народа који је својом вољом или речју присутан, или се у крајњој линији појављује као наручилац неких приповедака које је Матавуљ написао. Многи од ових текстова очевидно су писани са тенденцијом да се Матавуљ одужи књазу Николи за наклоност (ГЛИГОРИЋ: 1966: 220). Веома је необичан повод за писање приповетке *Умјесто уводног чланка*. Сиже за ову приповетку Матавуљ је добио од самог кнеза Николе. Поводом венчања кнегиње Зорке Петровић и кнеза Петра Карађорђевића, кнез Никола је ангажовао Матавуља да напише приповетку о Стевану и Гргуру, синовима Ђурђа Смедеревца, који слепи долазе на двор Ивана Црнојевића на Обод. Иван Црнојевић одлучује да ожени Стевана својом синовicom Ангелином зато што је његова кћер Марија одбила слепца. Ангелину је Српска православна црква прогласила светицом и слави се 30. јула. Значење ове приче која је писана по налогу кнеза Николе постаје јасно тек у контексту њене задње реченице: „Зато ће вјенчање њене свјетлости кнегињице Зорке са његовом свјетлошћу кнезом Петром Карађорђевићем бити на дан Мајке Ангелине, 30. јула“ (МАТАВУЉ: 1939: 189). Читавом свету је, истиче Матавуљ, било веома лако да дешифрира ову алегорију као највећу увреду за Петра Карађорђевића и његовог брата Ђорђа. Читаво Цетиње и штампа у иностранству схватили су ову причу као највећу увреду за младог кнеза Петра који је приказан као слепец без земље. Чак је и сам Матавуљ имао великих проблема зато што је обрадио овакав сиже. Наишао је на велику осуду старог Беаре, професора у цетињској гимназији, јер је таква прича била понижавајућа за унука Црног Ђорђа кога је Беара јако волео (МАТАВУЉ: 1939: 190).

У приповеци *На Бадњи дан* Матавуљ је, као и у многим другим причама о Црној Гори, близак фолклорном моделу реалистичког причања, са романтичним или анегдотским предлошцима и разуђеним фабулама (МАКСИМОВИЋ: 2011: 324-325). Приповетка има дескриптивни почетак, опис Цетињског поља и Доњег Краја у коме живе Бајице. Овако разуђен почетак, иначе чест у Матавуљевим причама о Црној Гори, увертира је у причу о Ћикану и Јагоди, старцима који су у ратовима остали без два сина. Њима нема ко да донесе бадњак што њихову тугу и несрећу продубљује. Међутим, стари Црногорац Ћикан прихвата судбину као неминовност и то правда речима: „Јесам ли ја њешто мимо људе, па да ме мимоиђе оно што ми је суђено? А суђено им је да погину...ама погибоше јуначки, божју ти вјеру давам!...“ (МАТАВУЉ: 2006: 13). Да би тужна судбина двоје старца била олакшана на било који начин, кнез Никола одлази и бере им бадњак. Кнез је овде приказан на сасвим романтичарски начин, као отац свог народа који брине о свакој породици и бди над сваком кућом у Црној Гори. Посебно се истиче његова величина, владарска и људска, јер посећује оца и мајку двојице великих ратника који су погинули за свога господара и Црну Гору. Приповетка је завршена наглашеном глорификацијом Николе Петровића: „А пјесма оде од уста до уста, широм Црне Горе и Херцеговине, како кнез Никола пази своје Црногорце, како их тјеши – он, који, послје бога, најбоље их утјешити може“ (МАТАВУЉ: 2006: 15).

Индијектно о лику кнеза Николе говори приповетка *Света освета*. У Црној Гори убиство је било сакрализованано, а Црногорац који свети члана своје породице плаћа дуг Богу и породици (ЗЈЕЛИНСКИ: 2011: 310). Вођен овим начелом, Миња Кадовић из Шобајића убија Бећирбега Писјака како би осветио Сава Кадовића. Миња Кадовић се предаје кнежевој правди јер му је кнежева реч важнија од самог живота, и веома лако прихвата смрт, како би испунио свету дужност према свом рођаку и породици. Отуда и наслов приповетке *Света освета*. Међутим, занимљив је начин на који Бећирбег Писјак говори о кнезу Николу уз највеће похвале: „Фала нека је Господару црногорском! У његово здравље ми Турци идемо слободно по његовој земљи!“ (МАТАВУЉ: 2011: 22) Ако похвала дође са стране непријатеља, онда она добија на вредности. Како су кнеза Николу гледали Турци најбоље говори чињеница коју Матавуљ наводи у *Биљешкама* о пријему кнеза Николе у Цариграду: „У исто вријеме дође под Котор султанова јахта, која ће кнеза одвести у Цариград (...) Из Цариграда стигоше гласови о сјајном дочеку, као и то, да је султан дао најсвечаније обећање да ће се што скорије свршити гранични спор“ (МАТАВУЉ: 1939: 190-191). На неки начин у овим реченицама Матавуљ одаје похвалу Николиним дипломатским вештинама, који је без обзира на вишевековне сукобе и мржњу, успео да изгради добре дипломатске односе са моћним и великим суседом, Турском.

Приповетка *Здухач* говори о једној појави заснованој на сујеверју, да душа човека изађе из њега, а затим се бори са другим душама како би свом крају осигурао падавине и добру летину. У светлу разматрања лика кнеза Николе и политичних прилика у Црној Гори у доба Матавуља, ова приповетка није интересантна за овај рад.

V

Матавуљеве приповетке о Боки Которској и Црној Гори плод су његовог боравка на овим просторима. Много тога, везано за њихов настанак, може се прочитати у другим његовим списима као што су *Бока и Бокељи* и *Биљешке једног писце*. Када пише о Боки Матавуљ је писац реалиста ослобођен стега политике и утицаја власти. Онда његов таленат приповедача реалисте долази до изражаја. У приповеткама о Црној Гори Матавуљ је романтичарски настројен. Жели да створи једну идиличну слику света у којој живе хероји на чијем челу се налази кнез Никола Петровић. Матавуљ је, као службеник Николе Петровића, хтео да угоди кнезу, па је многе приповетке писао да велича његов лик и Црногорце. Можемо рећи, да је Матавуљ својим приповеткама о Црној Гори, изглачао медаљу Љубе Ненадовића коју је овај створио у путопису О Црногорцима. У приповеткама о Боки Матавуљ је искренији, слободнији и спреман је у сваком тренутку да нас насмеје. У приповеткама о Црној Гори он је човек режима који не жели да се замери црногорском кнезу. Овај рад показује који су све друштвени, политички и лични разлози утицали на Матавуљево стваралаштво.

Библиографија

Andrić, I. (1976). Četrdeset godina od smrti Sime Matavulja. U I. Andrić, *Umetnik i njegovo delo* (str. 137-141). Sarajevo: Svjetlost.

Andrić, I. (1976). O majstoru pripovedaču. U I. Andrić, *Umetnik i njegovo delo* (str. 142-147). Sarajevo: Svjetlost.

Korać, S. (1991). *Modeli pripovijedanja*. Zagreb: Prosvjeta.

Глигорић, В. (1966). Симо Матавуљ. У М. Протић, *Епоха реализма* (Српска књижевност у књижевној критици изд. Т. 5, стр. 211-263). Београд: Нолит.

Деретић, Ј. (2004). *Историја српске књижевности*. Београд: Просвета.

Кораћ, С. (1982). *Књижевно дјело Симе Матавуља*. Београд: Српска књижевна задруга.

Максимовић, Г. (1999). Бокељске новеле Симе Матавуља. У *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (књига 47, свеска 1, стр. 57-82). Нови Сад: Матица српска.

Максимовић, Г. (2011). Градови Симе Матавуља. У Д. И. Вукићевић (Ур.), *Симо Матавуљ - Дело у времену (Зборник радова са међународног скупа Књижевно дело Симе Матавуља, 29. и 30. мај 2008.)* (стр. 315-329). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Максимовић, Г. (2003). *Тријумф смијеха*. Ниш: Просвета.

Матавуљ, С. (2006). *Приповетке* (Т. I). Београд, Загреб: Завод за уџбенике и наставна средства, Српско културно друштво Просвјета.

Dragan MARKOVIĆ

BOKA KOTORSKA AND MONTENEGRO IN SIMO MATAVILJ'S STORIES

Summary

Matavulj's stories dealing with life in Boka and Montenegro are first sorted out by the method of new historicism, and thereafter it is specified which social, political and personal reasons influenced his artistic creation. Attention is also paid to the specifics of Matavulj's stories of Boka and Montenegro, to the realistic depiction of the world in stories of Boka and Montenegro. Attention is drawn to a major political factor which had an impact on the stories from Montenegro.

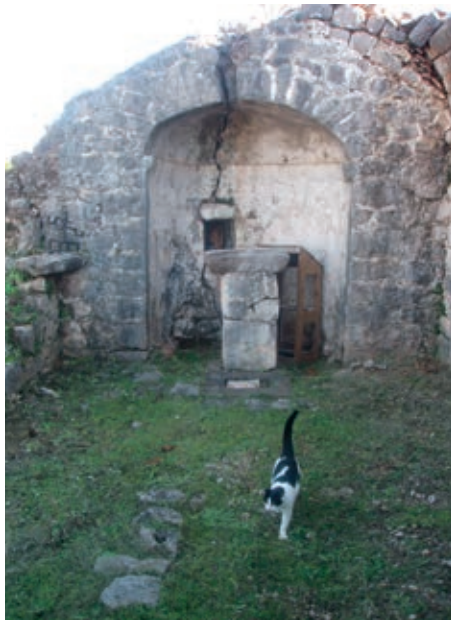
Jasminka GRGUREVIĆ

**PODNI MOZAIK U CRKVI SV. ANDRIJE KRIMOVICE, DONJI
GRBALJ**
**konzervatorska istraživanja, analiza stanja, predlog zaštite i
prezentacije**

Ključne riječi: Crkva Sv. Andrije, Krimovice, Donji Grbalj, podni mozaik, konzervatorska istraživanja, stanje mozaika, zaštita i prezentacija poda

Uvod

Na ostatke mozaičkog poda u crkvi Sv. Andrije u selu Krimovice, Donji Grbalj, prvi je ukazao u svojim radovima Mladen Crnogorčević 1902. god¹.

Sl. 1- unutrašnjost crkve Sv. Andrije Krimovice, februar 2011. god.

---

¹Mladen Crnogorčević, Crkve u Grblju, Glasnik Pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar, 1902-3, str.114-115

Prva sondažna istraživanja ovih ostataka izveli su doc. dr Mihailo Milinković (Filozofski fakultet, Beograd) i arheolog Vilma Kovačević (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Kotor), u jesen 2000. god. Rezultati istraživanja objavljeni su u prilogu M. Milinkovića pod naslovom „*Prilog arheološkoj karti Grblja: neki rezultati sondažnog rekognosciranja 2000.godine*“, Zbornik radova sa naučnog skupa „Grbalj kroz vjekove“.² U prilogu je objavljena i fotografija tri fragmenta mozaika sa podlogom koji su, tokom ovih istraživanja, pronađeni u sondi ispred vrata crkve.³

Tokom ovih istraživanja, ostaci mozaičkog poda u crkvi su očišćeni, ali nijesu zaštićeni. U međuvremenu, djelovi mozaičke podloge i otkriveni djelovi mozaika su prekriveni slojem zemlje i nekultivisanog rastinja. (Sl.1)

Konzervatorska istraživanja poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice

Konzervatorska istraživanja poda u crkvi Sv. Andrije izvedena su tokom decembra 2010. god. tokom februara i marta 2011. god.

Cilj istraživanja je bio analiza stanja mozaika, mogućnosti njegove zaštite i prezentacije i definisanje veza između faza u gradnji crkve i ostataka podnog mozaika u njenoj unutrašnjosti.

Povod za preduzimanje istraživanja bio je izrada projekta sanacionih i konzervatorsko-restauratorskih radova crkve Sv. Andrije sa ciljem obnove iste. Istraživanja su izveli stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor, u saradnji sa Odborom za obnovu crkve Sv. Andrije.⁴

Istraživački postupak i zaštita nalaza

Tokom preduzetih istraživanja otkrivena je cijela površina poda u crkvi. Očišćeni su svi fragmenti mozaika i sačuvani djelovi mozaičke podloge. Istražene su veze između sačuvanih fragmenata mozaika, mozaičke podloge i zidova crkve.

Istražene su veze između sačuvanih fragmenata mozaika i djelova poda plombiranih kamenim pločama.

---

² Grbalj kroz vjekove, Zbornik radova sa naučnog skupa “Grbalj kroz vjekove” Grbalj i Kotor, 11-13. Oktobra 2001. godine, Grbalj, 2005, str. 31-54

³ Grbalj kroz vjekove, *ibidem*, str.51

⁴ Stručni tim koji je izveo istraživanja: Vilma Kovačević, arheolog, konzervator savjetnik, Zorica Čubrović, arhitekta, viši konzervator i Jasminka Grgurević, dipl. konzervator-restaurator, savjetnik konzervator. U ime Odbora za obnovu crkve istraživanja je organizovao Krsto Pribilović. Rezultate arhitektonskih istraživanja crkve Sv. Andrije objavila je Zorica Čubrović u Zborniku radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Boka br. 34, Herceg Novi, 2014. godina, str.7-28

Analizirani su sačuvani fragmenti mozaičke podloge bez mozaika;
Analiziran je sastav originalne podloge i načina na koji je mozaik rađen;
Analiziran je fragment mozaika pronađen u temeljnoj zoni apside crkve.

Analizirani su fragmenti mozaika koji su otkriveni prilikom ranije preduzetih istraživanja (tokom 2000.god.) i koji su bez prateće dokumentacije i podataka o mjestu nalaza deponovani u magacinski prostor tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor.

Po završenim istraživanjima, pod u crkvi je pokriven slojem paro propusne folije. Na sloj folije nanesen je sloj pijeska u debljini od 10-tak cm (Sl. 2).

Arheološka sonda u naosu crkve je prekrivena drvenom konstrukcijom, a zatim tretirana na prethodno opisani način. Arheološki nalazi, pronađeni tokom ovih i prethodnih istraživanja spakovani su u drvene kutije i pohranjeni u uglu crkve.

Kockice mozaika pronađene tokom preduzetih istraživanja pokupljene su i složene u kesice prema mjestu nalaza u crkvi i deponovane u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture Kotor (danas, Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore - Područno odeljenje Kotor).

Sl.2 - pod u crkvi; pokrivanje folijom i slojem pijeska u cilju zaštite nalaza tokom daljih radova na crkvi

Rezultati istraživanja

U podu crkve Sv. Andrije otkrivena su tri veća fragmenta mozaika i to jedan u sjevero-zapadnom uglu crkve, lijevo od ulaza (Sl. 3), drugi u jugo-zapadnom uglu, desno od ulaza i treći, uzdužni uski pojas mozaika duž južnog zida crkve (Sl.4). Manji fragmenti mozaika otkriveni su na više mjesta u crkvi. Karakterističan i značajan je fragment u sjevero-istočnom uglu crkve (Sl. 5). Ovaj fragment je uklopljen između plombi kamenih ploča i predstavlja podatak o načinu na koji su riješena mjesta oštećenog mozaika. Ukupna površina otkrivenih fragmenata mozaika je oko 3 metra kvadratna.

U naosu crkve, na više mjesta, otkriveni su i podaci o originalnoj podlozi u koju su mozaičke kockice bile uložene.

Konstatovano je da je mozaički pod obijen duž zidova crkve i to u vidu uske trake, koliko je bilo nužno tokom zidanja crkve. Ovakva mjesta su plombirana kamenim pločama različitih dimenzija i obrade, slobodno složenim, reklo bi se priklesanim na licu mjesta za ovu namjenu. Karakterističan primjer ovakvog rješenja je traka od kamenih ploča širine oko 20-ak cm duž južnog zida crkve (Sl. 6). Pri zapadnom zidu, desno od ulaza, otkriveni fragment mozaika se približava zidu crkve na oko 5 cm i ovo je najbliža sačuvana veza mozaika i zida crkve (Sl.7).

Sl. 3 - ostatak mozaika lijevo od ulaza u crkvu

Sl. 4 - ostatak mozaika duž južnog zida crkve

Sl. 5 - sjevero-istočni ugao crkve, ostatak mozaika uklopljen između kamenih ploča

Sl. 6 - krpjenje oštećenja mozaika kamenim pločama duž južnog zida crkve

Sl. 7 – fragment mozaika u jugozapadnom uglu, desno od ulaza u crkvu, najbliže sačuvana veza mozaika i zida (južnog) crkve, 5cm.

Analizom presjeka unutar arheološke sonde koja je otvorena na središnjem dijelu crkve na mjestu gdje nije bilo tragova mozaika (Sl. 8,9), potvrđen je sastav mozaičke podloge i to:

I sloj; sloj lomljenog kamena kojim je nivelisan teren i čija debljina varira u zavisnosti od potrebe, negdje je ovaj sloj debljine oko 10 cm, a negdje popunjava neravnine u stijenama na kojima je crkva sazidana.

II sloj; je sloj krečno pješčanog maltera sa dodacima lomljene i mljevene cigle, lomljenog sivog i crvenog kamena, grumenima neugašenog kreča, neprosijanim pijeskom. Debljina ovog sloja je oko 10 do 12 cm. Na mjestima oštećenja mozaika, u ovaj sloj su uložene kamene ploče (djelovi kamenog poda), što je jasno čitljivo u presjeku ove sonde.

III sloj; sloj krečno-pješčanog maltera, debljine oko 1 cm u koji su uložene mozaičke kockice.

Sl. 8 - arheološka sonda unutar crkve

Sl. 9 - dio arheološke sonde u središnjem dijelu crkve, dio poda bez mozaika sa sačuvanim fragmentima mozaičke podloge, dio poda sa ostacima mozaika i dio poda od kamenih ploča duž južnog zida crkve

Mozaik je urađen od grubo sječenih kockica različitih dimenzija, u prosjeku 0,6- 0,7 x 1-1,5 x 2cm, slobodno složenih (Sl. 10). Po načinu na koji su kockice složene, zaključuje se da su ulagane direktno u malter, na licu mjesta. Na 10 cm² uloženo je u prosjeku oko 60 kockica. Boje kamena su ružičasta i bijela. Može se pretpostaviti da je upotrebljen lokalni kamen iz okolnih majdana.

Sl. 10 - Sv. Andrija, Krimovice, detalj mozaika, način sloga mozaičkih kockica

Tokom arhitektonskih istraživanja arheološke sonde, na istočnoj strani crkve, u temeljnoj zoni apside, zapažen je manji fragment mozaika sa podlogom koji je uzidan u sam temeljni zid. Uporedbom ovog fragmenta i fragmenata mozaika u podu crkve zaključeno je da se radi o djelovima istog mozaika. Na pitanje, kako se ovaj fragment našao u temeljnom zidu apside, ima dovoljno argumenata u odgovoru koleginice Zorice Čubrović, da se radi o popravci apside crkve i o materijalu iz poda u oltaru koji je za tu svrhu korišćen.⁵ Isto tako, moguće je pretpostaviti da su djelovi mozaika čija je površina u vrijeme gradnje crkve bila veća od površine osnove crkve, iskorišćeni kao građevinski materijal i da su mozaičke kockice ostale sačuvane na onim mjestima na kojima su imale koherentnu vezu sa podlogom.

Kako smo napred istakli, tokom prethodne arheološke kampanje, 2000. god., u arheološkoj sondi ispred ulaza u crkvu pronađena su tri fragmenta mozaika sa podlogom. Tragajući za ovim fragmentima, a rukovodeći se izjavom prof. Mirka Maslovara da je iste odnio arheolog Jovan Martinović u Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Kotor, potražili smo iste u Zavodu. Nakon uporedbi fragmenata pronađenih u Zavodu, fragmenata objavljenih na fotografiji u prilogu M. Milinkovića u članku *Prilog arheološkoj karti Grblja, neki rezultati sondažnih rekognosciranja 2000.god.* i mozaika in situ, u crkvi, zaključili smo da se radi o djelovima istog mozaika sačuvanih sa originalnom podlogom (Sl. 11). Moguće je pretpostaviti, kao i napred, da su se isti našli u zemlji ispred crkve tokom radova na gradnji crkve.

Sačuvana su tri fragmenta različitih dimenzija, prvi, dim. 21x17cm, drugi, dim. 27x 23 cm i treći, dim. 20 x 18 cm. Fragmenti su vraćeni u magacinski prostor Zavoda, danas, Područnog odeljenja Centra za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, zajedno sa kockicama mozaika pronađenih tokom najnovijih istraživačkih radova na lokalitetu.

Napomene radi, sve kockice mozaika pronađene tokom preduzetih istraživanja pokupljene su i složene u kesice prema mjestu nalaza u crkvi.

---

⁵ Zorica Čubrović, Arhitektonska istraživanja crkve Sv. Andrije, Krimovice, Donji Grbalj, Boka br. 34, Herceg Novi, 2014. Str. 21

Sl. 11 - fragmenti mozaika pronađeni u sondi ispred ulaza u crkvu, 2000.god., snimljeno u Kotoru, 2011.god.

Analiza stanja pronađenih ostataka mozaika

Sačuvani ostaci mozaika u podu crkve Sv. Andrije zatečeni su u lošem stanju. Vezivo među kockicama mozaika je izgubilo izvorna vezivna svojstva. U koherentnu cjelinu kockice na nekim mjestima drži nanos crvene zemlje, koja je pod dejstvom vlage formirala lepljivu smjesu, prirodno vezivo. Degradaciji izvornih svojstava veziva doprinijelo je i rastinje koje godinama prodiere kroz mozaičku strukturu. (Sl.12) Kamene kockice koje sačinjavaju mozaičku strukturu su prekrivene kalcinacijama, prljavštinom i lišajevima, ljuspaju se, osipaju i izgubile su izvorne kolorističke vrijednosti u velikom procentu.

Sl.12 - detalji oštećenja mozaika

Predlog zaštite prezentacije poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice

Predlaže se prezentacija sačuvanih fragmenata mozaika u podu crkve, „in situ“, na mjestima gdje su pronađeni. U tom smislu potrebno je predvideti konzervatorske mjere njihove zaštite. Na osnovu analize stanja mozaika konstatovano je da se isti ne može konsolidovati zajedno sa podlogom u koju je ugrađen, već da ga je potrebno podići, uložiti u novu podlogu, a zatim vratiti na mjesto sa kojeg je podignut. Istovremeno, obzirom da se radi o podnom mozaiku, podlogu u crkvi je potrebno konsolidovati tj. nanijeti novu i pripremiti je za vraćanje mozaika. Kamene ploče kojima je bilo izvedeno plombiranje oštećenja na mozaiku vratiti na njihova mjesta u podu prema oznakama i tehničkoj dokumentaciji zatečenog stanja poda. Iste tretirati na način kao i mozaik.

Površine poda, bez mozaika, potrebno je riješiti novim materijalom, otpornim na habanje. Predlaže se upotreba nekog od savremenih, sintetičkih materijala, adekvatnog tona (npr. crvenkastog). Isti nanijeti i zagladiti do ivica mozaika. Prethodno izvršiti probe tona, načina obrade i estecke prihvatljivosti. Prilikom procjene estecke prihvatljivosti uzeti u obzir unutrašnji prostor crkve kao cjelinu. Predvidjeti upotrebu savremenog materijala lak za održavanje.

Fragmente mozaika koji su pronađeni u sondi ispred crkve, tokom arheoloških istraživanja 2000. godine, prezentirati u pločniku ispred crkve na

mjestu sonde. Položaj fragmenata i način uklapanja u novi pločnik odrediti na licu mjesta, u skladu sa mogućnostima, poštujući između ostalog i estetski kriterij.

Uporedbe

Najbliža paralela mozaičkom podu iz crkve Sv. Andrije je mozaički pod bistjerne u Bigovi, nažalost nedovoljno istražen.⁶ Nalaz slične vrste, po načinu sloga, dimenzijama, načinu obrade kockica i pripreme mozaičke podloge nalazimo u Morinju, na privatnom imanju porodice Đučić (Sl. 13, 14, 15). Razlika je što su ivice mozaičkih kockica u crkvi Sv. Andrije izglačane, što znači da se objekat kojemu je prvobitno pripadao ovaj mozaik duže koristio i da je hodanje po istom i njegovo čišćenje uzrokovalo ovu pojavu.

Slika 13 - Morinju 2005. godine, fragmenti mozaika sa podlogom pronađeni na imanju porodice Milovana Đučića

---

⁶M. Milinković, *ibidem*, str. 34 -35

Sl.14 - Morinj, otkriveni fragment mozaika sa podlogom

Sl. 15 - Morinj, detalj mozaika, način sloga mozaičkih kockica

Iako su pronađeni fragmenti mozaika u Morinju suviše mali za neke opsežnije zaključke, smatramo da možemo govoriti o primjeni monohromosti i o upotrebi lokalnog kamena, kao i u Krimovicama, uz napomenu da se radi o optičkim zapažanjima. Važno je svakako napomenuti da nalaz u Morinju, možda, predstavlja dio obodnog rješenja neke prostorije u kojoj je u centralnom dijelu bilo formirano polihromo polje, ali isto tako i konstatovati da raznobojne kockice na otvorenom dijelu ovog lokaliteta nijesu pronađene.

Sličan način pripreme mozaičke podloge nalazimo i u Risnu. Na lokalitetu „*Ostaci antičke vile sa mozaicima u Risnu*“ iz II vijeka nove ere, prilikom revizionih arheoloških istraživanja 2004. god. pronađene su još dvije prostorije sa mozaicima.⁷ Ovaj nalaz omogućio nam je da sagledamo originalni mozaički slog i originalni način pripreme mozaičke podloge⁸ (Sl.16,17). U tom cilju analizirane su obodne bordure mozaika u Risnu jer su iste mogle biti slagane na licu mjesta i ulagane direktno u malter. Ovo s razloga što je prilikom ulaganja podnih mozaika, koji su mogli biti pripremljeni u Saloni ili nekom drugom mozaičkom centru, bilo jako važno kako će isti biti uloženi u prostorije za koje su predviđeni. Zato, možemo pretpostaviti da su obodne bordure bile ustvari prostor za korekciju i da su omogućavale da se pripremljeni kartoni sa mozaicima slobodno uklapaju između već formiranih zidova u zadate podne površine. Izvedene optičke analize ukazuju na sličnost u načinu sloga mozaičkih kockica u Krimovicama i Risnu u slučaju obodnih zona.

Sl. 16 – Risan, lokalitet „*Ostaci antičke vile sa mozaicima*“, način sloga mozaičkih kockica, detalj obodnog polja

⁷ Reviziona arheološka istraživanja izvedena su 2004. godine. Istraživanjima je rukovodila Vilma Kovačević, arheolog, konzervator savjetnik. Istraživanja je izvela ekipa Varšavskog univerziteta i Centra za arheološka istraživanja “Novae” iz Varšave u saradnji sa crnogorskim arheolozima.

⁸ Ovom prilikom podsjećamo da su svi mozaici u okviru istog objekta podignuti sa originalne podloge 70-tih godina prošlog vijeka i uloženi u novu podlogu.

Sličnost postoji i u načinu pripreme mozaičke podloge. I u Risnu, na otvorenom presjeku, uočavamo tri sloja i to, prvi; izravnavajući sloj lomljenog kamena, drugi; sloj krečno pješčanog maltera sa dodacima lomljene i mljevene cigle, lomljenog kamena, grumenima neugašenog kreča, neprosijanim pijeskom. Debljina ovog sloja je, kao i u Krimovicama oko 10 do 12 cm i treći; sloj kvalitetno pripremljenog krečno-pješčanog maltera, debljine oko 1 do 1,5 cm u koji su uložene mozaičke kockice.

Sl.17 - Risan, lokalitet „Ostaci antičke vile sa mozaicima“, detalj, način pripreme mozaičke podloge

Sličan način obrade i ulaganja mozaičkih kockica nalazimo i na lokalitetu „Mirišta“ u blizini Petrovca. Na ovom lokalitetu, koji je, napomene radi, još uvijek nedovoljno istražen⁹, pronađeno je nekoliko kada, čiji su podovi izrađeni u mozaiku. Mozaičke kockice su složene, reklo bi se, direktno u malter, na licu mjesta. Upotrebljen je lokalni kamen bijele boje. Likovni ritam je postignut promjenama unutar samog sloga. Vodilo se računa o spojevima mozaičkog poda i hidrauličnog maltera omalterisanih zidova kada, kao i o nagibu mozaika prema centralnom kamenom slivniku. Kako su kade bile u upotrebi duži vremenski period, ivice mozaičkih kockica su zaobljene. Na osnovu analize otvorenog presjeka mozaičke podloge konstatovano je da je ista bila pripremljena na sličan način kao i u Krimovicama. Između ovog lokaliteta i Krimovica postoji najveća sličnost jer se, kako se pretpostavlja, u oba slučaja radi o manje reprezentativnim objektima.

⁹ Istraživanja na lokalitetu „Mirišta“ u više arheoloških kampanja izvodio je Centar za arheologiju Crne Gore. Radovima je rukovodila Lenka Bulatović, arheolog, konzervator savjetnik.

Dakle, pitanje da li možemo govoriti o nekom objektu koji je na mjestu crkve Sv. Andrije postojao još u rimsko doba, ostaje i dalje otvoreno. Ono što je izvjesno jeste, da ovaj lokalitet ima dugu istoriju upotrebe jer se u neposrednom okruženju nalaze praiistorijski tumuli. U skladu sa navedenim treba mu pristupiti u budućnosti, sagledavajući ga kao cjelinu u kontekstu istorijskog i kulturološkog značenja ovog dijela Donjeg Grblja.

Zaključak

Podni mozaik u crkvi Sv. Andrije pripadao je starijoj građevini koja je postojala na ovom mjestu i dimenziono bila veća od sadašnje crkve. Sa ovom tvrdnjom korespondira nalaz manjeg fragmenta mozaika pronađenog u sekundarnoj upotrebi u temeljnom zidu apside sa spoljnje strane crkve, kao i fragmenti mozaika sa podlogom pronađeni u arheološkoj sondi ispred ulaza u crkvu. Po jednostavnosti i slobodnom načinu slaganja kamenih kockica, po upotrebi lokalnog kamena, tradicionalnom načinu na koji je izvedena mozaička podloga, ova građevina je mogla imati različite namjene, od profanog do sakralnog karaktera i može se datirati u širok vremenski raspon. Izvjesno je da se nije radilo o reprezentativnom objektu. Isto tako je izvjesno da se radilo o objektu čiji je pod bio urađen posebnom tehnikom kojom su ukrašavani podovi reprezentativnih objekata i koja je izvedena u skladu sa tradicionalnim načinom izrade antičkih mozaika. A istovremeno i u skladu sa ograničenim lokalnim mogućnostima. Pod je bio u dobrom stanju kada je sagrađena stojeća crkva Sv. Andrije, pa je njegov dio iskorišćen na način da je uklopljen u novi objekat i dobio je funkciju poda u crkvi. Tom prilikom djelovi oštećenog mozaika su popravljani kamenim pločama koje su uklopljene u oštećenja. Napred izrečeno, pored primjene funkcionalnog, jeftinog, estetski prihvatljivog i najlakše izvodljivog rješenja poda, ukazuje i na potrebu da se da poseban značaj samom mjestu i objektu ili djelovima objekta koji su na njemu zatečeni.¹⁰

---

¹⁰ **Poslije zaključka;** Započinjući rad na prilogu o stanju i značaju mozaičkog poda u crkvi Sv. Andrije, Krimovice, koji je po zapažanjima istraživačkog tima stariji od same crkve, namjera mi je bila da ukažem na potrebu njegove zaštite i prezentacije. U međuvremenu, crkva Sv. Andrije je obnovljena. Crkva je obnovljena prema konzervatorskom projektu arhitekte konzervatora Katarine Nikolić. Prema saznanju, pored insistiranja svih aktera u procesu zaštite i restauracije crkve Sv. Andrije da se mozaički pod sačuva i prezentira, Odbor za obnovu crkve je donio odluku da se pod u crkvi poploča kamenim pločama i isto je učinjeno uz obrazloženje da nije bilo moguće obezbijediti sredstva za zaštitu i prezentaciju nalaza. Mozaik je ostao ispod novog poda. Ovakvim postupkom umanjene su vrijednosti crkve Sv. Andrije jer je najznačajniji nalaz u njoj unutrašnjosti ostao sakriven. Kako smo napred istakli, sama struktura poda u

Jasminka GRGUREVIĆ

**FLOOR MOSAIC IN ST. ANDRIJA'S / ST. ANDREW'S CHURCH/
KRIMOVICE, DONJI GRBALJ**
**Conservational Research, Analysis of the State, Proposition for Protection and
Presentation**

Summary

Conservational research works on the floor in St. Andrija's Church were carried out during December 2010 and during February and March 2011.

The aim of the research was the analysis of the state of the mosaic, feasibility of protection and presentation and defining the connection between the phases in the construction of the Church and the remains of the floor mosaic in its interior. The reason for undertaking the research works was the drafting of the project for rehabilitation and conservational-restoring works on St. Andrija's Church aiming to restore it. The research works were performed by the experts of the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments Kotor in cooperation with the Board for Restoration of St. Andrija's Church.

The research of the floor in St. Andrija's Church, Krimovice, Donji Grbalj, led to the conclusion that the church was built on the mosaic which used to belong to an older object which was larger than the Church itself. According to the simplicity and free way of arranging the little stone cubes, according to the use of local stone, traditional method in which the mosaic underlay was created, this building could have had various purposes, from profane to sacral character and can be dated in a wide time span. Obviously, it was not a representative object, yet it certainly was

---

crkvi je starija od crkve i predstavlja svjedočanstvo o značaju ovog prostora u prošlosti. Situacije kada se investitori nađu pred izborom da završe crkvu i stave je u funkciju, ili da sakupljaju sredstva za konzervaciju nalaza, često se, nažalost, završe ovako. Ističem *nažalost*, jer Odbor za obnovu crkve Sv. Andrije je ispoštovao sve prethodne radnje neophodne za istraživanje izvornih vrijednosti ovog objekta, između ostalog i konzervatorska istraživanja čiji je rezultat i ovaj prilog.

Zastavši pred činjenicom završenog osla odlučila sam ipak da priprelim ovaj prilog za štampu sa nadom da će se u budućnosti smoći snage i da će ovaj nalaz biti prezentiran. Pokušaću za ovu priliku da zanemarim činjenicu da su preko nalaza postavljene kamene ploče. Sa nadom da će ploče biti uklonjene kockice mozaika još uvijek čekaju u kutijama da bi bile vraćene na njihova mjesta u podu crkve.

an object whose floor was made by applying a special technique, such as used for decoration of the floors in representative objects and it was performed in accordance with the traditional method of production of ancient mosaics, but at the same time in accordance with limited local means.

During the construction of the Church, the mosaic was in good shape, and therefore it was used for the Church floor. Those parts of the mosaic that were damaged during the construction of the Church were mended with stone plates and fitted into the damaged surfaces. As aforesaid, the application of functional, cheap, aesthetically acceptable and the most feasible solution to the floor issue, show that it is necessary to pay special attention to the place, the object itself and the parts of the object found upon its construction. At the same time, the aforesaid indicates that this locality has a long history of use. It should also be mentioned that in the immediate vicinity of the locality there are unexplored prehistoric tumuli. In accordance with the aforesaid, except for the application of functional, cheap, aesthetically acceptable and the most feasible solution to the floor, it is necessary to recognize the special importance of the site itself and the object and its parts, as well as the remains of the object which preceded the present building.

Dragan ROGANOVIĆ, Tamara BRAJOVIĆ

PRIRODNE VRIJEDNOSTI VRMCA¹

Ključne riječi: Vrmac, priroda, vrijednosti

1. UVOD

Projekat „Baština - Pokretač razvoja” je sproveden u okviru programa prekogranične saradnje između Hrvatske i Crne Gore, u sklopu komponente II Instrumenta za pretpristupnu pomoć EU (IPA). Projekat se implementira u okviru zajedničke akcije Opštine Tivat sa crnogorske strane i Zavoda za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije sa hrvatske strane, kao vodećih partnera, te nevladinih organizacija Expeditio - Centar za održivi prostorni razvoj iz Kotora i Kulturno zavičajno udruženje Napredak Gornja Lastva iz Tivta sa crnogorske strane i Dunea - regionalna razvojna agencija Dubrovačko neretvanske županije i Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima na području Dubrovačko-neretvanske županije sa hrvatske strane.

Studija prirodnih vrijednosti je jedna od tri studije koje istražuju vrijednosti Vrmca koje čine osnovu njegovog ekonomskog potencijala. Morfologija brda Vrmca čini ovo područje jedinstvenim i prepoznatljivim lokalitetom cijelog crnogorskog primorja. Osim jedinstvene morfologije, prirodne vrijednosti Vrmca se ogledaju u izuzetno raznovrsnom vegetacijskom pokrivaču, kako prirodnom tako i onom koji su unosili ljudi koji su živjeli na Vrmcu. Na prostoru Vrmca, biljni i životinjski svijet je veoma raznovrstan. Prirodni potencijali za bavljenje poljoprivredom (voćarstvom i uzgojem stoke) su evidentni, jer su se u prošlosti stanovnici sela na Vrmcu bavili tim djelatnostima.

---

¹ Rad je Izvod iz Studije prirodnih vrijednosti Vrmca: ITEA doo Herceg Novi u okviru Projekta „Baština - Pokretač razvoja”

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA – MATERIJAL I METOD RADA

Pojedini segmenti prirodnih odlika Vrmca su istraživani u više navrata i to se posebno odnosi na botanička istraživanja (Karaman, 1996), međutim do realizacije ovog projekta, nije sprovedeno cjelovito istraživanje njegovih bioloških karakteristika.

U izradi Studije su učestvovali saradnici koji su obradili različite aspekte prirodnih vrijednosti: dr Dragan Roganović (Beskičmenjaci, entomofauna), dr Gordana Kasom (Gljive - makromicete), dr Ruža Čirović (Batrahofauna i herpetofauna), dr Danka Caković (flora i vegetacija), Mihajlo Jovičević dipl.biol. (ornitofauna), Marijana Živaljević-Roganović dipl. biol. (mamofauna), Tamara Brajović dipl. biol. (fizičko-geografske karakteristike), Slobodan Radusinović, dipl. ing. geologije (geologija i mineralne sirovine), Vitomir Tepavčević dipl.ing. šumarstva (Kartografija – GIS). Terenska istraživanja su obuhvatila prolječni, ljetnji i jesenji aspekt 2014. godine nakon čega je uslijedila obrada podataka, priprema priloga i sinteza Studije.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA – POLOŽAJ OPŠTE I PREDIONE KARAKTERISTIKE ŠIREG PODRUČJA VRMCA

Vrmac se nalazi u unutrašnjosti Bokokotorskog zaliva. Oblika je poluostrva koje razdvaja Kotorski od Tivatskog zaliva (Slika 1). Pruža se pravcem SZ-JI, dug je oko 8 km, širok oko 5 km i čine ga dva izdužena vijenca koji se preko prevoja Trojica široko povezuju sa obroncima masiva Lovčena. Sjeveroistočni vijenac je Vrmac, sa najvišim vrhom Sv. Ilija (768 m), a jugozapadni je Popova glava, sa istoimenim vrhom visine 584 m. Obala poluostrva je slabo razučena. Sjeverne i istočne strane se uzdižu strmo neposredno nad morem, dok su južni i zapadni obronci odvojeni od mora Tivatskom udolinom.

Slika 1. Područje Vrmca

Karakterističan položaj Vrmca razulitirao je bitno različit karakter reljefa i pejzaža naspramnih strana Vrmca (Đokić et al. 2010). Istočnu stranu čine naselja Muo, Prčanj i Stoliv, a zapadnu Kavač, Bogdašići, Gornja Lastva. Ono što čini specifičnom istočnu osunčanu stranu, okrenutu Dobroti, jeste nepristupačnost srednje i više zone Vrmca za razliku od njegove zapadne strane. Način života u Kavaču, Bogdašićima i Gradiošnici, na padinama Vrmca u okviru individualnih porodičnih kuća, koje su okružene vrtovima, lozom, voćnjacima i do kojih se dolazi savremenim putem, adekvatan je načinu korišćenja ovog područja. Rastresita struktura ovih naselja i karakter stanovanja koji kombinuje tradicionalno i savremeno, prirodni je nastavljajući već utvrđenog načina života i privređivanja (Đokić et al. 2010). U gornjim zonama Vrmca, međutim, nedostaje bilo koji oblik korišćenja, osim rijetkih planinarskih posjeta ili lova.

Geomorfološke odlike sa raznovrsnom, prije svega autohtonom vegetacijom, čini jedinstvenu i specifičnu sliku predjela brda Vrmac. Prirodnim vrijednostima čovjek je svojim radom stvorio građevine, te u pojedinim djelovima preoblikovao predio terasastih polja, povezo istorijska jezgra i izgradio jedinstvenu kulturnu prepoznatljivost (Đokić et al. 2010). Taj spoj prirodnog i kulturnog omogućio je, da dio ovog prostora dobije svoje mjesto na listi svjetske prirodne i kulturne baštine – UNESCO. Visoki i strmi masiv izdignut nad morem, stvara impozantnu sliku mirnog i sigurnog, ali i dinamičnog prostora. Njegovo dugo prisustvo na liniji obale uslovalo je prisustvo kraćih ili dužih poteza naselja. Neka od tih naselja potiču još iz ilirskih i rimskih vremena. Uz prirodne tvorevine, ta naselja na dodiru površine mora i brdskog masiva odišu mirom i trajanjem. Ovdje su pejzaž i istorija nerazdvojno povezani. Područje predstavlja jedinstvenu i dugoročnu interakciju između prirodnog fenomena i ljudske djelatnosti.

Slika 2. Granice svjetske prirodne i kulturne baštine

4. GEOLOŠKE KARAKTERISTIKE I MINERALNE SIROVINE

Geološkim istraživanjima su na širem području Vrmca utvrđene rezerve nemetalnih mineralnih sirovina, kao što su arhitektonsko - građevinski kamen, rožnaci i opekarske sirovine.

Poseban tip arhitektonsko - građevinskog kamena u Crnoj Gori su "bokiti" (slika 3.), crveni i sivi varijeteti tankoslojevitih, rjeđe pločastih i srednjoslojevitih, gornjokrednih krečnjaka, koji se javljaju u Budva Zoni. Njihova eksploatacija, na više lokaliteta duž crnogorskog primorja traje vjekovima, a koriste se za unutrašnja i spoljna oblaganja, u vidu prirodnih ploča ili kao obrađeni kamen². Od „Bokita“ iz ležišta Kamenari izgrađeni su dijelom ili u potpunosti brojni objekti kod nas i u svijetu: Crkva Svetog Marka u Veneciji, Manastir Dečani, postolje Spomenika OUN u Njujorku, Spomenik jevrejskim žrtvama iz II Svjetskog rata u Njujorku, mnoge palate, vile i druge građevine u Veneciji, Risnu, Herceg Novom, Budvi, Kotoru, Petrovcu, kao i pločnici u Odesi, Trstu, Veneciji, Kotoru, Herceg Novom i drugim gradovima (Čepić & Božović, 2005). Detaljnije je istraženo ležište Gornja Lastva (Ploče) u čijoj

² Radusinović, S. (2014): Geologija i mineralne sirovine Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

građi učestvuju crveni (rumeni, tamnorumeni, blijedorumeni, svijetlorumeni) i sivi biomikriti i intramikriti i rumeni rožnaci.

Slika 3. Nalazište „bokita“ i njegova primjena u Gornjoj Lastvi

Geološka istraživanja silicijskih sirovina - rožnaca na prostoru Vrmca vršena su u više navrata od 1960–1992. godine. Ležište rožnaca „Vrdola“ (slika 4.) nalazi se na sjevernim padinama Vrmca i sa Tivtom je povezano putem preko Gornje Lastve.

Na bazi detaljnih istraživanja, u okviru konture ležišta površine 6,5 ha, dokazane su rezerve rožnaca u ležištu „Vrdola“ od 1.21 milona t. Potencijalne rezerve iznose 1.475 miliona t. Rožnačka formacija se, na području Vrmca, može pratiti na dužini od oko 10 km, tako da su perspektivne rezerve ove mineralne sirovine ogromne.

Poluindustrijskim ispitivanjima i poluindustrijskom preradom rožnaca dokazano je da se silikatni pijesak, dobijen preradom rovnog rožnaca, može koristiti u staklarskoj industriji za obojeno ambalažno staklo, zatim u vatrostalnoj i livačkoj industriji, industriji abraziva, građevinarstvu, u industriji sintetičkih zeolota i hemijskoj industriji³.

Slika 4. Nalazište rožnaca „Vrdola“

³ Radusinović, S.(2014): Geologija i mineralne sirovine Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

5. FLORISTIČKO - VEGETACIJSKE KARAKTERISTIKE

Na Vrmcu je do sada registrovano 558 taksona vaskularnih biljaka⁴. Od ukupnog broja konstatovanih taksona, 17 vrsta je zaštićeno nacionalnom legislativom (Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta „Službeni list RCG”, br. 76/06), dok se 14 vrsta nalazi na CITES Konvenciji. Jedna vrsta pčelice iz familije orchideja (*Ophrys bombyliflora*) u Crnoj Gori zabilježena samo na Vrmcu (Muo). Dvije vrste – *Galanthus nivalis* (visibaba) i *Ruscus aculeatus* (kostrika) nalaze se na ANNEX-u V Habitat Direktive. Areal 13 taksona, zabilježenih na Vrmcu, ne prelazi granice Balkanskog poluostrva. Među endemičnim biljkama ističe se *Galium procurrens*, vrsta koja je arealom vezana za Crnu Goru i Bugarsku, a u Crnoj Gori je zabilježena samo na Vrmcu. Na osnovu dosadašnjih istraživanja i raspoloživih podataka, vrste *Ophrys bombyliflora* i *Galium procurrens* zaslužuju status kritično ugroženih vrsta (CE – Critically Endangered).

Dendroflora Vrmca obuhvata 63 taksona, što čini 11,3 % od ukupnog broja taksona vaskularnih biljaka. Jedna vrsta – *Viburnum maculatum* (Orjenska hudika) je zaštićena nacionalnim zakonodavstvom.

U flori Vrmca registrovano je 95 vrsta ljekovitih biljaka. Na osnovu terenskih zapažanja, populacija pelima (*Salvia officinalis*) (slika 5.) je dovoljno velika da bi se mogla vršiti eksploatacija.

Slika 5. Pelim (*Salvia officinalis*)

Olea europea (maslina), gajena i subspontano razmnožavana vrsta, široko je rasprostranjena na Vrmcu. Maslina je vrsta koja ima najdužu upotrebu, poznata još od prije 5000-7000 godina.

⁴ Caković, D.(2014): Flora i vegetacija Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

Na Vrmcu su zabilježena 3 tipa staništa koja se nalaze na Habitat Direktivi: 1240 Vegetacija mediteranskih morskih klifova obraslih endemičnim vrstama roda *Limonium spp.*, 9260 Šume pitomog kestena i 6220 Eumediteranski kserofilni travnjaci *Thero -Brachypodietea*.

Kestenove šume se u Crnoj Gori nalaze na svega nekoliko lokaliteta, od kojih su dva (Stoliv i Kostanjica) prisutna na području Vrmca. Ovaj tip vegetacije spada u međunarodno značajna staništa i predstavlja dio mreže NATURA 2000 staništa (9260 Chestnut woods – 9260 Šume pitomog kestena).

6. MIKOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Na području Vrmca do sada je identifikovano 75 vrsta gljiva⁵ od čega 7 vrsta ima nacionalni i/ili međunarodni značaj: *Amanita caesarea*, *Cantharellus lutescens*, *Craterellus cornucopioides*, *Geoglossum umbratile*, *Lactarius mairei*, *Omphalotusolearius* i *Tulostoma fimbriatum*.

Registrovane su i vrste gljiva koje se koriste u komercijalne svrhe: *Boletus edulis* - pravi vrganj, *Cantharellus cibarius* - lisičarka, *Craterellus cornucopioides* - mrka truba, *Hydnum rufescens* - jež gljiva, *Marasmius orades* - supača.

U skladu sa kriterijumima za uspostavljanje važnih područja gljiva – IFA, utvrđeno je da staništa prisutna na Vrmcu treba uzeti u razmatranje kao važna za zaštitu ali za koje treba još dodatnih informacija - kriterijum D.

7. FAUNISTIČKE KARAKTERISTIKE

a. Fauna insekata

Istraživanjem entomofaune registrovano je 11 vrsta tvrdokrilaca⁶, od kojih se tri vrste *Luciola novaki*, *Lucanus cervus* (slika 6) i *Oryctes nasicornis* nalaze na nacionalnoj listi zaštićenih vrsta. Tri vrste, *Cerambyx cerdo*, *Buprestis splendens* i *Osmoderma eremita* se nalaze na dodacima II i IV Habitatne direktive i na dodatku II Bernske konvencije. Jedna vrsta, *Lucanus cervus* se nalazi na dodatku II Habitatne direktive, dodatku III Bernske konvencije i dodatku Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES).

Na području Vrmca je ranijim istraživanjima konstatovano 27 vrsta mrava (Karaman M.G. 2004).

⁵ Kasom, G., (2014): Gljive – makromicete Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

⁶ Roganović, D., (2014): Beskičmenjaci - entomofauna Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

Istraživanjem faune dnevnih leptira konstatovano je 36 vrsta. Od ukupnog broja, tri vrste, *Thymelicus acteon*, *Chazara briseis* i *Hipparchia statilinus* se na IUCN listi nalaze u kategoriji skoro ugroženih, dok se dvije vrste, *Iphiclides podalirius* i *Papilio machaon* (slika 6) nalaze na nacionalnoj listi zaštićenih vrsta.

Slika 6. Jelenak (*Lucanus cervus*) i Običan lastin repak (*Papilio machaon*)

b. Fauna vodozemaca i gmizavaca

Na istraživanom području registrovano je 3 vrste vodozemaca i 12 vrsta gmizavaca⁷. Sve 3 vrste vodozemaca su zaštićene nacionalnim zakonodavstvom, dvije vrste se nalaze na dodatku II Bernske Konvencije, jedna vrsta na dodatku III iste Konvencije, dok je jedna vrsta prema IUCN kategorizaciji u kategoriji ranjivih; 11 vrsta gmizavaca konstatovanih na području Vrmca se nalazi na nacionalnoj listi zaštićenih vrsta, dvije su prema IUCN kategorizaciji ugrožene, dvije se nalaze u kategoriji skoro ugroženih, dok je jedna vrsta u kategoriji ranjivih. 8 vrsta gmizavaca se nalaze na dodatku II a 3 na dodatku III Bernske Konvencije. 1 vrsta je na CITES listi (dodatak II). Od ukupnog broja konstatovanih vrsta gmizavaca, 7 pripada endemitima: blavor (*Pseudopodus apodus*), oštroglavi gušter (*Dalmtolacerta oxycephala*), kraški gušter (*Podarcis melisellensis*), mosorski gušter (*Dinarolacerta mosorensis*), šareni smuk (*Zamenis situla*), prugasti smuk (*Elaphe quatuorelineata*) i poskok (*Vipera ammodytes*).

⁷ Ćirović, R(2014): Vodozemci I gmizavci Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

c. Fauna ptica

Na Vrmcu je konstatovano 59 vrsta ptica,⁸ uglavnom gnjezdarica od čega polovina ima status stanarice u Crnoj Gori. Od ukupnog broja, šest vrsta se nalazi na dodatku I Ptičje direktive koje su od posebnog interesa za zaštitu u Evropskoj Uniji. Za 19 vrsta (u periodu između 1980. i 2011.), populacioni trend u Evropi je okarakterisan kao opadajući od strane BirdLife International-a. Samo tri vrste ptica, registrovane na Vrmcu, nijesu zaštićene (siva vrana, svraka i sojka), dok su ostale trajno zaštićene Rješenjem o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta.

d. Fauna sisara

Na istraživanom području je do sada konstatovano 11 vrsta sisara⁹: *Sciurus vulgaris* – vjeeverica, *Apodemus sylvaticus* – šumski miš, *Glis glis* - puh, *Lepus europaeus* – zec, *Vulpes vulpes* – lisica, *Mustela nivalis* – obična lasica, *Martes foina* – kuna bjelica, *Meles meles* – jazavac, *Mustela putorius* – mrki tvor, *Felis silvestris* – divlja mačka i *Sus scrofa* – divlja svinja.

Od ukupnog broja konstatovanih vrsta, 5 se nalazi na dodatku III Bernske konvencije dok je jedna na dodatku II iste Konvencije.

8. RESURSI NA PODRUČJU VRMCA

a. Poljoprivreda

Uprkos ograničenim površinama koje se koriste za poljoprivrednu proizvodnju, poljoprivreda na području Vrmca je prilično raznovrsna¹⁰. Zastupljenost različitih poljoprivrednih grana uslovljena je prirodnim uslovima za odvijanje proizvodnje. Tako je na području Vrmca zastupljeno maslinarstvo, gajenje agruma, gajenje rasada raznog sezonskog povrća i to uglavnom na otvorenom (na području nižeg dijela Vrmca prema naselju Bogdašići i Mrčevac zastupljeno je nekoliko proizvođača povrća u zaštićenom prostoru - plastenici), gajenje vinove loze u manjoj mjeri, zatim pčelarstvo u određenom periodu (sezonska selidba). Zastupljeno je i stočarstvo i to gajenje koza, ovaca i goveda. Vrmac je takođe bogat medonosnim, aromatičnim i ljekovitim biljem (pelin, matičnjak, i dr), kao i divljim vrstama voća (nar, smokva, drenjinje i dr.).

⁸ Jovičević, M. (2014): Ptice Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

⁹ Živaljević-Roganović, M., (2014): Sisari Vrmca. In: Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. ITEA doo, Herceg Novi.

¹⁰ Prostorno urbanistički plan Opštine Tivat do 2020. godine.

Raznovrsna proizvodnja može biti značajna prednost u organskoj proizvodnji jer je na području Vrmca relativno malo poljoprivrednog zemljišta, na kojem je moguće organizovati intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju.

Prema evidenciji u oblasti stočarstva, evidentirano je 10 uzgajivača goveda, ovaca i koza, od kojih 8 žive na području Vrmca. Jedan je uzgajivač goveda, a ostali koza i ovaca.

b. Šumarstvo – šumske kulture

Prema evidenciji Opštine Tivat (Agrogeo baza)¹¹ u oblasti maslinarstva, a na području od Donje do Gornje Lastve nalazi se oko 2 550 maslina. Površina zemljišta pod maslinjacima iznosi oko 80 000 m². Maslinjaci su uglavnom stari, neki su pristupačni i održavaju se, ali im je potrebna revitalizacija, u smislu puštanja krošnje, rekonstrukcija podzida i drugih radova.

Prema ovim podacima, na lokaciji Lepetana (padine Vrmca) ima oko 1 710 maslina, sa površinom zemljišta pod maslinjacima oko 69 539m², a na lokaciji sela Peani, gornjeg naselja Mrčevac, Češljari, Barovina ima oko 953 maslina, sa površinom oko 27 277m². Na lokaciji Bogdašića, iznad crkve, nalazi se oko 279 maslina.

Jedna od interesantnih činjenica je i značajan broj zasada trešnje (*Prunus avium*) na području Vrmca, ali na žalost danas je njihov broj značajno smanjen, a broj novih zasada je zanemarljiv.

9. OCJENA I STEPEN UGROŽENOSTI PODRUČJA VRMCA

Savremeni trend, u obalnom području, je veoma izražena devastacija i prenamjena poljoprivrednog u građevinsko zemljište. Kako u cijelom obalnom području, tako i na Vrmcu, imamo izraženo propadanje starih zasada maslinjaka (slika 7.). Većina starih stabala je stara preko sto i više godina, zarasli su u korov, podzide propadaju i polako prerastaju u šume. Zbog toga, jedan od osnovnih ciljeva u ovoj oblasti treba da bude zaustavljanje daljeg propadnja i revitalizacija poljoprivrednih površina i unapređenje proizvodnje. Povoljni klimatski uslovi, kvalitet obradivog zemljišta i tradicija proizvodnje specijaliteta koju nosi Vrmac, daje mogućnosti za oživljavanje i razvoj poljoprivrede na mnogo većem nivou od aktuelnog. Zaustavljanje napuštanja poljoprivrednih površina, obnova i povećavanje površina pod tradicionalnim zasadima (masline, agrumi..) treba da bude jedan od prioriteta u radu na održavanju i unapređenju vrijednosti Vrmca. Samom revitalizacijom ovih zasada obnavlja se tradicionalna forma terasiranja, koja predstavlja karakterističan obrazac predjela i ima kulturno-

¹¹ Opština Tivat (2014): Strategija ruralnog razvoja do 2020. godine.

istorijski značaj, što omogućava i zaštitu vrijednosti ovog predjela, kao prirodne i kulturne baštine.

Slika 7. Zarastanje maslinjaka

10. VREDNOVANJE PODRUČJA

a. Odlike, značaj i funkcije područja Vrmca

Polazeći od potrebe zaštite i očuvanja prirodne i graditeljske baštine područja, kao i prisustva vrsta zaštićenih na nacionalnom i međunarodnom nivou, lokalne samouprave tj. Opštine Tivat i Kotor treba da, prilikom planiranja i uređenja prostora, uzmu u obzir činjenice o značajnoj prirodnoj, predionoj i kulturnoj vrijednosti Vrmca.

Na području Vrmca treba onemogućiti radove i aktivnosti koje mogu dovesti do narušavanja primarnih vrijednosti prirodnog staništa, populacija biljnih, životinjskih i vrsta gljiva kao i obilježja predjela, zatim radove kojima se mogu narušiti estetske i ambijentalne vrijednosti prirodnog dobra i pogoršati karakteristike njegove primarne vrijednosti kao i promjenu namjene površina iz poljoprivrednog i šumskog u građevinsko zemljište.

Treba pored već postojećih putokaza postaviti informativne table na ulaznim punktovima u cilju obavještanja i prezentacije prirodnih vrijednosti i edukacije posjetilaca. One treba da sadrže osnovne podatke o području i njegovim osnovnim vrijednostima, rasporedu staza, lokaciji odmorišta, pravila ponašanja posjetilaca i druge podatke koji su u funkciji isticanja značaja prirodnih vrijednosti, zaštite i njegovog korišćenja. Svojim sadržajem treba da pruže dovoljno edukativnih informacija o značaju Vrmca i da olakšaju boravak i orijentaciju u prostoru. Takođe, treba da usmeravaju posjetioce na trase koje će ih odvesti do interesantnih vizura i elemenata prostora, mjesta pogodnih za pasivan odmor i različite vidove rekreacije.

Jedan od vidova korišćenja biodiverziteta je kontrolisano korišćenje prirodnih resursa – (plodovi kestena i nezaštićenih vrsta gljiva i biljaka), obnova zasada maslinjaka i ukupno razvoj organske poljoprivrede.

Lokalne samouprave Kotor i Tivat treba da pokrenu proceduru za ustanovljavanje Vrmca zaštićenim područjem.

11. ZAKLJUČAK

Vrmac se nalazi između Kotorskog i Tivatskog zaliva, dužine oko 8 km i širine oko 5 km. Preko prevoja Trojica povezan je sa obroncima masiva Lovćena.

Njegove prirodne odlike, sa raznovrsnom, autohtonom vegetacijom, čine jedinstvenu i specifičnu sliku predjela koju odlikuje bogata i jedinstvena kulturno istorijska vrijednost. Taj spoj prirodnog i kulturnog omogućio je, da dio ovog prostora dobije svoje mjesto na listi svjetske prirodne i kulturne baštine – UNESCO.

Dosadašnjim geološkim istraživanjima šireg područja Vrmca utvrđene su rezerve nemetaličnih mineralnih sirovina, kao što su arhitektonsko-građevinski kamen, rožnaci i opekarske sirovine.

Na Vrmcu je do sada registrovano 558 taksona vaskularnih biljaka. Od tog broja, 17 vrsta je zaštićeno nacionalnom legislativom, 14 se nalazi na listi CITES Konvencije, dok se dvije nalaze na dodatku V Habitat Direktive. U flori Vrmca registrovano je 95 vrsta ljekovitih biljaka.

Dendroflora Vrmca obuhvata 63 taksona, što čini 11,3% od ukupnog broja taksona vaskularnih biljaka. Jedna vrsta je zaštićena nacionalnim zakonodavstvom.

Na području Vrmca do sada je identifikovano 75 vrsta gljiva od čega 7 ima nacionalni i/ili međunarodni značaj.

Istraživanjem entomofaune registrovano je 11 vrsta tvrdokrilaca, 27 vrsta mrava i 36 vrsta dnevnih leptira. Od ukupnog broja konstatovanih vrsta, pet se nalazi na nacionalnoj listi zaštićenih vrsta, tri se nalaze na dodacima II I IV Habitatne direktive i na dodatku II Bernske konvencije. Jedna vrsta se nalazi na dodatku II Habitatne direktive, dodatku III Bernske Konvencije i dodatku Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES), dok su tri na IUCN listi u kategoriji skoro ugroženih vrsta.

Na istraživanom području je registrovano: 3 vrste vodozemaca i 12 vrsta gmizavaca. Sve 3 vrste vodozemaca su zaštićene nacionalnim zakonodavstvom, dvije su na dodatku II Bernske Konvencije, jedna je na dodatku III iste Konvencije, dok je jedna prema IUCN kategorizaciji u kategoriji ranjivih; 11 vrsta gmizavaca konstatovanih na području Vrmca se nalaze na nacionalnoj listi zaštićenih vrsta, dvije su prema IUCN kategorizaciji ugrožene, dvije se

nalaze u kategoriji skoro ugroženih, dok je jedna u kategoriji ranjivih. Osam vrsta gmizavaca se nalaze na dodatku II dok se 3 nalaze na dodatku III Bernske Konvencije. Jedna vrsta se nalazi na CITES listi (dodatak II).

Na Vrmcu je konstatovano 59 vrsta ptica, od kojih se 56 nalazi na Nacionalnoj listi zaštićenih vrsta. Šest vrsta se nalazi na dodatku I Ptičje direktive koje su od posebnog interesa za zaštitu u Evropskoj Uniji.

Na istraživanom području je do sada konstatovano 11 vrsta sisara. Od ukupnog broja konstatovanih vrsta, 5 se nalazi na dodatku III Bernske konvencije dok se jedna nalazi na dodatku II iste Konvencije.

Na području Vrmca treba zabraniti upotrebu i korišćenje prirodnog dobra u svrhe koje nisu u skladu sa njegovom prirodom i značajem ili na način koji može dovesti do narušavanja svojstava prirodnog dobra.

Treba usmjeriti aktivnosti na:

- promovisanje zaštite u edukativne svrhe, obavljanje naučnih istraživanja, turističke posjete, rekreaciju i sportske aktivnosti koje ne ugrožavaju osnovne komponente prirodnog dobra;
- aktivnosti koje će doprinijeti restauraciji, revitalizaciji i ukupnom unapređenju ambijenta, uz selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa u cilju očuvanja tradicionalnih vrijednosti i djelatnosti lokalnog stanovništva;
- izvođenje biološko-tehničkih mjera zaštite i njege u slučajevima neophodnim za održavanje vitalnosti;
- sprovođenju odgovarajućih mjera protivpožarne i protiverozione zaštite;
- održavanje kulturnih manifestacija tradicionalnog tipa;
- poljoprivrednu proizvodnju na postojećim poljoprivrednim površinama (maslinarstvo, voćarstvo, povrtarstvo, pčelarstvo i gajenje vinove loze) primjenjujući principe organske proizvodnje.

Literatura:

Brajović, T., (2014 god) Studija Komparativne analiza zakonskog okvira Crne Gore na polju zaštite i upravljanja prirodnim i kulturnim predjelima, sa preporukama. Projekat: "Baština pokretač razvoja".

Čepić, M., Božović, D. (2005): „Bokit“ crnogorskog primorja, 14. Kongres geologa Srbije i Crne Gore, Novi Sad, 2005. CD i knjiga apstrakta.

Đokić V., Cvejić J., Lješević Mitrović S., (2010): Kulturni predio – Boka Kotorska; GTZ, Univerzitet u Beogradu - Šumarski fakultet, Univerzitet Crne Gore - Arhitektonski fakultet.

ITEA doo Herceg Novi (2014): Studija prirodnih vrijednosti Vrmca. Tivat, Kotor, Podgorica 2014.

Karaman, M.G. (2004): Checklist of known species of ants (Hymenoptera, Formicidae) in the fauna of Montenegro. *Natura Montenegrina*, Podgorica, 3, 2004, 83-92.

Karaman, V. (1996): Flora istočnog dela Bokokotorskog zaliva, Magistarski rad, Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, 1 - 185, rukopis

Prostorno urbanistički plan Opštine Tivat do 2020. godine.

Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta („Službeni list RCG”, br. 76/06).

Opština Tivat (2014): Strategija ruralnog razvoja do 2020. godine.

Dragan ROGANOVIĆ, Tamara BRAJOVIĆ

NATURAL VALUES OF VRMAC

Summary

The area of Vrmac, with its specific morphology, various and primarily autochthonous flora, fungi and fauna as well as cultural historic heritage, presents a unique and specific image of the Boka Kotorska Bay landscape. Due to that union of natural and cultural features a part of this area was inscribed on the World Natural and Cultural Heritage List – UNESCO.

Geologic research in the wider area of Vrmac, revealed reserves of metalloid mineral raw materials, such as architectural / construction stone, chert and raw brick materials.

On Vrmac there have been so far registered 558 taxa of vascular plants, 63 taxa of woody plants, 75 species of fungi, 74 species of insects, 3 species of amphibians, 12 species of reptiles, 59 species of birds and 11 species of mammals. A significant number of recognized species is on the national list of protected plants, Annexes of the Habitats Directive, Bern Conference and *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna*. The area of Vrmac offers important resources that should be valorised and exploited in compliance with the principles of conservation and sustainable exploitation.

Оливера ДОКЛЕСТИЋ

ПЈЕШАЧКИ МОСТОВИ СТАРОГ ХЕРЦЕГНОВСКОГ ГРАДА (крз анализу старих фотографија)

Кључне ријечи: Херцег Нови, пјешачки мостови, камени мостови, градитељско наслеђе

* * *

Колико су у историји градитељства значајни мостови за саобраћај возила толики је и значај пјешачких мостова. Венеција је прави примјер града са много камених мостова намијењених пјешацима, попут Риалта или оног, димензијама невеликог, али чувеног, «Ponti di sospirigi», јер су преко њега осуђеници одлазили у затвор, одакле најчешће није било повратка.

У граду Херцег Новом постоји неколико пјешачких мостова. О њиховој градњи готово и да нема писаних извора, али старе фотографије и упоредни подаци могу да посвједоче о времену настанка.

Чињеница што се Херцег Нови налази на бријегу и конфигурација терена са бројним каскадама, потом, пробијање саобраћајница, као чин развијања стамбених дјелова града и урбанизације простора, учинили су да град добије неке нове градитељске облике и објекте. Може се слободно рећи да су продукт савремене урбанизације градског језгра. Датирају из времена аустроугарске управе и то с краја 19. и почетком 20. вијека.

Такве мостне конструкције невеликих распона, али намјењене само пјешацима, у Херцег Новом, су:

мост уз тврђаву Цитадела

мост код тврђаве Форте Маре

мост на тргу Белависта Херцега Стјепана за приватну кућу

Мост уз тврђаву Цитадела (Mezzaluna)

Историјски приказ

На основу старих фотографија, као и анализирањем уграђеног камена, по врсти и начину грађења, мост, који премошћава некадашњу жељезничку пругу, а сада Шеталиште Пет Даница, од тврђаве Цитадела ка јужним падинама града, које воде ка старом градском језгру, и припадају некултивисаној зеленој, парковској површини, грађен је након изградње жељезничке пруге, 1901. године. Наиме, поуздано се зна да тада није било моста. Познато је да је у то вријеме, с почетка вијека, Цитадела имала улогу кланице¹. Обзиром да је тврђава остала градњом пруге одсјечена од града и, сем морских путева, изван саобраћајних комуникација, то је била пријека потреба да се уради премошћење.

Слика 1. Тврђава Цитадела са тврђавским зидовима до Форте Маре, без моста

Стока је довозена жељезницом и потом, убијана на платоу Цитаделе. Градњом моста добијена је пјешачка, саобраћајница којом су могли да саобраћају и мала кола, тзв. каретини, на вучу или гурање, којима је месо из кланице одвожено у граду.

На слици 1. види се тврђава Мезалуна или Цитадела, у релативно добром стању, и високи бедеми, изграђени између Цитаделе и Форте Маре. Зидине се сматрају најстаријим бедемима у граду, можда и старијим од времена настанка града, 1382. по тврдњи Мирка Ковачевића². Фотографија

¹ Мацел од талијанске ријечи *macello*, мјесто гдје је стока убијана маљевима, мацама.

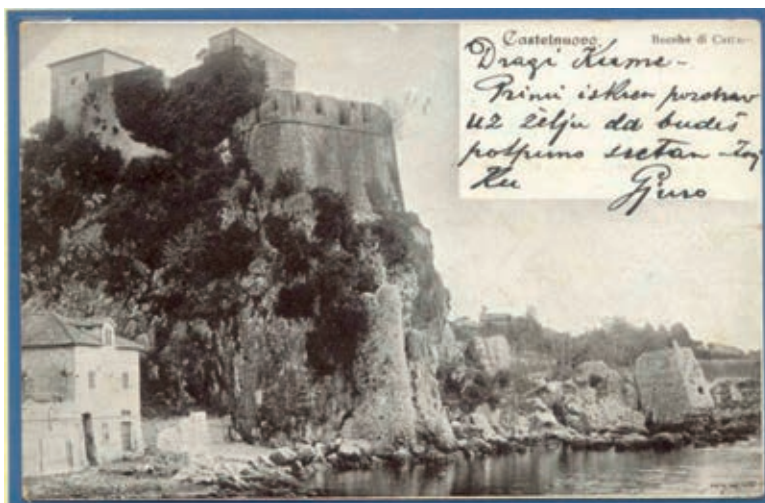
² Илија Лалошевић: "Fortifikaciona arhitektuta Herceg Novog", zbornik "Boka" br. 26, str. 138

датира с краја 19. вијека³ и нема жељезничке пруге. Прилоком грађења пруге, разрушени су бедеми уз море, који се на овој слици, лијепо виде. Жељезничка пруга је имала крајње одредиште у Зеленици⁴, која је доласком пруге постала право лучко–жељезничко мјесто. Заправо, прије изградње жељезничке пруге, Зеленика, као насеље није ни постојала.

На слици 2, која датира из 1900.-те године, јасно се виде разрушени зидови између Форте Маре и Цитаделе. Рушење зидова је било предрадња за грађење насипа за пролазак жељезничке пруге. Наравно, ни тада још увијек нема изграђеног моста. На слици 3. може се видјети изграђена траса пруге, али не и мост. Ако се наредна фотографија везује за 1917. годину, када мост постоји, тада закључујемо да је у питању изглед из периода 1901.–1917. године.

На слици 3. види се тврђава Цитадела, изграђена пруга и мост. Та фотографија датира из 1917. године.

На слици 4. види се тлоцрт моста са тврђавом Цитадела, на којој се уочава положај моста, прилазно степениште и веза моста са стазом која води ка кућама и Старом граду.

Слика 2. Тврђава Форте Маре и разрушени зидови између ње и Цитаделе

³Разгледница је штампана у Бечу, тачније у штампарији С. Lederman, j.r. Wien I, Fleischmarkt 12 са назнаком Castelnuovo, Dalmatien. Разгледница је написана 8. априла 1902. године. 1902. година не одговара реалном стању тврђаве и зидова, јер су у то вријеме они већ увелико били шпенговани (дигнути у ваздух) да би била провучена жељезничка пруга.

⁴ Прва жељезничка композиција стигла је у станицу Зеленика, крајње одредиште жељезничке пруге : Сарајево - Ускопље - Требиње - Хум, 16 јула 1901. године

Слика 3. Изграђена траса жељезничке пруге, али не и мост на Цитадели

Слика 4. Мост са тврђавом Цитадела и веза са стазом која води ка граду

Конструкција

Мост је рађен као камена конструкција, са полукружним сводом и односом распона и стријеле 2:1. Градитељ није експериментисао нити је примијенио ишта што није неопходно потребно. Конструкција је дефинисана распонем отвора l_0 и стријелом f_0 . На конструкцији свода се распознаје «кључ» камен, који је по традицији распознатљив по нешто бијелој боји од осталог камена свода и читаве конструкције чеоног зида.

Нема испада нити икаквих посебних детаља. Са лијеве и десне стране урађени су зидови, у благом нагибу, а са десне стране ка мору од истог камена је урађено прилазно степениште за Цитаделу. Временом, усљед неодржавања, дошло је до видних оштећења свода настајањем пукотина и испадањем везивног малтера. Испадање малтера довело је до убразаног пропадања усљед продора воде у пукотине, а тако и у само тијело конструкције свода и чеоних зидова.

Пјешачка стаза је ширине 3,15 метара, са зиданом, каменом оградом, ширине по 0,50 метара. Нивелета моста је сломљена и несиметрична и чине је два, нагибом и дужином, различита дијела, које прати оградни зид својим нагибом, односно висином. Први зид, ближи тврђави, па тако и пјешачка стаза, је дужине 7,43 метра, док је други дио стазе раван, и износи 3,80 метара. На крајњих 1,70 метара од улазне капије у тврђаву, налази се камено степениште, које је некада водило до пруге, а сада до шеталишта. Стаза је некада била начињена од калдрме и садашње стање не одговара пројектном рјешењу првобитне грађевине, јер је стаза радовима из 2012. године поплочана мермерним плочама.

Градитељско наслеђе

Мост и тврђава Цитадела или Меззалуна, по неким званичним документима, обзиром да се налазе у источном дијелу града, као урбанистичко, архитектонска и амбијентална цјелина 1984. године уписани су у Регистар непокретних споменика културе Републике Црне Горе. Мост није посебно уписан као градитељско наслеђе.

Оштећења и санација

Оштећења на мосту су била видна, како на зидовима тако и на своду. Бројне пукотине, испадање малтера из фуга, узроковани су:

- дјеловањем вибрација и буке од проласка возова током скоро седамдесет година функционисања жељезничке пруге;
- дјеловањем разорног земљотреса 1979. године, са два веома јака потреса, 15. априла и 24. маја, уз десетину јаких, интензитета изнад 6 степени по MCS скале, када су и дјелови зидова тврђаве Цитадела пали у море;
- дјеловањем природних чинилаца агресивне средине, у непосредној близини мора, као и самоникле вегетације.

Након тог катастрофалног земљотреса 1979. године мост, као ни тврђава Цитадела, нису имали никакве санационе радове. Мост је остао

ван функције, препуштен зубу времена, а самоникло растиње, са тзв. киселим дрветом и другом вегетацијом, све је више напредовало и полако уништавало везиво и ширило пукотине. Оштећење моста је толико било велико да је било питање урушавања свода и угрожавање безбиједности пјешака, како испод њега, на Шеталишту, тако и оних који су га користили за пролазак до улице Саве Ковачевића.

Санациони радови, које је предузело ЈП за управљање морским добром⁵, под чијим управљањем се мост налази, изведени су током 2012. године. Главни грађевински инжењер статике био је Мирко Балабушић, док је пројекат реконструкције и санације повјерен Заводу за заштиту споменика културе из Котора. Санациони поступак је тако проведен да је прво извршена декомпозиција дијелова моста, ободних зидова и зидова мостне ограде. Камен је пажљиво слаган, уз претходну нумерацију. У трупку сводне конструкције је урађена армирано бетонска лучна плоча, а потом је зидан камен. Суштина пројекта је била да се санациони радови ураде тако да се обезбиједи добра сеизмичка отпорност и стабилност зида, али тако да извана не буде примјетна. Сав декомпоновани камен је враћен на своје првобитно мјесто.

Слика 5. Изглед моста 2012. године, непосредно прије санације, са дрвеном оплатом

⁵ Регионално предузеће са сједиштем у Будви, које управља читавим приморјем Црне Горе, по тачно утврђеним границама, дефинисаним законом.

Санација моста

По мишљењу М.Балабушића, од дјеловања земљотреса 1979. године, када је мост претрпио знатна оштећења, дошло је до нарушавања функционалности и стабилности објекта, као и његових естетских вриједности.⁶

Пројекат реконструкције моста има задатак уређења шетнице по градским бедемима, и обухватио је реконструкцију моста у постојећим габаритима, на дијеловима урбанистичких парцела, које одговарају дијеловима катастарских парцела бр. 647, 599/4, 599/5 и 338, к.о. Херцег Нови.

У циљу спријечавања напредовања деформација на објекту урађен је, по пројекту, армирано бетонски, лучни, портал моста, као *невидљиви, носиви, конструктивни елемент* моста, а сагласно урбанистичко-техничким и конзерварорским условима.

Претходно је изграђена носива лучна скела, која је била приљубљена уз камени свод моста, *интрадос*, и како се види на слици 6.

Са морске и сјеверне стране, због неприступачности терена, ручно су ископани бунари, IV категорије, са дужином до здравог, непоремећеног тла, и пројектоване коте +2,92 мнм, димензија 2,00м x 3,50м x 6,00м. Безбједан ископ јама обезбијеђење истих са израдом дрвених подграда на сваких 1,50 метара дубине ископа, сагласна елементима датим у статичком прорачуну.

Статички прорачун је рађен на основу података из елабората о геомеханичким испитивањима, за који су бушотине рађене у оквиру истраживања бедема Старог града Херцег Новог још 1981. године, када је предузет низ опсежних истраживања последица земљотреса 1979. године. Геомеханичка испитивања урадио је Завод за грађевинске материјале и геотехнику из Никшића.

Темељна конструкција лучног армирано-бетонског портала моста, представља просјецање Шеталишта “Пет Даница” у ширини од 4,00 м. Извођач радова је претходно урадио дрвени мост на том распону, ширине 1,20 м, да би био омогућен саобраћај за пјешаке, али и да би просијецање, вршење ископа, армирање и бетонирање темељне плоче, дебљине 0,70 м, испод поменутог дрвеног моста, било несметано. За остваривање везе између вертикалног дијела порталног зида и темељне плоче, у првој фази ископа бунара постављени су анкери, побијени кроз земљу, са стране портала.

---

⁶ Mr Mirko Balabušić: Glavni projekat sanacije mosta kod tvrđave Citadela, mart 2010.

Сагласно пројекту остварена је веза сваког постојећег уграђеног, профилисаног камена, бушењем анкера, постављањем и заливањем везивним средством, за армирано бетонску порталну конструкцију моста.

Извршено је презиђивање постојеће камене ограде моста, висине 1,00 м и ширине 0,5 м, у зони пукотина и урађено је ново *дубоко* фуговање целокупне камене ограде цементним малтером.

Пресјечено Шеталиште Пет Даница, је враћено у претходно стање, са завршним постављањем тзв. бехатон плоча, димензије: 20 x 10 x 6 цм, на лако армираној бетонској подлози, на начин како је већ урађено читаво шеталиште у дужини од сс-а 1,0 км.

Прилаз каменом мосту са шеталишта урађен је новоизграђеним каменим степеништем, са одговарајућим каменим подзидама. Прелаз преко моста је поплочан равним, шпицаним каменим плочама, дебљине 5 цм, које су положене у цементни малтер и на претходно урађеној бетонској подлози.

Слика 6. Нова мостна стаза

Слика 7. Опјескарен мостни камен

Слика 8. Нови изглед моста уз Цитаделу, источна визура

Мост на тргу Белависта (Херцега Стјепана)

Овај мост је најнеобичнији од свих камених мостова, јер премошћава градску улицу Марка Цара да би омогућио прилаз преко трга за приватну кућу. У тој, двоспратној стамбеној згради, у улици Марка Цара, некада је становао знаменити пуковник Тотовић, артиљеријски командант Боке, један од оних челничних војника из српске историје, који су своје име утиснули уз борбе српске војске, од ратова које је Србија водила с краја 19. вијека, преко два балканска, до Првог, свјетског, званог Велики рат.

Тотовић се доселио у Херцег Нови по задатку војне команде Краљевине СХС, након ослобођења Боке Которске од Аустроугарске власти, по окончању Великог рата. На гробљу манастира Савина налазе се његова монументална гробница којој је и његова биста изливена у бронзи и рељеф његових војних похода. Тотовић је у тој кући живио са супругом.

Данас је готово немогуће сазнати нешто о поријеклу градње моста који спаја приватну кућу и трг Херцега Стјепана, и Белависту.

На мосту постоји камена ограда и на њу додата конструкција од металних шипки за надстрешницу, како се види на сликама 9. и 10.

Слика 9, 10. Мост на Белависти, крупан план и изглед с јужне стране

Овај мост је зидан, као и све камене, мостне конструкције, као лучни, са: једнаком дебљином свода, уједначеним каменом у челу. У контруктивном смислу у питању је камена, лучна конструкција, укљештена у градски зид – бедем, с једне стране, а с друге у носећи

зид куће, односно, у носећу греду међуспратне конструкције. Чело свода је зидано од неуједначеног камена, док је дебљина свода формирана захваљујући тесаним радијалним комадима бијелог камена.

Слика 11. Мост на Белависти

Може да се претпостави да је изграђен почетком 20. вијека, када су, мање – више изграђени и други пјешачки мостови.

Мост уз тврђаву Форте Маре

Тврђава Форте Маре, настала је на старом турском каштелу, зиданом на стрмој хридици која се уздиже изнад, за бродско пристајање, неприступачног мора⁷. Херцег Нови су Млечани ослободили од Турака 30

⁷ Илија Лалошевић: “Fortifikaciona arhitektura Herceg-Novog”, zbornik “Boka”, broj. 26, str. 131, gdje stoji: “Vidjevši da će teško osvojiti grad, Korner je posredstvom

септембра 1687. године. Каштел, заправо самосталан фортификацијски објекат, био је доња «тврђава од града», и имао је назив «од мора». Био је то каштел, који је претрпио знатно оштећење разарањем куле, чија првобитна градња потиче из 14. или 15. вијека⁸, Млечани су га доградили и преуредили према својим стратешким циљевима. У то вријеме није било никаквог разлога или потребе да се објекат повезује са градом. Каснија урбанизација и развијање западног подграђа наметнули су захтјев провлачења колске саобраћајнице испод градских бедема.

Било је више реконструкција тврђаве Форте маре, након оне коју су Млечани урадили санацијом и доградњом горњих дјелова, по освајању града. По извјештају инжењеријског капетана Кабоге из године 1819. и извјештаја пуковника Ђустинианија (Гиустиниани) из 1822. године о стању утврђења у Херцег Новом⁹, јасно нам је да су тврђаве биле у лошем стању. Ђустиниани предлаже темељну санацију тврђава: Шпањоле, Копнене и Форте Маре – Морске тврђаве, а да се због дотрајалости остале поруше. На основу плоче, која се налази изнад улазних врата, реконструкција је извршена 1833. године. Тврђава, или бар њен сјеверозападни дио, претрпјели су неколико измјена. Стручна јавност је мишљења да су урађени пропусти у истраживању циклуса дорађивања тврђаве у вријеме санационих радова након земљотреса 1979. те и да је и сама санација неадекватно урађена¹⁰. Можда би било добро да буде урађена нова реконструкција дјелова тврђаве, имајући у виду постојање неких нелогичних површина, попут необичне бетонске кровне равни, изнад самог улаза, и степеница које нигдје не воде.

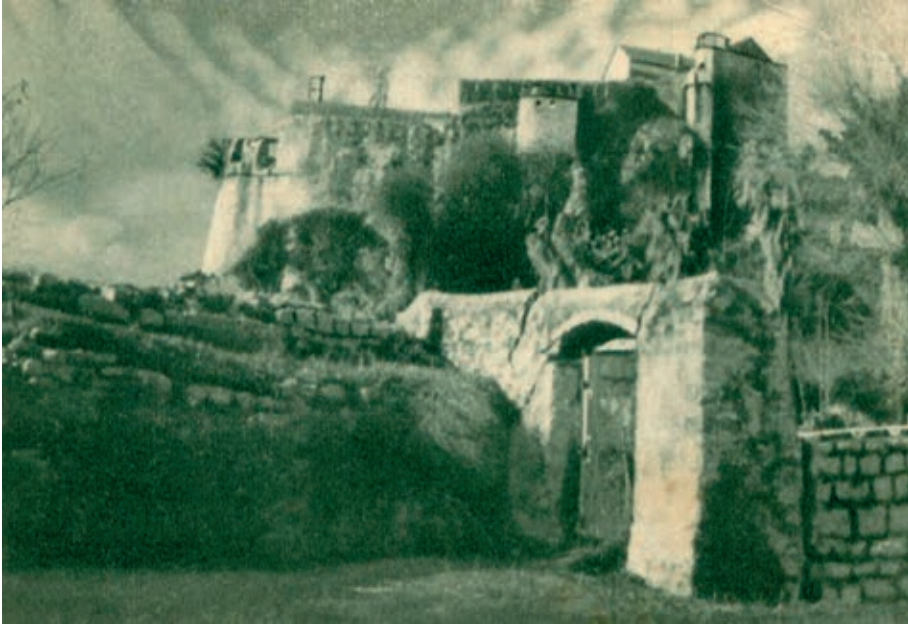
Peraštana podmitio 250 Albanaca, apotom i mnoge druge koji su branili utvrđenje prema obali. Pored toga firentinski artiljerci uspjeli su da pogode veliku kulu u tvrđavi na moru (Forte mare) u kojoj su Turci držali barut “”gran Turrione del Castello alla Marina, ove Turchi tenevano della Polvere””).

⁸ Isto

⁹ Radojica Rašo Pavićević: „Austroугарске тврђаве у Црној Гори”, „Побједа”, 2012.

¹⁰ Др Илија Лалошевић, Зборник „Бока”

На сљедећим сликама 12-15. дат је хронолошки низ промјена на тврђави.

Слика 12. Најстарији познати изглед тврђаве Форте Маре, фотографисан вјероватно другом половином 19. вијека или, приближније, крајем 19. вијека

Слика 13. Фотографија са тврђавом Форте Маре и стамбеним дијелом уз луку; исписана је 30.03.1901. године и види се да мост већ постоји

Слика 14. Фотографија из 1917. године, пут пролази уз бедеме тврђаве а испод моста

Слика 15. Детаљ са разгледнице настале 1917. године у издању књижаре Јова Секуловића, из Херцег Новог. Види се мост који спаја тврђаву Форте Маре и зграду тадашње поште.

Конструкција

У конструктивном смислу, мост између тврђаве Форте Маре и некадашње старе поште, или старог града, јесте потпуна камена конструкција, свода лучног облика. Распон свода, који одговара ширини

колске саобраћајнице са два кишна канала, је 5,70 метара. Висина свода је 1,22 м, а висина од круне оградног зида до нивелете саобраћајнице 6,12 м. Висина по вертикалној осовини моста, од интрадоса до нивелете саобраћајнице, износи 4,62 метра, а висина од круне оградног зида до средишње тачке интрадоса (кључни камен) износи 1,50 м. Однос стријеле свода према отвору (1,22/5,70) је 0,214 и чини стињеност или плиткост свода. Стубови свода су вертикални и висине 3,47 метара.

Мост спаја улаз у тврђаву Форте Маре са степеништем које води у стари град. Укупна дужина стазе је 17,84 м, ширина јој је 1,50 м, а ширина оградног зида 0,50 м.

Мост, заправо свод, конструисан је симетрично, са два кључна камена, и без камених испада екстрадоса и без икаквих додатних детаља или украса.

Стање моста је задовољавајуће, највише захваљујући санационим радовима изведеним 1979. године, упкос чињеници да нису били у духу очувања и бриге за градитељско наслеђе.

Olivera DOKLESTIĆ

**PEDESTRIAN BRIDGES OF OLD HERCEG NOVI TOWN
(An analyses of old photographs)**

Summary

The surrounding of Herceg Novi is rich in small stone bridges whose construction dates from different historic periods, from several centuries ago up to the time when construction in concrete started. In the very town of Herceg Novi there are several stone bridges. They are unique pedestrian communications built to connect the fortresses to the town, or to bridge the streets. This paper is based on the study of photo documentation, as it is difficult to find other archival sources.

Саша НЕДЕЉКОВИЋ

СРПСКА СОКОЛСКА ЖУПА НА ПРИМОРЈУ

Кључне речи: Српска дубровачка омладина, Српска Зора, Српски Соко у Рисну, Душан Силни у Дубровнику, Српска соколска жупа на Приморју, Слет, Таоци, Добровољци

После Мајског преврата у Београду 1903. јачала је активност српске омладине у Аустро-Угарској. Нови дух у Србији после преврата, слом режима грофа Куена у Хрватској, тешка криза режима у Босни после Калајеве смрти, буран протестни покрет у Далмацији, устанак у Македонији и споразум о реформама турске управе у Европи закључен у Мирцштету, све је то будило нове наде. У томе часу одржана је крајем септембра 1903. скупштина српске академске омладине у Сремским Карловцима, да решава о „новим задацима омладине“. На састанку су учествовали ђаци из свих српских покрајина и пратили своје речи живим примерима из Далмације, Војводине, Босне и Македоније. Основан је Српски соко у Сремским Карловцима, а његов оснивач Лаза Поповић, предложио је у „Омладинском гласнику“ оснивање соколских друштава у Аустро-Угарској монархији.¹ Исте 1903. основано је гимнастичко друштво Обилић у Мостару.

Српска гимнастичка друштва на Приморју

Дубровник је у другој половини 19. века био културни и привредни центар приморских Срба. Залагањем прегалаца око Српске Зоре оснивана су гимнастичко-трезвењачка друштва на Приморју. Да би подстакли оснивање гимнастичких друштава, лист „Дубровник“ и часопис „Срђ“ писали су о раду сокола. Оснивање гимнастичких друштава био је нови

---

¹ „Постанак првог српског соколског друштва“, уредио Анте Брозовић, „Соколски зборник“, Година I, Београд 1934, стр. 136-139;

вид заједничког рада прегалаца и омладине у борби за уједињење српског народа. Прва друштва на Приморју основана су 1907. Српско гимнастичко друштво „Душан Силни“ у Дубровнику и Српски Соко у Рисну. На предлог омладинца Криста П. Доминковића, уредника „Дубровника“, Српска дубровачка омладина решила је да у Дубровнику оснује гимнастичко друштво „Душан Силни“. Сазван је 17. августа збор Срба Дубровчана у просторијама Дубровачког Радничког Друштва. На збор је дошао велики број грађана, а посебно омладине. председавао је Антун Сухор. Кристо П. Доминковић изашао је са предлогом пред скупштину и образложио је потребу и значај оснивања друштва „Душан Силни“. Предлог је са акламацијом прихваћен. Изабран је привремени одбор у коме су били: Луко маркиз Бона, др. Матија Грацић, др. Јово Милишић, Кристо П. Доминковић, Јован Л. Перовић, Иво Шуберт и Балдо Мариновић. На скупштини су прочитани телеграфски поздрави из Београда. У једном од њих истакнуто је : „У име свих седамдесет и два данашња клуба Србијанског Душановачког Савеза, шаљемо драгој једнородној браћи витешко српско поздравље. Здраво Силни!“ Предсједник Савеза потпуковник Мишковић. Са скупштине послат је одговор : Савез Душана Силног Београд „Срби Дубровчани једнодушно су одлучили утемељење „Душана Силног“, те захваљују на братском сјећању слободне браће. Здраво !” Одбор. Београдско друштво је упутило депешу : „Савез нам је приопћио Вашу депешу. У добри час Силни, у име пет стотина београдских витезова”. Председник Друштва Кнез Милојковић. Правила друштва су три пута слата властима и враћана непотврђена. Власт је потврдила друштвена правила августа 1908. Конституирајућа скупштина одржана је 9. августа 1908. У Управи су били : председник др. Мато Грацић, потпредседник Иво Шуберт, благајник Јовица Л. Перовић, тајник Антоније Бенуси, заменик тајника Петар Рељић, одборници Кристо П. Доминковић, др. Јово Милић, Луко маркиз Бона, и Милан Тројановић. За барјактаре Ђилдо Јоб и Михо Брађолица. Седнице одбора одржавале су се у просторијама Дубровачког Радничког Друштва. Чланство и подмладак вежбали су у „Бачићевој дворани“. Први учитељи били су Кристо П. Доминковић и Никола Р. Бркић. Залагањем председника др. Мате Грацића друштво је 1908. добило своје просторије. Стара зграда из доба Републике, позната као “Табакерија” у Пилама бијаше потпуно преуређена за друштвене просторије и то велика дворана за вежбање, а једна мања за вежбе на справама, соба за управу, чланство и остале потребне просторије. То је био Дом Душана Силног у Дубровнику. Јула 1909. отпочеле су вежбе у друштвеним просторијама. Основан је и женски део. Друштву су стигле наручене справе из Прага. На поклон су добили слику Душана Силног и слике из српске историје. Душан Силни у Дубровнику најавио

је своју прву друштвену забаву за 12. март 1910. у просторијама Српског Пјевачког друштва „Слога”. Тог дана требало је да друштво предвођено Дубровачком Грађанском Музиком свечано наступи у својим одорама. На дан наступа друштва лист „Права Црвена Хрватска” оборила се на Душана Силног називајући га „србијанским друштвом”. Аустријска полиција забранила је корпоративни наступ са музиком. Чланови друштва су морали, у малим групама, да иду од својих просторија до „Слоге”. Кад су се појавиле прве групе грађанство их је поздравило френетичним аплаузом, док је неколико франковачких омладинаца почело да звижди. Како је која група Душановаца долазила, била је све одушевљеније поздрављана, тако да се усамљени звиждуци франковаца нису чули. Кад су сви Душановци стигли, почела је забава у просторијама „Слоге”. Кристо П. Доминковић истакао је у свом поздравном говору, значај овог првог наступа Душановаца, упркос препрекама на које су наишли од стране власти. Програм забаве био је : Станковић „Радо иде Србин у војнике” свирао тамбурашки збор Дубровачког Радничког Друштва, вјџбе мушког подмлатка, Мандолинистички клуб изводио је „Карневалска звона”, затим вежбе предњачког збора, Петар Бубало декламовао је песму „Душановка“ од Ј. Перовића, чланство је затим извело Пирамиде. Српски позоришни дилетанти извели су шаљиву игру у три чина „Мој џеп”. Између чинова свирао је тамбурашки збор, којим је управљао Иван витез Чижек, а вежбама Александар Куртовић. Забави су присуствовале и одасланства из Боке Которске у живописним народним ношњама. Дубровачка Грађанска Музика свирала је 19. марта 1910. корачницу Душановка.² Душановци су заједно са Српском музиком и бројним излетницима приредили излет у Слано 22. маја 1910. На обали их је поздравио Иво М. Јелић. У Сланом су чланови вежбачи и подмладак приредили неколико вежби. Увече су се вратили у Дубровник. Предвођени музиком, прошли су уз ватромет преко “Плаце” где су их бројни грађани поздрављали.³

Лист „Дубровник” пратио је покушаје оснивања Српских соколских друштава у Боки Которској. У допису из Котора аутор који се потписао као “Србенда” истакао је запуштеност тадашње омладине. Основан је Српски соко у Рисну, али је власт враћала неколико пута статуте “Сокола” и налазила сметње остварењу друштва. Чуо је да и Новљани имају на уму стварање сокола. У допису се истицало : “Тако, браћо, тако такмите се ко

² „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 28, 29, 30;

³ „Излет „Душана Силног” у Слано”, „Дубровник”, Дубровник, 24. маја 1910, бр. 39, стр. 3;

ће први однијети барјак препорода наше заостале омладине !”⁴ На допис у листу „Дубровник” је одговорило лице из редова рисанске омладине које се потписало као “Ранко”. Сложио се са мишљењем претходног аутора и истакао : „Уз остало почнимо и са оснивањем „Српског Сокола”, јер је Соколство захватило готово све наше крајеве и све славенске народе. ... Погледајмо шта раде наша браћа Срби у Дубровнику, Босни, Херцеговини, Угарској, Хрватској и Славонији, затим Хрвати, Чеси, Пољаци, ... Свуда се данас оснивају соколска друштва, па зашто онда и ми, у Боки Которској, не бисмо почели са таким, колико корисном толико и племенитом установом ? ... Ето зашто ја поздрављам пошт. Которског дописника, који је први међу нама јавно потакао соколско питање у Боки. ... Што се тиче рисанске омладине, она се је, ... бавила том мишљу отраг двије године, и хтјела доиста основати „Сокола”, али неповољни одговори надлежних власти на поднесене молбе, примораше је да одустане од своје намјере, ал’ та идеја у Рисну није још пропала, а уздам се да и неће, већ да ће се опет пробудити и оживотворити. ... Пробудимо се једном из сна, јер смо доста спавали; вријеме је и да радимо.”⁵ У допису из Котора у листу „Дубровник” истакнуто је да је на једном састанку било одлучено да се оснује гимнастичко друштво „Српски Соко”, и да је изабран одбор, али је ствар запела.⁶

Излети Душановаца у Цавтат и Боку Которску

Да би потпомогли оснивање нових друштава на Приморју Душановци из Дубровника су са Дубровачком Грађанском Музиком приредили излет у Цавтат 17. априла 1910. и том приликом први пут иступили корпоративно пред грађанима. Била су 44 члана у одорама, које је предводила Дубровачка Грађанска Музика. На окићеној обали дочекали су их грађани Цавтата. Гђа Милева Рајчева Влахова, зажелела им је добродошлицу и предала киту цвећа председнику друштва др. Мати Грацићу. С противне стране пуцањем из прангија поздрављали су Душановце. Иза поздрава граду и кратког одмора следила је јавна вежба. Чланство, мушки и женски подмладак извршио је неколико тачака. Вежба је завршена комбинираним “пирамидом”. Грађани су одушевљено поздравили вежбаче. Иза вежбе су погошћени у дворани „Хрватског и српског дома”. Душановцима је

⁴ „Соколска идеја у Боки”, „Дубровник”, Дубровник, 11. фебруара 1910, бр. 11, стр. 2;

⁵ Ранко, “Рисан”, „Дубровник”, Дубровник, 22. фебруар 1910, бр. 14, стр. 2;

⁶ „Пишу нам из Котора”, „Дубровник”, Дубровник, 6. априла 1910, бр. 25, стр. 2;

наздравио Антун Братић, а одговорио др. Мато Грацић. Говорили су др. Франо Кулишић и Кристо П. Доминковић. На растанку дошло је до срдачних овација, које су се поновиле у Дубровнику преко Плаце.⁷ Душановци из Дубровника су планирали излет у Котор 19. јуна 1910. на Тројичин дан. Излет је био отказан, али је приликом прославе у Котору у поворци клицано слози Срба и Хрвата, Боки и „Душановцима”.⁸

Дубровачки душановци су 26. јуна 1910. приредили излет бродом „Дубровник” у Цавтат и Боку Которску. У Дубровнику се укрцало око 400 путника. Брод се зауставио у Херцег Новом где су их дочекали и придружили се излету. Кад су стигли пред Рисан, град је био искићен заставама. Звона су брујала као поздрав Душановцима. У Рисну се укрцало око стотину излетника. При проласку кроз Боку Которску Бокелји су махали са обе стране обале. Кад је брод стигао у Котор, на пристаништу их је дочекао посебан одбор са музиком и члановима Српске Радничке Задруге под друштвеним барјаком. Душановце је подравио др. Божо Вукотић, а Даница Петровић Његош Александрова, уз неколико речи, предала је киту цвећа друштвеном војводи др. Матији Грацићу. Пред кафаном Дојми Которани су приредили закуску. Тога дана одржана је јавна вјежба, као и концерт пред кафаном Дојми. На растанку их је поздравио др. Божо Вукотић, а Крсто П. Доминковић се захвалио и позвао Которане да са својим соколима посете Дубровник. После излета основана су нова друштва у Котору, Херцег-Новом и Ћеновићима. Поводом оснивања Српског сокола у Херцег Новом лист „Српски Соко“ донео је чланак у коме се истиче : „Овдашња се српска омладина већ одавна спрема да оснује Српски Соко, да не будемо постидни пред својом браћом. Но у овој опћој апатији нашој на Српском Приморју не могасмо остварити своју замисао. Али нам недавно дође у походе „Душан Силни“ из питомог Дубровника, продрма нас из дријемежа и сада је Српски Соко код нас свршена ствар. Одзив је лијеп, и спремамо се на посао. Наручили смо и справе и онда ћемо напријед са снагом соколском. Здраво!”⁹

Дубровачки Душановци су били заступани са три члана у одори на слету бугарских Јунака у Софији 9-12 јула 1910. Том приликом у Београд

⁷ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31;

⁸ „Тројичин-дан у Котору”, „Дубровник”, Дубровник, 24. јуна 1910, бр. 48, стр. 2;

⁹ Небојша Рашо, „Српски соко Херцег Нови“, Херцег Нови, 2008, стр. 17,19; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31; „Послије излета у Котор”, „Дубровник”, Дубровник, 28. јуна 1910, бр. 49, стр. 3;

су дошли представници српског соколства из Срема, Крајине, Босне, Старе Србије, Приморја и Херцеговине. Поворка у Београду сврстана је у улицама око хотела „Славија”. Душановцима из Дубровника и Скопља указана је почаст јер су ишли иза чешких сокола. Поворка је прошла улицама : Краља Милана, Теразијама и Васином где су са балкона Универзитета одржани поздравни говори. После одржане јавне соколске приредбе у Горњем граду, којој је присуствовао и престолонаследник Александар, и после пријема у двору краља Петра, представници српског соколства из Србије, Старе Србије и са територије Аустро-Угарске одржали су састанак у Београду. Кристо Доминковић представљао је Приморје на састанку одржаном од 7. до 9. новембра. На састанку је одлучено да се створи Српски соколски савез са седиштем у Београду. На слетовима у Загребу и Прагу наступало би се под заједничком савезном заставом и заједнички вежбало симболичну вежбу ослобођења. На састанак су дошли и капетан Милан Прибићевић, секретар Народне Одбране и војвода Јован Довженски. Посетио их је престолонаследник Александар. Руковао се са сваким од присутних делегата, а кад је чуо име Дубровник „опажала му се очита радост и задовољство”. Позвао их је да посете Двор.¹⁰ Дубровачки Душановци су приредили 28. августа 1910. излет у Херцег Нови и манастир Савину, приликом славе „Госпојин-дана”. На излету је учествовала Цавтатска Музика, која је пред полазак дошла у Дубровник да прихвати Душановце. На херцегновској обали био је дочек грађана под заставама. Душановцима је зажелио добродошлицу Никола Ђонович. Општина је почастила Душановце и музику. На Савини је била јавна вежба и концерат музике”.¹¹

Душановци су основали „Веслачко одељење“ (8 веслача) Душана Силног и набавили модерни чамац који је носио исто име. Одељење је 19-20 маја 1911. приредило излет од Дубровника до Котора. За 12 сати и 30 минута прешли су 80 км (46 морских миља). Чамац се заустављао у Херцег Новом и Рисну. Соколи су свуда показивали према Душановцима братску пажњу, нарочито у Рисну, где је Душановцима била приређена

¹⁰ Милорад Драгић „Рад Љубомира Давидовића у Соколству», „Споменица Љубомира Давидовића, Београд, Издање Главног Одбора Демократске странке, стр. 115; Соколско друштво Скопље-Матица, „Споменица о прослави 30годишњице и извештај о раду у 1939 год.“, Скопље, 1940, Стр.6-30; Јован Л. Перовић, „Моје успомене из соколског живота”, „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 109;

¹¹ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31, 32, 33;

богата вечера, на којој је било око 60 особа. Ришњански соколи, на челу са својим старешином капетаном Александром Видовићем, испратили су их све до Пераста. Пред Котором им је изашло у сусрет веслачко одељење которског Српског Сокола.¹²

Српска соколска жупа на Приморју

Прва главна скупштина “Српског Сокола” у Ђеновићима одржана је 15. октобра 1911. у друштвеним просторијама. На скупштини су били изасланици из Херцег Новог потпредседник Јово Секуловић, М. Мусић, Д. Доклестић и К. Поповић. Скупштина је за почасног председника изабрала Јова Секуловића, а за перовођу Јеротеја. Почасни председник Јово Секуловић захвалио се на части, поздрављајући оснивање првог Српског соколског друштва на селу у Далмацији. Читао је правила потврђена од ц.к. Намјесништва, истовремено их тумачећи. У Управу друштва били су изабрани председник Душан Црногорчевић, потпредседник Шпиро Цвјетковић, тајник Нико Јанковић, благајник Паско Даниловић и четовођа Никола Марић.¹³

На приредби у Рисну 17. септембра 1911. уз рисанске соколе учествовали су Душановци из Дубровника, Српски соко из Херцег Новог и изасланства Српског и Хрватског сокола из Котора. Соколи су прославили 1912. св. Тирила и Методија у Котору. Учествовали су сви српски и хрватски соколи из Боке Которске. Српски соко Херцег Нови одржао је своју јавну вежбу 1912. Барјак Српског сокола у Котору развијен је септембра 1912.¹⁴ Први омладински часопис „Прољеће”, који је изашао у Котору 3. марта 1912. године, донео је у свом првом броју чланак о „Соколима” (аутор је био М. Буртулица), у коме се истицало : „Ова хумана и народна установа постоји од шездесетих година прошлога стољећа... Код нас овдје на југу соколска мисао је нашла лијепог одзива, па ето и у нашу малу Боку долетио је млади сокол, да свије своје гнијездо...” Текст се завршавао : „Бокељи, овај почетак, тек посијано сјеме, нека

¹² „Српски Соко”, Сремски Карловци, 1911, Год. V, бр. 9-10, стр. 166; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 33;

¹³ „Пишу нам из Ђеновића”, „Дубровник”, Дубровник, 26 октобра 1911, бр. 43, стр. 2;

¹⁴ „Излет у Рисан”, „Дубровник”, Дубровник, 7 септембра 1911, бр. 36, стр. 3; Тонко Барчот, “Хрватски сокол у Боки Которској у раздобљу Аустро-Угарске монархије и краљевине СХС”, Котор 2010, стр. 21, 22;

развије своје клице цијелим нашим кршним крајем, а Бока ће наша синнути новим животом. Држимо се чврсто наше соколске максиме: „У десници снага, у срцу одважност, у мислима домовина”.¹⁵ Српска соколска жупа на Приморју основана је 5. маја 1912. у Херцег Новом на иницијативу Јова Секуловића. У Жупу је ушло 7 друштава из Боке Которске (Рисан, Котор, Херцег-Нови, Ђеновићи, Бијела, Будва и Паштровићи-Кастио), Душан Силни из Дубровника и Српски соко из Книна. Жупа је себе сматрала делом Савеза Соколских друштава Душан Силни у Београду. За старешину Жупе изабран је Мирко Комненовић, старешина Српског сокола у Херцег-Новом, истакнути члан Српске зоре и потпредседник Савеза српских привредних задруга на Приморју. Из Боке Которске стигло је у Дубровник 40 српских сокола 25. јуна 1912. на проласку за Праг. На обали су их сачекали Душановци са музиком. Предвођени музиком обишли су град у поворци, поздравивши општину. Заједнички су пошли у Праг са 22 члана „Душана Силног”.¹⁶ На Свеславенском слету у Прагу из Жупе била су 54 члана у свечаном оделу и 35 вежбача. Крајем 1912. у 8 друштава Жупе било је 710 чланова, 206 вежбача, 19 предводника, 30 чланица женског одбора, подмладка мушког 130 и женског 56.¹⁷

На прослави десетогодишњице Просвете одржаној у Сарајеву септембра 1912. учествовали су у великом броју соколи. Велика национална манифестација одржана је у Сарајеву недељу дана пре објаве балканског рата. На прослави су утврђени задаци сокола за дане, који су били на помолу. Делегација „Душана Силног” из Дубровника је заједно са „Дубровачком Грађанском Музиком” отишла у Сарајево на „Просвјетину” прославу. Стигли су у Сарајево око 9 сати увече. Делегати „Душана Силног” марширали су главном улицом око барјактара Иванковића из Требиња. Пред њима су ишли др Лаза Поповић и Воја Живановић, српски генералштабни пуковник, а за њима сви соколи. Музика је свирала „Оро кличе са висине”. Звуке музике пратила је песма присутних, али уместо речи : „Ми смо с тобом Светозаре Милетићу!” могло се јасно чути : „Ми смо с тобом Петре Карађорђевићу !”.¹⁸

¹⁵ Драган Кларић, “Соколство у Будви и Паштровићима”, Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 385;

¹⁶ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.35; Драган Кларић, “Соколство у Будви и Паштровићима”, Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;

¹⁷ Небојша Рашо, „Српски соко Прилози за историју Соколства”, Књига прва, Херцег-Нови, 2011, стр. 19;

¹⁸ Војислав Бесаровић, „Соколство и трезвеност”, „Соколски Гласник”, Љубљана, 1. децембар 1930, бр. 30, стр. 3; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.110;

По избијању Балканских ратова организовано је прикупљање помоћи за Црвени Крст. Акција је обухватила целу дубровачку област, скоро свако село. Др. Луко Дражић је као лекар на Цетињу помагао рањеним Црногорцима у Балканском рату. Дубровачки Душановци приредили су излет у Херцег Нови 14. септембра 1913. на јавну вежбу херцегновских сокола.¹⁹

Први слет Српске соколске жупе на Приморју одржан је 12.10.1913. у Дубровнику. На слету су учествовали и српски соколи из Босне и Херцеговине. На слет је дошао Воја Бесаровић са Српским соколом из Сарајева. Први део : Дубровачка Грађанска музика обишла је град свирајући на уранак у 7 сати. Затим је био дочек гостију. Дошли су Хрватски соколи из Далмације и бројни соколи из Боке Которске. Српски соколи жупе на Приморју дошли су у великом броју, предвођени жупским старешинством на челу са старостом Мирком Комненовићем и Соколском музиком из Херцег Новог. Српски соко из Требиња стигао је истог јутра железницом. Дубровачка Грађанска музика (српска) свирала је „Лијепа наша домовина” и „Пред прси” у почаст барјацима. Учествовало је преко 500 сокола. Слет је почео поворком кроз Дубровник, а онда из Дубровника ка вјежбалишту у Грушком пољу. У поворци су учествовали : 1) Дубровачка Грађанска Музика; 2) Соколске заставе; 3) Старјешинства жупа и друштава; 4) Хрватски соколи са солинском музиком; 5) Соколски подмладак „Душана Силног»; 6) Сви српски соколи са музиком из Херцегновога; 7) „Душан Силни» из Дубровника. Кад је поворка стигла на Плацу била је поздрављена и обасута цвећем са прозора. Поворка је стигла пред општину, где су представници Жупе пошли да поздраве градоначелника. Други део био је јавна вежба на Беничевом (Грушком) пољу : 1. мушки подмладак „Душана Силног» изводио је просте вежбе; 2. Херцегновски Српски соко је извео српске вежбе палицом, засебна тачка за Љубљански слет; 3. мушки подмладак „Душана Силног» изводио је вежбе сабљама; 4. чланови Српске Соколске жупе на Приморју извели су просте вежбе, засебну тачку Срба са Свеславенског слета у Прагу 1912; 5. вежбе гостију; 6. вежбе копљем са V слета Пољског соколства у Кракову 1910; 7. вежбе на справама; 8. пирамиде. При свршетку вежби, док су соколи правили пирамиде, пиротехничар је бацао умјетне „бомбе” у ваздух. Присутни су били изненађени када је из једне, која је у ваздуху прснула, излетела комбинована српско-хрватска застава, и просула на стотине летака са

¹⁹ Никола Тоља, „Дубровачки Срби католици, истине и заблуде”, Дубровник, 2011, стр. 460; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 22, 23, 25, 40;

соколским мотивом : „Устај, живи, бори се, не клони!“ . То је изазвало одушевљене овације Сокола и грађана. Трећи део била је јавна забава са концертима музике. После вјежби соколи су отишли на Брсаље, гдје је била јавна забава и весеље. Ватромет, огњи, шаљива пошта, народно коло, певање и друге разне игре. Одржан је концерат трију музика. Град, Грушко поље и Брсаље били су окићени заставама, зеленилом и сијалицама. На Грушком пољу је подигнут славолук са натписом „Здраво !“ и „Добро нам дошли!“ . По мишљењу писца Споменице Дубровник није памтио ништа слично од открића Гундулићевог споменика 1893.²⁰ Поводом слета Жупа је издала разгледницу на којој је приказан члан сокола наоружан ножем у борби са змајем који је другог сокола обавио и дави репом. Са обе стране разгледнице исписано је гесло „Устај живи. Бори се не клони!“ . На дну разгледнице је била панорама Дубровника са текстом „Први слет Српске Соколске жупе на Приморју у Дубровнику“. Због разгледнице дошло је до сукоба са властима. Душановац А. Бенуси позван је код Ренкина у поглаварство због пригодне разгледнице за слет. Ренкин је сматрао, да због тога што је реп змаја црно-жут да је то алузија на Аустрију. И зато је издао налог да се читава наклада разгледница заплени. Посетили су га староста жупе Јово Секуловић и Кристо Доминковић. Ренкин је пристао да се разгледнице пусте у промет ако се змају премаже црно-жути реп. Управитељ српске штампарије Светозар Грчић је прво одбио, а онда пристао да премаже змају реп.²¹

На скупштини Жупе у Дубровнику 8. марта 1914. изабрана је нова управа. Изабрани су : старјешина Мирко Комненовић; подстарјешина Др. Мато Грацић; тајник Јово Секуловић; благајник Петар Тошић; вођа Лесо Куртовић и од сваког соколског друштва по један члан управе. Одборници : др. Франо Кулишић, Давид Љубиша, Душан Суђић, Божо Милиновић, Александар Видојевић, Андро Балабушић, Душан Црногорчевић, др. Веселин Мрђен, др. Милош Мартић, Антун Крекић. За надзорнике Жупе изабрани су : за Боку Которску Богомил Јововић, а за Горњу Далмацију Вељко Покрајац²². Свој последњи слет Жупа је одржала на Далматинском Косову код цркве Лазарице, крај Книна на Видовдан 1914. Душановци су

²⁰ „Соко“, Њујорк, Новембар 1913, Год III, бр.11, стр.268; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику“, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.36, 37, 112;

²¹ А. Бенуси, „Аустријски змај“, „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику“, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 116;

²² „Соко“, Њујорк, Мај 1914, бр. 5, Год. IV, стр. 110; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику“, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.38;

заједно са Српским соколима из Боке Которске корпоративно отпутовали 27. јуна 1914. Велика маса народа, која се сваке године окупљала на Видовдан, дочекала је соколе на станици и топло их поздравила. На заједничком ручку код цркве одржани су патриотски говори и јавне вежбе чланства, чланица и подмлатка жупе. У листу “Српска Зора” о слету : „Хиљадама народа с крајине Книнске, Врличке од Кистања, Задра, Бенковца, Дрниша из Сплета и Каштела Шибеника, Скрадина Обровца, Сиња, Имотскога из Боке и Дубровника са крајине Босанске и из Лике окупише се око братских соколских чета и помолише се Богу за изгинулу браћу храбре косовске осветнике. На парастосу је складно пјевало пјевачко друштво „Србадија» из Шибеника. Иза парастоса изводили су са успјехом вјежбе српски и хрватски соколи уз пратњу Сплетске музике.”²³ На Слету је Грга Анђелиновић одржао говор подељен у 4 дела, а сваки се завршавао рефреном „Не кличем здраво ни мени ни вама, већ оним јунацима који ће скоро гинути за народно уједињење». При поласку жандармерија је забранила све манифестације и свирку музике не саопштивши никоме шта се у Сарајеву догодило. На станици Перковић чуло се међу соколима “убише Фердинанда”. На Видовдан 28. јуна 1914. српски соколи из Боке Которске организовали су излет у Будву, где су приредили јавну вежбу. Сем сокола из Боке Которске, на јавној вежби учествовали су представници дубровачког „Душана Силног”. Вежба се није завршила због убиства Фердинанда. Соколи су се мирно повукли.²⁴

У борби за уједињење

Забрањен је рад Српске соколске жупе на Приморју у Херцег Новом и свим српским соколским друштвима у Далмацији : Српском соколском друштву “Душан Силни” у Дубровнику, Српском соколу у : Книну, Котору, Бијелој, Будви, Ђеновићима, Каштел Ластви, Рисну, Задру и Херцег Новом.²⁵

Душан Силни био је као и сва национална друштва у Дубровнику

---

²³ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.38; „Прослава на Далматинском Косову код Книна”, „Српска Зора», 1 (15) јула 1914, бр.9, Бокешка штампарија у Котору, стр. 2;

²⁴ „Соко на Јадрану”, Сплит, Јануар-Април 1936, бр.1-4, стр. 36 ; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 23, 39;

²⁵ Драган Кларић, „Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;

распуштен 25. јула 1914. На дан објаве рата настао је лов на истакнуте грађане и соколе. Народна стража спроводила је ухапшене. Забрањена је употреба ћирилице. Делатност Матице Српске обустављена је, а прегаоци затворени. Ухапшени су и стављени војној власти “на расположење као таоци” ...Иво кнез Војновић, Игњат Јоб, Васо Пипер, Александар Куртовић, Божо Хопа, ... Сви су одведени у шибенску тамницу. На градским зидинама 31. јула 1914. постављен је оглас о таоцима одређеним за осигурање војничких транспорта, посебно жељезницом. Тамнице су биле пуне па су нове затворенике затварали у војне тамнице у Гружу. Мобилисани соколи били су проглашени за “политички сумњиве” и над њима се водио строги надзор. Полицијски агенти преобучени у “војне добровољце” пратили су “непоуздане војнике”. Упркос томе пребегли су Душановци Људевит Тајсер, Божо Нардели, Антун Суђа и Антун Корчуланин. Прва тројица пребегла су на италијанској fronti, а Антун Корчуланин српском frontу, прешавши са српском војском преко Албаније. После рата носио је Албанску споменицу.

У Цавтату Нико Враголов осуђен је 15 месеци тамнице. Таоци су били Антун Братић, Перо Зоре, Ђуро Лонза, Перо Матијашевић, Антун Кушељ, ... Ухапшени су били Ђуро Враголов, Леле Миљан, Антун Морети. Интернирани су били Божо Враголов и Михо Малошевић.²⁶ Сликари Игњат Јоб ухапшен је у лето 1914. У затвору су таоци, међу којима и Васо Пипер морали да му помажу због душевних сметњи. Из затвора је, захваљујући пријатељу породице, пребачен у душевну болницу у Шибеник. Његов брат Цвијето Јоб погинуо је као добровољац у српској војсци у Првом светском рату.²⁷ Васо Пипер, рођен је у Котору 1892. Заједно са породицом прешао је у Дубровник. Био је истакнути члан Српског соколског друштва „Душан Силни” и учесник демонстрација 1913. у Дубровнику. После Сарајевског атентата вратио се у Дубровник смерајући да из Дубровника пребегне у Црну Гору. Затворен је 1914. као таоц у Дубровнику. Са осталим таоцима из Дубровника пребачен је у затвор у Шибенику.²⁸ У затвору се заједно са осталим таоцима поздравио са Онисимом Поповићем пред стрељање. Пуштен је из затвора 1915, али је после два месеца ухапшен због ступања Италије у рат. Ослобођен је 1916. с тим да студира. Могао је да изабере

²⁶ К. Милутиновић, „Матица Српска у Дубровнику», „Југословенски књижевни лексикон”, Матица Српска, Нови Сад, 1971, стр. 313; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 40, 41, 42;

²⁷ Љубица Миљковић, „Игњат Јоб”, Београд, 2013, стр. 3, 24;

²⁸ Милан Ж. Живановић, „Дубровник у борби за Уједињење”, Београд, 1962, стр. 279, 285;

универзитет у Бечу или у Прагу. Изабрао је Праг. Мобилисан је у војску 1917. Био је у касарнама у Добоју и Тузли. Помогао му је др. Филип Лазаревић. Једном приликом рекао му је : “Не брине Васо, наша слава неће пропасти”. За казну послат је у батаљон изнад Котора. Био је у 26. ландверском пуку, батаљон из Боке Которске. Ухапшен је због давања одсуства, јер је потписивао пуковника Берана. Због тога је био пред војним судом. Пре изрицања пресуде, због доласка српске војске 1918. ослобођен је из затвора у Котору.

На Мамули били су затворени соколски прваци Мирко Комненовић и капетан Александар Видовић. Милан Срзентић, родом из Будве, учио је је у Дубровнику Наутичку школу. Био је предњак Српског сокола „Душан Силни” у Дубровнику. Приликом стрељања у херцеговској утврди Шпањола 17. септембра 1914. поморски капетан Милан Срзентић стргнуо је мараму и са руком на срцу довикнуо : „Овако Србин умире ! ... Живјела Србија”. Од истог плотуна пао је тога дана и његов старији друг капетан Филип Хација из Оребића на Пељешцу. Члан Српског Сокола „Душан Силни” Васо Милишић спемао се на бегство према српској граници, када су га издали неки „другови”. Стрелан је у 10. априла 1915. у Леденицама (Кривошије). Умро је са покликом : „Живио Краљ Петар ! Живјела Србија !”.²⁹ Приморци који су се нашли изван Аустро-Угарске помагали су борбу за ослобођење. Божо Банац помагао је оснивање и рад Југословенског Одбора. Паско Бабурица постао је 1915. први председник Југословенске народне одбране у Јужној Америци. Михо Михановић и Паско Бабурица финансирани су Југословенски Одбор у Лондону. Срби са Приморја су настојали да пребегну и као добровољци ступе у војске српских држава. Многи нису успели у томе. После капитулације црногорске војске батаљон Бокелја добровољаца придружио се српској војсци при повлачењу преко Албаније. Нико Капут, Србин католик из Дубровника, борио се у одреду Војислава Танкосића у одбрани Београда.³⁰ Перо Гоце-Гучетић је као ђак которске гимназије био избачен из свих школа монархије због увреде ћесара. Преселио се у Београд и ту свршио гимназију. За време балканских рагова борио се у редовима црногорске војске. У Првом светском рату заједно са Јобом, Миџором и другим добровољцима борио се у чети Воје Танкосића. Прелаз преко Албаније уништио му је здравље. По препоруци Николе Пашића Гучетић је послан у Француску на опоравак.³¹

²⁹ „Поштујући хероизам и жртву пионера наше Слободе”, „Дубровачка трибуна”, Дубровник, 19. септембра 1934, бр. 262, стр. 1;

³⁰ М.П., „Војислав Танкосић” „Дубровник”, Котор –Дубровник, 2. новембра 1940, бр.43, стр.2-3;

³¹ „Дубровачке вијести“, „Дубровник”, Дубровник, 5 фебруара 1938, бр. 5,

Максим и Саво Мустур, чланови соколског друштва у Ђеновићима, пребегли су из аустројске војске у Србију 1914. и ступили у редове добровољаца.³² Стеван (Ђуров) Мустур из Ђеновића је на почетку Првог светског рата пребегло у Србију и ступио у одред војводе Вука (Војина Поповића).³³

Мирко Комненовић је одмах по доласку у Ниш, посетио председника српске владе Николу Пашића и министра Љубу Јовановића, са речима : „Долазим као добровољац, без резерве да послужим Србији”. Као члан мисије за прикупљање добровољаца упућен је 24 јула 1915. из Ниша у Русију. Радио је у Русији међу заробљеницима и пребезима на организовању Српског добровољачког корпуса.³⁴ Соколи су пре доласка српских официра организовали добровољачке јединице. Добровољци су се, уз велике напоре после револуције у Русији, пребацили на Солунски фронт. У чланку „Из минулих дана” објављеном у листу „Дубровник” један добровољац описао је свој пут од Одесе преко Мурманска до Солунског фронта. У чланку је истакнуто : „У праскозорје на Видовдан 1916. године, задојен најсветлијим идеалима дуговања свом народу и југословенској идеји, и ако водник пука гласовитог црножутог шуцкора, успео сам да са цијелим водом војника и четири митраљеза пребјегнем једнокрвној браћи, а тим допринесем од стране Словинске Атине сјенку користи при стварању наше толико жељене отаџбине. ... Поносан сам што сам доживио да будем војник Карађорђевића војске, ... ”.³⁵

На дан Уједињења, 1. децембра 1918. Љуба Јовановић, родом из Котора, члан српске владе и један од старешина Сокола, изјавио је : „Ево дана и часа на који је мислило и за који је радило, за који је страдало и за који је живело наше племе. ... Наш је народ данашњим делом доживео највећи догађај своје историје ... . Све што смо у прошлости имали, најбоље и највише у племену нашем, радило је за овај велики чин, који је данас, ево, свршен».³⁶

После ослобођења 1918. обновљен је рад соколских друштава на

стр. 3;

³² „Соколски гласник”, Загреб 1920, бр.3, Год. II, стр.107;

³³ Небојша Рашо, „Српски соко Прилози за историју Соколства”, Књига прва, Херцег-Нови, 2011, стр. 7;

³⁴ Јово Н. Влаховић, „Члан мисије српске владе у Русији”, „Добровољачки гласник“, бр.28, Год. XVI, Београд, Децембар 2006, стр.202;

³⁵ Мило Цветић, „Из минулих дана”, „Дубровник”, Дубровник, 12 јуни 1937, бр. 20, стр.2-3;

³⁶ „Око Соколово“, Београд, 1. децембар 1936, бр.1, стр. 1;

Приморју. Збор Српске соколске Жупе на Приморју одржан је 29. маја 1919. Као представник сокола из Будве био је присутан Давид Љубиша.³⁷ Которски Српски и Хрватски соко ујединили су се у марту 1919. у “Југословенски Сокол”.³⁸

На Видовданском соколском сабору, одржаном 28. и 29. јуна 1919. у Новом Саду, састали су се предратни соколи који су стигли из стрељачких јарака, испод вешала, из тамница и казнионица. Дошли су војници, добровољци и четници. У чланку “Соколство и Први децембар” у „Соколском Гласнику” истакнуто је :„Само оних није било, које су прогутали гробови, чије су кости разнеле буре и олује и вукови. ... . Сва браћа, која су се очеличила у напорима и страхотама светског пожара, високо су дигла барјак словенског соколског братства и на њ се свечано заклели, изјавивши, да сви ... Соколи у својој слободној отаџбини добровољно ступају у службу свога народа и своје државе са свима телесним и моралним снагама”.³⁹ На сабору у Новом Саду сви соколски савези ујединили су се у Соколски Савез С.Х.С. Љуба Јовановић и Грга Анђелиновић представљали су Српску соколску жупу на Приморју у организационом одбору сабора.⁴⁰ У име Српског соколског друштва „Душан Силни” из Дубровника на сабору су учествовали Александар Куртовић, Иво И. Матић и Васо Пипер.⁴¹ Из Будве је на сабору учествовао Нико Медин.⁴²

Дубровачко друштво Српски соко „Душан Силни” одржало је главну скупштину 26. октобра 1919. на којој је закључено да се друштво уједини са Хрватским соколом. Одржана је ванредна главна скупшина на којој су биле управе и 217 чланова оба друштва. Председавао је др. Луко Дражић, староста Хрватског сокола а записничар је био Васо Пипер, вођа душановачког друштва. Председавајући је саопштио закључак Хрватског сокола, а Васо Пипер изјестио о једнаком једногласном закључку Српског соколског друштва „Душан Силни” са жељом да тадашња изванредна

³⁷ Драган Кларић, “Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;

³⁸ Тонко Барчот, “Хрватски сокол у Боки Которској у раздобљу Аустро-Угарска монархије и краљевине СХС”, Котор 2010, стр. 24;

³⁹ Е.Л. Гангл, “Соколство и Први децембар”, „Соколски Гласник”, Београд, 29 новембар 1940, бр. 48, стр. 3;

⁴⁰ Небојша Рашо, „Српски Соко Херцег Нови”, Херцег Нови, 2008, стр. 46;

⁴¹ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 52;

⁴² Драган Кларић, “Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 387;

скупштина постави темељни камен новом соколском друштву у Дубровнику.⁴³

Соколска друштва Српске соколске жупе на Приморју из Дубровника и Боке Которске основала су Соколску жупу Мостар 1920. заједно са друштвима из Херцеговине. Жупска конституирајућа скупштина одржана је у Мостару 28.марта 1920. На скупштини је било 12 друштава: Билећа, Чапљина, Дубровник, Гацко, Херцег Нови, Коњиц, Мостар, Невесиње, Опузен, Рисан, Столац и Требиње. После скупштине приступило се оживљавању друштава која су постојала пре рата.⁴⁴

Прва српска гимнастичка друштва на Приморју основана су 1907, Српско гимнастичко друштво „Душан Силни“ у Дубровнику и Српски Соко у Рисну. Оснивање гимнастичких друштава био је нови вид заједничког рада прегалаца и омладине у борби за уједињење српског народа. Најактивније српско гимнастичко друштво било је у Дубровнику. Рад на оснивању соколских друштава у Боки био је спор због неприхватања статута од стране власти и апатије становништва. Да би потпомогли оснивање нових друштава Душановци из Дубровника су приређивали излете по дубровачкој околини, у Цавтат и Боку Которску. Са оснивањем соколских друштава у Боки Которској дошло је до основања Српске соколске жупе на Приморју у Херцег Новом 1912. Незванично Жупа је себе сматрала као део Савеза Соколских друштава Душан Силни у Београду. Жупа је приредила слетове 1913. у Дубровнику и на Далматинском Косову крај Книна на Видовдан 1914. Са избијањем Првог светског рата рад Жупе је забрањен. Српско соколско друштво Душан Силни било је као и сва српска национална друштва у Дубровнику распуштено 25. јула 1914. Соколи су настојали да пребегну у Србију и Црну Гору да би се борили као добровољци. По ослобођењу 1918. Жупа је обновила рад. На Видовданском соколском сабору одржаном 1919. у Новом Саду сви соколски савези ујединили су се у Соколски Савез С.Х.С.

---

⁴³ „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 53;

⁴⁴ „Жупа Мостар, „Соколски гласник“, Љубљана 1.јула 1929,Год.ХІ, бр.13 стр.12;

Милан Срзентић

Српски соко у Кастел Ластви 1912. из књиге „Урамљена летовања”

Васа Пипер као ученик у Задру

Saša NEDELJKOVIĆ

SERBIAN SOKOL UNIT ON THE COAST

Summary

In the second half of the 19th century Dubrovnik was the cultural and economic centre of littoral Serbs. First Serbian gymnastic societies on the coast were founded in Dubrovnik and Risan in 1907. It was a new aspect of common activity of the community boosters and the youth in their struggle for Serbian national unification. The most active Serbian gymnastic society was the one in Dubrovnik. Activity concerning the establishment of Sokol in Boka was slow. In order to help with the establishment of new societies, Dušanovci of Dubrovnik, together with the Dubrovnik Civilian Brass Band, organized excursions to the surrounding, to Cavtat and Boka Kotorska. Serbian Sokol societies were founded in Boka Kotorska in 1912 when Serbian Sokol Unit was founded on the coast, in Herceg Novi. Unofficially the Unit considered it was a part of Dušan Silni Society. The Unit organized slets /Sokol gatherings/ in Dubrovnik and Dalmatinsko Kosovo in the vicinity of Knin on Vidovdan (28th June) 1914. When World War I broke out the activities were prohibited to Sokol unit on the Coast in Herceg Novi the same as to all Sokol societies in Dalmatia. Dušan Silni Society of Dubrovnik, the same as all other Serbian national societies, was dissolved on 25th July 1914. The Sokols strived to desert for Serbia and Montenegro to fight as volunteers. After the liberation in 1918 the Sokol Unit renewed its activities. At Vidovdan Sokol rally, held in 1919 in Novi Sad, all Sokol associations got united into Sokol Association of Serbs, Croats and Slovenians.

ГРАЃА

Небојша РАШО

ЛЕГАТ НИКОЛЕ УКРОПИНЕ

Кључне ријечи: Никола Укропина, задужбина, црква Покрова Пресвете Богородице у Кумбору.

Грађани херцеговске општине основали су велики број задужбина и фондација, углавном намијењених за школовање и за помоћ најсиромашнијим грађанима. Знамените задужбине из времена Аустрије, односно Аустро-Угарске, су Српска поморска закладна школа у Србини, Штедња Лесова, задужбина Николе Станића, школе на Подима, Каменом и Мокринама. Из тог времена је и задужбина Николе Симеона Укропина рођеног у Кумбору.

Породица Укропина из Кумбора дала је у XIX вијеку неколико капетана дуге пловидбе. „Капетани Укропине били су чувени народни добротвори па им се име у народу са захвалношћу и данас помиње“ записао је Максим Злоковић¹. Симеон Укропина био је поморски капетан² и власник бригантина „Симеон“ 1825. носивости 5.000 млетачких стара и 10 морнара. Шпиро Укропина био је власник бригантина „Јероним“ (1825) и „Cupido“ (1832) и заповједник и сувласник брика „Nuovo Teofilo“ (1860). Попут многих Бокеља у XIX вијеку и Укропине су развили пословање са Одесом. Последњи бродовласници су Тодор Укропина а затим Ђорђе, Шпиро и Никола Укропина³. У списку капетана аустријског Лојда налазе се Теодор и Никола⁴.

Никола Симеона Укропина написао је тестамент у Трсту 4. марта 1902. године. Превод⁵ који сам користио овјерио је 2. јула 1938. јавни

---

¹ Максим Злоковић, Прилози за историју поморства Кумбора, ГПМК XVII, Котор, 1969, стр. 82.

² Portata de bastimenti arrivati nel Porto-franco di Trieste l'anno 1828. стр.108.

³ Максим Злоковић, Прилози за историју поморства Кумбора, стр. 83.

⁴ Annuario Marittimo per l'anno 1873, Trieste, 1873, стр. 70.

⁵ АХН, СУД ХН, Рi-9/1938.

биљежник Милош Дробњаковић. Те године умро је Косто Зубац, корисник легата и то је био разлог да се изврши превод тестаментa са италијанског и тако остане сачуван у херцеговском архиву.

Чланом I тестаментa оставио је кућу са вртом у Кумбору као и осталу земљу сестрићу Косту Зубцу „у наслов легата са обавезом повјербене замјене у корист његових законитих синова, рођених и који се имају родити, и то такођер на начин да за вријеме трајања те стеге буде забрањена продаја куће и врта“. Некретнине су требале бити уписане на име Николиног оца Симеона. У случају да се последњи наслов не би могао остварити, кућа са вртом је требала прећи у власништво цркве Покрова Пресвете Богородице у Кумбору, али да речено плодуживање остане на снази.

Чланом II тестаментa оставио је полусестри Софији у наслов легата 10.000 круна у обвезницама аустријске државне ренте. Главница је остала у депозиту код херцеговске општине, „која ће о доспјећу предати талоне пријереченој мојој полусестри, а у часу њене смрти предаће исту главницу горепоменутој цркви“.

Чланом IV дефинисао је задужбину у корист сиромашних мјештана Кумбора, а која је требала да носи име „Задужбина Николе и Анастасије Укропина“ – *Fondazione coniugi „Nicolo ed Anastasia Ucropina“*:

Остављам Општини Херцеговској у Боки Которској круна 40.000 /четрдесет хиљада/ у аустријској валути, да буду прописано уложене и да камате од истих буду непрекидно сваке године раздијелене на дан Св. Покрова сиротињи Кумбора, мога родног мјеста..

За ово завјештање важиће правила трајних задужбина, а носиће име моје и моје супруге: „Задужбина супруга Николе и Анастасије Укропина“.

Ово је била изузетно велика сума. Примјера ради уговор од 26. септембра 1905. за градњу цркве Св. Архангела Михаила на Белависти потписан је на суму од 41.000 круна.

Чланом V тестаментa Никола Укропина оставио је 2.000 круна цркви Покрова Богородице у Кумбору, 2.000 круна цркви Св. Николе у Баошићима, родном мјесту његове мајке Јелене, 2.000 круна цркви Св. Спиридона у Трсту и још 400 круна истој цркви, да се раздијеле сиромашним у парохији, 3.000 круна Општини Херцег Нови за јавну добротворност, 400 круна Побожној заклади далматинске морнарице и 200 круна Убошком Дому у Трсту.

Никола Укропина је тестаменту придружио пет кодицила⁶.

У кодицилу од 25. априла 1909. године промјенио је одредбе свог тестаментa који се тичу његове куће поништио је одредбе из члана I и

⁶ Додатак тестаменту који садржи неке споредније и мање важне одредбе.

кућу са вртом оставио је у трајно власништво цркви Покрова Пресвете Богородице у Кумбору за успомену родитељима Јелене и Симеону Укропине, са обавезом црквене општине кумборске да на дан Свете Јелене и Светог Симеона одслужи двије литургије за спас њихових душа. Жеља Николе Укропине била је да се у наведена два дана од прихода куће најсиромашнијим парохијанима подијели двадесет круна. Истим кодицилом забранио је продају куће.

Коначно кодицилом од 1. марта 1910. именовано је унука Николу Црногорчевића за извршиоца његове последње воље која се имала извршити на дан сахране.

Једини документ који потврђује постојање задужбине је допис⁷ херцеговског општинског управитељства кнезу Кумбора Игњу Ђурасовићу од 22. септембра 1914. У допису који је потписао доначелник Нико Ђонових тражи се да кнез у договору са парохом и другима у селу што прије достави попис свих сиромашних да би им се додијелила помоћ из „Закладе Анастасије и Ника Укропине“.

И овај документ је још један показатељ да је Аустро-Угарска строго поштовала жеље задужбинара. Тако је у ратно доба 1914. године сиромашним мјештанима Кумбора стигла пријеко потребна помоћ. Такође видимо да није постојао задужбински одбор, то није била ни жеља задужбинара, већ је општина располагала средствима у складу са законом и последњом вољом оставиоца.

Никола Укропина је оставио вриједан легат цркви Покрова Пресвете Богородице у Кумбору, као и задужбину, односно фондацију, сиромашним мјештанима Кумбора. На жалост и ова фондација је доживјела судбину осталих задужбина и фондација у Херцег Новом. Ипак од средстава фондације, односно камате на главницу, сиромашни Кумбора су добили помоћ у тешко вријеме Првог свјетског рата, тако да им се име дуго у народу са захвалношћу помињало.

Превод⁸ последње воље Николе Укропине, који је сачинио Јавни билежник Милош Дробњаковић из Херцег Новог 2. јула 1938:

Ув 104/10

У савршеном стању здравља и здраве памети, од моје слободне воље, послије зрелог и озбиљног размишљања поништавајући и опозивајући све своје раније опорукe или кодициле располажем са свом својом имовином за случај своје смрти са слиједећом

⁷ АХН, ОХ-255/2194.

⁸ АХН, СУД ХН, Рi-9/1938.

О П О Р У К О М

I.

Остављам моме сестрићу Косту Зубцу у наслов легата круна 45.000 /четрдесетпет хиљада/ аустријске валуте у обвезницама аустријске државе, које имају укупно горе речену номиналну вриједност, али од којих ће он имати само доживотно плодуживање, дочим сам легат бива завјештан његовим законитим наследницима са стегом повјербене замјене у корист његових рођених синова и оних који се буду родили, и с тиме такођер да се речена главница има предати и да остане у депозиту код угледне Општине Херцегновске у Боки Которској, мојој домовини, која ће исплаћивати односне купоне о року доспјелости моме сестрићу Косту односно његовим наследницима те ће затим вратити главницу ономе коме припада, чим буде престала стега повјербене замјене.

Истоме моме сестрићу Косту Зубцу и његовим наследницима остављам такођер у наслов легата плодуживања очинске куће са вртом у Кумбору као и остале моје земље; кућу и врт, разумије се, у наслов легата са обавезом повјербене замјене у корист његових законитих синова, рођених и који се имају родити, и то такођер на начин да за вријеме трајања те стеге буде забрањена продаја куће и врта; поврх тога речене некретнине морају бити уписане на име мога покојног оца Симеона Укропине, све док траје та стега, а када се овај посљедњи наслов по закону неби могао остварити, имам намјеру да гореречена кућа са вртом пређе у власност Цркве Св. Покрова на Кумбору, моме родном мјесту, али да гореречено плодуживање остане и даље на снази.

II.

Мојој полусестри Софији остављам доживотно у наслов легата право становања у очинској кући, с којом сам ја расположио у претходном члану. Истој мојој полусестри Софији остављам у наслов легата круна 10.000 /десет хиљада/ аустријске валуте по номинали у обвезницама аустријске државне ренте са стегом повјербене замјене у корист гореречене Цркве Св. покроба, и то такође да за живота моје полусестре Софије гореречена главница остане у депозиту код угледне Општине Херцегновске у Боки Которској, која ће о доспјећу предати талоне пријереченој мојој полусестри, а у часу њене смрти предаће исту главницу горепоменутој Цркви.

III.

Са легатима тако расположеним у корист мога сестрића Коста Зубца и Софије Укропине моје полусестре они су обилато подмирили за оно што им је могло припасти од очинских добара, у колико сам подмирио све

дугове моје сестре Савете и моје полусестре Софије као и Јелене, мајке ове посљедње. Врху тога издржавао сам моју сестру Савету од прилике тридесет година скупа са њеном дјецом послје смрти њеног супруга и од прилике двадесет година дозначивао сам мојој полусестри Софији по осам фјорина мјесечно. Зато желим да моје одредбе посљедње воље буду вјерно извршене.

IV.

Остављам Општини Херцегновској у Боки Которској круна 40.000 /четрдесет хиљада/ у аустријској валути, да буду прописно уложене и да камате од истих буду непрекидно сваке године раздијељене на дан Св. Покрова сиротињи Кумбора, мога роднога мјеста.

За ово завјештање важиће правила трајних задужбина, а носиће име моје и моје супруге: „Задужбина супруга Николе и Анастасије Укропина“.

V.

Остављам сем тога слиједеће легате:

1. круна 2000 /двје хиљаде/ а. в. Цркви Св. Покрова у Кумбору, моме родном мјесту,
2. круна 2000 /двје хиљаде/ а. в. Цркви Св. Николе у Баошићу, родном мјесту моје покојне мајке Јелене,
3. круна 2000 /двје хиљаде/ а. в. Цркви Св. Спиридона у Трсту и даљих 400 /четиристо/ круна истој Цркви, да се раздијеле сиротињи парохије,
4. круна 3000 /три хиљаде/ а. в. Општини Херцегнови за јавну добротворност,
5. круна 400 /четиристо/ Побожној Заклади Далматинске Морнарице,
6. круна 200 /двје стотине/ Убошком Дому у Трсту.

VI.

И још остављам слиједеће легате:

1. моме ујаку Владимиру Цвјетковићу круна 8000 /осам хиљада/ а. в. са обавезом да од тога исплати:
  - а/ његовој супруги круна 200 /двје стотине/
  - б/ свакоме своме дјетету и унучету по круна 200 /двје стотине/
  - ц/ његовој шурјакињи Анђи круна 200 /двје стотине/.
2. моме рођаку Николи Вујновићу остављам круна 600 /шестсто/ да раздужи своју кућу те му опраштам дуг од фјорина 100 /сто/,
3. његовој сестри удатој Матовић круна 400 /четиристо/,
4. моме рођаку Спиридону Будићу и његовој супруги по 200 /двјеста/ на главу,
5. мојој родици пок. Каролини Укропина круна 400 /четиристо/,
6. свакоме од њезино петеро дјете, трима њеним невјестама и маломе

унуку Тодору и његовој сестри као и њеној свастици Нени и кћери Марици остављам по круна 400 /четири стотине/ на главу.

7. Мојим родицама Липовац у Котору: Ани, Еми и Милени остављам свакој круна 300 /триста/.

VII.

Именујем универсалним наслѣдницима све моје остале имовине на једнаке дјелове моје унуке Николу, Владимира и Ђорђијану Црногорчевић, то јест након исплате свих гореречених легата и односних наслѣдних такса.

Сва моја имовина налази се описана у мојој књизи, затвореној у гвозденој каси, гдје се налази такођер и овај акт са приложеним инвентаром мог покућства и осталих ствари, са којима сам расположио раздијеливши их ја сам између мојих унука Зубца и Црногорчевића и што сматрам истинитим и потпуно ваљаним.

VIII.

Желим да мој погреб буде скроман, да пренос слиједи директно на гробље ⁽⁺⁾ и да се за моје мртво тијело купи један окрајак земље у близини љубљене супруге Анастасије као и један надгробни споменик једнак ономе њеноме ⁽⁺⁾ доље другчије расположено за сахрану.

IX.

Потврђујем да је ово моја посљедња воља коју сам пак цијелу сам својеручно написао и потписао.

Трст, дана 4 марта 1902. потп. Никола Укропина пок. Симеона, опоручитељ.

Прилажем назочном акту под А/ један мој кодицил и желим да исти буде имао пуно своје дејство.

Потп. Никола Укропина.

Прилажем још овоме акту други мој кодицил под Б/ који сматрам потпуно ваљаним.

Потп. Никола Укропина.

Прилажем још овоме акту под Ц/ један мој кодицил и који сматрам потпуно ваљаним.

Потп. Никола Укропина.

Придружујем још овоме акту под Д/ један други мој кодицил који такође сматрам потпуно ваљаним.

Потп. Никола Укропина.

К О Д И Ц И Л

Остварење околности непредвиђених у мојој изјави посљедње воље дана 4. марта 1902. руководило ме је да придодам већ учињеним одредбама још и слиједеће:

Завјештање учињено у наслов легата у корист мога сестрића Коста Зубца, сина моје сестре пок. Савете, наведено у чл. I. горепоменутој опоруке, замишљај тако да он има само трећи дио од онога плодуживања и да може располагати само са трећим дијелом истога, док ће друге двије трећине ићи у корист његове супруге Марице и његове ћерке Еве као и његове дјеце која ће се родити, док остају непромијењене све друге моје одредбе забиљежене у горереченој мојој опоруци.

У вјеру тога након што сам добро размислио и написао својом руком овај акт, такођер га својом руком и потписујем.

Трст, дана 14 априла 1902, потп. Никола Укропина пок. Симеона – опоручитељ.

Ув 104/10

К О Д И Ц И Л

Ја нижепотписати располажем са свима својим стварима и предметима које ће се наћи у моме стану и моја су власност на слиједећи начин: Намјештај који се налази у моме стану, у соби за спавање и у сусједној соби за примање, како стоји, остављај моме сестрићу Косту Зубцу и његовој породици, са обавезом да изруче моју уљану слику и ону моје супруге Анастасије Општини Херцегнови у Боки Которској, мојој домовини. Дочим трпезарију са цијелим намјештајем, како стоји, и са кухињским прибором остављај унуцима Ђорђијани и њезином брату Владимиру Г. Црногорчевићу, будући да је њихов брат Никола, прокуриста Кредита, добро са свачим снабдјевен. Друге двије собе са покућством јесу њихова очинска својина. Сви остали предмети који су моја својина, изузев одјела и рубља за моју употребу, која ће се предати моме сестрићу Косту, биће раздијељени на равне дјелове између мога сестрића Коста и његове породице и мојих унука Ђорђијане и њенога брата Владимира. Другоме моме унуку Николи Г. Црногорчевићу остављај моју иглу од злата, његовој драгој супруги Мери златну емаљирану кутију, а маломе Сергију мој златни сат и ланац који ја носим, за моју успомену. Желим пак да будем сахрањен у гробу моје супруге Анастасије и да над гробом буде постављен једна обична плоча са крстом од мрамора, са кратким записом у камену и да Антону, гробљанском баштовану, буде одмах исплаћено 200 /двјеста/ круна, да буде чувар наших гробова.

У вјеру тога, пошто сам добро размислио и својеручно написао овај докуменат, такођер га и својеручно потписујем.

Трст, дана 23 новембра 1908. потп. Никола Укропина пок. Симеона опоручитељ.

Нв 104/10

К О Д И Ц И Л

Пошто неможе даље имати дејство оно што сам расположио мојом опоруком дана 4. марта 1902., услијед смрти моје полусестре Софије, поништујем у цјелини чл. II. гореречене моје опоруке, те желим да завјештање које сам био учинио у њену доживотну корист, од десет хиљада /10.000/ круна, буде у корист мојих насљедника споменутих у горереченој мојој опоруци.

У потврду ове моје посљедње воље ја сам сам сачинио овај акт те сам га и својеручно потписао.

Трст, дана 6 фебруара 1909. Потп. Никола Укропина пок. Симеона – опоручитељ.

Ув 104/10

К О Д И Ц И Л

По вољи божјој, здраве памети и пошто сам добро размислио, одлучио сам, као један мој завјет, да дарујем моју очинску кућу са вртом, како стоји и лежи, Цркви Св. Покрова на Кумбору, моме родном мјесту.

Поништујем моје одредбе учињене односно моје куће у чл. I моје опоруке од 14 априла 1909. и желим напротив да последице моје смрти гореречена моја кућа са сусједним вртом пређе у трајну власност Цркве Покрова на успомену мојих родитеља Јелене и Симеона Укропине, са обавезом црквене општине поменуте цркве да мора отслужити два пута сваке године на дан Свете Јелене и Светога Симеона двије литургије за спас њихових душа, и раздијелити из прихода куће круна 20 /двадесет/ сваке године и за увијек у два гореречена дана последице литургије најсиромашнијим парохијанима.

Наређујем да буде забрањена продаја гореречене моје куће све док по закону буде трајала црквена својина и да речене некретнине морају сем тога остати уписане на име мога покојног оца Симеона Укропине.

У потврду ове моје воље ја сам сам сачинио овај акт и својеручно сам га потписао.

Потп. Никола Укропина пок. Симеона опоручитељ.

Трст, дана 25. априла 1909 год.

Ув 104/10

К О Д И Ц И Л

Мој предраги унуче господине Никола Г. Црногорчевићу.

Ово писмо служи, ако би требало, да те замолим да извршиш тачно ову моју чврсту вољу и одредбу послуже моје смрти како слиједи:

1. г-ци Амалији Блаци, сирочету, остављам за моју успомену круна 500 /петсто/, које се имају исплатити скупа са осталим легатима, са мојим новцем који остављам у готову.

2. Остављам такође г-ци Нини Лучић, као једну моју малу успомену, круна 150 /стопедесет/.

3. Исто тако праљи Марији, која нас је дуго служила, за спомен на мене и на моју покојну супругу, круна 200 /двјеста/.

4. Исто тако остављам за успомену мљекарици Антонији, која нам је за много година доносила млијеко, и њеним укућанима круна 200 /двјеста/.

5. Исто тако остављам кућепазитељки /вратарици/ Јудити и њеном Сандру за добру службу круна 150 /стопедесет/ за спомен на мене.

6. Исто тако остављам кућној куварици за њену добру службу, за успомену, круна 150 /стопедесет/.

Ово је дакле моја права и посљедња воља, коју ћеш ти, драги Нико, тачно испунити послуже моје смрти на сам дан моје сахране.

Међутим шаљем теби, драгој Мери и Сергију као и осталој вашој родбини моје срдачне поздраве.

Твој увијек добронаклоњени и одани ујак

потп. Никола С. Укропина

Трст, 1 марта 1910.

Проглашено од Ц. Кр. Котарског Суда у грађанским стварима

Трст, дана 18 маја 1910 потп. Кларићи с. р.

Препис сагласан са изворником.

Трст, 2/5. 1938 –XVI–Канцелиста /потпис нечитак/

/М. П./

AVV. ING. GIORDANEVICH
 TRIESTE
 Via Manzoni No. 20 - mezzanino
 Telefono 4324

Pi 9/38

Uv 104/10

In perfetto stato di salute e di mente sana, di mia libera e spontanea volontà, dopo matura e seria riflessione annullando e revocando ogni anteriore mio testamento o codicillo dispongo di ogni mia sostanza per il caso di mia morte col seguente

TESTAMENTO

I.

A mio nipote Costantino Zubatz a titolo di legato lascio corone 45.000 (quarantacinquemila) valute austriaca in obbligazioni dello Stato austriaco che abbiano complessivamente detto valore nominale, delle quali però esso vita sua durante godrà soltanto l'usufrutto; nel mentre il legato stesso va devoluto ai suoi eredi legittimi col vincolo in lui della sostituzione fedecommisaria a favore dei suoi figli nati e nascituri, e con ciò altresì che detto capitale sarà da consegnarsi e rimarrà in deposito presso l'Inclito Comune di Castelnuovo delle Bocche di Cattaro mia patria il quale corrisponderà a mio nipote Costantino e rispettivamente ai suoi eredi i relativi coupon alle loro scadenze e restituirà poi il capitale a chi di ragione non appena cessato il vincolo fedecommisario.

Allo stesso mio nipote Costantino Zubatz ed ai suoi

№. 7956 Reg. Ricchezza
 P. C. 1 / 1938 3.124-
 Adempiti in
 Diritto di
 Imposta di
 Imposta di
 - 20
 30 20
 Trieste 3 - 5 - 1938 / 1938
 Il Comitolario
 E. J.

eredi, pure a titolo di legato lascio l'usufrutto della casa paterna col suo giardino in Cambur nonché di altri miei terreni, la casa col giardino si intendono a titolo di legato coll'obbligo in lui della sostituzione fidecommissaria a favore dei suoi figli legittimi nati e nascituri, e con ciò altresì che durante tale vincolo sia inibita la vendita della casa e del giardino; detti immobili devono inoltre rimanere iscritti a nome del defunto mio padre Simeone Ucropina, fino a che duri tale vincolo, e qualora quest'ultima condizione per legge non fosse attuabile, intendo che la suddetta casa col suo giardino passi in proprietà della Chiesa di S. Pokrov di Cambur mio paese nativo. Salvo sempre l'usufrutto predetto.

II.

A mia sorellastra Sofia a titolo di legato vita sua durante, lascio il diritto di abitare nella casa paterna della quale ho disposto nell'antecedente articolo.

Alla stessa mia sorellastra Sofia lascio a titolo di legato corone 10.000 (diecimila) valuta austriaca nominali in obbligazioni di rendite dello Stato austriaco, col vincolo della sostituzione fidecommissaria a favore della suddetta Chiesa di Santo

Pokrov, e con ciò altresì che durante la vita della mia sorellastra Sofia il predetto capitale rimarrà indeposito presso l'Inclito Comune di Castelnuovo delle Bocche di Cattaro, il quale consegnerà alla scadenza i tagliandi alla predetta mia sorellastra ed alla di lei morte estraderà il capitale stesso alla Chiesa sopramenzionata.)

III.

Coi legati così disposti a favore del mio nipote Costantino Zubatz e di Sofia Uropina mia sorellastra essi sono ampiamente pagati di quello che poteva loro pervenire dei beni paterni, in quanto io ebbi a soddisfare tutti i debiti e diversi altri di mia sorella Saveta e di mia sorellastra Sofia nonché della madre di quest'ultima Elena per di più ho mantenuto mia sorella Saveta da circa trent'anni insieme coi suoi figli dopo la morte di suo marito e da circa venti anni ho rimesso fiorini otto mensili alla mia sorellastra Sofia.

Per ciò intendo che le mie disposizioni siano fedelmente eseguite.)

IV.

Lascio al Comune di Castelnuovo delle Bocche di Cattaro corone 40.000 (quarantamila) valuta austriaca, affinché sieno investiti debitamente e gli interes-

si vengano distribuiti annualmente in perpetuo il giorno di Santo Pokrov ai poveri di Cambur mio paese nativo.

Tale lascito dovrà seguire le norme delle fondazioni perpetue porterà il nome mio e di mia consorte.

Fondazione coniugi

„Nicolò ed Anastasia Ucropina“

V.

Lascio inoltre i seguenti legati:

1. corone 2000 (duemila) v.s. alla Chiesa di Santo Pokrov di Cambur mio paese nativo
2. corone 2000 (duemila) v.s. alla Chiesa di San Nicolò di Bassich paese nativo della defunta mia madre Elena
3. corone 2000 (duemila) v.s. alla Chiesa di San Spiridione in Trieste ed ulteriori corone 400 (quattrocento) alla stessa per opere distribuite ai poveri della parrocchia
4. corone 3000 (tremila) v.s. al Comune di Castelnugovo per la Beneficenza Pubblica
5. corone 400 (quattrocento) al Pio fondi Marine Delmata
6. corone 200 (duecento) all'Istituto dei poveri in Trieste.

VI.

Ed ancora lascio i seguenti legati:

1. a mio Zio Vladimiro Cvjetkovich corone 8000 (ottomila) v.s. con l'obbligo in lui di versare
  - a) alla sua consorte corone 200 (duecento)
  - b) ad ognuno dei suoi figli e nipote corone 200 (duecento)
  - c) alla sua cognata Ange corone 200 (duecento)
2. a mio cugino Nicolò Vajnovich lascio corone 600 (seicento) per liberare la sua casa e gli condono i fiorini 100 (cento) prestati.
3. alle sorelle di lui sposate in Matovich corone 400 (quattrocento)
4. a mio cugino Spiridione Budic ed alla sua consorte 200 (duecento) per ciascuno
5. alla mia cugina def.ª Carolina Uropins corone 400 (quattrocento)
6. ad ognuno dei di lei cinque figli, tre nuore e piccolo nipote Teodoro e sorella nonché alla sua cognata Nene e figlie Marija lascio corone 400 (quattrocento) per ciascuno.
7. alle mie cugine Lipovan in Cattaro, Anna, Emma e Milena lascio corone 300 (trecento) a ciascuna.

VII.

Nomino eredi universali di ogni rimanente mia sostanza in parti eguali fra di loro, i miei nipoti Nicco-

lò, Vladimiro e Giorgiana Gernogorzevich, cioè dopo pagati tutti i suddetti legati e le relative tasse ereditarie.

Ogni mia sostanza si trova descritta nel mio libro, chiuso nella cassa di ferro, dove si trova pure anche il presente Atto coll'annesso inventario dei miei mobili ed altri effetti dei quali ho disposto e diviso io stesso tra i miei nipoti Zubatz e Gernogorzevich e che intendo per vero e validissimo.

VIII.

Desidero che i miei funerali sieno modesti, che il trasporto segua direttamente al Caposent⁽⁺⁾ che per il mio cadavere sia acquistato un lembo di terra vicino alla diletta consorte Anastasia nonché una lapida eguale a quella sua. ⁽⁺⁾già disposto diversamente per la sepoltura

IX.

Questa confermo essere la mia ultima volontà che però ho tutta scritta e sottoscritto di mio pugno.

Trieste, addì 4 marzo 1902

fto Nicolò Ucropina del fu Simeone, testatore
Allego al presente sub A, un mio codicillo che intendo abbia pieno suo effetto.

fto Nicolò Uropina

Unisco pure al presente atto, l'altro mio codicillo

sub B che intendo per validissimo.

fto Nicolò Uropina

Allega ancora al presente atto sub C un mio Codicillo e che intendo validissimo

fto Nicolò Uropina

Unisco ancora al presente atto sub D un altro mio Codicillo che pure intendo per validissimo.

fto Nicolò Uropina

No.104/10

C O D I C I L L O

Il verificarsi di circostanze non prevedute nella mia dichiarazione d'ultima volontà del giorno 4 marzo 1902, mi determinò ad aggiungere alle già fatte, la seguente disposizione:

Il lascito fatto a titolo di legato a favore di mio nipote Costantino Zubaz figlio della mia sorella defunta Saveta, citato all'articolo I del suaccennato Testamento, io intendo che di quell'usufrutto egli ne abbia e possa disporre soltanto della terza parte di esso, mentre gli altri due terzi andranno a favore della sua consorte Marizza e della figlia di lui Eva nonchè dei loro figli nascituri, restando inalterate tutte le altre mie disposizioni annote nel suddetto mio Testamento.

In fede di ciò dopo aver bene ponderato e scritto

di mia mano il presente atto, parimenti di mia mano
lo sottoscritto.

Trieste, li 14 aprile 1902

fto Nicolò Ucropina del fu Simone - testatore

Uv 104/10

C O D I C I L L O

Dispongo io qui sottoscritto, di tutti gli effetti
ed oggetti, che si troveranno nel mio quartiere di
mia proprietà come segue:

Imobili che si trovano nel mio quartiere, in stanza
da letto e nell'attigua stanza da ricevere, come
stanno, lascio al mio nipote Costantino Zubaz e al-
la di lui famiglia, coll'obbligo, di consegnare al
mio ritratto ad olio e quello di mia Consorte Anasta-
sia, al Comune di Castelnuovo delle Bocche di Catt-
aro, mia patria.

Mentre la stanza da pranzo, con tutti i mobili, co-
me sta, con gli utensili di cucina; lascio ai nipo-
ti Giorgiana e suo fratello Vladimiro G. Cernogoroe-
vich, essendo il loro fratello Nicolò, Procuratore
al Credit, provvisto bene di tutto; le altre due
stanze coi mobili sono di loro proprietà paterna.
Tutti gli altri oggetti che sono di mia proprietà,
meno i vestiti e biancheria ad uso mio che saranno
consegnati al mio nipote Costantino, saranno divisi

in parti uguali, fra il mio nipote Costantino e sua famiglia, ed i miei nipoti Giorgiana e suo fratello Vladimir. All'altro mio nipote Nicolò G. Cernogorovich, lascio la mia spilla di oro, ed alla cara sua consorte Mary la scatola d'oro smaltata, ed a piccolo Sergio il mio orologio d'oro e la catenella che io porto, per mia memoria.

Desidero, invece, d'essere sepolto nella tomba della mia consorte Anastasia, e che vi sia sopra posta una lapida semplice con Croce di marmo, con brevi iscrizioni lapidarie e che al Toni Guardiano del cimitero siano consegnate subito corone 200 (duecento) per tenere custodia delle n/ lapidi.

In fede di che, dopo ben riflesso e scritto di mio pugno, il presente atto, parimenti di mio proprio pugno lo sottoscrivo.

Trieste, li 23 novembre 1908

fito Nicolò Uropina del fu Simeone testatore

Nv 104/10

C O D I C I L L O

Non potendo più aver effetto quanto fu disposto da me, nel mio testamento del giorno 4 marzo 1902, per la morte avvenuta della mia sorellastra Sofia, annullo per appieno l'art. II del suddetto mio testamento, ed il lascito che io avevo disposto vita sua

durante, di corone diecimila (10.000) intendo invece che vada a favore dei miei eredi menzionati nel predetto mio testamento.

In conferma di questa mia ultima volontà, io stesso ho steso questo atto e l'ho sottoscritto di mia mano.

Trieste, li 6 febbraio 1909

f.to Nicolò Uropina del fu Simeone testatore

Uv 104/10

C O D I C I L L O

Per volontà di Dio, sano di mente e dopo bene riflesso, ho deciso di fare, come un mio voto, la donazione della mia casa paterna col giardino come sta e giace, alla chiesa di Pokrov a Cambor mio paese nativo.

Annullo le mie disposizioni fatte riguardo la mia casa all'art. I nel mio Testamento dd. 14 aprile 1908 ed intendo invece che, dopo la mia morte, la suddetta casa mia coll'annesso giardino, passi in proprietà perpetua alla Chiesa di Pokrov in memoria dei miei genitori Elena e Simone Uropina, coll'obbligo alla comunità della detta Chiesa, di dover celebrare due volte ogni anno, il giorno di sant'Elena ed il giorno di San Simeone, due messe in suffragio delle loro anime e di distribuire dal pro-

vento della casa corone 20 (venti) ogni anno, nelle due giornate suddette dopo la messa, ai più poveri della parrocchia ed in perpetuo.

Intendo inibita la vendita della predetta mia casa fino che duri per legge la proprietà Ecclesiastica e che i detti immobili devono inoltre rimanere iscritti a nome del defunto mio padre Simeone Uropina.

In conforme di questa mia volontà, io stesso ho fatto atto e l'ho sottoscritto di mia mano.

fatto Nicolò Uropina fu Simeone testatore

Trieste, 25 aprile 1909

Uv 104/10

C O D I C I L L O

Mio carissimo nipote

Signor Nicolò G. Cernogorčevich

Serve la presente, ove occorresse, e per pregarti onde eseguire puntualmente, questa mia ferma volontà e disposizione, dopo il mio decesso come segue:

1. Alla signorina Amalia Blazzi, orfana, per mio ricordo, lascio corone 500 (cinquecento) da pagarsi con gli altri legati, col mio denaro che lascio in liquido.
2. Idem alla signorina Nina Lucich, per una piccola mia memoria lascio corone 150 (centoquanta)

3. Idem alla sig. lavandaisa Maria che ci ha servito per molto, per mia memoria ed alla n/ premorta, lascio corone 200 (duecento)
4. Idem alla sig. fornitrice di latte per molti anni Antonia con i suoi di casa, lascio corone 200 (duecento) pure per mia memoria
5. Idem alla sig. portinsia di casa Giuditta e suo Sandro per buon servizio lascio corone 150 (cento cinquanta) per mia memoria
6. Idem alla sig. cuoca di casa Luigia per suo buon servizio, a mio ricordo, lascio corone 150 (cento cinquanta)

Questa e dunque la mia vera ed ultima volontè che tu, mio caro Niko, vorrai eseguire puntualmente, dopo il mio decesso il giorno stesso della mia tumulazione.

Fraintanto ti lascio i miei cordiali saluti uniti alle care Mary e Sergio ed altri tutti loro parenti.

Tuo sempre benvenuto ed affez. zio

fto Nicolò S. Uropina

Trieste, 1 marzo 1910

Pubblicato I.R. Giudizio Dist. Civ.

Trieste, li 18 maggio 1910 fto Clarici

Copia conforme all'originale

Trieste, 2/5.1938-KVI - Il I. Cancelliere:

E. ...

Горан МАКСИМОВИЋ

**ДЕВЕТ НЕОБЈАВЉЕНИХ ПИСАМА ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА
УПУЋЕНИХ АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ У НОВИ САД У
ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ 1868. И 1906. ГОДИНЕ**

Кључне ријечи: Лазар Томановић, Антоније Тона Хацић, Бока Которска, Задар, Нови Сад, Цетиње, рукопис, преписка.

У огледу је у форми научне грађе описано и приређено за штампу девет необјављених писама Лазара Томановића (1845-1932), која се налазе у Рукописном одељењу Матице српске, а послата су у Нови Сад у раздобљу између 1868. и 1906. године, српском књижевнику Антонију Тони Хацићу (1831-1916), дугогодишњем секретару Матице српске и уреднику *Летописа*. Из писама сазнајемо околности под којима је Томановић успоставио сарадњу са Матицом српском 1868. године, а затим и како је добио Матичину стипендију за даље школовање у Новом Саду, Пешти и Грацу. Писма указују и на Томановићево превођење Гверацијевог романа *Опсада Фиоренце* (1871), те на касније околности сарадње до 1906. године, када се Томановић вратио да живи у Боки Которској и када је радио и живио на Цетињу.

***

У рукописној заоставштини Лазара Томановића (1844-1932), која се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, у Архиву Србије у Београду, у Државном архиву на Цетињу, те у Завичајној збирци Градске библиотеке и читаонице у Херцег Новом, сачуван је значајан број писама, која је овај српски књижевник, те политички првак Срба из Боке Которске и Приморја, а потом и Црне Горе, упућивао бројним савременицима из Новог Сада и Београда. Издвајамо имена: Антонија Тоне Хацића (1831-1916), Александра Сандића (1836-1908), Светозара Милетића (1826-1901), Димитрија Руварца (1842-1931), Милана Савића (1845-1930), Стевана В. Поповића (1845-1918), Тихомира Остојића (1865-1921), Јаше Продановића (1867-1948), Марка Малетина (1890-1968) и сл.

Овом приликом определијели смо се да приредимо за штампу девет писама које је Лазар Томановић упутио у Нови Сад књижевнику Антонију

Тони Хаџићу у раздобљу од 1868. до 1906. године, а која према нашим сазнањима до сада нису објављивана у интегралном облику. Писма су написана на бијелој хартији димензија 13x20 цм и чувају се у РОМС под инвентарним бројевима: 3696; 10556; 3680; 3681; 3686; 20236; 3682; 3684; 3683. Приликом приређивања за штампу Томановићевих писама задржали смо аутентичан облик и стил, уз минимална правописна осавремењавања текста. Напомињемо да је прво писмо, послато из Задра 3. марта 1868. године, било написано предвуковском ортографијом, а сва остала Вуковом ортографијом.

Из писама сазнајемо околности под којима је Томановић успоставио сарадњу са Антонијем Тоном Хаџићем и Матицом српском 1868. године, а затим и како је добио Матичину стипендију за даље школовање у Новом Саду, Пешти и Грацу (1868-1874). Писма указују и на Томановићево превођење романа *Обсада Фиоренције*, италијанског писца Франческа Гверација, који је у српском преводу објављен 1870-71. године у Пешти, те на касније облике сарадње до 1906. године, када се Томановић вратио да живи и ради у Боки Которској а касније на Цетињу. У тим писмима сазнајемо и за Томановићева интересовања за критичке расправе написане о дјелу Јована Стерије Поповића, јер је и сам намјеравао да «коју ријеч проговори о овом нашем пјеснику, прилично запуштеном». Сазнајемо и да је Томановић написао текст о Гундулићевом дјелу поводом обиљежавања тристагодишњице рођења овога великог барокног писца. Из писма, послатог са Цетиња 1895. године, сазнајемо да је књаз Никола Петровић додијелио орден Антонију Тони Хаџићу поводом заслуга за постављање *Балканске царице* на сцену Српског народног позоришта у Новом Саду. У писму написаном у љето 1905. године, Томановић пише и о свом приватном животу на Цетињу, о томе како се са радошћу спрема да иде на одмор у родно село Лепетане, али и о интелектуалној усамљености и жудњи за сусретима са старим пријатељима из Новог Сада.

Укратко речено, ових девет необјављених писама Лазара Томановића које овом приликом у интегралном облику предочавамо научној и књижевној публици, откривају један важан сегмент приватне и јавне биографије овога писца, путеве његовог образовања, поједине књижевне радове, планове и амбиције, његов професионални рад, те његова интелектуална хтијења и приватност.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3696

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЗАДРА 3. МАРТА 1868. ГОДИНЕ

Почитајемо Господине,

По дужности, која тежи на сваког Србина, постарао сам се да на позив Омладинског одбора припомогнем распростирање омладинских књига, не толико да фонд омладински помогнем, јер је број незнатан прама тим срећним земљама, колико да допре благодарна струја омладинска ако ће и кроз који живац успаваног Српства на свом српском приморју. У истој намјери ја бих се драговољно примио и распродавању истих књига колико и овђе у истом граду, толико и путницима овђе долазећим и овудијер пролазећим. А могао бих и овдашњој «Водицкиној» књижари који екземпляр дати да распродаје. Ако би срећа послужила да се распродаду уздам се да фонд омладински не би ни центесима штетовао; не распрода ли се ја бих Вам их могао опет натраг вратити. Ако бисте нашли за добро ову моју понуду примити, немојте ми слати више од једно десетак екземплара од сваке књиге; распродају ли се, Ви бисте ми могли опет поновити.

Још бих Вам имао нешто рећи као секретару Српске матице. Г. Николајевић, овдашњи протопрезвитер, једном приликом рекао ми је да му је Матица била писала да иште рачун од књижара овдашњег Батари; ал' да је њему мука са истим човеком посла имати, него да Вам се и у томе понудим: да ме опуномоћите да иштем рачун од поменутих књига и да ми у исту сврху пошљете списак истих књига. Ја сам му се обрекао да ћу Вам писати, и ево Вам се драговољно нудим. Само молим да ове моје понуде примите као највруће жеље напретка колико фонда омладинског и Матичиног толико трипут више милог нам Српства и да вјерујете искренности једног од најмањег брата српске омладине (ако сам достојан се тако назвати), која му је прва светиња на земљи...

Лаза А. Томановић

У Задру, 3. марта 1868.

Списак наручених књига.

Омладински календар 1867. 10 комада, које чини ф. 7, 00

Пут лицејских питомаца 11 комада, које чини ф. 4, 40

Заједница омладинска 9 комада, које чини ф. 3, 60

Фор. 15, 00

Дакле, у све петнаест фиорина за тридесет комада књига, као што је навише назначено. Још молим да нам их пошљете што пре узможете; ако сте послучај све распродали, онда молим да ми барем по један екземплар од сваке књиге пошљете, а за новце коме може боље гарантити од Омладинског одбора!

Опет Вас молим да пошљете семенарској библиотеци 2. број Матице 67, ако имате. Такође напомињем Вам да нам пошљете барем Костићева «Максима» из Матице, а уздам се да нећете замерити оволикој слободи

понизног
Л. А. Томановића

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 10556

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЗАДРА НА ПРЕОБРАЖЕЊЕ 1868. ГОДИНЕ

Многопоштовани господине Т. Хаџићу

Заиста ћете се зачудити сушто одједном изненада долазим, ал' се уздам да ћете разумјети како је једном младићу кад дође на раскрсницу живота па мисли којим ће путем ударити.

Ја сам ево седам година на «царском» благодарјенију у семеништу, ђе се примају само они који се мисле свештенству посветити. Дакле, и ја бих морао свештеник бити, ал' по мом убеђењу и савјету мојих пријатеља одлучио сам да не будем, него да се на више науке дадем. Но којом помоћи? То је било питање и није је не могах наћи него код «Матице српске» – и ето јој прошњу на то шиљем, а Вас опет особено молим да ми Ваше помоћи и добре ријечи не ускратите. И Вама ћу баш са свом слободом, као мом брату старијему, да срце растворим. Мене је сасвијем занио вихор, те по младом и свијесном Српству вије а у толикој је опозицији са застарјелим глупим нашим свештенством. Стојећи у семеништу, боље у – хаосу без икаквог реда унутрашњег осим звонцета што по двапут у цркву на дан зове, са завидљивим старјешинама, који су кадри прије загушити него ли распламтити које више осећање, који сваком о глави раде који им се подло не улаже, - све сам гледао да постанем сам собом властан, а нијесам

дијете имам 23 год., како ћу се боље науци предати, - јер Ви не можете дознати који је назадак и проклетство у семеништу, - и ту сам потребу баш сада најживље оћутио кад сам већ на прагу испита зрелости. К томе желећи продужити науке после осме а бојећи се оћу ли моћи догодине које мјесто добити, а код Матице не бих мого никако због касног полагања испита зрелости, одлучих још ове године искати штипендију, како би се могао мирно за испит зрелости приправити и после сигурно продужити. Но томе има нешто на путе. Ви знате да ја не знам мађарски ни њемачки да могу на њему учити, дакле ја не могу у Пешту отићи и то са осталим благодјејанцима у Текелијануму бити. И ту би ваљало да особиту доброту и призрење Матица узима прама мени: да ми допусти, пошто би ми штипендију дала, на особиту моју прошњу, да могу изван Текелијанума осму свршити. Зато Вас молим, ако нијесте сигурни, да ће ми то допустити на моју прошњу, коју мислим после оправити, - да ову моју прошњу и не износите на виђело, јер иначе не бих могао ја тамо доћи а овђе бих остао на сред пута, кад бише ми дознали што мислим учинити. Ако ли сте увјерени да ће ми Матица то допустити, као и лане оној двојници у Бечу, то радите како Вас душа учи; ја Вас нећу даље узнемиравати. Кад би захтјевала славна Матица да и ја у Нови Сад дођем ја бих дошао, премда би ми на путу стојао путни трошак и мисао како ћу моћи на тамошњој гимназији успјети.

Примио сам књиге Владимирове и почео сам их распродавати. За они мој чланчић ако не узможе изаћи у Календару омладинском а Ви га ставите у «Матицу» само ако знате да то ваља.

Опет Вам се препоручујем и молим да ми опростите на начин којим пишем. Сведочанство другог Течаја, као што сам у прошњи рекао, послаћу тек кад ми га даду после 31. августа, и ту ми будите на руци!

Ваш понизни
Л. Томановић

У Задру на Преображеније 1868.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3680

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ПЕШТЕ НА СПАСОВО 1870. ГОДИНЕ

Господине и мој освједочени Пријатељу!

Ја се надам да ће Вас затећи у здрављу ово са мојијем преводом «Обсаде», од ког Вам прве двије свеске пружам у знак мог поштовања – као Анту Хаџића. Сада тек Вам шиљем прву свеску зато што знам да сте у Н. Саду ил' недалеко у Карловцима. Но пошто сте Ви у исто вријеме уредник «Матице» и «Младе Србадије» то морам Вас мало задржати, што се надам познајући Вашу доброту, да ћете ми дозволити.

Ви сте у «Матици» препоручили мој превод, кад сам га огласио, а кад сам га на свијет издао, Ви у «Матици» ћутите и «Младој Србадији» ама ниједном рјечицом га не препоручисте, што више наричете за новцем, што ће за њ' српски народ издати.

Господине! Један од првијех младијех Србаља на душу ми је ставио да ја то дјело превађам, макар и на комаде по новинарским подлисцима; а то је био покојни Жујовић. Он је мени рекао да ништа не би благодатније плодом уродило из туђе књижевности у Српству као дјела Гверацијева, а он је познавао и руске и немачке и француске романсијере. То ми је био точак од српске стране. Тако мисле о Гверацију и студенти Руси, то сте Ви имали доброту да ми учините на руку, да дознам, и то ме дознавање у правом мњењу покојног Жујевића увјерило и то тако да би довољно било да ме на велико подузеће потакне, и да ја немам срца да разумијем боженственог Гверацију, и да ја не знам како обожава Гверацијева дјела народ Дантеа, Петрарке, Таса и осталијех великана, којијема се и још не може никакав народ ни приближити а камоли достигнути их. - Ал' сам ја познавао своју слабу страну – знао сам да немам језика да изрази оно што срце разумије, и зато сам се баш на Вас господине, окренуо молбом, да Ви као, први фактор, такорећи, у Матици и Омладини потпомогнете моје подузеће, па да се које друштво од поменутијех прими издавања «Обсаде». Ал' мјесто тога ја сам добио од Вас одговор «преко» Т. Н. да су оба друштва ове године «јакко оптерећена» у издавању дјела, те да на годину одложим. Мене је то увредило, јер знајући да оба друштва не раде ни оно што би морала радити обично, држао сам да сте ме само «тактом» одбили – и сам се усудих! – Кад сам по новинама огласио превод,

стиже ми пријатељско писмо из Задра, пуно «очинског» страха које ме опомињаше да најприје добро премјерим дубину и висину Гверацијевијех дјела, и његов начин писања по ком је један од најтруднијех списатеља талијанскијех. Ал' му ја одговорих, да се ја не пуштам на књижевно поље да уберем вијенац зелени, што више, да и не признајем да ми примамо данас списатеља, зато да се немам чега бојати – немам ништа да изгубим а не идем за ничим да добијем! Моја је намјера тек, писао сам му даље, да поднесем српскоме народу огледало у ком ће моћи надозрети своје издајице, лажне као и остале, кукавице, пријатеље и непријатеље. Друго ништа! А толико познајем један и други језик, да се у огледалу узможе Српство огледати. – Зато можете господине, и у предговору моме видјети гдје сам ја сам себе најбоље оцјенио и своју голотињу открио. И у томе смислу да сте изашли у Вашем листу па да сте ме као прави пријатељ извели бар на које моје погрјешке у писању, ја бих Вам јавно благодарио као и сваком другом мом учитељу; ал' Ви то не урадите! а не вјерујем да се радујете гледајући ме у тијем погрјешкама. Но ја то од Вас не могу ни истраживати нити сте Ви дужни мене учити, и зато Вам просто што год сте у погледу Л. Томановића рекли у Вашем листу. Ал' зашто господине да Ви народ српски одбијате од «романа» Гверацијевог, који покреће блато и сирће смоле? Зашто да наричете за новац, када се мени није ни коректура исплатила? Ил' зар мислите да ја «Обсадом» шпекулацију терам? Зар Ви мислите да сам ја коју стотину у џеп ставио, као што су то радила остала «браћа»? Ил' сте по њима и мени судили, ил' преко мене њима пребацили? Ал' немојте заборављати, да и још српске књиге није свијета угледало по 35 фор. табак осмине, као и то да шес табака мојијех одговарају 18 табака романа ког је једно друштво издало, па да ја исти материјал продајем за 50 нов. што га је то друштво за 100 нов. продавало.

А је ли могуће, господине, да су претежније моје граматичке погрјешке, моја сиротиња у фразама, моја тешкоћа стила од дјела тако важног, ком и Ви не одричете важност? Та ако није, онда зашто да Ви отуђујете читаоце и народ од «Обсаде»? Зашто онда Ви као орган Омалдине, да не препоручите дјело – језгру не осврћући се на лоше рухо? Ил' је Вама прече ово од прве? Ал' баш толико Вас познајем, те то не вјерујем, баш се и усуђујем оволико Вас беспокојити. Ја не могу вјеровати да се то хотимице догодило; што више ја држим да је злоупотребио Вашу доброту који човјек који није имао срца да разумије Гверација, него само очи да види црно на бијело, јер да га је Гверацијев «пламен ума и срца» заносио, не би имао када нити би могло примијетити, што је моје слабо перо «у» мјесто «е» и подобно написало. Ал' је ли право због тога да орган Омладине српске онакву симпатију изјави једном првом роману Гверацијевог, је ли то достојно Омладине? Ја држим, да није, и због тога и обраћам Вашу пажњу на то у интересу исте, нипошто пак у интересу

«Обсаде», јер које срце буде рођено за њу, оно ће је и разумјети, нити ће га кадро бити угасити ни «силна Турадија» а камо ли «Млада Србадија»!

Ја се надам да ће Вам ово бити још један доказ, да сам у истини душом и тијелом омладинац, којијем ме Ви називљете – било малициозно или искрено, свеједно – и због тога се надам да ћете ме и осле у истом мњењу код Вас задржати, чим ћу се ја у мојијем горњијем часовима тјешити.

У Пешти на Спасово 1870.

Вама вазда готов и услужан
Л. А. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3681

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНУ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ГРАЦА 3. НОВЕМБРА 1871. ГОДИНЕ

У Грацу, 3. новембра 1871.

Поштовани господине!

Ја сам послао прошњу на Књижевно одјељење да ми одредјели какву помоћ од оне своте што је одређена за припомоћ Текелијанцима на страни, али какве сам ја среће бојим се да ће ме и та припомоћ мимоићи, с тога се и обраћам на Вас да Вас молим да ми ту припомогнете ако сте кадри. Препоручио сам и Лазу Костићу кад је био на Цетињу, ал' се бојим да ће бити да ме заборавио, него му напомените.

Још Вас молим да ми пошљете «Заједницу» у којој су стенографске биљешке Кикиндске скупштине – и да сте Здраво Вашем старом

Л. А. Томановићу

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3686

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ХАЦИЋУ ПОСЛАТО
ИЗ ХЕРЦЕГ НОВОГ 1. ФЕБРУАРА 1884. ГОДИНЕ

Велецијењени Господине,

Молим Вас, да ми назначите је ли ће што писано о животу и ђелима Јована Стерије Поповића и по могућству да ми дотичне чланке набавите, узајмивши ми их или давши ми их у препису на моја трошка, ако нијесу дуги.

По овој мојој молби већ разумијете, да сам намјеран коју ријеч проговорити о овом нашем пјеснику, прилично запуштеном.

Ја се ћах ком млађем пријатељу тамо обратити, али се бојим да бих од њега одговора чекао до судњег дана и то узалуди.

Зато сам се усудио Вама обратити овом молбом, познавајући Вашу доброту и Ваше заузимање околу народни књига.

Што је од албума Бранкове славе? Немојте изоставити манифестације дубровачке том приликом.

С особитијем поштовањем
У Херцег Новоме, 1. 2. 1884.

Ваш понизни
Др Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 20 236

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ХЕРЦЕГ НОВОГ 24. 12. 1887. ГОДИНЕ

Врло цијењени Господине,

Као члан књижевног одељења Матице српске ово Ви шиљем као секретару Матичином и уреднику српског Летописа овај мој прилог књижевни, да га употребите како боље знате.

Пошто се сада слави тристогодишњица Гундулићева и пошто по свој прилици неће бити говора о Гундулићу на свечаној сједници Матичиној

на Савиндан, ја мислим да би се овај мој прилог могао на истој сједници прочитати. Иако није расправа богзна како научна, али је предмет нов па би лијепо било да од Матице започне рад око исправљања Османиде, која је наказа не само преписивањем него и прештампавањем!

Ако није за сједнице, а Ви радите у првој свесци Летописа да уђе. Награду пак не тражим, али ако заслужије мој рад какве награде, радо бих је примио.

С поштовањем

Нови 24. 12. 1887.

Др Л. Томановић

П. П. Ја нијесам примио ниједну књигу Коњевићеву, а као члану ишло би ми; дакле молим да ми их пошљете.

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3682

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА 1. 11. 1895. ГОДИНЕ

Цетиње 1. 11. 1895.

Драги Пријатељу!

Једва једном дође и одобрење (из Беча) одликовања, којим ти је Њ. В. Књаз Никола хтио изразити своје признање и захвалност за труд, који си уложио да његова «Балканска царица» онакав успјех постигне на тој најстаријој српској позорници.

Био је одликован исто и г. др Станојевић, начелник вашег позоришта, али то одликовање није било одобрено, као што није било одобрено у своје вријеме ни одликовање г. Николе Вучевића ни Илије Вучевића!

Било је ријечи и за глумце г. Добриновића и г. Ружића, али су они остављени до друге прилике.

Читао сам у митровачкој «Привреди» суд о «Б. ц.» – ко је тај велики естетичар и које боје?

А сада ти искрено честитам ово одликовање, и не знам којему сам се одликованоме до сад више радовао! Пиши ми, јесмо ли погодили, кога

је требало још одликовати, и јесте ли задовољни с нашим избором.

Црна Гора нема него један ред, и с тога III степен његов одговара II-оме, н. п. Св. Савског реда.

Најпослије ти честитам, што си се тако поносно опростио тешкога бремена Матичиног секретарства. Дај Боже, да у том покоју доживиш доста радоснијех дана у Српству, коме си твој живот посветио.

С братскијем поздравом
Твој стари пријатељ
Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3684

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА НА ДАН СВЕТИХ АПОСТОЛА ПЕТРА И
ПАВЛА 1905. ГОДИНЕ

Цетиње, на дан Св. апостола Петра и Павла, 1905.

Врло цијењени и драги мој Пријатељу!

Пошто се Господар вратио из иностранства, ја сам му твоје писмо прочитао од ријечи до ријечи, и кад сам довршио читање одма је благоизволио наредити ми, да саопштим министру иностраних дјела г. Гавру Вуковићу, да је Њ. К. В. Одликовало г. Е. Мука III-им степ. Данилова реда, те да је наредило да то извршим, што сам ја писмено и учинио, и мислим да је већ највиша наредба и извршена.

Ја се даље нијесам могао о томе старати, јер смо ово испред судских ферија, које од данас почињу, и у светачке дане радили, а у пракси и преко канцеларијских ура, само да посвршавамо хитније послове; а данас сам се справљао да сјутра зором кренем пут мога родног сеоца, у тишини којег мислим цијеле ферије провести, а да се отолен никуд не макнем, премда би ме срце вукло низ Далмацију па и к вама у Војводину, да се са старим пријатељима видим и с њима поразговорим, иако ми се чини, да би за то требало много више времена него ми је од данас до Великог Госпођиндана – толико је души мојој потребито пријатељског разговора са људима које љубим и поштујем, а с којима се давно не дописујем,

не из немарности, већ с тога што апсолутно не могу. Сада смо само четворица што вршимо дужности апелационог и касационог суда, уз то сам оптерећен предсједничким дужностима, које вршим прије и после суђења и рјешавања. Отуда ћеш и сам схватити, да ли ми преостаје времена за пријатељску преписку.

С тога једва чекам да се повучем у тишину мог родног сеоца, гдје бих ипак раширених рука дочекао сваког мог пријатеља, иако не у раскоши, која тамо међу вама влада, али одиста срдачности ништа мањом од ваше. И то само у Лепетанима, у очинској ми кући, јер овдје живим бећарски са сином, официром коњичким, који сада врши дужност придворног ордонанса официра у оскудици коњице, што га не задовољава, и само га задржава љубав према мени и према родним странама те још није пошао у Италију, гдје је школовање довршио, или у Србију. То је узрок што се овдје још нијесмо окућили, него својом кућом сматрамо ону у Лепетанима, гдје ми један брат с фамилијом живи.

Ово ти у хитњи пишем, пошто сам све уредио и паковао, да ујутро зором кренем, па ипак видиш, како се нијесам могао уздржати, да ти оволико не напишем, из чега ћеш у неколико моћи појам добити о моме стању.

Желим да те ово моје писмо затече у добром здрављу и да у њему још дуго порадиш на корист Српства као и до сада, што свједочи и твоје ми мило писмо, јер си и њим општој српској ствари послужио.

Ако се још који мој пријатељ стари мене сећа, буди му тумач душе моје, коју сам ти овим изнио.

Твој стари пријатељ
Др Л. Томановић

Рукописно одељење Матице српске
Инв. број 3683

ПИСМО ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА АНТОНИЈУ ТОНИ ХАЦИЋУ
ПОСЛАТО ИЗ ЦЕТИЊА 19. 2. 1906. ГОДИНЕ

Драги мој Пријатељу А. Хацићу!

Вријеме је већ да ти одговорим на твоје вазда драго ми писмо од 30. 1.; али ћеш чути, зашто ти прије нијесам одговорио.

Прије свега, ништа ти не знам казати о тој њемачкој списатељки Теи, ни о њеном борављењу на Цетињу, а још мање о каквом њеном дјелу.

Она је могла бити на Цетињу и дуже времена а да ја ништа не знам, јер по кафанама не идем, а на шетњу излазим изван вароши. Тако мало што знам што се овдје збива, осим што се на јавност не изнесе.

Што се тиче проф. Муке – могу ти рећи да ми је не мало муке причинио. Као што ти усмено овдје казах, Господар је и по други пут био наградио, да му се и знак ордена (крст о грлу) пошље, што сам ја писмено саопштио министарству, ком се више пута обраћао и настојао да се Господарева заповијед изврши, и сваки пут добивао обећања и увјерења, да ће се извршити. У то наступи промјена, и нови кабинет, како ми рекоше, неће никоме знакове ордена давати него само диплому, јер се досада много на ту сврху утрошило.

Дакле, да се сврши и то питање: пиши проф. Муки да сам набави III степен Данилова реда за независност код V. Majer's Filo у Бечу.

А што ти досада нијесам одговорио, био сам смућен и заузет услед пожара у Великом суду, о коме ћеш бити читао. Није било велике штете, али можеш себи преставити, какав је хаос био наступио у В. суду! Требало је опет све парнице у ред довести и све на своје мјесто ставити, и уз то текуће послове обављати. А у В. суду ја сам са једним чланом (два су министри послали) и два-три секретара – новајлије. Да не би једног писара старијег, шћах још на већу муку бити. А пожар је уништио архив од г. 1897; уз то посљедње три године, од како смо ми у В. суду, све списе свршених парница, повраћали смо обласним судовима, а задржавали само наше концепте и записнике. Стари архив пак до 1897. Налази се у манастиру. Ово би могао у једној биљешци и у Летопису саопштити, пошто се по листовима може мислити да је читав архив уништен.

Изручи моје поздраве дру Политу, Ђуру Вукићевићу, Мародићу и другим мојим пријатељима у твом кругу, а ти буди вазда здрав и весео твоје староме пријатељу,

Др Л. Томановићу

Извори и литература:

ТОМАНОВИЋ 1868: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Задра, 3. марта 1868. године; инв. број 3696

ТОМАНОВИЋ 1868: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Задра, на Преображење 1868. године; инв. број 10556

ТОМАНОВИЋ 1870: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Пеште, на Спасово 1870. године; инв. број 3680

ТОМАНОВИЋ 1871: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Граца, 3. новембра 1871. године; инв. број 3681

ТОМАНОВИЋ 1884: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Херцег Новог, 1. фебруара 1884. године; инв. број 3686

ТОМАНОВИЋ 1887: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Херцег Новог, 24. 12. 1887. године; инв. број 20236

ТОМАНОВИЋ 1895: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Херцег Новог, 1. 11. 1895. године; инв. број 3682

ТОМАНОВИЋ 1905: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Цетиња, на дан Светих апостола Петра и Павла 1905. године; инв. број 3684

ТОМАНОВИЋ 1906: Писмо Лазара Томановића Антонију Тони Хацићу послато из Цетиња, 19. 2. 1906. године; инв. број 3683

Горан Ж. КОМАР

**ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ТОПАЉСКЕ КОМУНИТАДИ НАКОН
ПАДА МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ
(ДОКУМЕНТА АРХИВА ХРВАТСКЕ АКАДЕМИЈЕ ЗНАНОСТИ И
УМЈЕТНОСТИ)**

Намјера овог прилога је да подсјети на вишедеценијско настојање житеља Топалјске комунилади (засноване јула 1718) да и након пропасти Млетачке републике у чијем је државно-правном окриљу ова српска општина формирана, задрже своју општинску аутономију и поред њеног укидања од стране низа окупаторских управа. Постоји за то прегршт доказа у архивској грађи Архива Херцег Нови укључујући период друге аустријске управе (након 1815). Топљани бирају своје управе и на своја акта отискују печат Комунилади са представом Светог Вознесења Господњег. Драматична збивања која су зачета сломом престарјеле Млетачке републике, која у своме смирају зачиње и одређене неуспјеле социјалне и привредне реформе, произвела је у Боки дубоку узнемиреност. Припадници Топалјске комунилади овим писмима проглашавају Топљанина Јована Стратимировића, који борави у Млецима, за свога званичног заступника и посланика на бечком двору, све у циљу очувања старих привилегија подјелиених од стране Серенисима, истовремено упућујући молбу Јовану да се прими задатка. У истој општинској књизи налази се и трећи понуђени документ који представља препис представке из 1757. године поводом покушаја узурпације сердарског положаја од стране Тодора Милошевића (Сердаревића-Војновића). Могуће је да је комунилад жељела указати на могућа приказивања лажних представника на бечком двору пружајући примјер из прошлости.

Увјерен сам да би било веома корисно испитати укупна дјеловања управе Топалјске комунилади од часа пропасти Млетачке републике, дакле, дјеловања ка свим субјектима од којих се могла очекивати корист како би се сачувала драгоцјена историјска тековина ове најмлађе бокешке српске општине. Велику важност за сликање прилика у критичном периоду, непосредно послије пада Млетачке републике има друго писмо Јовану Стратимировићу у којем га Топалјани обавјештавају о резултату разговора њихове делегације са бароном Рукавином, али и постављењу

на челну позицију конте Луиђи Буровића који „би постављен за прешида и суда од све наше државе“. Већ сљедећом реченицом Топљани казују о неправилности и неправичности овога избора: „Ови сиромашки пук и главари свиколици моле вас и Богом заклињу да просите на име његово што би био дигнут ови судац, узрок очитије имали бисмо заплакати се супроћ истога Буровића и његова неправетнога владанија...“ Њиме, заиста, сублимирају исказе десетина старих представки млетачком Сенату и провидурима поводом репресивног дјеловања низа регионалних властодржаца. Занимљива је чињеница да је Луиђи Буровић, директни наслѣдник конте Ивана Буровића, личности Морејског рата, високог млетачког оперативца и новског надинтенданта који је новским крајем „жарио и палио“ на почетку 18. вијека. Писма се достављају путем Пођанина Бошка Квекића. Велику бригу за Комунирад изражава најбоље реченица из другог писма: „Пођи сам, води дружине, чини све што сам знаш и како те Вишњи научи и братцку хљубав и с овом како и прокуром нашом, само немој да овако пропанемо да смо поругани гори о(д) другије краина“

Архивска заоставштина Топалске комуниради која је на различите начине стизала у Загреб путем историчара и политичара Ивана Кукуљевића Сакцинског, поменута је у прилозима: В. Мошин–С. Траљић, *Ђирилске исправе и писма у Архиву Југославенске академије*, Старине ЈАЗУ, књига 46 (1956), 97–144; В. Мошин, *Ђирилски рукописи и писма Националне Свеучилишне библиотеке у Загребу*, Радови Старословенског института, књига 5 (1964) 163–233.

Пружена документа чувају се и данас у Архиву Хрватске Академије Знаности и Умјетности. И овом приликом, топло захваљујем Управи ХАЗУ на оствареним увидима.

1. Топла, 20. јули 1798.

Писмо Топалске комуниради Јовану Стратимировићу. Даје се пуномоћ за заступање комуниради

Копија

На Млетке свијетлomu и благородному и нашем благодјетелу брату и заштителу г(осподи)ну: капе(тан) Јовану Јововићу од Стратимировића вијерному, избраному и сердачному краичнику и пр(ијателу): поклон и поздрав брацка.

Ми кап(етан) и суђе од комун(итади) Новске на име осталије главара и све власти од ние нам дато чинити за прокаратура од ове исте кому(нитад)

и: пресвијетлога г(осподи)на: Јована Јововића од Стратимировића дајући му сву цијелу власт, да он, г(осподи)н: Јововић може приказати се на име све ове наше кому(нитад)и: на сваки суд и трибунал нашег милостивага цара и ћесара Франце(ш)ка Другога и од истога просити све оно што знати буде да је за боље нашу част и корист овога сиромашкога и вијернога пука ко(ј)и је својевољно искао бити у истога нашега Превијернога ћесара и милостивнога цара Францешка Другога, дајући му власт да не само што он може приказати се **на сваки суд нашег цара и ћесара** нашег Фр(аншеска): Второга: ма да може он другоме дати исте власт(и) и послати у Беч, ако он с његовом персоном не би могао поћи, обећајући ми ниже подписати да све оно што он узиште на име ове комунитаци и што ли обећа да ћемо вијерно и тврдо држати и испунити анулајући (**ануляхћи**) ми сваку другу прокуру и дац(и)ју и разумију (!) да свака друга од ове не има имати снаге ниједне ни власти. И за увјереније подпишујемо се и постављамо наш печат братински.-

Ерцег: Нови: на: 20: јула сербс(к)и: 1798: деведесет и осам

Остоја Церногорчевић капе(та)н: о(д) комунитаци (!)

Marco Comlenovich giudice dell com:d

Бошко Квекић суђа от комунитаци...

Тодор Озринић суђа от комунитаци

Глиго Петровић канз(алијер) от комунитаци¹

2. Топла, 20. јули 1798.

Молба Топалске општине Јовану Стратимировићу да заступа интересе општине у Бечу

М(јесто): П(ечата): С(ветога): В(ознесења): Х(ристова): на Топлој

У Млетке свијетлому и благородному г(осподи)ну и нашем брату и заштититељу г(осподи)ну: кап(етан): Јовану Јововићу от С(т)ратимировића вијерному изабраному и чистосердечному краичнику, поклон и поздрав и проча.

Ево наш избрани и прави брате долазимо ми кап(етан): и суђе а на име свије старјешина и свега народа од наше комунитаци, тебе молити и к вам приподати прво просити да опростиш овом невољному народу, и који

¹ Архив ХАЗУ, III с- 10/VI, лист 6, стр. „а“

ништа кривац није, за безумност и злоће од онизи који су ковали. И што сами себи нијесу пријатељи, ниђе нит тога бит за да се теби краина омрази и неправица чини. Али чиста твоија дјела, образ свијетао и поштење, посрамљује свакога злодиеја, а нас ш њих, а теби цвијетла слава на ови свијет пред свакому, па ће и на оном пред Створитељем. Увјери се зато, дакле, хљубазни и уздани брате наш и добродјетелу, опрости и за зло добро враћати како ти је о старине и како си сам от твоје зелене младости твоје чинио и смилуј се на нас и на ову навољну краину, ако нећеш ни зашто, а ти ради хљубави Божије и ради имена свијех поштеније племена и здравија твојега помози нам, а биће ти од Бога намирено од **гудуђја**² (в) р(е)мја и нас спознато з благодарности и проча.

Ми смо били отт све Боке први подложити се его ћесарскому величеству и његову посланику кавал генерал Матија Рукавина с обећањем достојанијем бити во вијек како смо и свакому, за које исти генерал Рукавина издаде нам које ти обложено шљемо за владање. И сувише, обећа нам са заклетвом да ћемо бити слободни ми и наши наслједници наши да ће уживати него се под пропалшу републику млетачку уживало и много боља провелеђија да ће нам бити подарено како нам је декретато преуз(вишени): г(оспод)ин: ђенерал Рукавина нашу елцион от трибунала како у овој нашој свој провинцији.

А саде ево брате чуј (и) знај и виђи како се промијени друговачије да сам ко(нте): Луиђи Буровић би постављен за прешиди и суда од све наше државе. Он сам судица рожден у овоме нашем мјесту и окољен од своје својте.

А навластито чинио је адвокат и бранитељ млогије од ове државе ко(ј)и по закону не могу бити од истога сама њиова бранитеља суђени. Ови сиромашки пук и главари свиколици моле вас и Богом заклинју да просите на име његово што би био дигнут ови судица, узрок очитије имали бисмо заплакати се супроћ истога Буровића и његова неправетнога владанија, ма познадијући да можемо бити од њега ослобођени и без познано објављати његово постављење неправетно и још у вријеме нашег својевољно подложђења било, нами је у познање да наш премилостиви ћесар јест праветни судица и да неће разликовати нас при осталој провинци(ј)и аквиштато имали би слиједити на један од ова два начина, или трибунал има бити постављен с четв (!) с четверицом од мјеста, или кад би имао бити један судица ваљало би да буде родни на двор од ове провинције. Питаније от ове јест праветно и угодно море бити нашему ћесару и свакијем начином бити ће умирен ови наш сиромашки пук. Ми брате не имамо кому другоме приступити ни **ернога**³ отечеству свому, а и цару истоме

² У намјери: „будућа“

³ У намјери: „ни једнога“

од тебе наћи и зато к теби припадамо како нашем брату добродјетелју депутату и главном прокуратуру от све наше краине. Молимо те и шаљемо ти наново прокуру подписату од све банкаде и кнезови с нашијем брат(с) києм печатом потверђена коју ћеш примити по нашем брату г(осподи)ну: суђи Бошку Квекићу, пак за Бога помози поћи и припани ће год се тиче, ма управо пред цара нашего прикажи наше разлоге и обећања и наше немирно злосретно стање. Пођи сам, води дружине, чини све што сам знаш и како те Вишњи научи и братцку хљубав и с овом како и прокуром нашом, само немој да овако пропанемо да смо поругани гори о(д) другије краина.

Ми уфамо у милост и у правицу ћесарску. Неће нас овако попустити ни на мање доћи што је преко његовије посланика нама обећано, нити ће пустити да мутни хљуди муте и немире вијерне и праве подложнике, нити ће нас учинити гори мимо друге краине и комуниади, него да смо помиловати и ослобођени и уређени уређени (!) како присто(ј)и слави и вјери ћесарској, пак и нами и нашој

И брата ако се ти не примиш за ову скупну потребу и не припанеш к престолу и количну его ћесарскога величества, ми смо пропали. Мала корис(т) ћесару, а теби саму грије(х) на душу и с обје стране зашто сам можеш све спасти ако хоћеш. Ако нећеш, нијеси брат наш ни прави подложник Фр(ана): Втораго. И наново те молимо, сви јединодушно, Богом кумимо, прими се и помози нам тако ти Бог помогао свуђ. При које(м) остајемо на службу и руку хљубимо. Подпишујемо се и печат братински постављамо.

Ерцег Нови на: 20: јулија сербс(к)и 1798:

Остоија Церногорчевић кап(етан): од кому(ниади)

Марко Комленовић суђа од ком(унитади)

Никола Јовановић суђа од ком(унитади)

Бошко Квекић суђа од ком(унитади)

Тодор Оздрињић суђа од ком(унитади)

Глиго Петровић канз(алијер) од ком(унитади).⁴

⁴ Исто, лист 6, стр. „б“; лист 7, стр. „а“ и „б“

3.

Препис представке из 1757. године поводом узурпације сердарског положаја од стране Тодора Милошевића (Сердаревића)

Копиа

На: 5 децемвриа у Новоме года: 1757:

Пресвијетли и преузвишени г(осподи)н: сопраровидур сједећи и проча:

Слушате разлоге на гласу изречене верху никнуте правде од стања старјешинс(т)ва, области у фунционе чисте, толико церковне, колико и пригодније, от овога сердара Тодора Милошевића од једне и от кап(етан) а: атуалога Глигора Павковића и суђа од кому(нитад)и: от Топле от друге и ништа мање од највишега дијела главара отд (!) ове державе, супротивници. И будући се приказале више речене стране ш њиовијем књигама и фундаментима от нас потанко, и с појмњом разабрате у које дошли смо у познање да се не чини ни један глас верху набадка отд (!) правде

у појму, зато његово преузвишење по преклонитој дукали од 14: лућа 1718: од преузвишенога Сената и соједињења терминациони ђенералова 14: отомбра: исте године које одлучују у расудитеље иста кому(нитад): от Топле саме персоне отд капетана, четири суђе и један кан(цалијер): и будући имали под око неке писма (!) повољније от первије сердара надарени на опријеђењу от атуалије главара од више именовате кому(нитади):

Зато његово преузв(ишење): са области от карике и за узрок сокранити мир и дигнути згоде од спеназа у правдање и д.л здраве милости благодарне које се чека достојанства от сердара от краине како по терминациони од преуз(вишен)е: г(оспо)де: инквизитурa от: 22: отомбра 1749: да буде отпуштен отт (!) више реченога искања више именовати сердар Тодор Милошевић, ни да може никада има у наприједак како таки долазити у ни једну више реченије и зазватије фонциона од комунитади.

Имајући се за исти узрок дати кап(етан): од овога обијема странама и парох од цркве С(ветога): В(азнесења): Х(ристова): на Топлој за њиово добро владаније и упућење. И биће једна копија прилијељена у кући ђе (је) мјесто обичајно учинити зборове за највише испу (!) за највише испунито отлучење тако заповједајући и проча.

Ђуштин Болдунац сопраровидур

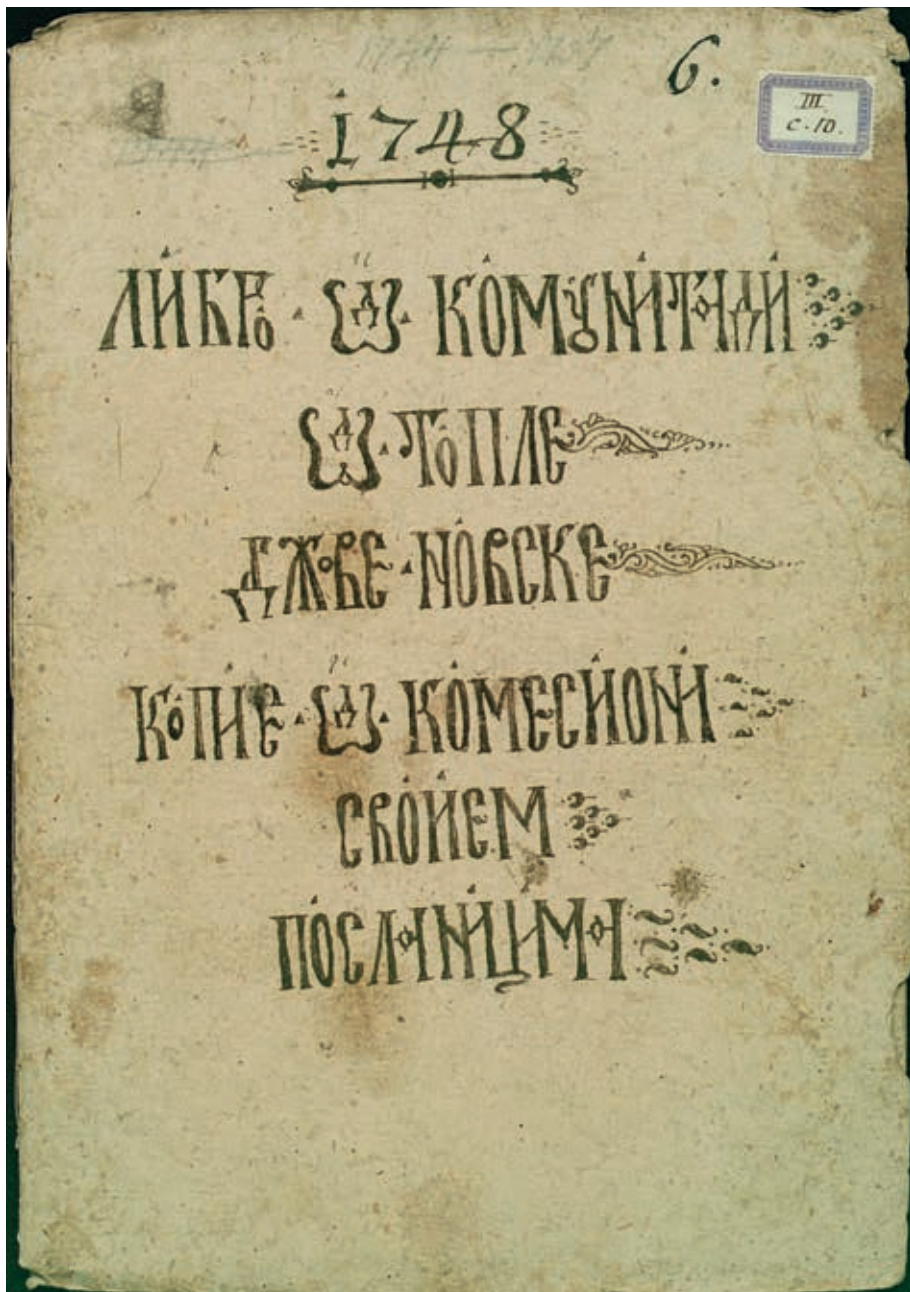
М(јесто): П(ечата): С: М: Иван Батишта Санфермо оттајник
Марин Фонтана публик драгоман чиник од руке мени вјерне преписати,
подписак и запечатик и пр(оча)

На: 20: отомб(ра): серб(ски): 1800: Данас извадик копио од верховне што
сто(ј)и у церкву Светаго В(ознесења): Х(ристова): на Топлу

Глиго Петровић кан(залијер): отд кому(нитаци)⁵.

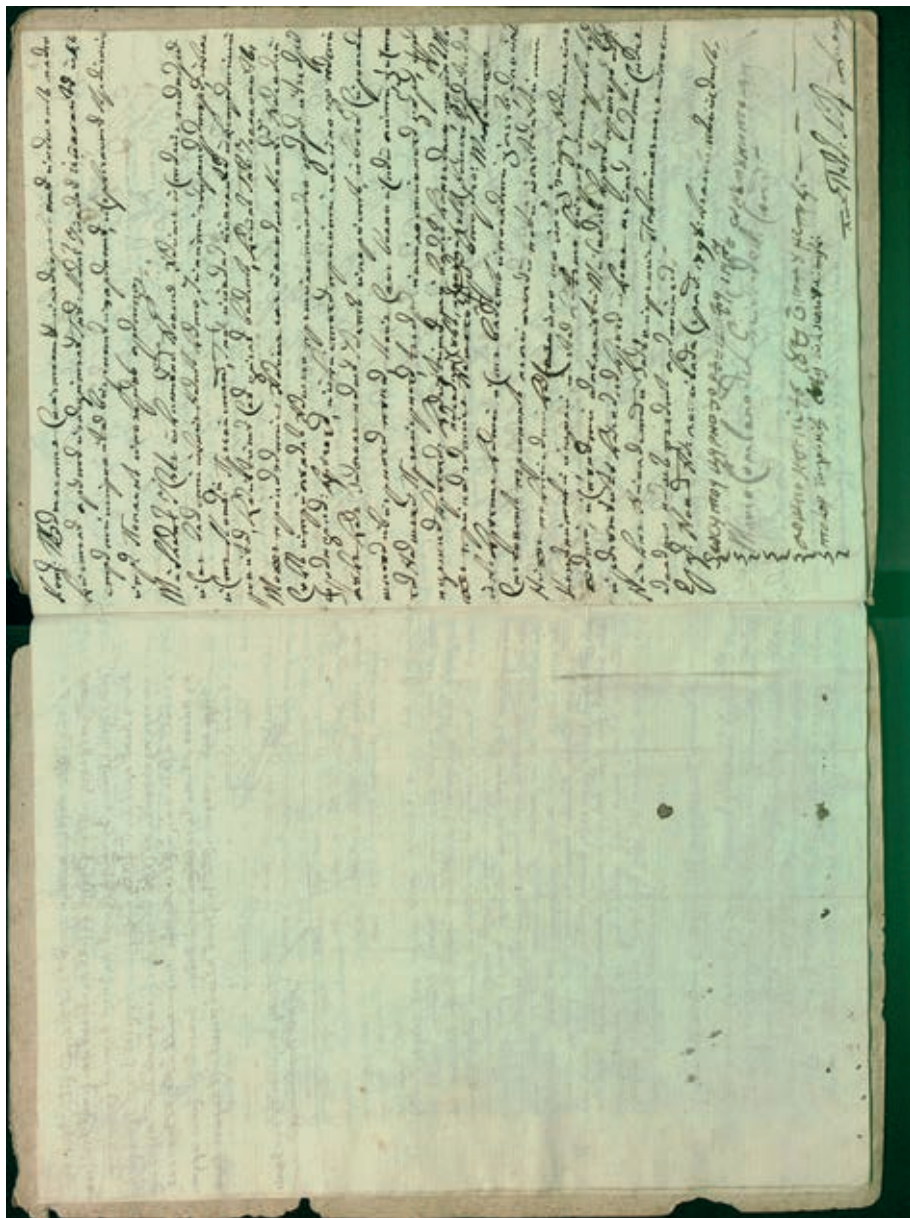
---

⁵ Исто, лист 8, стр. „б“ и лист 11 (!), стр. „а“

Оригинална предња корица књиге Топаљске комуниади у којој леже пружена документа

Писмо бр. 1

Љубо МАЧИЋ

АРХИВСКИ ПОДАЦИ О ЦРКВАМА, МАНАСТИРИМА И СВЕШТЕНСТВУ У БОКИ КОТОРСКОЈ У ВРИЈЕМЕ ФРАНЦУСКЕ ВЛАДАВИНЕ (1807-1813)

Кључне ријечи: Бока Которска, француска владавина, парохије, пароси, цркве, манастири и свештенство.

Миром у Тилзиту (7.VII 1807) одређено је да Русија уступи Боку Которску Француској и од тада се француска владавина у Боки одржала све до 1813. године. Прије доласка Француза, идеја о изузимању Боке Которске од власти цетињског Митрополита била је већ интересантна, јер су напори Русије били да Митрополита Петра I уклоне из Црне Горе. Ова мисија је била повјерена грофу Марку Ивелићу. По заузећу Далмације, Французи су понудили Митрополиту Петру I духовну управу над цијелом Далмацијом са титулом патријарх свега српскога народа или цијелога Илирика. Понуђена му је и висока плата "под условом да престане сарађивати са Русијом, али је он све то одбио". Након тога Французи упорно раде на осамостаљењу Српске Православне Цркве у Далмацији и Боки Которској. Зато и слиједе одлуке о именовањима Венедикта Краљевића за владика Далмације и Приморја и Герасима Зелића за генералног викара у Боки Которској. Кад се нашао на овој дужности (не баш својом вољом), молио је Митрополита Петра да му помогне да свештенство доведе у ред, јер су и народ и свештенство, и поред свега, били одани Митрополиту Петру.¹ Међутим, није сигурно колику је помоћ добио од Митрополита, јер је гувернер Илирских провинција, ђенерал Берtrand (дошао на мјесто маршала Мармона од марта 1811) предложио Наполеону "да се Владици одузме вјерска јурисдикција у Боки и да се постави нови владика у манастир херцеговски, јер је ова област и иначе најпокорнија".²

---

¹ М. Милошевић, Историјски токови на подручју залива, Котор, Загреб, 1970, стр. 27; Мр Будимир Алексић, Православље на простору данашње Црне Горе од 1219. до 2006. Православље у Црној Гори, Митрополија Црногорско-приморска, "Светигора", Цетиње, 2006., стр. 22,23.

² Д. Вуксан, Црна Гора у 1811 години, Записи, децембар 1940, стр. 330.

Организација вјере, парохије и пароси

По преузимању власти од стране Француза, Бока је, према Мармоновој одлуци из 1807. године, била подијељена на три среза: которски, херцегновски и будвански. У Котору је био краљевски делегат за Боку, док су на челу херцегновског и будванског среза били подделегати. Јурисдикција цетињских владика над бокелјским православцима је била укинута.

Прегледом архивске документације из тога периода пада у очи, да су француске власти водиле врло ажурну евиденцију становништва, кућа и кућевласника, пореских дужника, као и манастира, црква и свештенства.

О насловној теми сачувана је обимна архивска документација у Архиву Српске православне цркве у Котору, а знатно мање и у Историјском архиву Котор.³

На захтјев Генералног гувернера илирских провинција, да му се доставе детаљни подаци о свим црквама и свештеним лицима, архимандрит и намјесник за Боку Которску Герасим Зелић је дао врло исцрпан извјештај 30. децембра 1811. године, иако са малим закашњењем, јер је, како је навео, при доласку у Котор, новембра 1811. године, затекао тек започете радове на састављању извјештаја. У Извјештају је наглашено да је главна надзорна власт у Дубровнику (Интендатура), односно Подинтендатура у Котору, као и то да сва насеља у Боки припадају одређеним парохијама, које су детаљно описане у датом извјештају.⁴

Прије Зелићевог доласка вршене су значајне припреме на прикупљању свих тражених података, али, изгледа, са извјесним кашњењем. Како су текле припреме за израду поменутог извјештаја можемо јасније закључити из архивских докумената, које овдје прилажемо. Први документ, од 13. јануара 1811. године, свједочи о томе како је Глигорије Бућин, игуман манастира Подластва, позвао свештенике из све четири кнежине и дао им одређена упутства за прикупљање података о црквама и свештенству из њихових кнежина. Интересантан је почетак документа: "Царство Францунско Державе Славенске у Гербалъ ђенара 13. 1811. у манастир од комунитади Гербалске (Ластва-другим рукописом) игуман Глигорие Бућин и остали свештеници од Комуниади Гербалске". Затим се наводи да је игуман Бућин већ примио четири писма у вези речених

³ Архив Српске православне цркве у Котору (АСПЦК); Историјски архив Котор, фондови: Списи француске краљевске генералне делегације провинције Боке Которске 1807-1811. (ИАК, ДЕБОФ); Порески списи за вријеме француске владавине 1808.-1813. (ИАК, ПОФ).

⁴ АСПЦК, док. 438, Котор, 30. децембра 1811.

обавеза и свима подијелио копије писама, како би свако у својој парохији могао по истима поступати. Обећавајући да ће све урадити како је договорено, за сваку кнежину се потписује по један свештеник (изузев кнежине Бојковић), додајући последије свог имена: и прочи свештеници кнежине... На документу је и печат манастира Подластва.⁵

---

⁵ АСПЦК, док. 13, фасцикла за 1811. и 1812. годину.

Царство Француско ^{прими и 15. Јануари 1811.} 13. ^{Бердоше (Слаженске)}
 у селу ^{у селу} Кенара. 13. 1811. у манастиру
 оца Котунитаци ^{Терополске; лавва.}
 и тутна титорије ^{буђина; и остали}
 епископи; оца Котунитаци Терополске

Ево високо претолоансишесту; ^{ТАНУ; ТАМУ}
 Архимандриту и велики викарѣ. најсветлије
 епископа ^{Берматинска} оца ^{Боле} Которије

Ми ^{Паронѣ} и Капелани оца Котунитаци
 Терополске; Крстијосе ^{Занасѣ} цркви наше
 Саборни манастиру; Назвати ^{наше} та ^{Тана}
 оца и тутна титорије ^{буђина}; оца ^{Котунитаци}
^{Берматинска} ^{Занасѣ} припазано; ^{Неле} ваше ^{Затова}
 еѣ ^{натисто} оца ^{Затова}; ^{перва} оца ^{Кр.}
 промаштвота ^{Бечетара}; ^{уисту} ^{прилобенѣ}
^{Берматинска}; и ^{крута} ^{писатка} на ^{Кр.} ^{истого}
^{перѣка} ^{писатка} на ^{А.} ^{пенуѣта} ^{Кенара}.
^{Теткертка} ^{писатка} на ^{Е.} ^{истого},
^{Котунитаци} ^{оцише} ^{Занасѣ} ^{троклататѣ} оца
^{наше} ^{Тана}. оца и тутна титорије

1811
 Криво рабско Кланјано и оџ Којека банасв
 хати узамато. Свати приселе за приназант=
 их свати цркой парохијо. и поцо оубе црке
 изе вершено и раотлашено. Запитето ошце
 отпа. Врета вашои резиденци; На писмо али
 та. иуштено; Кои Пипато проценџ; Естосе
 доуна екуртили; Нисето Мотиа оџ слурале
 черноанџ; прѣтесе Сцупитѣ; Кои остаето
 екунтоѣ Сцупитѣ;

ѣ писано п покорниѣтъ
 потв Николае лазаровиѣ
 и прочи свещеници инѣише
 лазаровиѣ
 покорниѣ своѣ потв икарно
 бвѣтѣиѣ и прочи е вѣсудниѣ
 инѣише лозановиѣ
 В писано п покорне
 садѣ потв икарно табѣ
 корѣиѣ и прочиѣ свещеници
 инѣише лозановиѣ

В: писано п покорни слѣсе
 свещеници КНЕЖИНЕ ДОКОКИТЕ

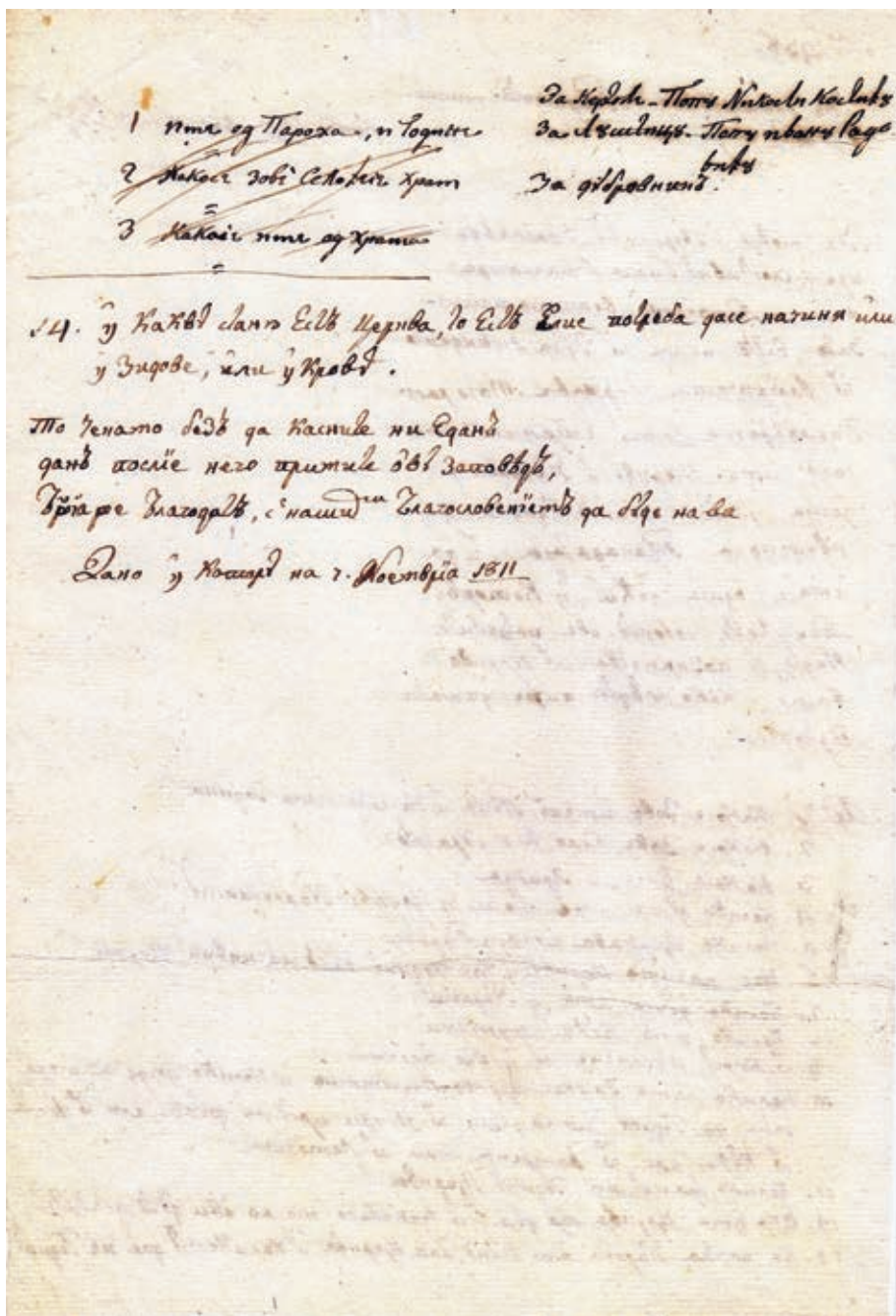
Други архивски документ, од новембра 1811. године, такође, говори о активностима бококоторског свештенства на припреми података за израду коначног извјештаја. Позвани су у Котор представници свих комунитади, којима је претходно достављен допис који прилажемо, а који садржи сва питања на која треба тачно одговорити (име попа, колико има година, назив села гдје је храм, име храма, колико цркава има у парохији, итд., итд.). На крају дописа се скреће пажња: "То чекамо без да касните ни едан дан послје него примите ову заповијед".⁶

---

⁶ АСПЦК, док. 278, фасцикла за 1811. и 1812. годину.

Добијени подаци из свих парохија су уписивани у припремљене табеле, углавном на италијанском језику, али има архивске грађе о једном броју парохија и на српском језику.⁷

Из Зелићевог извјештаја издвојили смо основне податке о свим парохијама, наводећи их редом од Херцег Новог до Паштровића. Скрећемо пажњу читаоцима да смо у цитираном Извјештају уочили одређене нејасноће у вези броја цркава и назива неких насеља, као и у вези распореда цркава једног насеља на двије сусједне парохије. На неке од тих нејасноћа смо указали приликом навођења података по појединим парохијама.

ХЕРЦЕГ НОВИ

Топла

У овој парохији су биле цркве: Вазнесенска и Св. Ђорђа. Парохији је припадао и дио Херцег Новог, а вјерника је било 489. Парох је био Јосиф Троповић, 37 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 300 франака у новцу је дијелио са капеланом.

Савина

Црква је Св. Сава, парохији је припадао и дио Херцег Новог, а вјерника је било 166. Парох је био Софроније Ђучић, 35 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 60 франака у новцу.

Кумбор

Црква је Покров Богородичин, а вјерника је било 264. Парох је био Никола Бујеновић, 34 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 95 франака у новцу је дијелио са капеланом

Баошићи

Парохији су припадале цркве: Св. Никола и у Ђеновићима Св. Стефан и Св. Симеон. Ђеновићи су били дио парохије. Вјерника је било

---

⁷ У АСПЦК су сачувана и Регеста Епархијског архива за период од 1811. до 1817. године, коју је, својевремено, написао Васо Јовановић из Котора. У нашем раду смо користили наведена регеста и оригиналну архивску грађу.

356, а парох Марко Цвјетковић, 68 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 180 франака у новцу дијелио је са капеланом.

Бијела

Овој парохији су припадале цркве: Рођење Богородице, Св. Госпођа и Св. Петар и Павле. Вјерника је било 670, а парох је био Симеон Злоковић, 67 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 183 франка у новцу. (1814. године се помињу још и свештеници: Илија Злоковић и Богдан Милиновић).

Јошица

Парохији је припадала црква Св. Недјеље, а дјелови парохије су били Ђурићи и Лепетане. Вјерника је било 180, а парох Богдан Секуловић, 26 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 200 франака у новцу.

Мокрине

Парохији су припадале цркве: Св. Ђорђе, Св. Варвара, Св. Илија и Св. Крст, а вјерника је било 300. Парох је био Никодим Лазаревић, 53 године стар, кога су издржавали вјерници. Годишњи приход, у новцу и пшеници, износио је у укупној вредности 100 франака.

Ратишевина

Парохији су припадале цркве: Св. Тројица и Св. Козма, у Сушћепану Св. Стефан и у Мојдежу: Вазнесенска, Рођење Богородице и Св. Недјеља. Дјелови парохије су били Сушћепан и Мојдеж, а укупно вјерника 600. Парох је био Јевтимије Сабличић, 29 година стар. Годишњи приход је износио 150 франака у новцу. (1814. године у Мојдежу се помиње још и свештеник Ђорђе Поповић)

Требесин

Парохији су припадале цркве: Св. Тома и у Каменом Св. Стефан и Св. Никола. Камено је био дио парохије, а укупно вјерника је било 340. Парох је био Алекса Аврамовић, 42 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 110 франака у новцу.

Сасовићи

Парохији је припадала црква Св. Стефана и у Подима, као дијелу парохије, Св. Михаило. Дјелови парохије су били: Казимир и дио Пода, а вјерника је било 220. Парох је био Драго Павковић, 26 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 80 франака у новцу. (1814. године још се помиње и свештеник Лука Раповац).

Поди

У парохији је била црква Св. Сергија, а вјерника 390. Парох је био Гаврило Мијатовић, 75 година стар. Имао је годишњи приход од 80 франака исплаћених од вјерника.

Кути

Наведене су сљедеће цркве: Св. Тројица, Св. Госпођа, Св. Андрија, Св. Ђорђе и Св. Илија. Вјерника је било 686, а парох Томо Накићеновић, 40 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 180 франака у новцу.

Убли

У овој парохији су биле цркве: Св. Ђорђе и Св. Госпођа, и у Жлијебима, као дијелу парохије, Св. Никола. Вјерника је било 360, а парох Тома Васиљевић, стар 63 године. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у кукурузу је био у вредности од 140 франака. (1814. године помиње се још и свештеник Димитрије Васиљевић).

Крушевице

У парохији су биле ове цркве: Св. Михаило, Св. Јован, Св. Никола и Св. Текла. Вјерника је било 306, а парох је био Александар Матовић, 65 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 112 франака је дијелио са капеланом.

У току истраживања у АСПЦК наишли смо и на Списак рукоположених и произведених свештеника Православне епархије Бококоторско-Дубровачке, започет 1872. године. У тој свесци су пописана 182 свештеника, рукоположена у времену од 1811. до 1929. године. За овај рад дајемо имена оних свештеника који су рукоположени у периоду од

1811. до 1814. године, према припадајућим подручјима. Напомињемо да су у наведеној евиденцији дати подаци о: имену и презимену свештеника, мјесту рођења и напредовању у служби. Зато и ми дајемо само имена, мјесто рођења и годину кад су произведени за свештеника.

Герасим Раповац, Сасовићи, 1814. године произведен за ђакона, а за свештеника нема података. Сви остали су произведени за свештеника.

Лука Раповац, Сасовићи, 1814. године.

Георгије Поповић, Мојдеж, 1814. године.

Димитрије Васиљевић, Убли, 1814. године.

Јефтимије Лазаревић, Мокрине, 1814. године.

Јован Чуквас, Ластва, 1814. године.

Кирил Цветковић, Баошићи, 1815. године.

Илија Злоковић, Бијела, 1814. године.

Богдан Секуловић, Јошица, 1811. године.

Кртоли

Парохији су припадале сљедеће цркве: Вознесенска, Св. Госпођа, Св. Лука, Св. Јован Крститељ и Св. Михаило. Дјелови парохије су били: Гошићи, Радовићи, Никовићи, Миловићи, Марићи и Ђурашевићи. Вјерника је било 520. Парох Никола Костић, 59 година стар, издржавао се од вјерника. Годишњи приход од 270 франака у новцу дијелио је са још три свештеника, који су служили као капелани.

Клинци

Парохији су припадале сљедеће цркве: Св. Тројица, Св. Трифун, Св. Михаило, Св. Пантелејмон, Св. Харитон, Св. Сава, и у Мрковима Св. Лазар и Св. Недјеља. Мркови су били дио парохије. Вјерника је било 315, а служио је парох Јован Радовић, 56 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у вину, у вредности од 70 франака, је дијелио са капеланом.

Забрђе

У овој парохији су биле цркве: Св. Госпођа, Св. Андрија и Св. Недјеља. Вјерника је било 150, а парох Косто Тројановић, 32 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у вину износио је 35 франака.

Мрдари

Парохији су припадале ове цркве: Св. Вартоломеј, у Бргулима Св. Петар, у Радованићима Св. Никола, Св. Ђорђе и Св. Госпођа. Дјелови парохије су били: Бргули, Беговићи, Радованићи, Бабунци и Мишевићи. Вјерника је било 385, а парох Раде Петровић, стар 75 година. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у вину у вредности од 80 франака је дијелио са капеланом.

У цитираном списку рукоположених и произведених свештеника наведен је Георгије Петровић, Радованићи, 1800. године и Филип Костић, Кртоли, 1802. године.

КОТОР

Морињ

Парохији су припадале ове цркве: Св. Јован, Св. Тома, Св. Петка и Св. Илија. Дјелови парохије су били: Костањица, Стрп, Липци и Лепетане. Вјерника је било 1060, а парох Богдан Милиновић, стар 42 године. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у житарицама и вину је износио 200 франака. У већ поменутом списку рукоположених и произведених свештеника се налази Спиридон Берберовић, Морињ, 1805. године.

Рисан

Парохији су припадале ове цркве: Св. Петар и Павле, Св. Архангел Михаило, Св. Јован и Св. Лука, и Св. Никола и Св. Петка у Леденицама, као дијелу парохије. Вјерника је било 1300, а парох је био Симеон Јовановић, стар 42 године. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 500 франака у новцу дијелио је са три капелана.

Кривошије

У парохији су биле цркве: Св. Петка и Св. Јован, а вјерника је било 315. Парох је био Марко Самарцић, стар 25 година. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у кукурузу је био у вредности од 130 франака.

Ораховац

Наведене су ове цркве: Св. Ђорђе, Св. Петка, Св. Јован Крститељ, Св. Јован Богослов, Усејковање Јована Крститеља и Св. Никола. Дјелови парохије су били: Прчањ, Пераст и Столив. Парох је био Петар Лазаревић, 69 година стар, а вјерника је било 812. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници у вредности од 200 франака дијелио је са капеланом.

Котор

Парохији су припадале цркве: Св. Лука и уз њу дограђена капела Св. Спиридона и Св. Никола, а дјелови парохије су били: Мишулић, Пелузица, Прчањ, Кавач, Богдашићи и Тиват. Парох је био Јосиф Ђурнић, стар 62 године, а вјерника је било 917. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 500 франака у новцу је дијелио са капеланом. У списку рукоположених и произведених свештеника се налази Јаков Поповић, Богдашићи-Котор, 1811. године.

Грбаљ

Упоређујући оригинални документ пописа цркава по појединим парохијама са одговарајућим регестима, уочили смо да знатан број цркава у тим документима није евидентиран, па смо, за неке од тих парохија, у заградама уписали недостајуће цркве, за које се зна да су тада постојале.

Сутвара

Цркве су биле: Св. Варвара, Св. Ђорђе, Св. Госпођа на Градцу и Св. Јован у Дубу. Дјелови парохије су били Градац и Дуб, а вјерника је било 318. Парохију је водио Никола Вукшић, 33 године стар. Годишњи приход у пшеници у вредности од 98 франака је дијељен са два капелана који су опслуживали двије помоћне цркве.

Наљежићи

Овој парохији су припадале цркве: Св. Димитрије и Св. Илија, а вјерника је било 239. Марко Тујковић је био парох, 42 године стар, а годишњи приход у пшеници у вредности од 120 франака је дијелио са капеланом који је опслуживао цркву у Сутвари (не наводи се име цркве, примј. аутора).

Пелиново

Парохији су припадале цркве: Св. Недјеља и Св. Ђорђе, а вјерника је било 160. Парох је био Стеван Ђукић, 43 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници и вину, у вредности од 60 франака, је дијелио са једним капеланом. (Примјећујемо да нијесу уписане двије, тада, најпознатије цркве у Пелинову: Св. Тројица и Св. Никола).

Шишићи

Парохија су припадале ове цркве: Св. Мина, Св. Ђорђе и Св. Госпођа, а вјерника је било 265. Парохију је водио парох Јово Латковић, стар 70 година. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници у вредности од 100 франака је дијелио са једним капеланом.

Пријеради

Парохији је припадала црква Св. Ђорђа, а вјерника је било 106. Парохију је водио парох Станко Мезалин (Мензалин), стар 52 године. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници износио је 60 франака.

Ластва

Парохији су припадале цркве: Вазнесенска (Св. Спас) и Св. Илија, и Св. Госпођа и Св. Ђорђе у Горовићима, као дијелу парохије. (Братешићи нијесу поменути). Вјерника је било 224, а парох је био Марко Вучетић, стар 35 година. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници износио је 60 франака.

Пријевор

Парохији су припадале цркве: Св. Јован и Св. Петка. (Свињишта нијесу наведена). Вјерника је било 125, а парох је био Јован Ковачевић, 32 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници и вину је износио 70 франака.

Побрђе

У парохији су биле ове цркве: Св. Ђорђе, Св. Јован, Св. Госпођа и Вазнесенска (Св. Спас). Чудно је што нема помена цркве Св. Петке, за

коју има података да је тада постојала. Врановићи су били дио парохије. Вјерника је било 500, а парох Станко Батута, 48 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници и другим житарицама, у вредности од 100 франака, је дијелио са једним капеланом.

(Љешевићи нијесу на наведеном списку, јер су "били одломак општине Кртољске до 1865. г.", М. Црногорчевић, Цркве у Грбљу, стр. 50)

Кубаси

Наведена је црква Рођење Богородице, а вјерника 140. Парохију је водио Лазо Бућин, 35 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници, у вредности од 70 франака, дијелио је са једним капеланом. У цитираном списку рукоположених и произведених свештеника је наведено да је Лазар Бућин из Кубаса произведен за свештеника 1794. године.

Трешња (Трешњица)

Парохији је припадала црква Св. Јована, а дио парохије Укропци. Вјерника је било 94, а парохију је водио Марко Бећир, 36 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у пшеници, у вредности од 40 франака, дијелио је са једним капеланом.

Главатичићи

Парохији су припадале цркве: Св. Петка и Св. Никола. Вјерника је било 270, а парох је био Никола Лазаревић, 32 године стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход у житарицама и вину износио је 100 франака. У списку рукоположених и произведених свештеника се налази Никола Лазаревић, Главатичићи, 1793. године.

Ковачи

У парохији је била црква Св. Архангела Михаила, а дио парохије Бјелошевићи. Парох је био Никола Ђурић, 45 година стар. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход од 70 франака у новцу дијелио је са једним капеланом.

Главати

Парохијске цркве су биле: Св. Никола и Св. Ђорђе, а вјерника 120. Парох је био Јован Тица (Тичић), стар 90 година. Годишњи приход је имао 70 франака у новцу.

Загора

Парохији су припадале ове цркве: Св. Василије, Св. Илија, Св. Јован и Св. Теодор. Парох је био Петар Поповић, 40 година стар, а вјерника 160. Годишњи приход у пшеници, у вредности од 50 франака, дијелио је са једним капеланом.

Вишњева

Парохијска црква је Успеније Богородице а вјерника је било 170. Парох је био Ђорђе Бојковић, 37 година стар, имао је годишњи приход у пшеници у вредности од 70 франака.

Кримовице

Парохијске цркве су биле: Св. Вратоломије (Св. Вартоломеј), Св. Стефан, Св. Богородица и Св. Андрија. Парох је био Јован Микијељ, 28 година стар, а вјерника 130. Имао је годишњи приход у житарицама у вредности од 70 франака.

БУДВА

Парохијска црква је била Св. Тројица, а вјерника 160. Парох је био Марко Руцовић, 58 година стар. Наведено је да се издржава од вјерника (без износа годишњег прихода).

Борете

Парохијска црква је Св. Госпођа, а вјерника 150. Парох је био Раде Борета, 52 године стар. Имао је годишњи приход од пшенице и вина у вредности од 40 франака.

Подострог

Парохији су припадале цркве: Св. Јован и Св. Никола, а вјерника је било 160. Парох је био Саво Тановић, 48 година стар. Имао је годишњи приход од пшенице и вина у вредности од 60 франака.

Марковићи

Парохији су припадале цркве. Вознесенска и Св. Илије, а Лапчићи су били дио парохије. Вјерника је било 200, а парох Никола Марковић, 50 година стар. Имао је годишњи приход у житарицама у вредности од 50 франака.

Побори

У парохији су биле цркве: Св. Јован у Поборима и Св. Недјеља у Зечево. Дјелови парохије су били: Зечево, Ђаконово и Прибиловићи. Вјерника је било 260, а парох Јован Зец, 50 година стар. Годишњи приход, у новцу и вину, износио је 60 франака.

Бечићи

Парохији су припадале цркве: Св. Никола, затим у Витодолу - Вознесенска, и у тврђави Светог Стефана - Св. Госпођа. Дјелови парохије су били: Витодо, тврђава Св. Стефана, Ђенаши, Маровићи и Близикуће. Парох је био Петроније Миковић, а вјерника 260. Имао је годишњи приход у житарицама 125 франака.

Тудоровићи

Цркве су биле: Св. Никола, Св. Недјеља и Св. Димитрије, и у Близикућама, као дијелу парохије, Св. Јован. Вјерника је било 215, а парох Крсто Анђус, стар 50 година. Годишњи приход у новцу од 160 франака дијелио је са два капелана.

Луг

Цркве су биле: Св. Стефан и Св. Петар, а вјерника 50. Парох је био Лука Давидовић, стар 42 године. Годишњи приход у житарицама, у вредности од 40 франака, дијелио је са једним капеланом.

Режевићи

Парохији су припадале цркве: Св. Василије и Св. Сава, затим Св. Тома у Жуковици, Св. Срђе у Срзентићима и Св. Крст у Новосељу. Дјелови парохије су: Жуковица, Срзентићи и Новосеље. Парох је био Димитрије Перазић, 26 година стар, а вјерника 269. Годишњи приход је износио 130 франака у новцу.

Кастел Ластва

Парохији су припадале ове цркве: Св. Илија, Св. Тома и Св. Козма, а вјерника је било 58. Парох је био Петар Суђић, 59 година стар. Годишњи приход у житарицама износио је 60 франака. У списку рукоположених и произведених свештеника налазе се ова имена.

Марко Греговић, Кастел-Ластва, 1814. године.

Николај Медин, " "

Георгије Суђић, " "

Јосиф Митровић, Паштровићи, 1807. године.

Поличац

Парохији су припадале цркве: Св. Госпођа и у Лукању Св. Димитрије. Дјелови парохије су били: Рустово и Лукање. Вјерника је било 215, а парох Петар Краповић, 55 година стар. Годишњи приход је био 100 франака у новцу.

Куљаче и Кажанегри

У документацији за ову парохију се наводи парох Гаврило Црнац, 50 година стар, а вјерника 60.

У **ДУБРОВНИКУ** је била административна надзорна власт - Интендатура, па су наведени подаци и за ту парохију. Црква је била Благовјештенска, а дио парохије Груж. Вјерника је било 120, а парох Стеван Новосел. Издржавао се од вјерника, а годишњи приход је износио 630 франака у новцу.

МАНАСТИРИ

У Зелићевом извјештају су дати и најважнији подаци о манастирима, с тим што је највећа пажња посвећена манастирским имањима и

свештенству. Подаци о годинама подизања манастира нијесу вриједни посебне пажње, јер за све манастире, изузев Савине, углавном пише да су "саграђени у врло давно вријеме". У свим манастирима су калуђери реда Св. Василија. Наше је одређење да у овом раду дамо преглед података о старјешинама манастира и осталом свештенству.

Манастир Савина

Манастир је посвећен Успенију Богородице. Старјешина је архимандрит Никанор Богетић, стар 63 године, ушао у манастир 1770. године.

Калуђери су: Троповић Јосиф, 36 година, ступио у манастир 1778. године.

	Ђучић Софроније, 35 година,	"	1779.
	Грушић Макарије, 27 година,	"	1797.
	Сундечић Спиридион, 36 година,	"	1793.
	Милиновић Нектарије, 56 година,	"	1776.
	Цвјетковић Кирил, 22 године,	"	1804.
	Лазаревић Јевтимије, 21 година,	"	1807.
	Рељић Петроније, 60 година,	"	1797.
	Петровић Лазо, 70 година,	"	1761.
	Кордић Никола, 40 година,	"	1791.
Ђаци:	Ђаја Никола, 17 година,	"	1804.
	Раповац Крсто, 16 година,	"	1808.
	Васиљевић Илија, 13 година,	"	1810.
	Павковић Васиљ, 13 година,	"	1810.

Манастир Бања у Рисну

Манастир је посвећен Св. Великомученику Георгију. Старјешина манастира је игуман Лапић Арсеније, стар 80 година, а ступио у манастир 1770. године.

Калуђери: Јовановић Симеон, 42 године, ступио у манастир 1777. године.

	Лазовић Георгије, 44 године,	"	1780.
	Лалошевић Никола, 80 година,	"	1782.
Ђаци:	Крњевић Никола, 17 година,	"	1805.
	Деспић Спасоје, 16 година,	"	1808.

Манастир Ластва у Грбљу

Манастир је посвећен Рођењу Богородице. Старјешина манастира је игуман Глигорије Бућин, стар 88 година, ступио у манастир 1787. године.

Калуђери: Ђурнић Јосип, 66 година, ступио у манастир 1768. године.

Богетић Василије, 34 године, " 1803.

Бућин Јосиф, 21 година, " 1804.

Манастир у Маинама

Манастир је посвећен Св. Петки. У вријеме давања извјештаја у манастиру је био само калуђер Исаије Дулетић, стар 32 године, ступио у манастир 1892. године.

Манастир Прасквица у Паштровићима

Манастир је посвећен Св. Николи. Старјешина манастира је игуман Сава Љубиша, 60 година стар, а ступио у манастир 1766. године.

Калуђери: Љубиша Димитрије, 55 година, ступио у манастир 1778. године.

Миковић Петроније, 54 године, " 1776(?)

Постриженик, Ђурашевић Георгије, 45 година, " 1804(?)

Ђак: Љубиша Стеван, 15 година, " 1804.

Манастир Режевићи у Паштровићима

Манастир је посвећен Успенију Богородице. Старјешина манастира је игуман Лучковић(?) Димитрије, стар 50 година, ступио у манастир 1748. године.

Калуђери: Ђурашевић Стефан, стар 63 године, ступио у манастир 1756. године.

Перацић Димитрије, 26 година, " 1792.

Ђак: Медиговић Илија, 15 година, " 1805.

Манастир Дуљево у Паштровићима

Манастир је посвећен Св. Стефану. Старјешина манастира је игуман Стеван Марковић, стар 70 година, ступио у манастир 1746. године.

Калуђери: Бечић Василије, 40 година, ступио у манастир 1768. године.

Црнац Гаврило, 50 година, " 1763.

Манастир Градишта у Паштровићима

Манастир је посвећен Св. Николи. Старјешина манастира је игуман Зеновић Максим, стар 82 године, ступио у манастир 1742. године.

Калуђери: Очинић Сава, стар 45 година, ступио у манастир 1793. године.

Медин Јосиф, 28 година, " 1797.

Ђаци: Дабковић Ђуро, 15 година, " 1808.
Греговић Сава, 16 година, " 1809.

Регистар свештених лица из Кртола, Луштице, Грбља, Маина, Побора, Браића и Паштровића ⁸

У Историјском архиву Котор (фондови: ПОФ и ДЕБОФ) има значајних података о свештенству Боке Которске, па смо за овај рад користили и ту архивску грађу, иако се нека имена свештеника понављају. Напомињемо да у овим фондовима нема података о свештенству с подручја Херцег Новог.

Кртоли

Нико Костић, Никола Бујеновић, речени "Инглеz", Филип Костић, Јовановић (нема имена).

Луштица

Иво Мустур, Нико Калуђеровић, Ђуро Петровић, Раде Петровић, Косто Тројановић. ⁹

Грбљ

У извјештају је дат списак пароха по кнежинама. Прво дајемо списак за кнежине Горњег Грбља, а затим за кнежине Доњег Грбља.

Кнежина Тујковић: Јово Латковић, Јово Шофран, Марко Тујковић, Нико Вукшић и Стијепо Ђукић.

Кнежина Љубановић: Станко Мезалин, Марко Вучетић и Иво Ковач.

Кнежина Лазаревић: Марко Милојко, Перо Бућин, Стиепо Бећир, Нико Лазаревић, Јово Милојко, Јово Парापид, Лазо Бућин, Марко Бећир и Станко Батута.

Кнежина Бојковић: Јово Тица, Нико Ђурић, Ђуро Бојковић, Перо Поповић, Јово Микијељ и Илија Бајковић.

На крају списка игуман Глигорије Бућин саопштава: "Ово су све више речени пароки кои служе летурђиу а пароки ... кои не служе у кнежину Лазаревића

⁸ ИАК, ПОФ-II, 9,10,11,12 (1808-1813); ДЕБОФ-II, 74/1 (1807-1811); АСПЦК, Регеста Епарх. архива, омот VI за 1815.годину.

⁹ ИАК, ПОФ, II- 9 (Кртоли и Луштица)

поп Ђуро Лазаревић

поп Вуко Лазаревић

поп Нико Батута

Ово су сви попови од речене комунитади". Слиједи потпис- игуман
Глигорие Бућин.¹⁰

---

¹⁰ ИАК, ДЕБОФ, II, 74/1

DEBOK, II
II

Анаграфы ио католанахъ 76/1

преставлю въ число анаграфы г. н. в. иставу вотер
гриторие ио манастира ластже в грозиле
ио мбнйта грозилскѣ и исеставесѣ колпикоица па
рохаѣ

и кнзѣи либсана нозика

попѣ Спиданѣ иурилинѣ

попѣ мауро вдѣтѣ

попѣ фо кохатѣ

и кнзѣи ооикоица пароки

попѣ фо пѣица

попѣ нико вдѣиѣ

попѣ фо ооикоица

попѣ мауро попозѣиѣ

попѣ фо тихиѣ

попѣ фо ооикоица

и кнзѣи лазарѣица

попѣ мауро тилоико

попѣ мауро оидѣиѣ

попѣ Спиданѣ оидѣиѣ

попѣ нико лазарѣиѣ

попѣ фо тилоико

попѣ фо парапѣиѣ

попѣ мауро оидѣиѣ

попѣ мауро оидѣиѣ

попѣ Спиданѣ оидѣиѣ

и кнзѣи Тбилиѣица пароки

пароки попѣ фо лапозѣиѣ

попѣ фо шофранѣ

попѣ мауро Тбилиѣиѣ

попѣ нико вдѣиѣ

попѣ Спиданѣ вдѣиѣ

ѿвѣстъ сѣмъ вѣщамъ речеши старои пои слаже мѣхрѣи
 а пајони вѣбоиѣни пои не слаже
 вѣмѣиѣнѣ лазаѣиѣиѣ
 поѣ вѣбо лазаѣиѣиѣ
 поѣ вѣбо лазаѣиѣиѣ
 поѣ вѣбо лазаѣиѣиѣ
 ѿвѣстъ сѣмъ поѣиѣиѣ вѣуѣтѣне поѣиѣиѣиѣиѣиѣ

, Грѣиѣиѣ Грѣиѣиѣ Грѣиѣиѣ

Паштровићи: Марко Митровић, Андрија Режевић, Крсто Анђус, Јово Греговић, Перо Суђић, Стијепо Давидовић.¹¹

Маине: Раде Борета, Саво Тановић, Петар Краповић, Нико Марковић, Марко Руцовић.

Браићи: Андрија Угљешаић, Бошко Стојановић.

Побори: Јово Зеџ.¹²

Осим наведеног, сматрамо да је корисно овдје приложити још један врло интересантан документ, тј. писмо извјесном протојереју Јовану, које је потписао и овјерио својим печатом намјесник бококоторски Г. Зелић. Основни садржај писма говори о томе како је Г. Зелић постављао свештенике по одређеним мјестима, па наводи: "Дајем вам на знање да сам изабрао за протопопа у сву Новску Комуниѣду попа Симеона Злоковиѣа, за Кртоле и Луштицу попа Ника Костиѣа, за Маине, Браиѣе и Поборе попа Саву Тановиѣа, вас за Рисан, Ораваџ, Кривошије и Убле, ..." Затим Г. Зелић наглашава да ово све чини како би увео "Свештенство у Благодичиниѣ а народ у послушание Закона црковнога..."¹³

¹¹ ИАК, ПОФ, II- 11.

¹² ИАК, ПОФ, II- 12, (Маине, Браићи и Побори)

¹³ АСПЦК, док. 56, фасцикла за 1811- 1812. годину.

¹⁴ Овом приликом изражавам велику захвалност протојереју-ставрофору госп. Момчилу Кривокапићу што ми је омогућио истраживање наведене архивске грађе.

Закључак

Француска владавина у Боки Которској је била у периоду од 1807-1813. године. Према Мармоновој одлуци из 1807. године формирана је Краљевска генерална делегација за Боку, која је подијељена на три среза (каторски, херцеговски и будвански). Француска управа у Боки Которској је била омражена, јер, осим високих и разноврсних пореза (земљарина, кућарина, главарина) и присиљавања становништва на обавезне радове на изградњи путева, укинула је и јурисдикцију цетињских владика над православцима у Боки Которској.

На захтјев генералног гувернера илирских провинција да му се достави детаљан извјештај о свим црквама и свештеним лицима архимандрит и намјесник за Боку Которску Герасим Зелић је дао врло исцрпан извјештај 30. децембра 1811. године. Из датог извјештаја и остале изворне грађе, која се чува у АСПЦК, као и из фондова ПОФ и ДЕБОФ, који се налазе у Историјском архиву Котор, издвојили смо најважније податке о црквама, манастирима и свештенству из периода француске владавине. О сакупљању података са терена и припремама на изради Зелићевог извјештаја, као и о неким списковима свештеника, приложили смо копије оригиналних докумената.

ПРИКАЗИ

Приказ монографије

Наслов: „КУМБОР: ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И СЈЕЊАЊА“

Аутори: др Шпиро Вуковић и мр. Глиго Одаловић
Ауторско издање, Кумбор, 2014.

Аутори ове дивне књиге су дугогодишњи пријатељи и комшије. Нажалост њено објављивање други аутор није доживио. Оба аутора су и прије ове, објавили више запажених књига из различитих области. Да су написали само ову, они би се њоме заиста одужили своме завичају. Вјештина и одговорност аутора се види већ у поднаслову ове завичајне монографије - *између историје и сјењања*. Такав наслов изражава њихову основну намјеру, да се ништа важно не прескочи и да нико не буде заборављен.

Између корица ове врло занимљиве књиге, дакле већ од луцидног, колико обавезујућег толико и оправдавајућег и опрезног наслова, садржано је право богатство историјских чињеница, као и богатство широке лепенце сјењања, на многе људе и догађаје у некадашњем Кумбору. Поред сликовитог описа простора у коме је смјештен Кумбор, књига нас већ интригира дилемама о настанку *имена Кумбор*, да ли то име потиче од турског или келтског, да ли је „*карабурум, кумбара*“, „*кум + боре*“, да ли је Кумбор - *рт, топ* или *јутарња долина*, или све заједно. Затим се у књизи расправља о друштвеним приликама у разним вакума и временима, турског доба, за вријеме млетачке владавине, прве и друге владавине Аустро-угара, доба краљевства СХС и старе Југославије. У том контексту су свакако врло занимљиви подаци и импресије о неким догађајима новије историје - за вријеме Другог свјетског рата и окупације, као и оне непосредно након ослобођења и о органима нове народне власти.

У историјском дијелу, књига пружа драгоцене податке и опсервације о историјском развоју, кроз врло брижљив *хронолошки преглед догађаја*. А историјске хронике су значајне због тога, што су оне својеврсни сусрети данашњих нараштаја са прошлошћу. Али, ово није само *хроника Кумбора*, који је растао и развијао се упоредо са развојем државе и њених институција. Ово је и један специјалан историјски угао посматрања, из којег се, кроз Кумборску визуру, види развој и судбина старе и нове Југославије, институција и власти тих држава. Стога је ово и својеврсни

прилог историји жељезнице (пруга није завршавала у Зеленици, него је фактички ишла до Кумбора), као што је и драгоцен прилог историји ратне морнарице и ратног ваздухопловства.

Иако је књига сачињена из неколико дјелова, то је једна цјеловита структура, добро компонована, са врло занимљивим а понекад и интригантним садржајем. Главна поглавља и разматрања се односе на: Историјске и друштвене прилике, Становништво, занимања Кумборана, етничке особености, културно наслеђе, просвјету, културно-забавни и спортски живот, обичаје. Пошто је књига писана по Вуковом правилу – *пиши као што говориш*, на крају је дат драгоцен прилог – *Значење локализма*, односно мање познатих ријечи.

Немогуће је, у кратком приказу, истаћи све важне појединости које ова књига садржи, те указујем само на оне дјелове који, по моме мишљењу, представљају изванредну *социолошку или социо-демографску анализу*, укључив и оне дјелове који представљају драгоцене *етнографске* прилоге. Ова историјска и у великом дијелу етнографска хроника Кумбора, омогућава *својеврсни сусрет предака и потомака*. Зато су посебно важни, и за данашње Кумборане, и за њихове нове нараштаје, посебно занимљиви, подаци и оцјене о етничком поријеклу, правцима и времену насељавања и развоју становништва. У том дјелу су свакако занимљиви подаци о кумборским домаћинствима пред Велики (први свјетски) рат, а посебно детаљни подаци о домаћинствима између два свјетска рата. Аутори истичу да је највећи број предака некадашњих и данашњих Кумборана, овдје насељен из јужне Херцеговине. То се десило послије ослобађања Херцег-Новога од Турака, крајем 17. вијека. Ту се, иначе, могу уочити значајне разлике о етничком поријеклу и саставу становништва у *селима горње Боке* (можемо их звати загорским или пригорским) и ових насеља дуж обале, што није тема ове књиге. То *досељавање Херцеговаца у Кумбор* је било групно, а касније појединачно, али не само из Херцеговине него из других крајева: Боке, Црне Горе, Конавала, Далмације.

Врло су занимљива кретања и промјене структуре кумборског становништва. Након тог првог групног досељавања, послије Морејског рата, у Кумбору је било 47 презимена, да би 200 година касније број презимена био готово преполовљен на свега 26 презимена. Наравно, данашња структура становништва, и национална и социјална, потпуно је измјењена.

Аутори монографије трагају за узроцима таквог демографског кретања и налазе неке карактеристичне одговоре на питања зашто је дошло до *демографске стагнације* и опадања: било је много неочењених људи и неударних жена (чак 13% домаћинстава чине неочењени); много дјецe је умирало одмах по рођењу (преко 10%); много младих је умирало

прије стасавања за брак. Из великог броја домаћинстава дјеца одлазе у економску емиграцију (нпр. из неких кућа чак по двоје-троје одлази у Аргентину). С друге стране, у условима стране окупације, без националне слободе, ограничена је и покретљивост људи, села су затворени простори, тако да су и брачне везе најчешће биле између самих Кумборана. Чак су се и неки иселјеници, из далеког свијета, враћали у завичај, да би се оженили својим мјештанкама.

Поновни прилив становништва се јавља по завршетку Великог рата, у новој, али сада националној држави, национално ослобођених и уједињених југословенских народа. Због потреба војске, у Кумбор долазе професионална *војна лица* и стручни радници. Можда аутори нијесу поменули баш све Кумборанке које су пронашле своје изабранике и животне сапутнике у елегантним официрским униформама, али ти детаљи у књизи подсећају на „оно наше што некад бијаше“. Углавном, *број домаћинстава* се са 60, пред Први рат, повећао на 94. И *број презимена* је повећан, на 56, што је за 30 више него пред први рат. Новодоселјеници већином пристижу из руралних средина *бокешког планинског залеђа*, али и из других крајева. Тако се, у једну вијековима затворену средину, уносила нова крв и демографска свјежина. Ових неколико илустративних података, одсликава врло динамичне демографске промјене у Кумбору, које су аутори зналачки и детаљно приказали.

Треба истаћи још један врло важан сегмент ове књиге. То су детаљно описани *народни обичаји*. А то је оно *нематеријално духовно богатство*, које се наслеђује и преноси са предака на потомке. Духовно богатство које наслеђују нови нараштаји јесу: Крсна слава, Храмове славе, Божић, Васкрс, Покладе, Турђевдански уранак.

Крсна слава је, и према мишљењима најпознатијих историчара и етнолога, најстарији духовни обред и најзначајнији српски национални обичај. То је несумњиво један од највреднијих елемената духовног богатства, односно најзначајнијих облика нематеријалног културног наслеђа српског народа. Али, крсна слава није само српски православни обичај, што потврђују и аутори ове књиге, наводећи католичке куће у Кумбору које имају крсно име. Сличне примјере можемо наћи у Конавлима, као и у западној Херцеговини, затим код Арбанаса и Бугара.

Аутори описују локалне обичаје везане за ове духовне светковине. Оно што се чини посебно значајним, у *етнографском смислу*, то је, примјера ради, детаљан опис садржаја јеловника за славске, божићне и друге светковине: за мрсни и посни славски ручак; шта садржи први, а шта четврти пјатанац; кад се и како пали славска свијећа; како се иде на „*чашу вина*“ и честитање славе, итд. Аутори такође детаљно описују обичаје, локална правила и процедуре, приликом *просидбе, вјеридбе, свадбе*:

колико иде сватова, а колико погузјеља, куда сватови одлазе по невјесту, а куда се враћају; оће ли у оба дома све бити „*братски или сватски*“, и тд.

На крају, основи утисак је да ова књга не плијени само својим комплексним садржајем, него и начином казивања, као дивна ниска успомена које извиру из оног другог дијела њеног наслова – дакле из ауторских живих сјећања. А та њихова сјећања овом књигом дефинитивно постају аутентични дио писане историје. Казивања су изложена јасно и прегледно, прецизним језичким стилем, „онако нашки шћето“, како то знају и умију. Мислим да ће ова књига код свих Кумборана, и не само код њих, побудити осјећања дивљења ауторима књиге, али и осјећање поноса њеним садржајем, оним што је и како приказан развој Кумбора и живот многих генерација Кумборана. Припремајући и објављујући ову монографску хронику Кумбора, њени аутори су се заиста одужили своме завичају.

Милан Р. Милановић

ЗАВИЧАЈ КАО НЕИСПРПНА ИНСПИРАЦИЈА¹

„Сећања су у мени
подигла читаву теорију“.

И. Секулић

Током готово три деценије континуираног књижевног и научног рада (1987-2015), посвећеног махом етнографији, историографији, литераторологији, епистографији и културологији, др Мила Медиговић-Стефановић (1948) објавила је четири монографске публикације: *Невеста у свадбеном кругу* (Нови Сад, 1995), која представља редиговану верзију магистарског рада, *Народна библиотека у Крагујевцу (1866-2004)*, Крагујевац-Београд, 2005, која представља редиговану докторску дисертацију, *Јагодинско библиотекарство (1851-2011)*, Јагодина, 2011, и *Урамљена љетовања* (Петровац на мору, 2013), посвећену опису туризма на Паштровском приморју у XX веку, као и стотинак приказа, чланака, огледа и студија расутих по периодичним публикацијама. Реторика четири наведене монографије без посредника упућује на области културно-историјских наука којима припадају, што се не би могло рећи за најновију колажно конципирану књигу чланака, огледа, студија и поезије – *Бршљан уз кућу* (Будва, 2014) и истородну књигу коју је ауторка метафорично назвала *Месечева светиљка* (у припреми).

У насловљавању најновије књиге илустроване срушеним кућама и пејзажима завичаја, Мила Медиговић-Стефановић се определила да опише сећање на ближу или даљу прошлост. То значи да се определила за ону врсту дискурса карактеристичну за белетристику (као „термин индикатор“), а не за дискурс који карактерише књижевна научни стил и језик („као чврст термин“), који срећемо тек у реторици међуналова („Есеји“ и „Завичајна шкатула“). Стога се приказ најновије књиге мора започети од метафоричног наслова који је ауторка прецизно објаснила у уводу (предисловију) „Бршљан уз кућу“ (стр. 9-13). По њеном мишљењу, наслов служи као „шифра тумачења“, тачније речено као „путоказ до видљивих и латентних суштина књиге“, односно као ознака оне врсте интенционалног лука дела који је Умберто Еко дефинисао као *intentio*

---

¹ Мила Медиговић-Стефановић: *Бршљан уз кућу*, Копирајт доо Будва, Будва, 2014, стр. 169.

auctoris у познатом теоријском прилогу „Интерпретација и историја“ (1993), који ауторка у есејистици назива „аутопоетским начелом“.

Основни циљ који жели да оствари је везан за проучавање завичајне историје, културе, књижевности, усмене традиције и свих видова инспирације којима као средиште служи дуговечна племенска традиција, породично и лично сећање. За разлику од тежњи модерниста, авангардиста и постмодерниста, Медиговић-Стефановић се определила за традиционалне форме књижевне и критичке мисли, за емоционалистичку естетику у белетристици, за проучавање оних појава и процеса у материјалној и духовној култури који су занимљиви ауторки и читаоцу, и као део културне баштине, али и као део неисцрпне инспирације. Она новом књигом доживљава адекватну актуелизацију и проблематизацију елабориране тематике и мотивике: с једне стране *есејистичке*, а с друге стране *белетристичке*, с обзиром на то да ауторка радо и често користи различите врсте есејистичког и књижевног дискурса.

На такву оријентацију упућује увод (предисловије) „Бршљан уз кућу“. У ту сврху ауторка, у виду композиционог прстена, на почетку увода исписује реченицу са издигнутим значењем и литераризованом у великој мери: „Сјећање на завичај испуњава љепотом, а кад сте измакнути, налазите сличности са утисцима оних што су упијали заносе тог поднебља и преточили их у поезију“ (стр. 9), да би истим заносом наставила и завршне реченице: „Поетски прилози су записи душе раније остављени у завичајној шкатули. Они су спомен на непоновљиве походе и личну испуњеност љепотом, чежњом и љубављу према завичају и најмилијима“ (стр. 13).

Сада је, надамо се, лакше у потпуности објаснити реторику наслова најновије књиге – *бршљан* је живо и дуговеко дрво живота, симбол женствености, прирасло уз оронуте *куће* као спомен негдашњег живота, личне, породичне и племенске постојаности природе и људи тога краја, који не губе везу са временом и амбијентом. Први део књиге, назван „Есеји“ (стр. 17-142), подељен је у више целина. Уводна три прилога: о Дионисију Миковићу, симболици паштровске свадбе и поетици паштровских тужбалица, посвећен је историографији и етнологији, док је други део, као средиште књиге, посвећен науци о књижевности и елаборацији неких проблема и апорија занимљивог приповедачког дела Стефана Митрова Љубише (1822-1878) – семантици женствености и уписивању у медитерански текст. Наредни прилог припада компаратистици („Умјетничке експозитуре Кањошевог лика“), затим историографији („Трагање за изгубљеном историјом“), док је последњи прилог првог дела посвећен епистографији („Епистоле оданости, завичајне чежње и изневеравања“).

Ауторки су добро познати сви домети *љубишологије* као интердисциплинарне делатности, што се види по зборнику радова *Паштровићи (језик и књижевност)*, Београд-Петровац на мору, 2012, који је сама уредила. Да би се разликовала од досадашњих историчара (Д. Јеретића и Д. Иванића, на пример) и поетичара (Б. Пејовића, Н. Вуковића, Р. Ротковића и других), ауторка се опредељује за нов критички проседе, који дефинише на следећи начин: „Један од њих је и феминолошки, спреман да објективизира и понире у семантичке дубине, уносећи оно што је компатибилно Другом“. При томе сматра да нужне иновације једино гарантује „темељно аутопоетско начело“, што неминовно захтева додатну аргументацију, јер су занемарене средишне идеографеме као што су: однос експлицитне и иманентне поетике, као и однос поетике, аутопоетике и метапоетике, без чега се не може ваљано проценити Љубишин удео у развоју књижевности критичког реализма, коме припада као родоначелник (заједно са Ј. Игњатовићем).

Други део књиге „Завичајна шкатула“ (стр. 143-168) посвећен је поезији Миле Медиговић-Стефановић. Тај део књиге садржи 24 жанровски разноврсне песме, што чини читаву збирку, при чему је потребно истаћи да су краће лирске форме примереније ауторкином дару од дужих. На посредан и непосредан начин песме показују везаност за свет детињства, племенских и породичних легенди и предања, дуговеку повезаност асоцијација из различитих периода, те се стиче утисак како све песме садрже наглашен елемент аутобиографског доживљаја, особито када се ради о филозофији природе или дескриптивној поезији.

У уводном катрену слојевите песме „Приморска ведужа“ употребљене су карактеристике визуелне и медитативне песничке слике:

„Уплете се капање маслиновог уља,
оцијеђено сунчаним решетом,
у мирис неранциних цвјетова,
с предвечерја мартовског дана“ (стр. 149),

док се у другима поетски дискурс намерно патинизира колоквијалних поетским говором, који указује на метафоричност, богатство и архаику дијалекталне лексике:

„Уђи у камару, виђећеш таулин,
отвори шкафулин, тамо је такулин,
за пинезе купи нешто за објед.
Награда ти је у фацулету,
на комову при прозору,
два орава и осмијев неранце“ (стр. 148).

Читав циклус прожима медитеранско осећање живота, слично оном које деценијама негују истакнути црногорски песници прошлога века (Јанко Ђоновић, Душан Костић, Стефан Митровић, Мило Краљ и многи други).

Читалац који има симпатија за одабране аналитичке методе у свим областима белетристике и критике којима се ауторка бави, као и склоност ка поезији која је без уобичајене и наметљиве савремене агресивности и амбициозности, наћи ће довољно разлога да ужива како у есејистици и критици, тако и у наративној прози и дескриптивној поезији. Стога је права штета што ауторка у најновијој књизи није уврстила још два белетристичка прилога: маштовиту документарну прозу „Кларин портрет“ и музиколошки оглед „Музичка култура Паштровића“, оба објављена истовремено у зборнику радова *Паштровски алманах (I)* Свети Стефан – Петровац на мору, 2014, стр. 324-326 и 353-356, који су зналачки приредили др Мирослав Лукетић и Марко Кентера. Наведени *Алманах* представља природан контекст за читање колажно конципиране књиге *Бриљан уз кућу*, књиге која је занимљиво конципирана и реализована, која многим страницама указује на ауторкине разноврсне дарове, у мери у којој постоје.

Радомир Р. Ивановић

Приказ књиге

„ЈЕДАН СТАРИ ХЕРЦЕГОВАЧКО-БОКЕЉСКИ ПОГРАНИЧНИ СПОР“

проф. др Милана Р. Милановића

(Издавач: Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, Херцег-Нови, 2014.)

Књига др Милана Р. Милановића под насловом „ЈЕДАН СТАРИ ХЕРЦЕГОВАЧКО-БОКЕЉСКИ ПОГРАНИЧНИ СПОР“, обрађује врло занимљив проблем из наше прошлости, дуготрајни процес спорења и договарања становника два сусједна села, Крушевица и Мокрина. Тај њихов спор је настао поводом коришћења сеоских комуница, практично заједничке сеоске имовине, коју углавном чине пашњаци, сјенокоси, шуме, воде. Проблем је настао, онда када су ова два сусједна села, етнички хомогена и истовјерна-православна, раздвојена неприродном, иновјерном, туђинском млетачко-турском граничном међом, последице Морејског рата 1699. године, при чему су се Крушевице нашле у саставу Турске, као Херцеговина, а Мокрине у саставу Млетачке републике, као дио Боке Которске.

Ово дјело уваженог др Милана Милановића, на конкретном примјеру, обрађује кратки временски период историје једне од најнепромјењивијих државних граница на Балкану. Аутор документовано, врло убједљиво показује неприродност једне међудржавне међе која, управо због своје неприродности, производи дуготрајне сукобе и спорове. То је заправо сликовит приказ динамизма историјског живота на једном „спорном“ парчету земљишта које гради изразиту планинску тромеђу Боке, Требиња и Дубровника. Али, и околности у којима је дошло до помјерања граничне линије са природних орографских размеђа у унутрашњост Боке, те стога и одсјецања од привремене млетачке „течевине“ двају предјела, села Крушевице и Суторина, која ће касније чинити општину Приморску у срезу Требињском, дакле поново административно одвојена од Боке.

Погранични спор Крушевичана и Мокрињана постојао је и трајао врло дуго. Аутор је у овој књизи, на основу аутентичних извора, тај „стогодишњи“ спор сагледавао у периоду од 1856. до 1931. године, и то кроз више потписаних споразума сеоских главара и других одабраних

народних представника, који су били сачињавани у присуству високих представника власти држава којима су ова села припадала.

Карактеристичан је, на примјер, споразум из 1874. године, у коме Крушевичани и Мокрињани поново претресају своје границе и уговарају рјешавање међусобних односа, кад су се њихови представници састали у Требињу, и то уз посредовање високих представника двије државе чији су они тада били поданици, дакле пред представницима царске (турске) и ћесарске (аустројске) власти. Уз то су као свједоци били присутни главари сусједних племена Зубаца и Суторине, која су се тада као и Крушевице такође налазила у турском Херцеговачком кадилуку. Протокол са тог састанка написан је на два језика, српски и турски, у два једнака оригинала. У овом крушевичко-мокрињском уговору, поред изјаве спремности да међусобно опраштају раније штете и обећавају помирење, као и да потврђују раније утврђене границе терена на којем ће Мокрињани „моћи пасти своје благо“ (што експлицитно значи да су сагласни да се тај терен налази на територији Бајкових Крушевица), чини се да су најважније одредбе овог споразума садржане у тачкама којима је уређено како ће, када и колико годишње накнаде Мокрињани плаћати Крушевичанима за коришћење њихових пашњака, односно како ће се процјењивати евентуална штета коју би Мокрињани причинили усјевима на Крушевичком замљишту.

Десетак година након Требињског уговора (1874), у Крушевицама је, 19. септембра 1883. године, одржан Крушевичко-Мокрински састанак, рекло би се опет на високом нивоу, с обзиром на присуство државних представника „двје владе“, Босанско-херцеговачке и Далматинске. Важно је напоменути да се овај састанак одржава пет година након Берлинског конгреса и аустројске окупације Босне и Херцеговине (1878), што значи да се и простор Бајкових Крушевица и простор Мокрина тада налазе у домену исте државне (аустројске) власти. Притом су и двије провинције - БиХ и Далмација (која је тада административно обухватала и Боку), имале своје локалне владе. Стога се и на овом састанку јављају представници те двије владе: крушевичку страну заступа Босанско-херцеговачка влада (али више није турска него аустројска), док мокринску страну заступа Далматинска влада.

Аутор документује да међуплеменски крушевичко-мокрински сукоби нијесу престали ни у новој држави након јужнословенског уједињења 1918. године, од када се Крушевице и Мокрине налазе у истој држави, Краљевини СХС односно Краљевини Југославији, али не и у истом срезу, па ни у истој општини. Притом указује на занимљиву чињеницу да, иако су ова два села већ била заједно у својој држави (ослобођени и турског и аустројског ропства и туторства), Крушевице

и Мокрине су још, чак и у главама образованих и врло угледних људи, представљале два свијета (нпр. и угледни политичар Мирко Комненовић у једном свом службеном писму и не помиње Крушевичане, за њега су то још увијек само „далеки“ Херцеговци, али потврђује да се овај очигледно за обје стране врло важан спор, на високом нивоу рјешавао закулисно, уз обострано лобирање у министарствима и посланичким клубовима у престоници, а како изгледа и он сам учесник у томе, каже да је „неко био плаћен да ради у корист Херцеговаца“ а потом сугерише да Мокрињани за рјешење у њихову корист „*поблагодаре нашем посланику*“).

Проблеми су се дакле пренијели и у доба нове, државе СХС, односно Југославије. Измјењују се писма између општинских власти у Новоме и Требињу, а уз то и једна и друга општинска власт се обраћа и вишим инстанцама. Сви ти дописи испољавају забринутост због чињеница на које се указује у тим дописима: да једни насилно уgone своју стоку тамо гдје други имају искључиво право, да сељани долазе оборужани пушкама, да може доћи до крвопролића, да једни траже заштиту од звјерских напада других, да се треба бојати немилых посљедица, да је чак неминовно крвопролиће, јер су и једни и други наоружани ватреним оружјем, да су се послје свађе дигли на оружје, да је жандармерија спријечила да не буде жртава. Ово су били довољно убједљиви разлози, да се власт озбиљно позабави овим питањем. Услиједили су одређени привремени споразуми, који нијесу дали неки помак, па је чак дошло до тога да Новска општина 1928. године, донесе „*Одлуку о заметању парнице проти села Крушевица (Херцеговина) за присвајање општинског земљишта у Мокринама*“. У књизи се констатује да нема поузданих показатеља да ли је спор и покренут.

Поред документованог и зналачког осликавања сукобљавања, договарања и спорења људи поводом конкретне проблема, књига др Милана Милановића, пружа нам податке за сазнавање и закључивање о многим околностима из времена које садржај књиге обухвата. Свакако је најважнији закључак, да су се све реакције, незадовољних и оштећених, завршавале без неких трагичнијих посљедица, као што су, убиства, тешка повређивања, паљевине и слично, што би свакако оставило дуготрајне и тешко излијечиве посљедице. Ипак туђинска граница, није могла да битије разбије националну и вјерску хомогеност људи Крушевица и Мокрина.

Књига садржи доста података о начину живота. Дати су и значајни демографски подаци и одређена анализа пропадања села, стим што аутор књиге, очигледно по природи оптимиста, изражава наду, да се ревитализација села добрим дијелом може очекивати од реализације « трансверзалног трансорјенског пута », по једној ранијој ауторској развојној идеји.

На крају, може се констатовати да нам је др Милан Милановић

понудио једну лијепу, по садржају веома интересантну, књигу и што је посебно значајно, све у њој је документовано архивском грађом коју књига читаоцима ставља на увид. На одређени начин књига је, у моралном смислу, и поучно штиво, јер њезин садржај преферира споразумјевање као начин рјешавања веома важних међуљудских проблема и неспоразума. Увјерљиво потврђује податак о скоро стогодишњем договарању у конкретном случају, без испољавања бруталног насиља да се то постигне. То што је за поуку, очигледно је дало резултат и у процесу штампања ове књиге, јер су трошкове споразумно на равне части подијелили, један Крушевичанин и један Мокрињанин, а што, на симпатично-симболичан начин, потврђује да је, истина много времена по одласку Турака и Млечића, наступило сигурно помирење међу овим селима.

Др Шпиро Вуковић

(ријеч на представљању књиге, 27. августа 2014.
године, код Манастира Савина, на традиционалној Крушевичкој
вечери уочи манастирске славе)

In memoriam

**Богумил Храбак
(1927–2010)**

У хладном и снијегом завијаном Београду, 11. децембра 2010. године заувјек је очи склопио, последњи српски полихистор, професор Богумил Храбак.

Богумил Храбак рођен је 11. јануара 1927. године у Зрењанину, у службеничкој породици, од оца Богумила Храбака и мајке Данице Шупут. Основну школу и гимназију похађао је у родном мјесту и Сенти. У октобру 1944. године ступио је у партизане, а демобилисан је 1945. године. Након полагања матуре, 1946. године „под јаким притиском марксистичке идеологије“, својих претпостављених, професор Храбак слушао је наставу на Филозофској групи која није испунила његова очекивања. Не желећи да постане „фразер“, како је говорио, прешао је на Историјску групу и након неколико недеља, под вођством проф. др Јорја Тадића отишао је у Дубровник и провео десетак дана на ишчитавању архивске грађе,

што је пресудно утицало на његов даљи рад. Од тад, па све до избијања грађанског рата 1990. године, проводио је дане и године читајући и исписујући архивску грађу. Током трећег семестра студија, Б. Храбак је на часовима проф. др Васе Чубриловића и проф. др Јорја Тадића читао на семинарским часовима необјављену грађу коју је прикупио током љета у Државном архиву Дубровника. За његова тадашња истраживања, која је презентовао као семинарске радове, проф. Тадић истицао је да су на нивоу докторских дисертација неких страних Универзитетима. До дипломирања је радио као књижничар у библиотеци Семинара за националну историју. На историјској групи био је студент генерације, дипломиравши фебруара 1951. године средњом оцјеном 9,90.

Од фебруара 1951. до децембра 1957. године, био је асистент на Филозофском факултету у Београду. Докторирао је 1957. године са докторском тезом *Дубровачки извоз житарица и варица из Отоманског царства до почетка XVII столећа*. Његова докторска дисертација, на 940 густо куцаних страница, била је прва дисертација из области историје одбрањена на Филозофском факултету у Сарајеву 1957. године.

Од 1957. године радио је у Војноисторијском и Институту друштвених наука до септембра 1965. године. Предавао је на више високошколских установа. Паралелно од октобра 1958. до новембра 1967. године обављао је дужност секретара хуманистичких друштвених наука у Савезном савјету за научни рад (Милентије Поповић). За свој рад у Савјету и Институту, гдје је био на дужности управника одјељења (1962–1965) одликован је орденом рада са златним вијенцем.

На Филозофском факултету у Приштини, био је оснивач и шеф Одсека за историју. Од краја 1968. године морао је да се прихвати дужности консултанта за питања Универзитета и научног рада при покрајинској скупштини. У периоду 1976/77. био је хонорарни директор Института за историју радничког покрета.

Године 1978. изабран је за редовног члана „Академије наука и уметности Косова“, која је укинута 1990. године. Сљедеће, 1979. године напустио је стални радни однос у Приштини и од новембра прешао на Филозофски факултет у Новом Саду, гдје је радио до пензионисања, фебруара 1993. године. И након пензионисања интензивно се бавио научним радом.

Од 1995 до 1999. године хонорарно је изводио наставу на катедри за историју у Никшићу. У Бања Луци је радио од 1994. до 2001. године. Ни Приштину, друго политички узаврело подручје није заборавио. На магистарским студијама од 1985 до 1998. године изводио је наставу, са мањим прекидима. Након прогона српског становништва 1999. године, катедра за Историју Приштинског Универзитета привремено је премјештена у Блаце, а потом у Косовску Митровицу. И у таквим околностима професор

Храбак долазио је и изводио наставу и обучавао кадрове на III степену, који су пред њим бранили магистарске и докторске радове.

Од самог почетка научног истраживања, па до последњег дана, Б. Храбак се определио за архивско истраживање, у свакој прилици оштро критикујући истраживања базирана на литератури и објављеним изворима, називајући их „компилацијама“ а њихове ауторе „кабинетским синтетичарима“. Професор Храбак је проводио дане и мјесеце читајући и исписујући грађу у архивима Дубровника, Задра, Сплита, Ријеке, Котора, Херцег Новог, Рима, Венеције, Анконе, Париза, Будимпеште, Истанбула, Беча и др., настојећи да анализом докумената, дакле фактографијом, обогати и увећа историјска научна сазнања.

Бавио се темама које су хронолошки и тематски биле разноврсне. Област његовог истраживања првенствено је била Балканска трговина. Значајан број радова посветио је економским, али и другим везама између Балканског, Апенинског и Пиринејског полуострва, али и Афирке. У бројним радовима истраживао је Млечане, Фирентинце, Каталонце, Манфредоњане, као и везе између Дубровника и Португалије, затим Апулије, Марке, Ромање, Сенегалије, Реканатија, Риминија, Пезара и др. Бројне и значајне радове објавио је и из историје Русије. Обимне студије написао је о Јеврејима, али и Јерменима у балканским земљама и Београду. Бавио се и улогом масона у стварању Југославије.

Иако је све посматрао кроз призму европских догађања, није запостављао локалну, односно регионалну историју, већ је истраживао прошлост: Ваљева, Краљева, Чачка, Ужица, Пријепоља, Пљеваља, Новог Пазара, Тутина, Рашке, Звечана, Косовске Митровице, Пећи, Врања, Битоља, Прилепа, Ниша, Лесковца, Прокупља, Бара, Грбља, Херцег - Новог, Сења, Раба, Обровца, Горажда, Мостара, Сарајева, Требиња, и др.

Нема ниједног увозно-извозног артикла који се помиње у средњовјековним документима, а да није проучаван од стране професора Храбака. Засебне радове посветио је трговини жита, соли, металима, воском, тканинама, вуном, материјалима за бојење, кожом, сапуном и другим артиклима. Истраживао је и све видове организације и начина пословања између наведених подручја: кредите, мјенице, осигурање, трговачка друштва, возарину-пловидбу и разне сметње попут гусарства и епидемиолошких прилика које су ометале пословну сарадњу, па је као резултат тога настао завидан научни опус, који броји око 700 библиографских јединица.¹

Дар за писањем показао је још као основац, објавивши 1936. године у часопису „Југословенче“ први рад. Некако симболично, са називом

---

¹ Р. Пекић, Библиографија академика Богумила Храбака, Међународни тематски зборник „Живот и дело академика Богумила Храбака“, Косовска Митровица 2011, 605-653.

поменутог часописа, професор је носио жал за нестанком Југославије, што је јавно и истицао.

Од студија монографског карактера издвојили би: *Смиљанићи од Задра соколи; Бој на Карановцу; Извоз житарица из Османлијског царства у XIV, XV и XVI столећу; Југословенски заробљеници у Италији и њихов добровољачки покрет 1915–1918; Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године; Силе Антанте и Сједињене Америчке Државе према Бугарској 1915–1918; Дезертерство, зелени кадар и превратна анархија у југословенским земљама 1915–1918; Никшић до почетка XIX. века; Призренска арбанашка лига 1878–1881; Фоча до крај XVIII века; Подгорица до почетка XIX вијека; Цемијат; Босна и Херцеговина у доба Првог српског устанка; Дубровачка осигурања робе и бродова балканских и анадолских Јевреја 1539–1654; Јевреји у Београду до стицања равноправности (1878) итд.*

Поред наведеног, објавио је и пет књига, под насловом „*Арбанашке студије*“, гдје је сублимирао своја ранија истраживања, допунивши их новијим открићима. По истом принципу од 2003 до 2010. на око 3.000 страна објавио је седам књига које носе наслов „*Из старије прошлости Босне и Херцеговине*“. Само оно што је урадио за историју Босне и Херцеговине, највећи дио историчара не може да оствари током цјелокупне научне каријере.

На гробљу у Новом Бечеју, поред својих родитеља 14. децембра 2010. године сахрањен је научни великан, један од последњих припадника „старе гарде“ како је волио да каже за себе и своје колеге „исписнике“ професор Богумил Храбак. Остао је упамћен да је пуно тражио од студената и кандидата. Својим грандиозним научним радом осигурао је себи одлазак у легенду и незаборав, а сигуран сам да ће његова највећа љубав историја, обезбиједити почасно мјесто.

На крају, у име свих његових захвалних ученика, могу да кажем:

драги професоре, хвала Вам.

Доц. др Радмило Пекић

In memoriam

**Dr Miloš Milošević
(1920 - 2012)**

Smrću dr Miloša Miloševića, 25. aprila 2012. godine, svestranog erudite, ali prije svega poznatog i priznatog arhiviste, možemo reći da se formalno završila i jedna etapa u razvoju arhivske struke u Crnoj Gori i to one tradicionalne. Uz sve ostale doprinose u raznim oblastima, Milošević je, upravo na ovom polju, dao nemjerljivi doprinos tokom čitavog svog radnog vijeka afirmišući arhivsku struku i arhivistiku Crne Gore na prostorima bivše Jugoslavije i na međunarodnom planu.

Kako je poznato, Miloš Milošević je pripadao uglednoj porodici pomoraca Dobrote, koja je vijekovima gradila ekonomski, društveni i kulturni milje Boke Kotorske. Kapital svojih predaka, stvaran vijekovima djelatnošću u pomorstvu, Miloš Milošević je tokom svog radnog i životnog doba pružio neprocjenjiv doprinos nauci i kulturi Boke Kotorske, odnosno Crne Gore.

Rođen je 4. maja 1920. godine u Splitu. Srednjoškolsko obrazovanje je stekao na Cetinju i u Subotici. Pravne nauke je počeo da studira u Subotici,

ali je studije okončao na Univerzitetu u Padovi, poput mnogih bokeljskih intelektualaca. Poslije Drugog svjetskog rata završio je na Filozofskom fakultetu u Beogradu grupu za književnost i romanske jezike.

Stekavši zvanje diplomiranog pravnika i filologa, Milošević se zaposlio prvo kao sudija pripravnik u Okružnom sudu u Kotoru. Dodir sa sudskim spisima koji su neizmjerljivo bogat pisani izvor za nauku, doprinio je da kasnije, 1953. godine, dr Milošević prihvati ponuđeno mjesto arhiviste u Državnom arhivu u Kotoru, koji je par godina ranije osnovan kao prva moderna arhivska institucija u tadašnjoj Crnoj Gori. Tako je mladi Milošević dobio priliku da da svoj doprinos kadrovskom oblikovanju i razvoju ove arhivske ustanove od samog njenog začetka. Uz to, radeći u prvoosnovanom arhivu istovremeno je gradio temelje arhivske struke i službe u Crnoj Gori. Na tom poslu je dočekao i penziju 1985. godine. Međutim, njegov radni angažman je nastavljen sve do zadnjih dana života. Neposredno pred smrt su, pod njegovim budnim redaktorsko-autorskim okom štampana dva kapitalna djela iz bogate riznice kotorskih rukopisa, „Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463. sa alegatima do 1807. godine” (2009. god.), i „Statut grada Kotora = Stavta civitatis Cathari : prevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom” (2011. god.)

Bogat arhivski materijal u Kotorskom arhivu, koji je tokom sedam vijekova stvaran u administrativnom radu raznih država u čijem sastavu se nalazila Boka Kotorska, bio je najvećim dijelom neistražen i nepoznat naučnoj javnosti. Praktično, osnivanjem Arhiva u Kotoru, uz već ustanovljene muzeje i biblioteke u Boki, kanalisala se naučna misao u Republici Crnoj Gori tokom poslijeratnih godina, ali i godinama kasnije. Miloš Milošević je, na neprocjenjivom kulturnom nasljeđu Boke Kotorske brusio svoju nučnu oštricu uporedo u oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, uopšte kulture i kulturne baštine, a posebno na polju arhivske teorije i prakse. Može se reći da je dugi niz godina bio jedini arhivista iz Crne Gore koji je pružao veliki naučni i stručni doprinos arhivistici crnogorskoj i jugoslovenskoj.

Djelujući kroz stručna arhivistička tijela savezne države, bivše velike Jugoslavije, profesionalni angažman Miloševića je neprestano išao uzlaznom linijom. Osim sticanja najvećeg zvanja u struci, arhivski savjetnik, on je zauzimao i značajne pozicije u jugoslovenskim arhivističkim tijelima i preko tih organa bio je godinama aktivno uključen u rad Međunarodnog arhivskog savjeta (MAS), tj. u svjetskoj asocijaciji arhivista. Na međunarodnom kongresu u Londonu 1980. godine, Milošević je izabran za predsjednika *Sekcije profesionalnih društava arhivista* MAS-a, mandata, zajedno sa kolegama-članovima ove sekcije, pokrenuo važnu stručnu publikaciju, periodični bilten *Sekcije*, „Janus“.

Na jugoslovenskom nivou, u saradnji sa vodećim imenima jugoslovenske arhivistike, Milošević je pružio veliki doprinos razvoju arhivske struke kroz

stručne publikacije koje se do danas koriste u edukaciji arhivista u regionu, kao na primjer: *Rječnik arhivske terminologije* (1972), *Priručnik iz arhivistike* (1977), *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Crna Gora* (1983).

Između brojnih stručnih priloga u raznim arhivističkim i istorijskim publikacijama o arhivskoj službi u Crnoj Gori i sačuvanom arhivskom nasljeđu u Boki, Milošević je sa svojim neposrednim saradnicima u Istorijskom arhivu Kotor još daleke 1977. godine pripremio „Vodič kroz arhivsku građu Istorijskog arhiva Kotor, sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki“, iscrpno naučno-obavještajno sredstvo koje je do danas ostalo glavno inventarsko pomagalo za naučna istraživanja posebno u muzejima i crkvama. U Istorijskom arhivu Kotor se *Vodič* neprestano nadograđuje kao bazna informativna publikacija i čeka se da se Državni arhiv Crne Gore zainteresuje i nađe sredstva za drugo dopunjeno i prošireno izdanje.

Nakon razornog zemljotresa 1979. godine otvorile su se nove mogućnosti da se promovise kulturna baština Kotora i Boke Kotorske, pa je Milošević bio angažovan u aktivnostima UNESCO-a na polju valorizacije kulturnog nasljeđa šireg područja Kotora i upisu u Listu svjetske prirodne i kulturne baštine, kao i jezgra Starog grada u Listu baštine u opasnosti. Ujedno, bila je to prilika da se kroz antologijski odabir i prikaz dokumenata iz Istorijskog arhiva Kotor napiše vjerodostojno priča o bogatoj prošlosti Boke kotorske. A nakon velike jugoslovenske izložbe dokumenata, kolektiv ovog malog, ali značajnog arhiva je na čelu sa Miloševićem objavio i publikaciju „Arhiv i nauka“ (1980). Ona je do danas ostala nezamjenjivo naučno-informativno sredstvo istraživačima u Kotorskom arhivu, ali i lijep i poučan poklon svim zaljubljenicima Kotora i Boke.

Kako i ova publikacija nosi naslov i poruku, tako su se svi prilozi, referati, saopštenja, razni radovi Miloševića u publikacijama odnosili na podizanje znanja u oblasti obrade arhivske građe, izrade i unapređenja naučno-obavještajnih sredstava. Uvijek je stavljao akcenat na nemjerljivom značaju arhiviste u društvu za razvoj nauke i kulture i apostrofirao naučnu komponentu u profesionalnom radu svakog arhiviste, a posebno onog koji radi na kompleksnoj obradi istorijskog arhivskog blaga starog nekoliko stoljeća, poput onog sačuvanog u Kotoru i Boki Kotorskoj.

Miloševićev naučni opus u oblasti istorije sa kapitalnim djelom, na žalost još uvijek neobjavljenim: „Boka Kotorska za vrijeme Mletačke vladavine (1420-1797)“, koje je ujedno i njegova doktorska disertacija odbranjena u Zadru 1974. godine, je specifičan i jedinstven, jer se Milošević u potpunosti oslonja na primarne izvore – arhivsku građu, pa je i njegov naučni sud krajnje pouzdan i pragmatičan. Uz to, pred naučnom i stručnom javnošću Milošević je po pravilu iznosio još neotkrivene podatke iz arhivske građe, pa su njegovi radovi uvijek bili svojevrsna otkrovenja. Zbog toga su i ostali do danas kao važna referentna literatura u raznim oblastima ljudskog stvaralaštva.

Smatram da bi bilo suvišno u ovom kratkom tekstu nabrajati iznova sve njegove radove, mnogobrojne bibliografske jedinice, kao i oblasti u kojima je ostavio neizbrisivi trag velikog naučnika i stručnjaka, jer su mnogi autori prije mene o tome već dosta napisali, i tokom njegovog života, a i nakon smrti. Zato, kao neko ko je započeo svoj radni vijek u Istorijskom arhivu Kotor u vrijeme kada je njime rukovodio Miloš Milošević, želim da istaknem njegov predani rad vrsnog pedagoga i pasioniranog profesionalca koji je tu svoju pasiju zarazno prenosio na svoje saradnike. Bila je privilegija imati ga za saradnika, učitelja, pa čak i u onoj, obično kod podređenih neomiljenoj ulozi direktora. Do danas je u mom sjećanju kao najvedrija uspomena ostao naš zajednički rad u brojnim projektima izdavanja arhivske građe.

Duh građanske tradicije, svojstven generacijama Bokelja, krasio je i Miloša Miloševića u punom sjaju. Porodična tradicija, njegova neizmjerana odanost sopstvenoj porodici, duboka religioznost, duša poete i umjetnika, činili su Miloševića velikim filantropom. Najbolji primjer za to je i njegova briga za prijatelja još iz studentskih dana, teško oboljelog Bokelja, dr Dušana Petkovića, sve do trenutka njegove smrti. Ovom prilikom treba da se podsjetimo da je zahvaljujući svesrdnom angažovanju upravo Miloša Miloševića, u svojstvu Petkovićevog staratelja i pravnog zastupnika, Gradska biblioteka i čitaonica Herceg-Novi obogatila svoj bibliotečki fond raritetnim publikacijama i nabavila prva od svih narodnih biblioteka u Crnoj Gori kompjutersku opremu.

Legat Petkovića broji 5.500 raritetnih knjiga na raznim jezicima, a novčana donacija je bila u iznosu od 5.000 dolara. I ovaj vrijedni poklon Petkovića, koji je isključivo velikim zalaganjem Miloša Miloševića i njegovim odricanjem da primi od prijatelja dar za sebe i svoju porodicu, opredijeljen Biblioteci u Novome, uz druge slične poduhvate koje je Milošević sa puno entuzijazma pokretao i realizovao za svoga života, po pravilu u korist opšteg dobra, upotpunjuju njegov lik erudite, istinskog naučnika, izvanrednog stručnjaka, vizionara, koji je tokom svog radnog vijeka Kotor i Boku Kotorsku uvijek činio prepoznatljivom na mapi svijeta.

Gradska biblioteka i čitaonica Herceg-Novi će ga uvijek pamtit i kao vrijednog saradnika koji se odazivao na svaki poziv kolektiva učestvujući na raznim manifestacijama koje su oni organizovali i dajući svoj naučni i stručni doprinos kroz svoj rad u časopisu „Boka“.

Snežana Pejović

In memoriam

Svetislav Vučenović
(1928 - 2013)

Među mnogim konzervatorima koji su se tokom svog radnog vijeka bavili proučavanjem i zaštitom graditeljskog nasljeđa Boke, jedno od najznačajnijih mjesta zauzima arhitekta Svetislav Vučenović.

Svoja istraživanja urbanističkog razvoja i arhitekture istorijskih gradova Boke, Svetislav Vučenović je započeo marta 1980. godine, kada je zajedno sa ekipom Republičkog zavoda Srbije, nakon zemljotresa od 15. aprila 1979. godine, rukovodio poslovima na izradi stilsko-hronoloških analiza stambene arhitekture Kotora, a potom izradio i *Metodologiju obnove istorijskog jezgra Kotora*. Usvojenu *Metodologiju* Opština Kotor je zajedno sa tek osnovanim Opštinskim zavodom za zaštitu spomenika kulture Kotor, dosledno primjenjivala u praksi obnove grada u zidinama. .

Pored istraživanja graditeljskog nasljeđa i geneze urbanog jezgra Kotora Svetislav Vučenović je u godinama koje su slijedile nakon zemljotresa od 1979.

godine rukovodio proučavanjem urbane geneze i graditeljskog nasljeđa Herceg Novog i Risna a potom i proučavanjem geneze i vrijednosti graditeljskog nasljeđa Svjetske baštine Kotora u cjelini, posebno studijama zaštite Prčanja i Stoliva.

Stručni radovi Svetislava Vučenovića, proizašli iz proučavanja bogatog graditeljskog nasleđa Boke, objavljeni su u zborniku "Boka" počev od 1988. godine.

Specijalistička znanja iz oblasti urbane i arhitektonske konzervacije, sticao je na Urbanističkom institutu Univerziteta u Parizu, zatim u Međunarodnom centru za proučavanje, očuvanje i obnovu kulturne baštine (ICCROM) i na Arhitektonskom fakultetu u Rimu. Kao student bio je đak profesora Đurđa Boškovića i član njegove ekipe koja je proučavala Stari Bar. Kao arhitekta u Jugoslovenskom institutu za zaštitu spomenika kulture bavio se istraživanjem istorijskih urbanih cjelina, posebno Trogira i Hvara. Zatim je u Zavodu za zaštitu spomenika kulture grada Splita radio na metodologiji stvaranja dokumentacije za Stari Grad. Nakon toga, u Zavodu Beograda (1969-1988) Vučenović se bavio studijama zaštite Varoši u šancu i konzervacijom urbanog i arhitektonskog nasleđa gradskog jezgra (Područje Knez-Mihailove ulice, Kosančićev venac) a nakon potresa od 1979. godine sudjelovao je u poslovima na obnovi graditeljskog nasljeđa u Boki i Dubrovniku.

Nije suvišno da se podsjetimo da je zbog specifičnosti položaja i strukture gradskog jezgra Kotora, kao i složenosti problematike koju je nametala obnova grada posle zemljotresa, posebno zbog činjenice da u to vrijeme nije postojala osnovna dokumentacija neophodna za početak radova (kao što su plan grada i crteži postojećeg stanja pojedinačnih zgrada) bilo potrebno osmisliti metode kojim bi se, u skladu sa međunarodnim principima zaštite kulturne baštine, moglo pristupiti poslovima na obnovi grada Kotora, odnosno, područja Kotorsko-risanskog zaliva upisanog na listu Svjetske prirodne i kulturne baštine Uneskoa.

Usvojena metodologija Svetislava Vučenovića je, u tom pogledu pružala odgovore na kompleksne zahtjeve koje je obnova oštećenog graditeljskog nasljeđa postavljala. Podrazumijevala je izradu studije graditeljskog nasljeđa koja obuhvata istraživanje stambene, javne, sakralne i fortifikacione arhitekture kao i istraživanje svih građevina ponaosob. Pored terenskih istraživanja koja su predviđala i sondažna arhitektonska i arheološka ispitivanja, proučavanje je obuhvatilo istorijske i arhivske izvore, literaturu, stare planove i projekte, gravire, crteže... U isto vrijeme, paralelno sa ispitivanjima zgrada i sklopova, tekla je izrada projekata revitalizacije pojedinačnih građevina (Palata Drago, Biskupija, palata Buća i dr.) i organizovano je izvođenje radova na najugroženijim cjelinama (blokovima).

Podaci prikupljeni na osnovu proučavanja, sondažnih ispitivanja i analiza na terenu, uz izrađenu osnovu prizemlja grada (u razmjeri 1: 200)

i crteža najznačajnijih građevina tehnički snimljenih u vrijeme kada je grad bio iseljen, pretočeni su u *Studiju zaštite graditeljskog nasleđa Kotora* koja je predstavljala osnovu za formulisanje *Konzervatorskih uslova* za projekte revitalizacije pojedinačnih građevina i ansambala kao i podlogu *Urbanističkog projekta Kotora*.

Ovim dokumentima, izrađenim uz učešće širokog broja stručnjaka iz Kotora i mnogih drugih sredina Jugoslavije, Opštinski, kasnije Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Kotor se rukovodio tokom obnove grada počev od prvih realizovanih poslova do danas.

Knjiga Svetislava Vučenovića, *Graditeljstvo Kotora*, objavljena 2012. godine, proizašla iz pomenutih istraživanja, predstavlja do sada najcjelovitiju studiju urbanističkog razvoja Kotora i najcjelovitiji prikaz njegovog graditeljstva.

Važno je istaći da studiju ove vrste posjeduje mali broj istorijskih gradova i pored brojnih pojedinačnih istraživanja vršenih u cilju zaštite njihovih vrijednosti. Kotor je među rijetkim istorijskim gradovima čije graditeljstvo je predstavljeno na osnovu cjelovitog izučavanja.

Vučenićeve istraživanja su rezultirala zaključcima o razvoju Kotora počev od njegovog prvobitnog nukleusa, ilirske gradine na brdu iznad današnjeg grada, te postepenog formiranja grčkog emporiona i rimskog kastela na prostoru uz more, gdje se razvija romanski Dekadaron – Dekatarum, pod vlašću Vizantije. Prema Vučenovićevom mišljenju, na mjestu Kotora kontinuitet postojanja nije prekinut od preistorijskog razdoblja do danas, a što se potvrđuje slojevitošću građevina i sklopova, brojnim arheološkim otkrićima u dublijim slojevima tla, oblicima života koji su se transformisali i prilagođavali dolazećim epohama i dramatičnim događajima, bilo da su to bile prirodne stihije ili društvena previranja.

Nabrajanje pak činjenica u predavljanju doprinosa Svetislava Vučenovića u obnovi Kotora nakon zemljotresa od 1979. godine možda odvodi pažnju od suštinskih karakteristika njegove ličnosti i njegovog djela. Naučna zasnovanost spoznaja o vrijednostima graditeljstva Boke, ukupnost korišćenih izvora, dokumentovanost nalaza i otkrića i doslednost u sistemu analize, svrstava njegova djela u krug ključnih djela bokeljske historiografije.

U tom smislu, metodološki pristup arhitekta Svetislava Vučenovića u radu na očuvanju i zaštiti arhitektonske baštine, uz etičke principe koji su karakterisali njegovu ličnost, budućim generacijama proučavalaca Boke, posebno pripadnicima struke arhitekata - konzervatora, predstavljaće pouzdan oslonac i uzor u svakodnevnom radu.

Лектор
Слободанка Песторић

Превод резимеа
Соња Ракић

Тираж
500 примјерака

Штампа
Штампариија "Обод" а.д. Цетиње

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

008

ISSN 0350-7769 (Print)
ISSN 2336-9868 (Online)
Бока (Херцег Нови)
COBISS.CG-ID 7761922

Редакција задржава сва права редактуре текстова, наслова, међунаслова и техничког уређења примљеног материјала. Рукописи се не враћају и не хонораришу.

Прештампавање из часописа дозвољено уз навођење извора.